

JAROSLAVA GOLLA

VYBRANÉ SPISY

DROBNÉ.

II.

V PRAZE 1929

NÁKLADEM HISTORICKÉHO KLUBU

Koupi od *Minna-Lottel*
Darem od _____
v *Prně* za Kčs *38*
Inv. čís: *6.584*
Sign: _____

V druhem svazku vybraných spisů Gollových jsou zahrnuty články napsané v dlouhé době čtyřiceti let (1872—1912), jež právě rozmanitostí svých témat i metod v nich užitých ukazují podivuhodnou všestrannost autorovu. Vedle essayů, poutavých také pro nedborníky, jsou tu studie, v nichž jemné umění vědeckého rozboru vystupuje v plné výzbroji kritické. Že jsme si pak dovolili v čelo sbírky postavit i báseň Gollovu, nestalo se jen proto, že báseň ta souvisí tak těsně s obsahem článku po ní následujícího; vidíme tu názorně také, jak zvučné byly citové struny, jež v Gollovi zaznívaly pod přímým dotekem historických pramenů. Největší počet článků obtrá se českými dějinami středověkými i z doby reformační. Studie o Chelčickém byla mezi ně zařazena proto, že nebyla pojata do starší sbírky „Chelčický a Jednota v XV. století.“ Tam jí zastoupil totiž překlad jiné, německé práce, a přece by bylo škoda, kdyby tento pozoruhodný první pokus Gollův o životní obraz velikého písmáka jihočeského upadl proto zcela v zapomnutí. K článkům pojí se řada referátů o tématech velmi rozličných, jež jest rovněž jen výběrem z produkce Gollovy, v tomto oboru zvláště plodné a působivé. Text článků i referátů byl ponechán v podstatě tak, jak původně vyšly, bez doplňků a věcných změn; jen pravopis byl po přání autorově k dosažení jednotnosti někde trochu upraven a tu a tam provedeny i drobné změny jazykové, jež se však nikde nedotýkají obsahu nebo podstaty slovního výrazu.

OBSAH.

	Str.
Čtyři poustevníci na Monte Casale. Františkánská legenda	1

Články:

Svatý František z Assisi	3
Vznik anglického parlamentu	13
Příspěvky k rozboru Řehoře Tourského	35
K výkladu privilegia Fridricha II. pro království České	46
Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“	54
Petr Chelčický a jeho spisy	70
Rokycanova Postilla	99
Jak soudil Luther o Husovi	125
Br. J. Blahoslava spisy historické	142
O slezském majestátě Rudolfa II.	152
Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře	169
O hrobě J. A. Komenského	180
Příspěvky k životopisu Komenského	185
Colbert a věda i umění	204

Z referátů:

A. Harnack, Militia Christi	215
R. Heynen, Zur Entstehung des Kapitalismus in Venedig	217
H. Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII.	230
A. Kraus, Stará historie česká v něm. literatuře	239
A. Bachmann, Die Reimchronik des sogenannten Dalimil	247
E. Denis, Huss et la guerre des Hussites	255
Fr. Lützwow, Bohemia	259
Fr. Lützwow, The life of John Hus	262
R. Buddensieg, De Christo et Antichristo	266
T. Wojciechowski, Kościół kat. w Krakowie	269
S. H. Badeni, Stanislaw Ciołek	272
W. Böhm, Friedrich's Reiser's Reformation	275
E. Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen	278
A. O. Meyer, England und die katholische Kirche	281

Čtyři poustevníci na Monte Casale.

Františkánská legenda.

Složil a *Jaroslavu Vrchlickému* věnuje *Jaroslav Goll.**)

Quicumque ad fratres venerit, amicus vel adversarius,
fur vel latro, benigne recipiatur.

Řehole sv. Františka z Assisi.

Nad Umbrií skřivan boží vzletěl;
srdcem kdo tu sladkou píseň slyšel,
stal se lepším před bohem a k lidem.

Fra Angelo nejmladší byl z bratří;
jej Francesco získal sobě, Bohu.
Mladý byl a podle vzoru jeho
bohatství dal výhost, hřichu, světu.
V poustevně on bydlil, aby zkusil,
má-li sílu k cestě, kterou zvolil;
na poušti byl na Casalské hoře.

Večer byl a bouře táhla krajem.
Mužů tré tu přišlo k jeho prahu,
žádající v bouři za přístřeší,
v hladu chleba, v žízni vody, vína.
Neprosili, více poroučeli;
nebyli to poutníčkové zbožní,
nebyli to žebráčkové chudí:
briganti to byli zlopověstní.

„Stůjte, lotři!“ Fra Angelo zvolal.
„Posel boží zastoupí vám cestu,
tento práh-li drze překročíte,
mého-li se dotknete jen chleba.“ —
Zalekli se, přes práh nekročili,
božího se trestu strachující;
dál šli v bouři a hrom bil jim v cestu.

*) Vyšlo v „Lumíru“ 1895. Ročník XXIII. č. 22.

Přešla noc a vyšlo slunce ranní.
 Se sluncem tu Svatý na poušť vyšel,
 nesa chléb a nesa džbánek vína.
 Fra Angelo radostně ho vítal,
 vítal s úctou, syn jak vítá otce,
 vítal s láskou jako bratr bratra.
 A hned jal se vypravovat s chloubou,
 jaká síla v jeho byla slovu,
 jak svou hrozbou tré brigantů zahnal.

Zved' Francesco ruku hroze prstem,
 jal se bratra měkkým slovem kárat:
 „Jsi-li lačný, nejz toho chleba;
 vezmi koš a vezmi džbánek s vínem,
 hledej těch, jež odtud včera's vyhnal,
 vyhnal v bouři, vyhnal v hladu, žízni!“ —
 Fra Angelo sklonil mlčky hlavu
 a šel hledat tré brigantů v poušti.

A když večer slunce zacházelo,
 Fra Angelo k poustevně se vracel;
 nešel sám, neb tré šlo mužů za ním:
 v ústrety jim Svatý vyšel v cestu.
 Od té doby na Monte Casale
 čtveru bratří nosil chléb a víno.

Tenkrát Svatý do řehole připsal:
 — „Každého, kdo přijde, stejně přijmi,
 přítele i nepřítele vítej,
 i když přijde loupežník a zloděj!“

Svatý František z Assisi.*)

Nová kniha vzbuzuje nový interes a oživuje starý.

Život sv. Františka z Assisi není nový předmět. Ale není mým úmyslem podati přehled životopisů těchto od nejstaršího, který složil Tomáš z Celana, začínaje, ani vůbec literatury řádu Minoritského a jeho dějin se týkající... František z Assisi je svatý katolíkům i protestantům společný; nejznámější novější práce byly složeny od protestantů a s protestantského stanoviska. R. 1856 vydal Karel Hase svou knihu *Franz von Assisi, ein Heiliges Leben*, r. 1885 vyšel nevelký, ale nejdůležitější kritický spis o počátcích Minoritů. Je to pojednání Karla Müllera, *Die Anfänge des Minoritenordens*; téhož roku uveřejnil H. Thode své dílo *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien*.¹⁾ R. 1894 vyšla kniha, která byla míněna, když řečeno, že nová kniha vzbuzuje nový interes a oživuje starý. Je to *Pavla Sabatier-a Vie de S. François d'Assise*. Kniha ta vyvolala pozornost, ba i více. Jest to kniha skvěle psaná, čte se jako román a — není někdy také román? Je založena na rozsáhlých studiích, jak svědčí učený úvod [étude critique des sources]. Co následuje, je dílo umělecké. Díla umělecká látka historické obyčejně nečerpají u samých pramenů, nýbrž tam, kde tyto nabývají povahy pověsti neb něčeho, co se pověsti podobá. Žádný svatý nemá tak krásných legend jako František z Assisi.²⁾ Měly by cenu, i kdyby v nich nebylo historické tradice; a v mnohých jistě taková tradice jest; také poesii často, jak známo, podstatu věci nejlépe lze vystihnouti a nejvýrazněji vysloviti.³⁾ Než legenda přece zůstává

*) Č. Č. H. II. (1896), str. 1—10.

¹⁾ R. 1884 vydal Ruggero Bonghi svou knihu nevelkého objemu Francesco d'Assisi. Má některé přednosti i nedostatky. — Bonghi založil v Assisi ústav pro vychování sirotků po učitelích.

²⁾ Stará jejich sbírka (editio princeps je z r. 1476) — to jsou Kvítiky (Fioretti) sv. Františka. Ale mimo tyto vlastní legendy již „prameny“ někdy nabývají povahy legend.

³⁾ O legendách sv. Františka bylo řečeno, že jich obsah je „peut-être plus vrai que la vérité“. (E. Chavin de Malan Histoire de S. Fr. d'A. 1841.) Než právě proto nelze legend užívati tak, jak se to v té knize stalo.

legendou, a v pramenech i v legendách se ozývají také spory těch stran, ve které záhy řád sv. Františka se rozdělil. V podrobnostech kritika není snadná, a ač v knize Sabatierové právě onen kritický úvod má značnou cenu, kritika pramenů přece ještě úplně provedena není. Sabatier Františka historie a Františka legendy (ne však, že by z legend vše byl přijal) zpracoval umělecky v jeden celek; my však přece někdy se tážeme, do které míry právem. Na jisto Sabatier příliš daleko šel za příkladem románopisce; on všecko ví, i nejtajnější myšlenky svých „hrdinů“. I historik musí doplňovati své prameny, ale nesmí to přece tak činiti, jak se v této knize někdy stalo; tolik svobody nemá. Avšak co více vaditi bude tomu, kdo se nedal unést a oslniti, jest, že si konečně musíme říci: to není ani František historie, ani František legendy.

Z dříve jmenovaných spisovatelů ozvali se K. Müller a H. Thode. Úsudek Müllerův překvapuje svou chválou, Thodův svou hanou. Právě Müller (*Theologische Literaturzeitung* 1895 č. 7) dovedl onu vědeckou stránku knihy nejlépe oceniti; ocenění jejímu je jeho recense hlavně věnována; to, co tím více vaditi bude, čím starší bude kniha, naznačeno krátce a šetrně, ba příliš šetrně. K. Müller opakuje výtku recensenta jiného, že je na pováženu, jak Sabatier svatého „zmodernisoval“. Thode to učinil do jisté míry již před Sabatierem a snad právě proto je nyní (*Preussische Jahrbücher*, září 1895) nespokojen.¹⁾

Co znamená František z Assisi v průběhu dějin jako jejich produkt a jejich faktor, to pověděti nebude úlohou následujících stránek. Úloha jejich je menší: pověděti, jaký byl sv. František z Assisi a co chtěl.

* * *

Rodiště Františkovo jest Assisi v Umbrii. Obě jména, jeho i jméno města, nám splynula dohromady. Assisi jest město jeho. Před sto lety přišel tam Goethe jen proto, by popatřil na zachovalý chrám starověký. Konvent, kostel sv. Františka, Cimabue, Giotto a jejich malby — to vše pro něho nebylo na světě. Odešel, na to na všecko ani se nepodívav. Nám tak jednostranný kultus antiky byl by cizí, ba odporný.

František narodil se ve svém městě r. 1182. Otec, Petr Bernardone, byl zámožný kupec. Syn kupcův měl se také státi kupcem. A takové bylo jeho vychování; neučené. Ani potom

¹⁾ Ostatek měla jeho kniha jiný úkol, jak z titulu patrno; než titul sotva je šťastně volen. — Sr. též A. Chroust, Franz v. Assisi v příloze č. 97—99 (Mnichovské) *Allgemeine Zeitung*.

se nestal člověkem učeným, ač latinsky uměl. Ten, jenž někdy nazýván bývá největším svatým středověku, byl vlastně bez theologického vzdělání.

Prožil veselá, ba rozpustilá mladá léta, jako jiní mladíci jeho stavu. Když překročil 20. rok, nastal obrat v jeho životě; říkalo se tomu obrácení — *conversio*. Obrácení takové některým přišlo náhle; často se vyskytl popud zevnější, smrt přítele, volající *memento* živému, nebezpečnosti života, které šťastně přešlo. U Františka se dostavila nemoc. Když povstal, zůstala v něm nová nálada, tělesná i duševní; byla to nálada náboženská. Vyhledával samotu, ale také člověka trpícího, nemocného a nuzného. Navštěvoval rád osamělé, polorozpadlé kaple před městem k modlitbám a k rozjímání, v nichž se obracel obzvláště k Ukřižovanému. Byl to obrat, ale nebyl to náhlý převrat. František se nestal svatým přes noc. A proměna, která na něho přišla, nebyla bez vnitřních bojů. Bojovati mu však bylo přede vším s vlastním otcem. František se odřekl otce, rodiny, jmění: *on chtěl býti chudým*. Syn bohatého kupce někdy i žebrotou chodil po svém rodném městě.

To ještě není nic zvláštního. To učinili také jiní, před ním i po něm. Odřikajíce se světa, odcházeli na poušť nebo vstoupali do kláštera. *Conversio* znamená často hned také vstoupení do kláštera. František se dal jinou cestou. Již tu přichází k platnosti jeho osobnost, kterou poznáváme podle skutků jeho; anebo spíše osobnost jeho se rozvíla jako květ z poupěte.

Poustevnícký život je starší klášterního a vždy také trval vedle něho. Také František znal kouzlo samoty; i potom odcházal někdy na poušť, ale nezůstával v ní. Vedle poustevníka, jenž laskavě přijímá zbloudilého poutníka, vedle dobrého poustevníka, jenž jako *deus ex machina* často vystupuje v pověstech, známe již z nejstarších legend typus jiný, poustevníka drsného a uzavřeného, svatého egoistu, který se stará jen o vlastní spasení. Aby si pojistil blaženost v nebesích a odplatu věčnou, odřiká se světa, umrtvuje, ba trápí tělo. Askese jeho je jako kapitál půjčený na přehojné úroky. Askese Františkova nebyla taková. V něm mocnější byl altruism. Než varujeme se raději moderních terminů vyvolávajících moderní představy, sice obraz ztratí svou barvu. Byla to křesťanská láska k bližnímu. František staral se o sebe, své spasení, ale také o jiné a jejich spasení. Proto se vracel ze samoty do světa. A ve světě nezůstával sám.

František byl věřící křesťan. Víry nebyl ztratil, a nebylo mu třeba jí hledati. On se byl odvrátil od dřívějšího způsobu života, který byl mu hříchem, a hledal cestu k životu jinému. Jak žíti dále, když mu odřikání světa samo nestačilo? A od-

pověď mu přišla jako zjevení s hůry.¹⁾ Bylo to r. 1209. Assisi leží na hoře. Na úpatí hory stál kostelík Santa Maria degli Angeli, Portiuncula. Zde slyšel slova evangelia u sv. Matouše v kap. 10, kde Spasitel, vysílaje apoštoly, dí k nim: Neberte s sebou zlata, ani stříbra, ani peněz do opásků svých, ani mošny na cestu, ani dvou sukni, ani obuvi, ani hůlky...

Ta slova evangelia slyšel onoho dne František pro sebe. Již byl zvolil chudobu; od té chvíle se tato chudoba stala chudobou evangelickou, chudobou svatou [sancta paupertas]. Ale ani tím život jeho ještě nebyl by nabyt dostatečného obsahu, obsahu pozitivního. Evangelická chudoba jest jemu podstatnou částí, ale přece jen částí apoštolského života. František chtěl netoliko žiti jako apoštolové a učenníci Páně, nýbrž i to konati, co konali oni. „Imitator evangelicae paupertatis effectus et sedulus evangelii predicator“, dí nejstarší kronikář Františkánský. A od té chvíle nezůstal sám, jiní se přidružovali k němu, kupíce se kolem něho. Tak vzniklo *bratrstvo (fraternitas) mužů z Assisi*. František a jeho bratři spojili se k životu kajicímú (i viri poenitentiales jim říkáno) podle evangelia.

Kdo chtěl přijat býti do bratrstva Františkova, odříkal se rodiny své a zbavoval se jmění svého, jako byl učinil on sám, a jako žádá evangelium od toho, kdo chce *dokonalým* býti; bylo-li možná, prodal statek svůj a rozdal chudým, dle Mat. 19, 21. Vše mělo býti u bratří Františkových do slova dle evangelia; jim stačila jedna sukně. Vlastních domů jim nebylo třeba; vedli život těkavý, časem zůstávajíce na poušti, časem mezi lidmi. Kde se našlo přístřeší, tam zůstali, ale ustupující mezi lidmi. Kde se našlo přístřeší, tam zůstali, ale ustupující každému, buď on kdokoli. K ničemu si neosobovali žádného práva. Ke všemu, co na chvíli měli, lepší právo měl jiný — bližní. Výživy hledali prací, a hlavně prací, neb kdo nepracuješ, nejez! Byla to práce ruční, nejraději, jak se zdá, práce polní. Ale i řemeslníci mohli zůstat při svém díle a podržeti k němu potřebné náčiní. Za práci přijímali mzdu k výživě své, neb hoden jest dělník své mzdy, ale nic více, a nikdy v penězích, které se jako věc nečistá nikdy neměly dotknouti jejich rukou. Pracovati měli, ale jen pro dnešek, nestarajíce se o to, co bude zítra. Jen kdyby mzda ani k tomu nestačila, nebo kdyby práce nenašli, mohli bratři Františkovi přijímati almužnu, ne však v penězích, mohli i za ni prositi, žebrajice jako jiní chudí. Jejich chudý život byl život pracovitý, žebrota byla žebrota z pravé nouze. Ale při tom přece i více. Žebrota byla zároveň výrazem pokory; bratři si rádi měli s jinými

¹⁾ Sv. František sám dí ve své závěti: Nemo ostendebat mihi, quid deberem facere, sed ipse Altissimus revelavit mihi, quod deberem vivere secundum formam sancti evangelii.

žebračky usednouti u cest a silnic. Mezi žebračky a chudáky, mezi mrzáky a nemocnými měli bývati rádi. Snášeti měli křivdu, neodpírajíce zlému (Mat. 5, 39). Bratři Františkovi měli sloužiti jiným a proto nazváni byli později *Fratres Minores*, sloužiti měli zvláště těm, kdo služby jejich potřebovali, tělesné jako nemocní, duševní jako lidé hříšní. Těmto měli býti za příklad, jim měli posloužiti také slovem. A proto měli kázati; to byla druhá pozitivní stránka jejich evangelického života.¹⁾ Ne v kostelích, ale na ulicích a na rozcestích, ne v dlouhých umělých kázáních, nýbrž krátce a prostě, jak i laik dovede. Jako přicházejíce do domu některého, říkali k pozdravení: pokoj domu tomu! tak i jejich kázání mělo napomínati k pokoji, aby lidé pokoj drželi mezi sebou, odpouštějíce sobě, aby i jim odpuštěno bylo. Kázání bratří mělo napomínati ku pokání. Ku pokání za hříchy a k lepšímu životu, ku pokání, pokud čas jest, neb běda těm, kdo zemrou v hříchu! Kázání jejich mělo vybízeti k chvále boží a díkučinění.²⁾

Tak našel František, co hledal, aby, odříkaje se světa, mohl zůstat ve světě. I lze říci, že miloval svět, ovšem jináče, než jej milovali jiní a než jej před tím miloval on sám. A tato láska k světu jej učinila *básníkem*. On se stal zakladatelem Františkánské poesie svou hymnou o slunci (canticum del sole). Ale název ten není vhodný, ani nadpis ve starém rukopise v Assisi *Laudes creaturarum*.³⁾ Ve volných, neumělých rythmech zní tento chvalozpěv k sláve Stvořitelově:

Laudato sie, mi signore, cum tucte le tue creature, specialmente messter lo frate sole...

A po chvále pana bratra slunce, jenž nám přináší den, jenž jest krásný a skvělý a proto jako obraz boží, následuje dík a chvála za sestru lunu (Laudato si, mi signore, per⁴⁾ sora luna e le stelle), za bratra vítr, za sestru vodu, za bratra oheň, i za matku zemi. Jest to chvalozpěv Stvořiteli za stvoření, za to všecko, co stvořil pro člověka. Pro nás je slunce, bratr náš, aby nám dával světlo denní, pro nás země, matka naše, aby nám dávala výživu. A vše, co stvořeno pro nás, je také

¹⁾ Pěkně praví Tomáš Celanský o sv. Františkovi: elegit non sibi vivere, sed ei, qui pro omnibus mortuus est, sciens, se ad hoc missum, ut deo animas lucraretur.

²⁾ Řehole z r. 1221 obsahuje krátký návod k takovému kázání. Je v této části staršího původu.

³⁾ Sabatier str. 340. otiskuje text dle tohoto rukopisu.

⁴⁾ Přeložíme-li, jak se často děje, *per* — skrze, nabude píseň jiného smyslu. Překlad je tu zároveň výkladem. Ač již Tomáš Celanský (v 2. životopise) o Františkovi praví: *Laudes de creaturis quasdam fecit et eas utcumque ad laudes creatoris accendit, přece pokládám překlad a výklad, jak nahoře položeno, za lepší pro shodu, která se dostaví s 21. hlavou řehole z r. 1221.*

krásné. Tak voda, sestra naše, je užitečná a pokorná, skvostná a čistá, oheň, bratr náš, krásný a veselý; a země, matka naše, dává nám nejen plody, ale i barevné květy.

Nachází-li František v tom, co Bůh stvořil, bratry naše i sestry, nač tu hledati naivní výraz něčeho, co by připomínalo pantheistický názor světový? Bratr a sestra — protože slouží nám, že pro nás jsou stvořeni. A nade vším stvořením jest Pán všeho, jenž vše stvořil.

V hymně František neděkoval Stvořiteli za žádné živé stvoření. A přece můžeme věřiti legendám, že byl přítelem zvířat, avšak, jak se zdá, za stvořené pro člověka jich nepokládaje. V legendách se má k zvířatům jako k lidem, jako by je k svým bližním počítal. Bratře vlku! oslovuje v legendě vlka, kterého obrátil k životu kajícímu, tak že, neškodě již ani zvířatům jiným, ani lidem, žil mezi lidmi jako zvíře krotké. Legenda tato ovšem není než exemplifikace, jak bratři Františkovi obraceli hříšné ku pokání.¹⁾ Spíše lze hledati tradici v oné legendě o svatém Františku, jak kázal ptákům. Ptáci nemají se proč káti; ať vzdají chválu Tvůrci za peří, které jim dáno k šatu, za křídla, kterými létají, za potravu, kterou nalézají, nesejíce a neshromažďující do stodol... Rádi věříme také legendám, že zvířata lnula k němu.²⁾

František byl člověk naivní v nejlepším slova toho smyslu. Na něho se hodí, co praví Odilo v životopise Maiola, opata kláštera v Cluny: *Stulto philosophorum neglecto dogmate sapientem dei stultitiam est adorsus.*

On přijímal svět, jak vyšel z rukou Tvůrce svého, bez kritiky. Než kritika jeho se ozvala před člověkem, před bližním. Zde nemělo vše zůstatí, jak bylo, beze změny. Jeho láska k bližnímu byla láska účinná, láska, jež skrze skutky dělá. Proto přinášel pomoc hříšnému a učil své bratři, jak obraceti hříšného příkladem i slovem.³⁾ Proto i ve hříšném člověku viděl bližního. Jako hymna tak i ono místo řehole je autentickým výrazem jeho ducha, jež zní takto: *Quicumque ad eos (fratres) venerit, amicus vel adversarius, fur vel latro, benigne recipiatur.*⁴⁾

¹⁾ Legenda je zkažena příliš podrobným provedením: vlk kývá hlavou, podává tlapu, ba kleká.

²⁾ Jiřímu, jenž byl z prvních bratří Františkových, nelíbili se mravenci, protože si dělají zásoby. Kázání Františkovo ptákům má týž obsah jako kantika. Ze zvířat ve zvláštní oblibě, jak se zdá, měl ptáky. Miloval také květiny.

³⁾ Příklad toho je legenda o bratru Angelovi a brigantech na Monte Casale. Ale jsou v té legendě, jak nás došla, dva motivy spojeny.

⁴⁾ V 7. hl. řehole z r. 1221 se však nejedná o kázání a obracování hříšných. Než i tak lze tu předpokládati ještě jiný motiv mimo ten, že

Náboženský život sv. Františka netkvěl svými kořeny v rozumu a přesvědčení. Jeho náboženství bylo náboženství víry a citu. On žil ve svém náboženství celou svou osobností. Byla to více nábožnost než náboženství. Jeho nábožnost byla vděčnost k Tvůrci a bázeň jeho, vděčnost k Spasiteli a láska Ukřižovaného. Rád kochal se a ztrácel v citu a sladkosti jeho. Měl dar slz, jakož vůbec ve středověku lidé často a mnoho plakali. U Františka se dostavovaly vise a extase. On, jenž nemocné uzdravoval, sám procházel stavy patologickými. V tom smyslu nábožnost jeho byla mystická, ale v ní, jak se zdá, nebylo tendence k metafysice, jako nejednou nalézáme v mystice jiných.

František cenil askesi; tělo bylo i jemu — hříšné tělo. Ale proto neukládal bratřím velikého trápení těla; trpělivě však a rádi snášeti, co by na ně přišlo protivného od přírody (nemoc, zima, dešť i hlad) neb od lidí. Ač sám rád a dlouho se postíval, bratřím svým předepsal jen posty obyčejné. Jejich askese se snášela s radostí ze života a ze světa, jako čteme v řeholi: *Et caveant sibi (fratres), quod non ostendant se tristes extrinsecus, nubilosos et hypocritas, sed ostendant se gaudentes in domino, hilares et convenienter gratiosos.* Radost ze života byla však spojena s vděčností k Tvůrci a s chválou jeho. Proto František a bratři byli *ioculatores domini*, zpěváci Páně.

František vytrhl sebe z rodiny, z té vrstvy společenské, ve které se byl zrodil: on jal se žíti svým způsobem. A s ním podle příkladu jeho i bratři. V tom smyslu však reformátorem nebyl, že by byl tento způsob života pokládal za jediné dobrý, jediné záslužný, za závazný pro každého křesťana. Život bratrský, kterému se oddal, byl mu ovšem dokonalejší křesťanství, neb to byl život apoštolský: tak žili apoštolové a tak byl jim předepsal Kristus. Než k apoštolskému životu nebyl povolán každý křesťan. Ani za reformátora církve a její hierarchie se neprohlašoval. V tom se liší od Arnolda z Brescie v století 12., který evangelickou chudobu pokládal za závaznou ne sice pro každého křesťana, ale pro každého kněze křesťanského. A proto byl Arnold stržen do politického života své doby: hierarchie církevní od papeže začínaje měla se vzdáti veškeré světské moci. Pro Františka tento velký problem, otázka, jaký má býti poměr státu a církve, císaře i papeže, nebyl ve světě. On přejímal také církev své doby bez kritiky. Bratrstvo svoje založil na slovech evangelia, na slovech Kri-

bratří, nemajíce nic vlastního a nemajíce odpirati zlu, měli přijímati i zlo-syna. — Na první pohled podivný výrok Tomáše Celanského zní, že František byl „*sanctior inter sanctos, inter peccatores quasi unus ex illis*“.

stových a podle příkladu apoštolského, nicméně si pro ně zjednal autorisaci církve, t. j. stolice papežské.

Před několika desetiletími (1179) s podobnou prosbou byl přišel ke kurii Petr Waldes (Waldenský), kupec Lyonský, Františkovi, synu kupeckému, netoliko stavem příbuzný. Proč přišel, toho nedosáhl. Petr je zakladatel sekty, František svatý církve a původce jednoho z největších řádů jejích.¹⁾ Co by byl učinil František, kdyby se mu bylo u dvora papežského dostalo přijetí, jako někdy Petrovi? Otázka ta byla častěji vyslovena. Odpověď nemůže zníti, než, že nevíme. Ale povaze jeho i tomu, jak si také potom vedl, by poslušensví lépe odpovídalo než odpor.

Z bratrstva Františkova vznikl řád *ordo Fratrum Minorum*. Vývoj ten se vlastně počíná hned tou chvílí, když se František odebral k Innocencovi III. (1209 neb 1210); rychle potom pokročil v posledních letech jeho života; máme řeholí z r. 1221, definitivní z r. 1223. Jaké účastenství měl při tom František sám? Nelze přece říci, že se vše stalo proti jeho vůli. Ale jistě mnoho se stalo mimo jeho vůli, mimo jeho úmysl, a k mnohému svoloval nerad, jako když schválil, aby Antonín, první lektor z Františkánů a pro Františkány a první veliký kazatel řádu — je to pozdější svatý Antonín Padovanský — vyučoval v Bologně bratří v teologii.²⁾ Řízení věcí v posledních letech se vymýkalo čím dále, tím více z rukou jeho. Řád jest více dílem jiných než jeho, jest dílem kurie a při ní zvláště kardinála Hugolina, ale jest také výsledkem poměrů, které nastaly.³⁾ Bratrstvo bylo prvotně obmezeno na Assisi a okolí, svou kolebku, vznikající řád šířil se po Itálii; již se počala také propaganda mimo Itálii na způsob missie mezi křesťany s vědomím a dle vůle Františkovy, jakož také s vědomím a dle vůle jeho přibráno mezi úkoly bratří hlásati víru nevěřícím. František sám odešel do Egypta a Syrie. K tomu ke všemu nestačilo volné bratrstvo, bylo třeba pevnější organisace dle vzoru řádů starších. Vývoj, který byl nastal namnoze mimo jeho úmysl a mimo jeho nadání, byl by František sám rád zase zastavil: proto k řeholi připojil před svou smrtí svůj testament. Ale již to nebylo možné; řehole a testament se již nesnášely. Papež Řehoř IX. — je to před tím kardinál Hugolin — neshodu tím

¹⁾ Thode tvrdí, ale bez dostatečných důvodů, že Františkovi přišel podnět k jeho obrácení z valdensví, a je se Sabatierem také proto nespokojen, že to po něm neopakuje.

²⁾ Lempp, Antonius von Padua v Zeitschrift für Kirchengeschichte XII., 439.

³⁾ Viz zvláště, co praví Fr. Ehrle v Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters III. Ehrle v tomto časopise vydal mnoho důležitých pramenů k dějinám sporů a stran, které v řádu Minoritském povstaly.

odstranil, že testament prohlásil za nezávazný. A přece Řehoř Františka prohlásil za svatého hned druhého roku po smrti jeho.

František zemřel r. 1226 v Assisi, svém městě, ale ne v městě samém, nýbrž před městem blíže Portiunkuly. V životopise složeném od Bonaventury se vypravuje, že se, když František umíral, slétili skřivánci; a zpívali. Od návratu ze Syrie sil jeho tělesných ubývalo. Smrt nepřišla náhle. V očekávání smrti dokončil svou hymnu dikučinění odstavcem, jenž se začíná *Laudato si, mi signor, per sora nostra morte corporale*, v němž chválí Boha za sestru naši smrt, za smrt tělesnou, jež na každého čeká... Síly tělesné jeho byly vyčerpány, a vnitřní harmonie (sotva lze o tom pochybovati) nebyla již nezkalena. Ale nesmíme v tomto zakončení hymny více hledati, než tu řečeno skutečně. A řečeno tu dále: smrt tělesná není zlem, když nevede k smrti druhé, duševní; běda těm, kdo v hříchu umírají!¹⁾

Mocným půvabem poutal k sobě František z Assisi ty, kdo žili s ním a kolem něho, osobnost jeho utkvěla trvale v paměti lidské. Náboženská poesie kvetla dále v řadě jeho; nejkrásnější její květy jsou dosud svěží, a každý je zná: *Dies irae* a *Stabat mater*. Ale největší báseň jeho jest jeho život. Postava sv. Františka a život jeho — odtud přicházely poetické impulsy jiným. Připomeňme jednoho; je to Dante (Ráj XI.). Dante a Giotto, dvě jména spojená dohromady, a ten, kdo je spojil, je František z Assisi. A přece do dějin nejučinnější zasáhl František řádem, jenž nesl jméno jeho, jemuž on byl spíše jen původcem než zakladatelem.

Z jeho bratrstva se vyvinul tento řád. Idylla přestala. Nastaly cesty do jiných krajin, které potom rychle dobyty pro nový řád; ale život těkavý — dnes zde, zítra tam — již nebyl možný. V městech vznikaly příbytky, domy, kláštery Minoritův. Než bratří neměli míti stálého majetku; stálý majetek se nesnášel s evangelickou chudobou. Již za živobytí Františkova se tento problem ozval. První dům založen v Bologni bez jeho svolení; r. 1220 František bratřím nařizoval, aby

¹⁾ Ještě dříve, když se přičiněním jeho smířili biskup a podestá v Assisi, František připojil jiný odstavec, díky Bohu za lidi, kteří odpouštějí, kteří snášejí trpělivě útrapy tělesné a duševní (*infirmirate et tribulatione*) a v pokoji setrvávají do konce. Podle legendy vlastně biskup a podestá smíření byli hymnou samou, kterou dal před nima František od bratří zazpívat. Když potom přibyl ještě poslední odstavec, hymna nabyla téhož obsahu, jako má onen návod ke kázání v řeholi z r. 1221. — Ze hymna rostla takovým způsobem, nenašel teprv Sabatier, jak Müller praví ve své recenzi; před ním již to pověděl r. 1852 Ozanam (*Les Poètes franciscains* str. 89). — Český překlad od Jar. Vrchlického viz v Jeřábkově *Romanickém básnictví* str. 131. Nověji nalezená latinská hymna Františkova je též chvalozpěv Hospodina. Skládá se ze samých kratoučkových vět, jsouc složena beze všeho umění. Otištěna při německém překladě knihy Sabatierovy.

z něho zase odešli. Avšak kardinál Hugolin prohlásil, že dům jemu náleží právem majitele, a bratři zůstali. Tak nalezena formule, podle které se dělily od sebe *proprietas* a *usus*. Později Innocenc IV. přičkl právo vlastnictví k tomu, co řád má v užitku toliko, stolicí papežské. Jako v jiných řádech starších jednotlivců neměl žádného majetku osobního, ale také řád sám neměl majetku a zůstával chudým — v theorii. Aspoň litera řehole zachráněna. A přece nelze tvrdit, že by duch její byl zanikl v řádě docela. Než byla to vždy cesta povážlivá.¹⁾

V řádě nastaly spory a strany. Nad hrobem svatého zbudován chrám, ten chrám, který nás dnes do Assisi mocněji vábí než pohanský chrám Minervin. Založen byl hned r. 1228, nejprve chrám nižší dolejší, a potom vyšší, hořejší. Do dolejšího, když dokončen, přeneseno tělo svatého (1230) a u hrobu postavena pokladnice na příspěvky pro další stavbu. Peníze — sbírány na kostel Františka z Assisi k velkému pohoršení starých bratří! Jeden z nich, bratr Lev, rozbil a překotil pokladnici na zem... Ze sporů stran se skládají vnitřní dějiny řádu; jsou to strany a spory podobné, jako se vyskytly u nás v Jednotě bratrské. Strana, která odpovídá straně konservativní v této, a potom (v 14. století) také na některou dobu celý řád se dostaly do oposice proti církvi a kurii.

Vrstevník Františkův je Dominik. On chtěl založit a založil nový řád svůj, ordo Fratrum Praedicatorum. I lze říci, že oběma řády, tím, jenž slove Františkovým, i řádem Dominikovým prodloužen středověk ve svém trvání. Legenda vypravuje, že Innocenc III. ve snách viděl basiliku Lateranskou, ana se nachyluje k pádu, kterou však podepřel řeholník, totiž František. Měl vlastně vidět i oba, Františka i Dominika.

¹⁾ Bohatými tyto kláštery Františkánů se však nestaly. Bratři si nezdávali výživu prací ruční, nýbrž prací bohoslužebnou. Za to dostávali od lidu dary, almužny; byly to dary dobrovolné i vyžebnané. Odtud plynuly však také mnohé zlořády. Jak tato hospodářská stránka klášterů mnichův žebravých souvisí s hospodářskými poměry té doby, vyložil *Ulhorn* (*Zeitschrift für Kirchengeschichte XIV.*).

Vznik anglického parlamentu.*)

Od té doby, co zašly sláva a lesk římského senátu, nebylo ve světě sboru mocnějšího nad anglický parlament. Anglický parlament jest netoliko zastupitelstvem britských ostrovův, ale rozhoduje také v nejvyšší instanci nad osudem Indie, nad osudem anglických kolonií.

Když v myšlénkách se přeneseme o více než půldruhého století nazpět, na počátek předešlého století, sotva najdeme státy dva sobě tak nepodobné, jako byly Francie a Anglie. Tam vládl vždy ještě král, k jehož jménu se pojí výrok „l'état c'est moi“, Ludvík XIV., nejskvělejší zjev novověkého absolutismu. Ale slunce jeho sklánělo se již k obzoru. Pěkná doba prvních let jeho, doba reform, z velké části od Collberta vyvolaných, dávno již byla minula; minula také doba válek, které se skládaly ze samých vítězství. Při vši slávě, která vždy trvala, při všem zevnějším lesku, v myslech ne celého národa francouzského, ale jednotlivců se počíná probouzení oposice proti bezměrné moci královské, lid pociťuje nespokojenost, nejsou si ani příčin vědom, a zpytatel dějin spatřuje, jak na obzoru vystupují mraky, jak se chystá bouře, která po desíletích má přijít — velká revoluce.

Také Anglie má v novém věku století revoluční. Jest to století 17. První revoluce — royalisté ji nazývali velikou rebelií — odstranila Stuartry bažící po absolutismu dlouhou občanskou válkou. Pokus zaříditi republiku se nezdařil. Republika byla monarchičtější než monarchie sama. Cromwell vládl neobmezeněji a někdy také libovolněji nežli před tím král, jehož hlava byla padla rukou katovou. Restaurace přivedla Stuartry na trůn zase. Než restaurace tato nebyla reakcí úplnou. Odstraněna republika, avšak nezavedena monarchie neobmezená. Stará ústava anglická v bouřích předešlých nezanicla; parlament za Karla II. užíval bez překážky i tako-

*) Vyšlo nákladem J. Otty v Praze 1879.

vých práv, která mu kdysi Karel I. popíral. Objevily se sice zase snahy po moci absolutní za Jakuba II., který zároveň tím, že přestoupil k církvi římské, rozpadl se s církví národní, anglikánskou, a náboženským vyznáním se odtrhl od valné většiny svého národa. Dosti dlouho snášeli Angličané špatnou vládu Karla II. a ještě horší Jakuba II. Když míra přeplněna, odstranili Stuarty po druhé a navždy revolucí, která jim sluje „slavnou revolucí“. Nebyl to převrat, který by byl otrásl celým státem. Jen panovník se změnil: na místě Jakubově zasedli dcera jeho Marie a manžel její Vilém Oranžský. Oba byli protestanté: církev anglikánská byla prosta již všech obav, nadvláda její v Anglii pojištěna navždy; ostatním vyznáním protestantským vyměřena aspoň práva nejnutnější k dalšímu trvání. Noví panovníci musili uznati, že v mnohých věcech, které sporny byly za Stuartovců mezi králem a parlamentem, mezi panovníkem a národem, lepší právo bylo na straně národa a jeho zástupcův. Avšak proto spory o hranice moci královské, o meze panovnické praerogativy v státním ústrojí ještě nepřestaly, aniž zanikly obě strany, které vznik svůj vzaly již před druhou revolucí, strana whigistická a torystická. Než osudy národa anglického, ráz jeho dějin, povaha ústavy již se neměly rozhodnouti válkou občanskou — některé pokusy vypuzené dynastie, které se ještě v 18. století obnovovaly, jí více nezbudily — ani převraty trůnu, ani revolucí, ano ani velikými konflikty mezi panovníkem a parlamentem, nýbrž zápasem oněch dvou velkých politických stran o nadvládu v parlamentě a to zejména o většinu v domě obecných, které bylo lze dosíci vítězstvím při volbách. Ještě Vilémovi bylo lze povoláti do rady své zástupce obojí strany; po něm králová Anna proti vůli a náklonnosti musila připustiti na několik let skoro úplnou převahu živlů whigistických ve svém ministerstvu a po její smrti strana tato na dlouhou dobu zůstala v držení kormidla státního. Parlament stal se a zůstal osou státního zřízení, ministerstvo není než výborem jeho důvěrníků, král pak „kraluje sice, ale nevládne“ (le roy règne, mais il ne gouverne pas). Osobní nepatrnost všech panovníkův anglických po Vilémovi nemálo přispěla k tomuto úplnému vítězství parlamentarismu. Vilém jest poslední znamenitý král na trůně anglickém.

Nespokojenost s domácími poměry obrací zraky do ciziny. Po Ludvíkovi XIV. Francouzové jali se závistivým okem pohlížeti na onu stranu průlivu, do Anglie, kde nejen žil národ politicky volný, ale kde také badání vědecké smělo se volněji vyvíjeti než kdekoli jinde v Evropě. Do Anglie přišli, z Anglie po delším pobytu přinesli do Francie nové myšlenky

vědecké, filosofické, politické Voltaire a Montesquieu a něco později Ženevan Delolme.

Od té doby připravuje se obdivem napodobení, přejímání anglických státních institucí v ostatní Evropě, recepce anglického práva v jiných moderních státech. Na samém počátku francouzské revoluce jedna strana, mírnější a povážlivější, za vzor si vyvolila státní zřízení anglické. Strana tato podlehla. Avšak v našem století všechny ty charty, ty základní zákony, ty konstituce, co jich vypracováno a dáno v rozličných státech evropských více nebo méně, s větším neb menším štěstím a zdarem přenášejí rády anglické na půdu naši. S větším nebo menším zdarem: neboť politické instituce jsou jako rostliny v přírodě; ne každá se daří v každé půdě a pod každým ponebím; anebo zvykne si sice jinde, ale při tom se změní. Zahradníci našich dnů přesazují vzrostlé stromy: politikové ještě tak daleko v svém umění nedospěli. Takovou přenešenou a často ještě polocizí rostlinou nám často zdá se býti ústavní život a zvláště parlamentarismus státův ostatních proti anglickému. Není divu. Žádný stát nebyl a nikdy nebude vzorným státem pro všechny věky a poměry, ani anglický: avšak nehledě k tomu, co by kritika i v té velikolepé stavbě anglické státní ústavy slabého a nedostatečného, nesouměrného a jednostranného nalézti mohla; nejednou stesky ty, že za anglickými vzory pokulháváme, mohou býti co do obsahu sice pravdivy, ale přece neoprávněny. Což se onen anglický parlamentarismus, ona nadvláda vítězné majority hodí pro všechny státy evropské? Což nemůže býti a není stát některý z takých částí složen, že onano anglická pasivnost panovnické moci, která „kraluje jenom, ale nevládne“, by nevyhověla ani jeho potřebám, netvoříc nutnou onu pásku, která by různé části v celek jednotný pojila, ani vyšší jeho úkolům, nejsouc pramenem vyšší spravedlnosti, jež by chránila menšiny i v těch právech, kterých by se neměly dotýkati kolísající vítězství a porážky na půdě parlamentarismu, jako jest právo přiznávatí se k své národnosti a vyznávatí své náboženství?...

Často se potkáváme s přeceňováním anglických řádů, jakož i s neznalostí jich; anebo, což nejhorším bývá, s obojím zároveň. Ocenění anglické ústavy a parlamentarismu zvláště není úlohou tohoto výkladu, leda potud, že oceniti lze nám jen to, co známe, a instituce politické nejlépe poznáme, když prozkoumáme, proč a jak povstaly a se vyvinuly, když vyložíme, abych tak řekl, genetickou jich definici. A to obzvláště platí o institucích anglických. Anglická ústava — a v tom záleží jedna z jejích předností — nepovstala rázem, nýbrž vzrostla

časem. Nepovstala ani vymožená revolucí a vynucena na moci královské, ani oktrojováním jednostranným s hůry, nebyla vypracována ani jediným velkým zákonodárcem ani zákonodárným sborem, nebyla vymyšlena ani a priori na základě jakýchkoli všeobecných práv člověka, aniž jest odstínem a napodobením vzorů cizích: anglická ústava jest podobná oněm mohutným stromům parků anglických, které jsou starší než generace, která nyní v stínu jejich odpočívá, stromům, které hluboko spustily kořeny své do rodné domácí půdy a široko rozložily své větvičky, které přetrvaly bouře a vzdorovaly vichřicím... Anglická ústava nepovstala rázem, nýbrž časem. V tom záleží přednost anglické ústavy, v tom půvab jakýsi pro historika, který dějiny její vylíčiti by chtěl, a zároveň odtud vznikají obtíže, které by při tom překonati musil. Macaulay dí: „Nikdy nebylo doby, ve které valná část anglických institucí by nebyla bývala starou.“ K tomu lze přidati otázku: Kdy pak byly mladými, novými? jestliže potrvaly, kdy pak vznikly? A právě na tyto otázky ne vždycky táž dáva se odpověď. Jsou historikové, kteří pochytivše začátek a zárodek, z toho začátku a z tohoto zárodku by rádi vyvodili celý ostatní vývoj anglické ústavy podle jakéhosi a priori vymyšleného postupu, ku kterému dokladů z toho, co se vskutku stalo, marně hledají, anebo nalezli-li je domněle, přízpůsobují na platný a umělý důkaz svých domyslů. Jsou badatelé, kteří domnívati se zdají, že by celá téměř pozdější ústava anglická vyvoditi, že by logickým postupem myšlení konstruovati se dala z oněch hlav Germanie, ve kterých Tacitus nastínil základní řády státního zřízení starých Germánů; jsou jiní, kteří by rádi dokázali, že anglická ústava jest vlastně ústavou anglosaskou, že všecky podstatné částky její hotovy již byly v době anglosaské, a že vše, co později se stalo, není než řada změn, které nic nového nepřidaly a které spíše formy se dotekly, než věci samé; jsou jiní konečně, kteří souvislost doby pozdější s předchozí anglosaskou podceňují a jí menší váhu přiřkládají, nežli by měli. Dějiny anglické ústavy v středověku jsou plny záhad, buď ještě nerozřešených anebo nestejně řešených od těch, kteří na tomto poli bádali, a všecky tyto záhady a spory vyskytují se zase, jakmile si položíme otázku: kdy a jak vznikl anglický parlament. Jako ústava nevznikla rázem, tak i parlament nepovstal jedním rokem, nebyl vyvolán do života jedinou listinou, nebyl stvořen jedinou osobou. Parlament se znenáhla postupem času vyvinul: z čeho a jak, to vyložití jest vlastní úlohou následující rozpravy.

I.

Keltická Britanie v I. století po Kr. se stala provincií římskou; v V. století jí přestala býti. Přestala býti netoliko částkou rozpadající se říše římské, ale také přestala býti zemí keltickou: změnila své obyvatelstvo. Vyjma hornaté krajiny západní starší obyvatelstvo, které nebylo jako příbuzní Gallové se pořimanilo, ustoupilo a vyhlazeno od nových příchozích, od germánských Anglův a Sasův. Od nich založeno více panství, větších i menších, postupným výbojem proti podléhajícím Keltům; později různá menší panství splývala ve větší, až na konec v IX. století všecka byla sjednocena v jediné velké říši, v jednom království anglosaském.

V státním zřízení těchto menších panství a potom velkého království, které z nich vzniklo, žádných stop řádů keltických, žádných pozůstatků práva římského nenacházíme. Dějiny jak národnosti tak ústavy anglické počínají se dobou anglosaskou.

Tacitus nám několika rysy, několika větami, o nichž dějepisci novější vykládajíce je napsali celou řadu rozprav i knih, vylíčil státní zřízení německých národů v I. století po Kr. Někteří kmenové žili pod vládou králů, jiní byli bez králův. V obojích se občas scházival k rozhodování o některých důležitých věcech sněm, t. j. shromáždění všech dospělých a svobodných — svobodných naproti robům — mužů. Vedle tohoto sněmu bylo ještě shromáždění jiné, sbor těch, které Tacitus „principes“ nazývá, „sbor lechův a vládyků“, lze-li užití výrazů, které čteme v Libušině soudě. Jaké bylo zřízení Sasů ve IV. století, nevíme; jisto jest, že patřili ke kmenům republikánským, že neměli nad sebou králův žádných. Bez králův zůstávala i nadál ta část, jež zůstala na pevnině, až pak v VIII. století podrobeni jsou od Karla Vel.; než u Sasů, kteří přešli přes moře do Britanie, vyvinula se moc královská; za to zanikly v královstvích anglosaských sněmy lidu úplně. Snad jich na půdě nově vybojované nikdy ani nebylo, snad byly jen z počátku, v státech malých rozměrů, jako v Kentu, v nichž se proměnily v shromáždění menší kompetence, v sněmy hrabství; buď jak buď: mezi sněmy lidu a parlamentem není souvislosti nižádné. Moc králů ve větších státech a později v jednotném státě anglosaském nebyla obmezena žádným sněmem, nýbrž toliko sborem podobným onomu, který po Tacitovi by slouti mohl „consilium principum“ a který od Anglosasů nazýván byl „witenagemote“ t. j. shromáždění, sněm moudrých; avšak na jisto tvrditi nelze, že by oboje bylo totéž, že by jedno shromáždění bez přetržení souviselo s druhým. Witenagemote, sněm anglosaský,

nebyl shromážděním veškerého národa, nebyl ani shromážděním zástupců od národa volených; byl to sbor rázu aristokratického. Králové svolávali občas k poradám biskupy a světské velmože své. Kdo by přijít směl a měl, nebylo žádným zákonem vyměřeno, nýbrž řídilo se zvykem. Někteří badatelé vymezují zcela určitými hranicemi kompetenci těchto anglosaských sněmů, příkládajíce jim proti moci královské všechna ta práva, kterými se podle našich názorů liší monarchie konstituční od absolutní. Měly prý právo dávatí zákony a povolovati daně. Pravda jest, že o těch věcech a o leccems jiném v poradách sněmu se jednalo, avšak pokud tím královská moc skutečně se obmezovala, pokud na svolení sněmu závislá byla, to vše nevyměřovalo se žádným zákonem, nýbrž řídilo se spíše kolísavým zvykem a faktickými poměry. Za králů mocných, v poměrech spořádaných nebylo svolení sněmu mnohem více nežli pouhou formalitou, pouhým ohlašovaním toho, co se státi mělo. Na sklonku doby anglosaské, když veškeré státní zřízení se octlo v úpadku, když moc královská klesala a moc velmožů stoupala, byli králové sněmy více obmezováni nežli prve. Jednotliví velmožové a jich přívrženci vymáhali na králich, aby bezděky se podrobovali jich vůli a jich choutkám. Moc anglosaských sněmů za posledních králů vyrůstala z anarchie.

Doba anglosaská končí se rokem 1066 bitvou u Hastingsu, ve které padl král Harold. Vítěz, Vilém, vévoda Normandie, který sebe pokládal za dědice, onoho pak za neoprávněného uchvatitele panství, zasedl na trůně anglickém. V dějinách anglických nastala nová doba, v dějinách anglické ústavy způsobeno rozhraní nad míru důležité. O každé instituci musíme si položití otázku, je-li starší než bitva Hastingská, či povstala-li teprve po výboji normanském; je-li původu anglosaského či pozdějšího.

V čem pak záležela změna způsobená bitvou Hastingskou? Především ve změně královské osoby. Vybojovaná kořist, koruna královská, spočinula na hlavě vládce násilného, bezohledného, ale při tom energického a důmyslného, udatného bojovníka a při tom také znamenitého státníka, posledním anglosaským králům v ničem nepodobného. Královská osoba stala se opravdovým středem národa, královská moc pronikla celé ústrojí státu a držela na úzdě všechny vrstvy obyvatelstva kázní neuprosnou, ba často krutou. Někteří historikové, aby naznačili dosah této změny, říkají, že moc královská za Viléma a jeho nástupce stala se absolutní.

Vilém dobyl vítězství pomocí svých Normanů, kteří s ním byli přes moře přišli. Normanové, původu někdy skandináv-

ského, ale již od počátku X. století ve Francii usedlí, tehda již byli přestali býti Germany a změnili se, co do národnosti, na Francouze. I oni si u Hastingsu vybojovali kořist. Statky těch velmožův anglosaských, kteří na bojišti padli, jakož i těch, kteří později marně se pokusili, aby povstáním svrhli zase jho cizinců, vyhlášeny od Viléma za propadlé a rozdány, pokud se nestaly majetkem koruny, družině normanské. Na místě velmožův anglosaských, kteří zároveň drželi velké statky, nacházíme potom velmože a velkostatkáře z družiny nového krále, barony normanské; a také část menších statků přešla do rukou nových držitelů. Ostatek, značnější počet menších statkářů a lid, tedy valná většina národa, zůstal v podobných poměrech, jako předtím; jen nejvyšší vrstva se byla změnila. Avšak největší změna záležela v tom, že všickni majitelé větších i menších statků, ať již Anglosasové či Normané, stali se many či vasally jediného svrchovaného pána, krále Viléma a jeho nástupcův, že statky jich nebyly volným majetkem, nýbrž lénem, jehož dědičné držení spojeno bylo s povinnostmi a břemeny. Kdo měl v držení 5 hid (hide, něm. Hufe), byl povinen králi konati osobní službu vojenskou na koni, byl „miles“, „knight“, rytíř. Kdo měl více, musil vedle sebe přivésti králi a vyzbrojití jiné podle velikosti léna svého. Mimo to každý man svému pánu byl dlužen jisté poplatky buď v určitých případech dávané neb žádané, jako když nastoupil nový držitel (relevium), anebo také mimořádně dle potřeby vymáhané. Prohřešení se proti věrnosti manské trestáno pokutami, zrádci propadli léno vrchnímu pánu. Feudální řády přeneseny z Francie od Normanů na půdu anglickou, a tam sloužily k zesílení moci královské, kdežto ve Francii královská moc téměř v nivec, v pouhý stín a prázdné jméno obrácena, když celé rozsáhlé krajiny dostaly se v držení několika velkých vasallů, kteří zároveň tvořili hráz nepřestupnou mezi králem a many ostatními, ne již jim ale oněm největším vasallům podřízenými. Aby v Anglii podobně se nestalo, k tomu přihlížel s důmyslem státnickým Vilém. Nejen bezprostřední vasallové (tenentes in capite), ale také jich manové, držitelé menších statků, kteří, pokud nestáli bezprostředně pod králem, podřízeni byli baronům, byli zavázáni svazkem věrnosti králi, který také je, jako své vlastní many, mohl volati do zbraně, slovem byli také many královskými. Ani národnost nečinila v tom rozdílu žádného. Normanští baronové těšili se ovšem znamenitějšímu postavení ve společnosti a v státu, ale ne proto, že byli Normané, nýbrž že drželi velké statky. Ani rozdíl stavu duchovního a světského, v středověku tak důležitý, nepadal na

váhu. Také biskupové a opatové nejsou než barony a drží své statky jakožto léno královské.

Král Vilém Výbojce, jakož sebe vyhlášoval za dědice králů anglosaských, tak nevzdal se ničím práva, které předchůdcům jeho náleželo, nýbrž přimnožil jich tím, že veškeré obyvatelstvo a všechny vrstvy jeho udržoval ve větší odvislosti od moci královské, nežli byli předtím. Ústava anglosaská nebyla zrušena: zejména zůstalo dosavadní zřízení hrabství, zůstaly sněmy v hrabstvích, ale vicecomes či sheriff, který hrabství spravoval, byl úředníkem ve všem od královského dvora závislým a jemu odpovědným. Na dvoře královském pak scentralisována veškerá správa říše v rukou královských úředníků, kteří, když se sešli k poradě o financích, tvořili nejvyšší dvůr finanční (exchequer) a zároveň s králem také nejvyšší dvůr soudní. Král a úředníci jeho jsou pravým středem státu.

Vedle toho spatřujeme někdy krále obklopeného širším shromážděním. Tak r. 1086, když bylo uplynulo dvacetiletí vlády jeho, svolal Vilém do města Salisbury všechny držitele statků, větších i menších, ale nikoli k poradě a rozhodování o čemkoli, nýbrž aby všichni se jemu na novo zavázali přísahou věrnosti, všichni, ať si drželi již statky své od krále bezprostředně anebo byli zároveň many jiných pánů. Nehledě k tomu, že věc se pravidelně neopakovala, nikdo nepředpokládat nebude v tom spatřovati jakýsi sněm národní, jakého ani v době anglosaské nebylo.

Pravidelně o velké církevní svátky, vánoční, velikonoční a o letnicích, když král „nesl korunu“, to jest: když s korunou na hlavě zasedl na trůně, spatřujeme kolem něho biskupy i barony i jiné many jeho. Zdá se, že v tu dobu všichni bezprostřední manové měli právo přijíti ke dvoru královskému, ale rozumí se samo sebou, že ne všichni práva toho užívali. Byly to velké dvorní slavnosti, při čemž shromážděným také leccos, co se státu týkalo, ohlašováno bylo. Podobného, ale přece jiného rázu byla shromáždění, ku kterým král občas svolával své duchovní a světské velmože, biskupy, opaty i barony. V listinách se taková shromáždění nazývají „radou“, „consilium“, s dodatkem, že se jich účastnili přední mužové říše: „principes, proceres regni“; v týchž listinách se mimo to výslovně podotýká, že král to či ono nařizuje, vyslyšev radu biskupův a baronův a podle rady této.

Nelze popřít, že v státním ústrojí anglickém po r. 1066 consilium zaujímá podobné místo jako předtím sněm anglosaský, witenagemote zvaný. Avšak co o tomto řečeno, platí tím spíše o onom. Čím větší moc provozoval Vilém a jeho nástupci, tím menší moci těšila se taková shromáždění bez

určité kompetence a bez práv určitě vymezených. I witenagemote i consilium se skládalo z týchž členů, z velmožů duchovních i světských, než biskupové a baronové po r. 1066 octli se ve větší odvislosti od krále, stavše se vesměs many jeho. Lze tedy říci, že i v té příčině ústava stará přetrvala osudný rok 1066 a že consilium není než witenagemote s jiným jménem, ale sluší dodat, že králové normanští bývali mnohem méně obmezováni „radou“, nežli panovníci starším sněmem. Avšak poměr tento mohl se změnit později a změnil se skutečně. Změnil se, když moc královská, vykonavši svůj úkol, přestávala býti „absolutní“. Úkol její záležel v tom, aby velké vasally držela na uzdě, aby chránila živel anglosaský před přílišným útlakem se strany Normanův. Velmožové nejednou o vzpouru proti Vilémovi a jeho nástupcům se pokusili, avšak podlehli při tom, když nemohli se spoléhati na lid, který stál při králich. Silné královské moci bylo v Anglii třeba, aby mezi živlem starším, anglosaským, a nověji přibylým, normanským, se neobnovovala bez přestání válka na život a na smrt. Než při tom síla moci královské velmi často přesahovala přes meze k blahu celku potřebné, majíc do sebe ráz násilný a bezohledný. Dobře znájece král a jeho úředníci, že síla moci královské především záleží na plné pokladnici, užívali všech vhodných prostředků, slušných i neslušných, aby ji naplňovali. Ukládáním četných dávek a pokut, slovem vydíráním ustavičným trpěly všechny vrstvy obyvatelstva, baroni neméně nežli lid. Nátlak vzrostl v břímě nesnesitelné za špatného panovníka, jakým byl hned nástupce Viléma Výbojce, syn jeho téhož jména král Vilém II. (1087—1100); když pak přestal za krále slabého, jakým byl třetí po Vilémovi II. panovník, Štěpán (1135—1154), proti přílišnému nátlaku nastala ihned přílišná reakce, totiž anarchie a přehmaty se strany baronův. Osobnost královská rozhodovala po přednosti o osudech celého státu. Nemělo-li se obojí opakovati, nezbylo než vykázati královské moci určité meze, aniž by při tom zeslabena byla v té míře, že by úkolu svému více nedostála. Kde meze tyto určití nutno, o to běželo v ústavních sporech, které dosti záhy v Anglii se začaly.

Hned Jindřich I. (1100—1135), jenž nastoupil po špatné vládě bratra svého Viléma II., viděl se nucena zahájit svou vládu vydáním listiny, kterou sliboval, že zlořády obvyklé za panování předchůdce přestanou a napraveny budou. Král tím nevzdal se žádného práva, kterému se těšili otec a bratr jeho, nýbrž připověděl toliko, že jich nebude užívati k vydírání a k provozování všeliké libovůle proti svým vasallům, duchovním i světským. A také ona slavná „*velká charta svobod*“

(magna charta libertatum) krále Jana r. 1215 vydaná není než podobným pokusem, aby vyměřena a obmezena byla moc královská a zejména ta část práv, která plynula z poměru krále jakožto vrchního pána k manům. Liší se od listiny Jindřicha I., která jí byla vzorem, rozsáhlostí svou i dosahem svým, jakož způsobem, jakým byla vytvořena.

R. 1154 nastoupila nová dynastie, rod Plantagenetský, který však není než pokračování starší dynastie normanské. Počíná se Jindřichem II. (1154—1189), vnukem Jindřicha I., synem dcery jeho Mathildy. Otec jeho byl Geoffroy, hrabě Anjouský. Po dědu zdědil Jindřich II. Anglii a Normandii, po otci hrabství Anjouské a manželka jeho přinesla mu věnem krajiny francouzské Poitou a Guienne. V Anglii samé po nepořádcích, které trvaly za let Štěpánových, nastala doba reform, nastala doba harmonie vnitřní. Pořádek a lad celkem potrvál také za Richarda I., příjmím Lví srdce (1189—1199), ač on málo let krátké vlády své v Anglicku pobyl. Nacházíme jej v krajinách francouzských, které k panství jeho patřily, na křížové výpravě, v zajetí císaře Jindřicha IV. Po smrti jeho špatná vláda nástupce Jana (1199—1216) stala se pramenem nepořádku, neladu, nespokojenosti a vzbudila prvý veliký spor ústavní v dějinách anglických.

Špatnou a nešťastnou byla vláda Janova v každém ohledu. I zevnější moc utrpěla tím, že Normandie ztracena navždy. Spojena s Francií. Než ztráta dynastie byla výhodou národu anglickému. Rodové normanských baronů pozbyli tím souvislosti se svou původní otčinou, byli odkázáni na novou vlast a sblížili se s obyvatelstvem jeho anglosaským, v němž hledali a našli spojence proti nátlaku špatného krále, který týral stejnou měrou všechny vrstvy obyvatelstva říše své. S barony a s ostatním obyvatelstvem spojilo se také duchovenstvo, majíc v čele vůdce své, preláty církve anglické, když se těmto nepodařilo vyrovnati spor mezi králem a velmoži, kteří jemu poslušnost byli vypověděli, smířením. A teprve tímto spolkem všech tříd přinucen Jan, aby vydal velkou chartu.

Velká charta skládá se z 63 odstavců, obsahu rozmanitého, které však mají společný účel, aby odstranily zlořády provozované od nejvyšších úředníků, od sheriffů, ve správě království i jednotlivých hrabství, ve správě finanční i v soudnictví. Svědčí sice po přednosti bezprostřední manům královským, avšak zároveň se v ní nařizuje, aby i oni v provozování svých práv proti svým podřízeným šetřili týchž slušných mezí, které sami mocí svého vrchního pána, krále, položili. Bylo slušno, aby baronové všem, kdo jim v boji s králem byli pomáhali, pojistili výhody z vítězství plynoucí.

Velká charta po r. 1215 častěji od králů anglických nově potvrzována, do konce středověku osmatřicetkrát; avšak přece nesmíme ji považovati za jediný základ ústavy anglické. Zejména stopujeme-li vývoj parlamentu, přičteme jí menší důležitost, nežli bychom na první pohled očekávali.

Nejvydatnějším pramenem nespokojenosti za Jana bylo neustálé ukládání a vymáhání rozličných dávek a daní. Daně ty nebyly pokaždé všeobecné, neukládaly se veškerému obyvatelstvu, nýbrž králové častěji se obraceli k té neb oné třídě, tu k té, tu k oné, anebo stejnou dobou ke všem, vybírajíce od každé příspěvky peněžité jiného způsobu, na jedněch je prostě rozkazem svým vymáhajíce, na jiných dříve povolení jich žádajíce. Bez svolení ukládali břemena těm, kteří seděli na královských statecích, jakož i městům, která byla zcela od moci královské odvislá. Chtěli-li pak od manů svých žádati příspěvků mimořádných (auxilium), bylo zvykem, že věc předložena prvé radě biskupův a baronův, v které sice nebyli shromážděni všichni manové, v které však zasedali aspoň ti, kteří, vládnouce největšími statky, také největší břemena na svá bedra vložiti měli. Oni povolovali za sebe i za ostatní zároveň. Když pak v druhé polovici XII. století ukládány také daně všemu obyvatelstvu společné, při čemž každý měl dáti příspěvek movitému jmění, kterým vládl, poměrný, i o to mohlo jednáno býti prvé v radě, „consilium“ zvané. Avšak prameny dějepisné, pokud se nám zachovaly, ani nevypisují, že by se to bylo stalo pokaždé, aniž rada proti králům vládla takou mocí, aby se byla těšila nejen právu povoliti, ale též důležitějšímu nepovoliti toho, co od oněch žádáno. Ani v té příčině kompetence rady nebyla ani ustálená, ani dosti určitá. Libovolně si vedl pak zvláště král Jan při ukládání mimořádných dávek manům svým vedle služeb vojenských (auxilium); při vymáhání příspěvků za služby vojenské, když jich nežádal, ale žádati mohl, a záměnou za ně (scutagium). Teprve velká charta vyslovuje zásadu, že král nemá právo ukládati takové dávky a příspěvky — o jiných daních a berních zmínka se nečiní — jednostranně, nýbrž toliko se svolením těch, kterých se věc týče, totiž všech manův, kteří léna od něho bezprostředně drží (tenentes in capite). Zdali při jiných daních a berních král měl býti vázán k svolení rady biskupův a baronův, o tom velká charta se nezmiňuje, určuje toliko, že v jisté a to zcela určité příčině, když by totiž král žádal za auxilium neb scutagium, k baronům a prelátům mají přistoupiti také všichni bezprostřední manové bez rozdílu, že rada velmožů má se rozšířiti na obecnou radu veškerého království (commune concilium regni). Aniž se tomuto velkému shro-

máždění určuje jiná kompetence mimo jediné právo, aby tážání byli před uložením auxilia neb scutagia. Ani jediného odstavce velké charty nesluší vykládati v tom smyslu, jako by obecná rada všech bezprostředních manů měla v budoucnosti nastoupiti na místo starodávné rady baronů světských i duchovních. Ovšem že tito menším manům v jedné řečené příčině přiřkli právo nenepatrné, ba tak znamenité, že historikové do dnešní doby nevědí, jak by měli rozuměti 14. odstavec velké charty, ve kterém se ustanovuje, aby do obecné rady voláni byli jak velcí tak též všichni ostatní vasallové královští. Jest podobno, že by velcí baronové menším, ba třeba pouhým rytířům, jen když tito drželi léna bezprostředně pod králem, propůjčili hlasu stejně závažného? Někteří historikové nemohouce tomu uvěřiti, mají za to, že prý menší vasallové neměli k „obecné radě“ přicházeti vesměs, nýbrž že měli toliko voliti zástupce ze svého středu a na místě všech. Avšak velká charta o tom ani slovem se nezmiňuje a nemáme práva vyklad ten do ní vnášeti. Jediná přednost, kterou sobě velcí baronové a prelátové výslovně vyhrazují, jest, že každý z nich má k obecné radě zván býti jednotlivě obzvláštním listem královským, jemu svědčícím; ostatní pak bezprostřední manové korunní budtež voláni vůbec a všichni zároveň povoláním všem najednou svědčícím. Bezpochyby, že doufali, že tito podrobí se jich vedení a budou si vésti ve všem dle přání jich.

II.

„Commune concilium regni“ stanovené velkou chartou svobod se nikdy nesešlo. Spor krále Jana s opozicí obnovil se nedlouho po vydání této listiny zase a proměnil se v občanskou válku, když jedna strana po smrti Janově († 1216) přidržela se nezletilého dědice koruny Jindřicha III., druhá však volala na trůn prince francouzského Ludvíka. Vladaři, v jejichž čele stál hrabě Pembroke, jménem nedospělého krále vydali sice nově velkou chartu hned r. 1216, avšak při tom odstavec 12. i 14. vynechán jakožto ustanovení „příliš povážlivé a důležité“. Mělo prý se o ty věci jednati později, až by se plnější rada sejití mohla. Mínila se tím rada podle starého zvyku, ve které by baronové obou stran zasedli. Okamžik ten nastal již r. 1217, když obě strany se smířily a Jindřich III. uznán za krále ode všech. Velká charta vydána a potvrzena na novo, ale i tentokrát odstavec 12. a 14. vynechán. Baronové se sami vzdali pokusu sesílit se menšími vasally v jednom a témž shromáždění, pokusu rozšířiti příbráním jich radu baronův na obecnou radu říše. Než parlament anglický přece

vznikl podobnou cestou, jakou tato povstati měla, totiž doplněním starodávné rady baronův světských i duchovních, ale nikoli přistoupením všech ostatních bezprostředních manů koruny, nýbrž příbráním volených zástupců či poslů všech těch tříd, které si v státě vždy větší platnost sjednávaly. Nestalo se to rázem, nýbrž průběhem celého století, nestalo se to jediným ustanovením, nýbrž ustálilo se znenáhla zvykem.

Pokud král byl nezletilý, scházívala se rada častěji než před tím, těšíc se větší moci právě proto, že král byl nedospělý, při čemž v užívání vešlo jméno, kterým se od té doby častěji nazývá: „*parliamentum*“. První krok k rozšíření parlamentu volenými zástupci stal se pak r. 1254, když král Jindřich III., jenž již několik let osobně vládl, byl odešel do jižní Francie, do Gaskoňska, které vždy k panství králů anglických patřilo, počít války proti sousední Kastilii. Richard vévoda Cornwalliský, bratr králův, chtěje poslati tomuto vydatnou posilu, svolal do Londýna k parlamentu všechny bezprostřední vasally, jejichž statky vynášely více než dvacet liber ročně. Oni měli vyzváni býti, aby podle daného slibu za králem do války se vypravili. Zároveň pak nařizeno šeriffům, aby po hrabstvích svolali shromáždění či sněmy, ku kterým přicházeli všichni, kdo se osobní svobodě těšili, a vyzvali shromáždění k volbě dvou rytířův ze svého středu, kteří by do Londýna se dostavili a tam před radou oznámili, čím by na penězích králi přispěti chtěli. Jelikož břímě, které válka vyžadovala, nemělo se uložiti toliko na bedra bezprostředních vasallů, kteří drželi léna té velikosti, že ukládala povinnost osobní služby aneb i větší; jelikož měli penězi přispívati také menší bezprostřední manové a též ostatní obyvatelstvo osobně svobodné: bylo slušno, aby také ostatní třídy prvé tážány byly. Mělo se tedy sejíti velké shromáždění, skládající se netoliko ze všech bezprostředních manů, jak ustanovuje velká charta, nýbrž shromáždění na základě ještě širším spočívající. Shromáždění r. 1254 tvoří přechod od obecné rady velké charty, která nikdy se nesešla, k pozdějšímu parlamentu. Při tom pak nesmíme zapomenouti, že povolání volených zástupců jest jednotlivý případ, který hned v trvalý zvyk nepřešel, a že v Londýně r. 1254 se nesešlo shromáždění stejně oprávněných členů, kteří by o čemkoli společným hlasováním byli rozhodovali. Lze rozeznati tři vrstvy či třídy: 1. baronové již před tím byli slíbili, že do Gaskoňska se vypraví a že sami ve zbrani a s branným lidem svým po velkocích do Londýna se dostaví; 2. ostatní bezprostřední vasallové hned vyzváni, aby ve zbrani nalézti se dali; nevíme zdali dodatkem ochotnost svou vysloviti měli, že učiní, zač král žádá, nevíme vůbec,

zdali jednání parlamentu jakýmkoli způsobem se účastníci měli; 3. poslové hrabství byli voláni „před radu“ a měli radě oznámiti, jaký příspěvek hrabství poskytnouti chtějí. Radou nelze rozuměti než radu baronův.

Od té doby, co dospělý král uvázal se u vládu, vzrůstala nespokojenost tou měrou, kterou vzrůstaly daně a dávky od něho vyžadované, a vzrůstaly se rozličné nepořádky a zlořády, jichž původ mnozí v tom spatřovali, že Jindřich III., sám osobně vládu veda, nejvyšších úřadů buď delší dobu nikomu nesvěřoval anebo za své rádce a úředníky volil muže neoblíbené. R. 1258 parlament povolil králi daň s podmínkou, že změní dosavadní způsob vlády. Jindřich III. byl přinucen přenešti správu říše, kterou dosud ve svých slabých rukou držel, na „královskou radu“, na sbor rádců, volených z části od krále, z části od parlamentu. Této radě odpovědni měli býti všichni nejvyšší úředníci, volení sice jako dosavad od krále, ale jenom pokaždé na rok.

Jindřich III. ústupek tento, který skutečně byl nemalý, pocítoval brzy jako jho nesnesitelné. Když se ho zbavit chtěl, opřel se tomu s velikou částí baronů vůdce oposice Simon z Montfortu, hrabě Leicesterský. R. 1261 vypsals parlament své strany, totiž shromáždění baronů a biskupů, kteří se ho přidržovali, při čemž volali také k téže poradě posly z hrabství „jednat o obecné důležitosti říše.“ Avšak nežli se toto shromáždění sejíti mohlo, počalo se jednati o smír mezi Jindřichem a stranou Simonovou. Král pak, tuším že podle úmluvy se svými dosavadními protivníky, vypsals plný parlament, shromáždění baronů obou stran a povolal také volené posly z hrabství do Windsoru. Spor krále s oposicí ani tímto ani jinými mírnými pokusy v letech následujících nevyřízen konečně. R. 1264 přece došlo k občanské válce, při čemž baronové i ostatní obyvatelstvo se rozdělilo ve dva tábory. Král v bitvě u Lewesu poražen a zajat (14. máje 1264). Zůstával sice králem, ale moc všecka skutkem přešla do rukou Simona Montfortského, který za čas svého vladaření dvakráte svolal parlament. Poprvé do Londýna hned po vítězné bitvě, kdež pak na krále vloženo podobné jho jako r. 1258, totiž užší královská rada devíti členů, jmenovaná ne od krále, nýbrž na místě něho od tří voličův ustanovených k tomu parlamentem. Při tomto shromáždění zase přítomni byli poslové po hrabstvích volení, kteří také nový řád vlády schválili, jakož se praví v listině o tom v červnu r. 1264 vydané, že vše se stalo „v Londýně svolením, vůlí a rozkazem krále, prelátův, baronův, jakož i *obce* (communitatis) tam přítomné“, čímž však „obec“ či poslové hrabství rovnoprávným členem parlamentu

se ještě nestala, neb jmenování voličů zůstalo při prelátech a baronech bez účastenství oněch. Shromáždění r. 1261 a 1264 odbývaná jsou první parlamenty, ku kterým obecní přišli, netoliko aby před radou ohlásili, jaké břímě na sebe vzíti chtějí, ale aby také hlas jejich slyšán byl o věci, která všech se týkala, o změně dosavadní nejvyšší správy říše, o vydatném obmezení moci královské, v starší době v Anglii neznámém.

Vítězství Simona Montfortského nebylo ani úplné ani trvalé. Valná část baronů buď opustila Anglii a utekla se do Francie, kde králová sbírala vojsko, aneb s nevolí a žárlivostí podvolovala se nadvládě jeho. Simon měl proti sobě oposici, bývalou stranu královskou, jejížto hlava, Jindřich III., se nacházel v moci jeho. K druhému parlamentu, který se sešel v lednu r. 1265 a který se obzvláště „parlamentem Simona z Montfortu“ nazývá, povolal jménem královským ne veškeré baronstvo, nýbrž jen ty, kteří mu oddáni byli, za to však přibrals, doufaje, že jiné třídy obyvatelstva si tím trvale získá, nejen zase posly hrabství, ale také *poprvé zástupce jistého počtu měst*. Hned potom obnovena válka zase, při čemž vůdcem strany královské byl princ Eduard. U Eveshamu 4. srpna 1265 poražen a zabit Simon z Montfortu, hrabě Leicesterský, jehožto jméno v paměti národa anglického proto trvale utkvělo, že on, chtěje oposici své proti moci královské sjednati podporu v středních vrstvách, otevřel těmto bránu k parlamentu, aby již vstoupily do něho jakožto část podstatná, a ne-li rovnoprávná, přece oprávněná hlasu svého pozvedati a rozhodovati o nejdůležitějších věcech státních. K poslům v hrabstvích volených on prvý přibrals též zástupitele měst. Avšak tvůrcem parlamentu jej přece nazývati nelze. Již nejbližší parlament r. 1267 byl, jak se zdá, toliko rada baronův podle staršího zvyku. V díle Simona z Montfortu pokračoval teprve vítěz Eveshamský, král Eduard I. (1272—1307). Když otec jeho zemřel, nebyl v Anglii; nacházel se na křižové výpravě. Prozatímní vladařové r. 1273 do Westminsteru svolali biskupy, barony a zástupce hrabství a měst. Ač to nebyl parlament — ti, kteří se dostavili, skládali novému panovníku přísahu věrnosti a proto byli svoláni — přece zasluhuje povšimnutí, že hned na počátku vlády Eduarda I. setkáváme se zase s volenými posly.

Eduard I. byl výborný král; prvá léta jeho jsou doba šťastná. V dosavadní zákony a právní zvyky uveden pořádek kodifikací; vydána celá řada „statutů“, které pokaždé předloženy jsou parlamentu. Jako za Jindřicha II. byla to po bouřích předešlých doba harmonie. Než na konec století dostavily se zase bouře, ke kterým Eduard I., dědu svému i otci nepo-

dobný, podnětu zlořády, nepořádky a špatnou vládou nezažal. Dostavily se takorůka samy sebou, když zevnější poměry národu anglickému nová a vždy rostoucí břemena ukládaly. Nelze ani říci, že by Angličané jich nebyli chtěli podnikati, aniž že by král byl je chtěl ukládati jednostranně: avšak to zdá se býti založeno v povaze věcí lidských, že každý pokrok, každý vývoj dějinný bývá provázen nepokojem, bouří a bojem.

Válka s Francií, se Škotskem a vzpoura ve Walesu to byly, ježto činily vypsání daní nutným. Král svolal r. 1295 parlament vynikající plností účastníků: sešli se ve Westminsteru prelátové, baroni, zástupcové duchovenstva, poslové hrabství a měst.

Organisace církve anglické byla starší než některé stránky ústavy státní. Prvé nežli anglosaská království splýnula v jedinou monarchii, rozdělena Anglie na diecese biskupské a provincie arcibiskupské. V oněch se scházely synody duchovenstva diecesalné, v těchto provincialné, a starší než monarchie a než witenagemote jsou národní synody celé církve anglické. Národní synody potrvaly také, když jednotná říše anglosaská povstala, avšak nescházely se příliš často pro žárlivost obou soupeřů, arcibiskupů Cantaburského a Yorkského. Za to tím větší váhy nabyly konvokace, synody provincialné. Účastnili se jich vedle prelatův a opatův i děkanové kapitul a arcijáhnové; avšak již r. 1225 kruh účastníků se rozšířil, když povolání vedle vyššího a středního duchovenstva také plnomocníci kněžstva nižšího. Během XIII. století zvyk se ustálil a nižší duchovenstvo nabylo pojištěného práva, aby na konvokace posílalo volené zástupce, dříve nežli se v parlamentu trvale účastniti mohli poslové hrabství a měst. Ano zdá se, že při přibírání těchto k radě baronů parlamentu za vzor byly konvokace církve anglické.

Když vedle daní feudálních, které vzkládány na biskupy a opaty, králové příspěvky žádali také od ostatního duchovenstva, když v užitek vešly daně ukládané veškerému obyvatelstvu z jmění movitého, tu veškeré duchovenstvo se domáhalo práva, aby prvé — před uložením břemen — slyšáno bylo. Králové buď jednali o to s konvokacemi, buď svolávali zvláštní shromáždění duchovenstva podle způsobu konvokac. Novou cestu nastoupil r. 1254 Richard Cornwalliský, když povolal k parlamentu vedle poslů hrabství také zástupce duchovenstva. Za Šimona z Montfortu povolání k parlamentu r. 1265 také děkanové kapitul. Třicet let později Eduard I. do Westminsteru shromáždil nejen duchovní a barony, ale vyzval také arcibiskupy a biskupy, aby ze svých diecesí poslali mimo arcijáhny též volené zástupce kapitul a nižšího duchovenstva v každé diecesi.

Nejčastěji před r. 1295 k parlamentu přibírání poslové hrabství. Cítáme-li toliko zcela bezpečné zprávy, stalo se to osmkrát: r. 1254, 1261, 1264, 1265, (1273), 1278, 1283, 1290, 1294. Poslův měst při parlamentě nenacházíme až zase r. 1273 (shromáždění Westminsterské) a r. 1283. Vyskytují se tedy poslanci hrabství r. 1295 po deváté, poslové měst pak teprve po čtvrté.

Parlament r. 1295 svolil králi k dani z movitého jmění. Že pak vrstvy, z kterých se skládal, nesplynuly ani tehdy v jediný celek, patrnó z toho, jak si mezi sebou brímě na sebe vložené rozdělily. Baronové a poslové hrabství uvolili se platiti jedenáctinu z movitého jmění, poslanci měst sedminu, duchovenstvo desítinu.

Hned r. 1296 svolal Eduard I. plný parlament opět. Baronové a poslanci hrabství povolili dvanáctinu, poslové měst osminu; avšak duchovenstvo veškeré odepřelo nové příspěvky, odvolávajíc se k bulle papeže Bonifacia VIII. téhož r. 1296 vydané („Clericis laicos“), kterou všem laikům bez rozdílu bránil osobám duchovním jakékoli daně a dávky ukládati. Eduard I. r. 1297 svolal radu světských baronů, žádaje na všech, aby oni jakožto přední manové připojili se k němu na výpravě, kterou podniknouti chtěl do Flander, aby spojencům svým proti společnému nepříteli, králi francouzskému, na pomoc přispěl. Když i baronové poslušnost mu odepřeli, jal se sbíratí vojsko a vypisovati daně netázaje se již ani užší rady ani širšího parlamentu. Ohlašoval při tom, že co se stává z nutnosti, nemá v budoucnosti se stávatí pokaždé. R. 1297 opustil s těmi, kteří se k němu přidali, Anglii, kde občanská válka již skorem se počínala. Mezi tím jednáno neustále o smír mezi králem před odjezdem a s králevicem Eduardem, prozatímním vládařem, po odjezdu jeho s jedné a oposící se strany druhé, kteréžto jednání ještě roku 1297 ukončeno šťastně. Král Eduard I. vydal listinu, obsahující potvrzení a doplnění velké charty svobod. Doplněno mělo býti tak, aby co posud bylo kolísavým zvykem, stalo se ustáleným právem. Král slíbil jménem svým i svých dědiců arcibiskupům, biskupům, opatům a duchovenstvu, baronům a vši obci země, že nikdy nemají žádné berně, daně a dávky vybírány býti, leda se společným svolením vši říše, při čemž však k žádosti králově dodána klausule znějící: mimo daně a dávky ode dávna obvyklé.

Eduardem I. dovršen a dokonán vývoj anglického parlamentu, co se týče složení jeho. Ač do samého konce středního věku časem svolávána také rada baronů, přece o všech důležitějších věcech tázán býval plný parlament, skládající se z baronů světských a duchovních i z volených poslů, z jichž

rady však zase vystoupili zástupcové nižšího duchovenstva, které o právo, aby do parlamentu posílali své posly, nestálo, majíc svůj zvláštní parlament, t. konvokace. Žádný anglický král již nemohl se obejít bez parlamentu; než hranice mezi mocí parlamentu s jedné a „praerogativou“ královskou s druhé strany do konce středověku kolísaly se. I v novém věku ustály se zákony i zvykem teprv v XVIII. století po dlouhých zápasech ústavních, po dvojí revoluci, po vypuzení Stuartů, a to tím způsobem, že na všech místech se pošinuly ve prospěch parlamentu. Přes to lze již pro středověk práva parlamentu takto vymeziti:

1. Nejdůležitější bylo právo povolovati daně, z kteréhožto práva, jak svrchu vyloženo, parlament vznikl. Povolování daní bylo základem všech práv ostatních. Parlament velmi často k povolení daní připojoval podmínky a žádosti nejrozličnější, na které králové, nechtíce a nemohouce postrádati daní, přistupovati musili. Nejednou domohl se parlament také toho, že mu účty předloženy byly, aby prozkoumal, jak s povolenými daněmi se bylo naložilo. Na sporu však zůstávalo, zdali králové mají právo stará, zvykem ustálená cla zvyšovati a k nim nová zaváděti. Nad to pak někteří králové v XV. století obcházeli parlament, vypisující nucené půjčky anebo vymáhající je pod jménem „dobrovolných“ darů (benevolencí).

2. Ne-li vždycky, přece často parlament vyzván byl, aby soud svůj vydal o věcech se zahraniční politikou souvisejících, obzvláště před počtím aneb při skončení války.

3. Zákon vůbec platný (statut) mohl vydán býti toliko společně od parlamentu i krále, když parlament jej přijal a schválil a král potvrdil. Parlament si dobyl také práva iniciativy. Starší statuty vycházely skoro vesměs z předloh královských, než během času vycházely předlohy (bill) nových zákonů také ze středu parlamentu samého. Avšak při tom hranice mezi statuty a jednostrannými královskými rozkazy (ordinacemi) nebyly tak přesně vymezeny, aby mocnější králové nemohli právo zákonodárné parlamentu někdy zkracovati.

4. Nejtěžší spory povstávaly o to, zdali králové jsou povinni k žádosti parlamentu své nejvyšší úředníky a rádce propouštěti, tak že nejednou ze sporů těch vznikly občanské války. Parlament za těch králů, za kterých byl dosti mocným, aby vůli svou provedl, spokojil se zřídka toliko propuštěním úředníkův a rádcův královských, nýbrž poháněje je před svůj soud z vin opravdových nebo také domnělých a stranickou vášní vymyšlených, ukládal jim obyčejně těžké pokuty a tresty. Nejednou úředníci královští skončili život svůj na popravišti. V středověku a také dlouho v novém věku v dějinách anglic-

kých vypravuje se netoliko o propouštění, ale rovněž často o „pádech“ předních hodnostářů říše. I králové sami nejednou k ztrátě milosti připojovali tresty i tehda, kdy vina trestuhodná dokázána nebyla.

Anglický parlament od XIV. století se skládá ze dvou domů (house) či komor.

1. V domě lordů zasedaly hlavy těch rodin, které od starodávna k radám zvány byly. Avšak vedle toho těšili se králové nepopíranému právu, že každého dle libosti do domu lordů povolati či lordem učiniti mohli. Mimo řídké výjimky právo zasedati s lordy platilo za dědičné a přecházelo s otce na prvorozeného syna. Zároveň udílány těm, kdo do domu lordů povoláni byli, rozličné tituly, šlechtickým predikátům jiných zemí a států podobné. Nejvyšší titul byl titul vévodský. Právě tím, že králové si právo jmenovati lordy zachovali, zabránilo se, že lordové se nestali uzavřenou kastou, jakou na př. byla šlechta benátská. Aniž pak těšili se lordové takým právům a privilejiím, jakých požívala šlechta jinde, zejména v příčině daní. I v životě společenském nedělili jich od ostatního obyvatelstva předsudky takové jako jinde, o čemž již ta věc svědčí, že Angličané pojmu „mesalliance“ neznají. Jediné opravdové privilegium lorda v tom záleží, že jsa obžalován ze zločinu nemůže souzen býti leda od rovných sobě (peerů), to jest od domu lordův. V procesu pak parlamentárním, když parlament úředníky a soudce královské před svoji stolicí pohnal, vynášeli na ně žalobu obecní před lordy, kdežto konečný rozsudek slušel domu lordů i tehdy, když obžalovaný peerem nebyl.

2. Dům obecných (house of the commons) skládal se z volených zástupců hrabství a měst.

Zástupců hrabství bylo 74, po dvou z 37 hrabství, na které Anglie se dělila. Volení bývali v shromážděních hrabství pod dozorem sheriffů, na něž nejednou žalováno, že nekalými nebo neslušnými prostředky podporovali kandidáty vládě příznivé. Volení býti mohli z počátku toliko rytířové; později nastoupil na místě této kvalifikace totiž dosti značný census. Pasivnímu volebnímu právu těšili se jen ti, kdo vládli slušným jménem; census však, kterým od 15. století se obmezovalo aktivní právo volební, byl velmi mírný. Poslové hrabství podrželi titul „rytíři hrabství“ (knights of the shire).

Udíleti městům právo, aby posílala volené posly do parlamentu, bylo částí nenepodstatnou královské praerogativy jako právo jmenovati a povoláti lordy do první komory. Poslové měst (boroughs) bývali často vládě nejoddanější část parlamentu. Ne všechna města v Anglii těšila se právu volebnímu, ne všechna byla „města parlamentární“ (parliamentary borough).

Počet těchto neustále se měnil. Za Eduarda I. bylo 166 měst v parlamentě zastoupeno, každé vysílajíc po dvou poslích. Již v středním věku bylo v parlamentu příliš mnoho zástupců měst, hledíme-li k počtu, k důležitosti, k jmění, k daním městského obyvatelstva u porovnání s jinými třídami. Volební řád a zejména census aktivní nebyl ve všech městech stejný; řídilyť se ústavami měst, které se valně od sebe různily. V parlamentě samém poslové měst, ač počtem četnější, často se podrizovali vedení rytířů hrabství.

Rozdělení anglického parlamentu na dva domy nepovstalo určitým zákonem, nýbrž vyvinulo se samo. Vlastně jest tak staré jako parlament sám. Nikdy všichni, lordové i obecní, nebyli jeden sbor. Každá část pro sebe — lordové, poslové hrabství, poslové měst — povolovala z počátku daň obzvláště, jak svědčí příklad svrchu uvedený z doby Eduarda I.; než velmi záhy splynuli poslové hrabství a měst v jeden dům obecných, rokující společně pod řízením „mluvčího“ (speaker), kterého si ze svého středu volili sami, kdežto jednání v domě lordů řídil přední královský úředník, kancléř. Záhy si také dům obecných dobyt rovnoprávného postavení vedle domu lordů. Kdežto zprvu poslové volání byli často jen k povolení daní, tak že někdy se ostatního jednání ani neúčastnili, po svolení daní žádaných ihned domů se vracejíc: již ve XIV. století oba domové sobě na roveň jsou postaveni, tak že votum parlamentu u všech věcech se skládá ze stejně závažného hlasu obou. Jen při parlamentárních procesech lordové jsou soudci a zaujímají vyšší místo než žalující obecní, od kterých však iniciativa vychází, kterou i v jiných věcech víc a víc do svých rukou přejímají. Již v středověku platilo, že cokoli s financemi, s daněmi, s penězi souvisí, musí nejprve vyřízeno býti v domě obecných, dříve nežli věc na lordy se vznese.

Obyčeje a způsob, řád jednací středověkého parlamentu se z velké části zachoval do dnešní doby.

Právo svolávatí parlament slušelo králům, kteří se při tom řídili dle svých potřeb a přání a nedali se obmeziti pokusy parlamentu, aby jim pravidelné občasné svolávání za povinnost uložil. Mohlo se státi a stávalo se, že někteří králové celou řadu let bez parlamentu vládli. Král určoval mimo to parlamentu čas a místo sejití: nejčastěji scházely se parlamenty v oktáv po Třech králich, po neděli velikonoční, po sv. Trojici a po svátku sv. Michala archanděla. Měl-li se sejití v létě, přihlíženo také k tomu, aby žně již úplně byly skončeny. Někdy se stávalo (na př. r. 1328), že parlament až i čtyřikráte do roka svolán byl. Místem parlamentem k sejití vykázaným nejčastěji a později, mimo řídké výjimky, skoro výhradně byl

Westminster, tam, kde na západním konci tehdejšího Londýna již za doby anglosaské zbudováno bylo opatství a palác královský, tam, kde bylo též sídlo všech nejvyšších úřadů a soudů. Starý středověký palác Westminsterský padl bohužel v tomto století (1834) za obětí požáru a přestavěn tak úplně, že ze staré budovy — či spíše skupiny budov — jen málo zbylo, snad méně, než zbyti mohlo a mělo. Vedle paláce královského rady a později parlamenty někdy se také sešly v opatství, v refektáři neb v sále kapitulním. V tomto, mimo některé výjimky, radívali se pravidelně obecní od XIV. do druhé polovice XV. století, až jim od Eduarda IV. trvale vykázano místo jiné, kaple sv. Štěpána při královském paláci.

Před každým parlamentem rozesílaly se po celé Anglii královské listy svolávací (writs of summons) všem lordům duchovním i světským; prvý svědčil arcibiskupu Canteburskému. Dům obecných se svolával listy sheriffům danými, obsahujícími rozkaz, aby vypsalí volby v hrabstvích a městech. Volby se opakovaly pokaždé, kdykoli parlament svolán byl, třeba několikráte za rok.

Parlament zahajoval se slavně v paláci Westminsterském, nejčastěji v tak zvané malované komnatě (painted chamber), králem samým, sedícím na trůně a majícím po pravé straně preláty, po levé světské lordy, kdežto obecní stávali na druhém konci komnaty naproti trůnu. Mezi trůnem a obecními na „žoku“ (woolsack) seděli soudcové nejvyšších soudů. Arcibiskup Canteburský neb jiný prelát aneb častěji některý z předních úředníků zahájil porady řečí, která, obzvláště když byla pronesena osobou duchovní, podobala se kázání kostelnímu, načež obecní se odebrali do místa jim vykázaného, lordové pak do tak zvané „bílé komnaty“ (white chamber) v paláci Westminsterském. Obecní především přistoupili k volbě mluvčího, který v středověku zvykem vybírán byl vždy z počtu rytířů hrabství a jehož volba potvrzena býti musila od krále. Zvyk předpisoval, aby zvolený krále prosil, by naň tak těžkého břemene nevzkládal, kteréhožto žádosti ovšem král nevyhověl. Mluvčí přednášel pak králi, pokud parlament trval, všechny prosby a žádosti, všechny odpovědi a svolení jménem obecných, kdežto k srozumění s lordy se volívaly z obou domů výbory (committees). Každý návrh musil v domě, z kterého vyšel, třikráte čten býti, nežli byl poslán a předložen domu druhému, kterýžto zvyk se až do dneška zachoval. Jakým způsobem v domech samých jednání se vedlo, jak se debatovalo a hlasovalo, o tom bohužel nemáme ze středního věku žádných podrobnějších zpráv. Na konec zasedání před rozchodem parlamentu se oba domy shromáždily před králem podobně jako při zahájení. Při tom pro-

hlašování tituly zákonů od parlamentu a krále schválených, při čemž sankce královská provolávána francouzskou formulí: „le roy le veult“. Frančinu přinesli do Anglie dynastie francouzského původu a jich baronové, frančina zavládla v Anglii vedle anglosaštiny ve vyšších třídách, u dvora královského a také v parlamentu. V století XIII. i XIV. vyskytuje se vedle latiny často v zákonodárství, v druhé polovici XIV. století počíná však ustupovati před angličtinou všude, zejména pak v parlamentě a v zákonodárství, držíc se toliko v některých formulích v parlamentu pronášených až do dneška.

Príspevky k rozboru Řehoře Tourského historie Frankův knihy II. *)

I.

Když uvažujeme průběh oné velké tragedie dějinné, která v sobě zavírá přechod z věku starého do středního, nevíme, čemu se více diviti, zdali že z bohaté civilizace a zvláště z literatury antické tolik zahynulo, či spíše že se přece tolik zachovalo až na dny naše. Neb bylo nebezpečí, že zahyne všecko, když stále se zužoval kruh těch spisovatelů, jichžto spisy čítáno. Při tom pravá produktivnost čím dále tím více mizí: výbornost starších vzorů často jí byla na závadu, majíc býti předstížena aspoň bohatostí jazyka i slohu. To se jeví také u posledního¹⁾ znamenitého historika starověkého, jenž latinsky psal, Ammiana Marcellina, v jehož slohu uprostřed nevkusného nadbytku rhetorického bombastu setkáváme se s divnými známkami chudoby, zakryté vypůjčenou nádherou. Maje líčiti Hunny tu, kde ponejprv vystupují — a líčení jeho na počátku 31. knihy, náležející k nejcennějším částem celého díla, bylo potom od jiných zase a zase opisováno — i to vytýká, že při zavírání příměří jim věřiti nelze: *per indutias infidi, inconstantes, ad omnem auram incidentis spei perquam mobiles, totum furori incitatissimo tribuentes* — ve kteréžto větě slova vytčená, samo sebou zbytečná a nadbytečná, nejsou než cetkou vybranou z Livia (29, 3), u něhož však na svém místě platnější konají služby. Snad jsme pochybili, Ammianovi chudobu vytýkajíce. On jen proto si půj-

*) Otázky, jichž tento článek se týká, probrány v zimním běhu 1884 až 1885 v historickém semináři universitním. Otištěno ve Sborníku Historickém roč. III. (1885), str. 65—73.

¹⁾ Ostatek jest vždy možná, že řada znamenitých historikův starověkých (latinsky pišících) Ammianem Marcellinem by se nekončila, kdyby se nám díla pozdějších byla zachovala. Renata Frigireda a Sulpicia Alexandra z V. století známe jen ze zlomků, jež do svého díla vetkal Řehoř Tourský, Cassiodorovy dějiny Gotů nás došly jen v barbarském rouše, které obdržely u Jordana.

čoval, že příliš bohatým zdáti se chtěl: později v středním věku přišli dějepisci, kteří, když dobře psátí chtěli, z pravé chudoby skoro všechny frase od starých mistrův si vyprostiti musili, jako Einhard, jenž Karla Vel. slovy Suetoniovýmí vyličil, jako Ragewin, jenž obležení Milána Barbarossou slovy Josefovými vypsál. Než v rhetorické nabubřelosti slohu jevila se přece chudoba té doby, která si ji oblíbila. Umění dějepisecké na západě se chýlilo ke konci a navrátilo se k svým počátkům, z nichž před staletími u Římanův bylo vyšlo. Neb annaly pontifikální se asi podobaly oněm chudým a suchopárným kronikám i letopisům, na které v V. století pro západní říši a její osudy jsme odkázáni. A přece tyto v každém ohledu tak chudičké prameny jednu přednost měly před velkými spisy historickými, jichž doba byla minula, že jim každý rozuměl a že k jich sepsání velkého umění třeba nebylo. Dříve nežli sestry její Clio odložila togu a zvolila si chudý kroj, který jí pak po celý středověk oblíbeným zůstal. Střední věk se v dějepisectví počíná dříve nežli v jiných odvětvích literárních, ve kterých rhetorický šperk ještě dlouho vnitřní chudobu zakrývávali. Udržujeť se tento zvláště, ano možná-li ještě více bují v panegyrických skládáních a v dopisech, o kterých slušně pochybovati lze, že by jim byl kdo při prvním slyšení nebo čtení porozuměl. Gratulačnímu listu, jež obdržel po svém křtu král Chlodovech od biskupa Avita Viennského, jistě neporozuměl nikdy, jako nerozuměl král Theodorich listům, které jeho jménem do světa posílal Cassiodor.

V VI. století setkáváme se s prvými historiky — neb skladatelům stručných i chudých letopisův a kronik jména toho nedáme — středního věku, s Jordanem a s Řehořem Tourským. Onen původu barbarského, ať již z krve alanské či gotské, tento z romanského obyvatelstva v Gallii pocházející: oba psali latinsky, jazykem a slohem barbarským, Jordanes o dějinách Gotův, Vizigotův i Ostrogotův, Řehoř o dějinách Frankův, kmenův germanských, kteří na území římském říše založili. Jordanes za základ při svém spisování měl dílo Cassiodorovo nám ztracené, kterému, ano se nezachovalo, určité místo v dějinách dějepisectví vykázati nelze. Nevíme totiž, máme-li Cassiodora pokládati za posledního historika starého, neb za prvního středního věku. Buď jak buď: Jordanes střednímu věku náleží. Řehoř — hledíme-li k celému dílu jeho¹⁾ — psal bez předchůdce a beze vzoru. Tím větší jest zásluha jeho, čím výše nad Jordana v každém ohledu se

¹⁾ V první knize a v první polovici knihy druhé cituje často historiky jiné.

povznáší. Ale barbarem literárním i on jest, třeba jej někteří — ač porovnání ve všem se nehodí — barbarským Herodotem nazývají.

Pocházeje ze vznešené senatorské rodiny, asi roku 538 v Arvernech (Arverni, Clermont-Ferrand) narozen, Řehoř r. 573 stal se biskupem, nástupcem sv. Martina, nejoblíbenějšího svatého Gallie, v Toursu posvátném, abych tak řekl, hlavním městem téže země. Zemřel roku 594. Psal velmi mnoho, k hagiografické přehojné literatuře své doby několikem spisů přispěl; naši pozornost zvláště poutá jeho hlavní dílo: *Historia Francorum* v devíti knihách. Byl svědkem té doby, jejížto hrůzy nám připomínají jména Brunhilda a Fredegunda, a jako svědek ji vyličil. Měl pro své spisování látku hroznou, ale vědnou. Stačilo věrně vypsati, co viděl; a úkolu tomu dostal. Větším půvabem nás poutá k sobě obraz jeho v původních svých rysech a barvách, nežli přemalovaný uměleckým štětcem Thierryho. Avšak neobmezuje se na svou toliko dobu, jest nám Řehoř také vůdcem v době starší. Vypsál vznik a počátky říše francké. Toť hlavní obsah knihy druhé, končící se smrtí Chlodovecha, zakladatele říše (511).

II.

Lze očekávati, že více než v době právě minulé badatelé historičtí v nejbližší budoucnosti dílem Řehoře Tourského a zvláště druhou knihou jeho obíratí se budou. A sice z těchto příčin:

1. *Historia Francorum* vyšla v novém vydání — v prvním kritickém vůbec.¹⁾

2. Pio Rajna, profesor university Florencké, ve své nedávno (roku 1884) vyšlé knize „*Le origini dell' epopea Francese*“ vytkl sobě úkol vyšetřiti vlastní původ a prvotní pramen oné bohaté poesie epické, kterou Francie v středním věku vyniká a jejížto nejpěknějším květem jest píseň o Rolandovi. Odpověď jeho, vyjádříme-li ji co nejjednodušeji, zní: Jako jiní kmenové germanští, také Frankové měli epickou poesii národní. A s touto epickou národní poesii franckou v souvislosti stojí pozdější epika romanská. Existenci oné starší francko-germanské epiky třeba však nejprve dokázati. A tu se za svědka přibírá též Řehoř Tourský.

3. Schubert ve své důkladné a pěkné psané knize „*Die*

¹⁾ *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Merovingicarum. Tomi I. Pars I. Gregorii Turonensis opera. Pars I. Historia Francorum. Hannov. X 1884. 4°. — Vydal: W. Arndt.*

Unterwerfung der Alamannen unter die Franken“ (Strassburg 1884) pohnul zase některými otázkami, které na základě starších prací¹⁾ za odbyté platily. I tu se častěji s Řehořem setkáváme.

Hodnověrnost některého spisovatele mimo jiné založena jest zvláště na jeho poctivosti. Řehoři, kde jako svědek ze své zkušenosti vypravuje, věřiti můžeme. Pro starší dobu musíme se však ptáti, co mohl o ní věděti, jaké měl před rukama prameny. Zde třeba vypravování jeho podrobiti rozboru a rozbohem dospěti k jeho pramenům, pokud lze, a prameny tyto oceniti. I nemohl čerpati Řehoř než z dvojího zdroje, buď z pramenův psaných, buď ze živé tradice, z vypravování v lidu žijícím. Ze z obojího čerpal, o tom jest shoda. Právě proto, že také z pověstí látku svou vážil, přibírá ho Rajna za svědka, ačkoli Řehoř sám přímo o epice francké nic nevypravuje. Jest tedy Řehoř jenom svědkem nepřímým. Jeho svědectví samo by nestačilo: ne všude, kde pověstí se vypravovaly, vznikla též národní epika. Ostatek této i jiné otázky, jakož i celou thesi Rajnovu zůstáváme soudu jiných. Naše úloha bude mnohem skromnější. Chceme si totiž položiti otázku, která sice sama sebou ani velkou váhu máti se nezdá, ale přece váhy nabyti může, když by ji ve spojení někdo uvedl — my to neučiníme — s otázkami jinými, na př. i těmi, které souvisí s větami Rajnovými.

Z jakých pramenův čerpal převahou Řehoř svoje vypravování o Chlodovechovi a vládě jeho, z pramenův psaných či ze živé tradice, z toho, co se za jeho doby o minulosti vypravovalo? Novější badatelé se kloní k mínění, že vypravování Řehořovo plynulo hlavně a především z tohoto druhého zřídla. Schubert (str. 131.) praví: „Und diese (die mündliche Tradition) ist für die Geschichte Chlodwigs die Haupt-, für die Geschichte seiner Söhne die einzige Quelle.“²⁾ Tak daleko nešel před ním G. Monod, který rozeznává jakýsi půdorys, jakousi kostru celého vypravování a podrobnosti k nim hojně

¹⁾ Zvláště: W. Junghans, Die Geschichte der Fränkischen Könige Childerich und Chlodovech. Göttingen 1857. — Francouzský překlad s některými přídávky vydal G. Monod roku 1879 v Bibliothèque de l'école des hautes études, sv. 37. — Kde se Monoda dokládáme, míněno jest jeho spis: Études critiques sur les sources de l'histoire Mérovingienne. Paris 1872.

²⁾ Seine Hauptquelle für die Urgeschichte der Franken, und bald seine einzige, ist doch die lebendige Ueberlieferung, und die Darstellung Chlodovechs sowie seiner nächsten Nachfolger ist darum schon durchaus sagenhaft; in diesem Abschnitt hat man sich sehr zu hüten, Gregors Autorität nicht zu überschätzen. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen I., 83. — Die našeho zdání v celém vypravování Řehořově o Chlodovechovi pravého rázu pověstí žádná část nemá; nejvíce se mu přibližují hl. 32. o válce burgundské a ku konci hl. 40.—42. o sjednocení všech Frankův pod vládou Chlodovechovou.

přidané. Základní rysy prý Řehořovi poskytl prameny psané, starší kroniky a letopisy, k nimžto podrobnosti by byl pak přibral z ústní tradice.¹⁾ Chlodovechovi věnováno 17 hlav knihy druhé (27—43); ve čtyřech (27, 30, 37, 43)²⁾ Monod shledává stopy, že Řehoř při nich užil pramenův annalistických. Z nich jedna (37) vypravuje o válce Chlodovecha s Vizigoty, ale netoliko tato, nýbrž i dvě předcházející (35, 36). Hlavním pramenem i tu dle Monoda Řehoři byla tradice „La guerre wisigothique“, praví (str. 99.), „est également racontée par Grégoire d'après une tradition à demi-cléricale, à demi-populaire, recueillie à Tours et à Poitiers“. Srovnávajíc se celkem s míněním Monodovým, máme za to, že Řehoř v kapitolách Chlodovechovi věnovaných ještě více z psaných pramenův čerpal, a že jeden z jeho pramenův s dostatečnou podobností blíže určití se dá.

Hlava 37., kterou Monod vytkl, začíná se krátkými větami v slohu kronikářském: Igitur Chlodovechus rex ait suis... A podobně psán jest konec: Interea Chlodovechus rex cum Alarico rege Gothorum atd. až do konce. V obou těchto odstavcích 37. hlavy máme před sebou vypravování stručné, střízlivé, věcné. Nic nenese v něm na sobě ráz pověstí, nic nepřipomíná legend, nic podivného, žádný zázrak se nevypravuje. Král Chlodovech vyzval své k boji, i vytrhl proti Poitiersu. Tam Alarich se právě zdržoval. Nedaleko Poitiersu in campo Vogladensi svedena bitva. Chlodovech zvítězil, Alarich padl. Theodorich, syn onoho, podrobil potom vizigotskou dosud Auvergne, Chlodovech strávil zimu v Bordeaux. Později přišel do Toursu. Avšak i celá (krátká) hlava 38. o pobytu králově v Toursu psána tímž slohem a má do sebe týž ráz. A totéž platí o předcházející hlavě 35., rovněž zcela krátké: před válkou Alarich se snažil s Chlodovechem mír zachovati; ale nepodařilo se mu. Mnozí z jeho poddaných (rozuměj katolické, romanské obyvatelstvo), přáli si míti pánem Franka. A proto řekl Chlodovech svým: „Těžce nesu, že tito Ariané drží část

¹⁾ Monod (str. 86.) má za to, „que si le détail des événements du règne de Clovis et de ses fils a été fourni à Grégoire par la tradition orale, il possédait pourtant dans des documents historiques, précis et dignes de foi, la mention sèche et sommaire des faits principaux et la date exacte de quelques-uns d'entre eux. Nous pouvons par conséquent accorder nostre confiance à l'ensemble de son récit. — Monod soudí tedy o hodnověrnosti této části příznivěji než Wattenbach.

²⁾ Tytéž hlavy vytyká též Junghans, maje jako Monod za to, že tu užil Řehoř rozličných annalistických pramenův. Naše mínění se liší tím, že máme za to: 1. že Řehoř užil ve všech vycílených kapitolách jednoho a téhož pramene a 2. že z něho mnohem více vzal, tak že onen pramen celý bez podstatných změn do jeho díla přešel.

Gallie“ — tak čteme v 37. hlavě. Souvislost mezi 35. a 37. hlavou jest však u Řehoře přerušena vypravováním o sv. Quintianovi, biskupu v Rhodezu pod panstvím vizigotským, který pro víru vypovězen byl. Co dále o něm se dovidáme, čteme také jinde, v životopise téhož svatého v hagiografickém spise Řehořově, zvaném *De vita Patrum*; na životopis onen odkazuje Řehoř ku konci kapitoly čtenáře, jenž by více o svatém onom věděti chtěl. A podobně v hlavě 37., kde z legendy o sv. Maxentiovi vybral jen zprávu o zázraku od něho způsobeném a sice v době války, když hluk její až do jeho tiché celly blíže Poitiersu vnikl. Vypravování o těchto svatých, ač do rámce války dobře vřaděna jsou, nám se zdají býti episodami souvislost rušícími: Řehoři na nich ovšem více záleželo. Těsněji s válkou samou a s králem Chlodovechem souvisí, co se mimo to v hlavě 37. vypravuje o zázracích, které jeho výpravu provázely. Zdali tu Řehoř čerpal z ústní lokální tradice Tourské, jak se Monod domnívá, zda již někdo jiný před tím to učinil, nelze rozhodnouti. Buď jak buď: zde sloh a ráz celého vypravování jest zcela jiný než na začátku a potom zase v posledním odstavci kapitoly 37., kde sloh pramene annalistického, jenž tu dle našeho mínění za základ sloužil, neporušeným zůstal. Skládá se tedy vypravování o válce vizigotské z dvou částí, z vypravování o příbězích válečných a z episod o svatých a zázracích do něho vložených. Obě části liší se slohem a celým svým rázem. Části annalistické, když je seřadíme, dají celek dosti dobře souvisící; v nich pramen Řehořův celkem neporušen — malé stilistické přídavky nebo změny jsou vždy možné — se zachoval.

Podobným způsobem jako vypravování o válce vizigotské složeny jsou též v knize druhé před tím hlavy 5.—7., věnované vpádu Attilově do Gallie, ve kterých, abychom porovnání již užitě podrželi, do úzkého historického rámce vzatého nejspíše z letopisův Arelatských zasazeny jsou obrazy Řehoři tak oblíbené: vypravování o svatých a zázracích.

Před válkou vizigotskou vypravoval Řehoř o věcech burgundských v hlavě 32.—34. Beze všeho přechodu uvádí nás pak v hlavě 35. medias in res slovy: *Igitur Alaricus rex Gothorum cum viderit, Chlodovechum regem gentes assidue debellare, legatos ad eum dirigit, dicens: „Si frater meus yellit“* oc. Takové skoky od jedné látky k druhé jsou sice Řehoři obyčejné: avšak o Alarichovi vypravoval již před tím jednou v hlavě 27., také jedné z těch, při jichž skládání dle Monoda annalistických pramenův užito. I v této hlavě vybratí lze z historického rámce vypravování slohu i rázu legendárního. Co zbývá, zní krátce takto: Chlodovech, nastoupiv po

otci Childerichovi, v pátém roce své vlády vypudil po vítězné bitvě u Soissons Syagria z panství jeho. Syagrius sám utekl se do Tolosy ke králi Alarichovi, byl však od něho vítězi vydán. I jiné vítězné války vedl Chlodovech. Tak v desátém roce své vlády podrobil si Thoringy... A tyto vítězné války to pak byly, pro které Alarich ze strachu, jak slyšíme potom v hlavě 35., aby i na něho nedošlo, přátelství Chlodovechovo vyhledával. Není aspoň možno, ne-li podobno, že i tato historická část hlavy 27. z téhož plyne pramene, kterému jsme historické části ve vypravování o válce vizigotské přikázali? A sotva odoláme pokušení jíti ještě dále nazpět. Hlava 27. se počíná: *His ita gestis, mortuo Childerico, regnavit Chlodovechus filius eius...* Nač se vztahuje ono „*His ita gestis*“? Na nic, co před tím od hlavy 20.—26. čteme, nikterak se nehodí.¹⁾ Před tím však o Childerichovi v hlavách 18. a 19. se vypravuje. Neznamená-li ono „*His ita gestis*“ pouze neobratný přechod k nové látce, poukazuje-li opravdu na něco nazpět: jest dovoleno uvést hlavy 18. a 19. ve spojení s hlavou 27. Hlavy 18. a 19., skládající se ze samých krátkých vět, zdají se — o tom jest shoda — vybrány býti z nějakého annalistického pramene, ze ztracených letopisův Angerských, jak se domnívá nejnovější vydavatel Řehoře Tourského. My však položíme na jich místo náš pramen, který hledáme a jehož první stopy také před tím v posledním odstavci dlouhé kapitoly 9. nacházeti se domníváme, nezapomínajíce ostatek, že čím dál od hlav, od kterých jsme vyšli (35.—38.), se vzdalujeme, s tím větší rezervou svou hypothesu přednášeti máme. V kapitole 9. bychom našemu prameni přiřkli to, co o Chlogiovi se vypravuje, zejména jak panství svá výbojem až k Sommě řece rozšířil, kteroužto hranici panství králův frankých potom teprve Chlodovech svým vítězstvím nad Syagriem přestoupil. Supponovaný pramen byl by tedy obsahoval vypsání o vzniku říše franké. Zdali v něm také o válce Chlodovecha s Alamanny a o tom, jak došel vlády v krajinách Porýnských nad Franky Ripuarskými a jak spojil všechny Franky Salické pod svou vládou, se vypravovalo, nesnadno by bylo uhadnouti. Jestliže i o tom zprávy tam se nacházely, Řehoř je nahradil vypravováním jiným, co se týče spojení všech Franků pod jedním žezlem, od něho (neb někoho před ním) z ústního podání vzatým. (Cap. 40.—42.) Jestli však onen pramen, jak se domnívati lze, právě v Toursu vznikl (letopisy Tourské), možná, že nevypravoval než šíření se panství frankého v západní Gallii od Sommy k Loire a konečně jižně Loiry, v krajinách,

¹⁾ Sr. v třetí knize, kde hlava třetí slovy: *his ita gestis* se počínající věcně souvisí ne s předešlou druhou, nýbrž s první.

ježto hromadné invase germanské prosty zůstaly, krajin německých v Poryní si nevšímáje. Takový jest též historický obzor Řehoře samého. Jeho zprávy o Austrasii bývají chudé a neurčité.

III.

V 15. roce vlády své Chlodovech přijal v Remeši od sv. Remigia křest po vítězství nad Alamanny, které k prosbě své od boha křesťanského obdržel, kdežto před tím manželka jeho Chrotehildis (Chlotilda) Burgundská marně se byla snažila jej od bohů pohanských odvrátiti. To vše se obšírně vypravuje a líčí v hlavě 29.—31., o kterých shoda jest, že jako k sobě obsahem i slohem patří, tak z jednoho a téhož pramene, mimo přídávky některé ku konci hlavy 31., od Řehoře vzaty jsou. A sice z pramene psaného. Nebo kdyby je Řehoř byl z ústního vážil podání, byl by je sepsal slohem svým. Zde však slohu Řehořova nenacházíme.

Řehoř nepsal správnou latinou ani co do forem mluvnických, a proto se omlouvá na počátku první knihy: sed prius veniam legentibus praecor, si aut in litteris aut in syllabis grammaticam artem excessero, de qua adplene non sum imbutus. A jestli se jinde (v předmluvě k hagiografickému dílu Gloria confessorum) obává výsměchu, že píše jako ten, qui nomina discernere nescit, saepius pro masculinis feminea, pro femineis neutra, et pro neutris masculina commutat, qui ipsas quoque praepositiones... loco debito plerumque non locat: nové vydání,¹⁾ které nejstarších rukopisů časem spisovatelé poměrně nejbližších se přidržuje, takové výčitky by oprávnilo. Ostatek by se byl Řehoř sám výtky té právě tak málo lekl, jako kdyby byl někdo sloh jeho podobné kritice podrobil: vždyť se právě proto péra chopil — praesertim his inlicitus stimulus, quod a nostris fari plerumque miratus sum, quia philosophantem rhetorem intellegunt pauci, loquentem rusticum multi. (Hist. Fr. Praef.) I kdyby byl dovedl rhetorickým psáti slohem, nebyl by to učinil, chtěje, aby mu ode všech a nejen od některých vyvolených rozuměno bylo. A proto také zapřísáhá v doslovu historie nástupce své v Tourském biskupství, aby díla jeho třeba psaná „stilo rusticiori“ nedotknuta nechali. I kdyby přišel někdo, kdo by vzdělán byl v sedmeru umění — si in his omnibus ita fueris exercitatus, ut tibi stilus noster sit rusticus — i pak se jich netýkej. My

¹⁾ Ostatek se zdá, že Řehoř přece tak barbarsky nepsal, jak v nejnovějším vydání čteme. Mnoho přichází na účet přepisovačů, což vydavatel (str. 29.) sám připouští.

sami vděční mu býti můžeme, že dal přednost přirozené rusticitě před vzdělanou nepřirozeností.¹⁾

Hlavy 29.—31. jsou psány slohem, ač srozumitelným a nepřeplněným, přece rhetorickým. Rhetorickým uměním vyniká králová: bohužel, ač i Virgila cituje, neučinným. A jako hotový rhetor sv. Remigius při křtu oslovuje krále péknou antithesou: „Mitis depone colla, Sigamber; adora, quod incendisti, incende, quod adorasti!“ Sám Řehoř, jako by nevhodnost²⁾ takého oslovení cítil, zdá se Remigia omlouvati podotýkaje: Erat autem s. Remigius episcopus egregiae scientiae et rhetoricis adprimum imbutus studiis, set et sanctitate ita praelatus, ut Silvestri (neb Chlodovech jest nový Constantin) virtutibus equaretur. Est enim nunc liber vitae eius, qui eum narrat mortuum suscitasse...

Z jakého pramene vybral Řehoř vypravování o obrácení Chlodovechově na víru? Z nějakého staršího životopisu sv. Remigia, na který Řehoř sám slovy právě citovanými narážeti se zdá: odpovídají Loebell,³⁾ Junghans, Wattenbach a j., kdežto Monod se méně určitě vyjadřuje; i jemu je tu podobným pramenem život sv. Remigia, ale v spracování poetickém, t. j. veršovaném.⁴⁾ Nejnověji Schubert mnohé a sice podobné důvody⁵⁾ uvedl: že život sv. Remigia za pramen supponovati nutno není. Ale mínění, že Řehoř líčení své vybral z nějaké básně — Schubert chce i autora uhadnouti, vrstevníka Řehořova, Venantia Fortunata — ještě méně zjistiti neb aspoň podobným učiniti lze. Vzdávající se naděje nalézti jméno spisovatele a tudíž určitou osobnost,⁶⁾ poznáváme přece, že pramen Řehořův vyšel z rukou kněžských a že hlavním předmětem jeho bylo obrácení krále a nikoli osoba toho, z jehož rukou tento křest přijal. Prostý sloh legendy se v něm k nám neozývá.⁷⁾ I zdá se, že skladatel tohoto vypravování

¹⁾ Wattenbach (str. 84.) dobře praví: Die Schulgelehrsamkeit mangelte ihm, und das ist ein Glück für uns.

²⁾ Že takové oslovení krále by si ani sv. Remigius nebyl směl dovoliti, vysvitá z tonu, jakým píše Avitus Viennský i ke kacířskému (arianskému) králi burgundskému.

³⁾ Gregor von Tours und seine Zeit. Druhé vydání str. 329.

⁴⁾ Tous les détails portent la trace d'une composition littéraire, et je ne serais pas étonné que Grégoire ait eu sous les yeux quelque poème pieux en vers latins sur le baptême de Clovis. (Str. 99.) V poznámce k tomu místu připouští se možnost, že za vlastní a poslední pramen sloužila víta Remigii.

⁵⁾ Život Remigia, na který Řehoř naráží, se zachoval. Ale v něm se vypravuje jen o zázraku (vzkříšení mrtvého), nic o křtu krále.

⁶⁾ Schubert (str. 140.) praví sám: Man wird mit unsern Mitteln über den Autor zu keiner Sicherheit gelangen können.

⁷⁾ Dostí podobně se domnívá Loebell (str. 330.), že z téhož pramene — jemu jest to víta Remigii — vybráno i to, co jsme v hlavě 27. annalisti-

čerpal z téhož pramene jako později spisovatel legendy o sv. Vedastovi, od něhož Chlodovech, vraceje se z bojiště, cestou do Remeše ve víře vyučován byl. Vedast zemřel kolem roku 540 jako biskup v Arrasu. Legenda o něm jest psána prostě, ba barbarsky.¹⁾ Život sv. Vedasta a pramen Řehořův stýkají se v jedné, ale důležité věci, totiž v líčení vítězství Chlodovechova nad Alamanny. Shoda, která při vši různosti slohu se tu mezi oběma ve výrazech a frasích, jichž užito, vyskytuje, jest nápadná a vede nás nutně k domněnce, že za základ obojímu vypravování sloužil jeden a týž pramen,²⁾ z kterého skladatel legendy to, co se jemu hodilo, totiž epizodu o bitvě, vybral, ale tak, že prvotní ráz své předlohy hrubě nezměnil, kdežto v pramenu Řehořově by se nám toto starší vypravování o obrácení Chlodovechově bylo zachovalo ve volném stilistickém přepracování. Ostatek i to jest možné, že skladatel pramene Řehořova jen tuto epizodu z nějakého staršího zřídla, známého později též životopisci sv. Vedasta, vybral. Buď jak buď, ze životopisu Vedastova se nám nějaký starší pramen o bitvě s Alamanny ozývá ve formě originalnější než u Řehoře. Kde pak mezi legendou a historií Frankův jest věčná neshoda, jakož v jedné podrobnosti jest:³⁾ dáme přednost ne této, nýbrž oné.

Příloha.

Letopisy (Tourské?), které dle našeho mínění se mezi prameny Řehořovými nacházely, daly by se — ne ovšem slovo od slova, ale přece hlavním svým obsahem — rekonstruovati podle dotyčných hlav II. knihy historie Frankův. A sice asi takto:

Cap. 9. Chlogio. Chlogio, missis exploratoribus × usque Summanam fluvium occupavit.

(Cap. 18., cap. 19. Childericus. [Některé zprávy.]⁴⁾)

Cap. 27. His ita gestis, mortuo Childerico, regnavit Chlodovechus × gladio clam feriri mandavit. (Multa bella victuriasque fecit.) Nam decimo

ekému pramenu nepřikázali. Antithesa Remigiova sice nesrozumitelná není, ale úplně ji porozumíme teprve, když si vzpomeneme, co jsme dříve v hlavě 27. četli, že totiž pohanští Frankové před tím křesťanské chrámy plenili (Eo tempore multae ecclesiae a Chlodoveco exercitu depraedatae sunt). Biskup v tomto vypravování vystupující jest u Řehoře ještě bezejmenný: pozdější Fredegar teprve nazývá jej Remigiem.

¹⁾ Nově vydal Schubert v přídavku k svému spisu; starší vydání jsou chatrná.

²⁾ Místa, na kterých záleží, vytýká Schubert (str. 164.), ale nechtěje se sám k závěrku, který z nich plyne, odhodlati.

³⁾ Dle legendy o sv. Vedastovi král Alamannský zůstal po bitvě na živě a Chlodvikovi se podrobil, dle Řehoře padl. — Okolnost sama sebou nedůležitá, padá však na váhu při řešení otázek, jimž věnován spis Schubertův.

⁴⁾ Nejspíše o bojích se Sasy kolem Angersu.

regni sui anno Thoringis bellum intulit eosdemque suis dicionibus subiugavit.

Cap. 35. Igitur Alaricus, rex Gothorum, cum viderit, Chlodovechum regem gentes assidue debellare × discesserunt. Multi iam tunc in Gallis habere Francos dominos summo desiderio cupiebant.

Cap. 37. Igitur Chlodovechus rex ait suis: „Valde molestum fero, quod hi Arriani partem teneant Galliarum“ × Pectavus dirigit. Ibi tunc Alaricus commorabatur. (Interea) Chlodovechus rex cum Alarico × Turonus est regressus, multa s. basilicae beati Martini munera offerens.

Cap. 38. Igitur ab Anastasio imperatore × ad eum venit.

K výkladu privilegia Fridricha II. pro království České.*)

K nejdůležitějším a také nejznámějším listinám středověkým, které počítáme ku pramenům dějin českých, náleží listina daná v Basileji dne 26. září r. 1212. Jest to privilegium mladého krále Fridricha II., „přicházejícího z Apulie“, aby se uvázal ve vládu říše proti Otovi IV., privilegium pro Přemysla Otakara I. a království České. Jest to jakási *magna charta*, která vyměřuje jeho poměr k říši, právo a povinnosti obou stran. S mladým králem přišla jeho sicilská kancelář; německá ještě nebyla zřízena. Listina složena podle pravidel kanceláře sicilské, užito při tom formulí v ní obvyklých; a zpečetěna — je to zlatá bulla — pečeti sicilskou.

Zlatá bulla sicilská jest odměna pro krále Českého, jenž ve spolku s některými knížaty říšskými první mladého Fridricha „zvolil“¹⁾ a při něm také setrval, kdežto jiní zase k Otovi odpadli, když jeho moc po návratu z Itálie, ač přicházel stížen klatbou církevní, ještě jednou se povznesla. Originál listiny Basilejské se zachoval a jest uložen ve dvorním archivu Vídeňském; podle originálu ji přinesl *Codex Dipl. Moraviae*, podle opisu originálu otištěna její hlavní část v *Regestech Erbenových*; Hermeneg. Jireček (podle originálu?) ji přijal do svého *Codexu iuris bohemicí* I. a při tom ji rozdělil na paragrafy; odtud i s tímto rozdělením přešla mezi přílohy Kalouskova *Státního práva*.

Přemysl Otakar s některými jinými knížaty říšskými — patřil k nim také vévoda Bavorský — sjeli se v Normberce

*) Věstník Kr. Č. Spol. Náu. tř. hist. 1903 č. 5.

¹⁾ V době, kdy po smrti Jindřicha VI. vznikají dvojice královské, týž panovník bývá několikrát volen; Filip byl zvolen r. 1198 dvakrát, nejprv bez účastenství Přemysla Ot. v Merseburce, potom také od něho v Mohuči. Knížata strany Filipovy považovali pak hlučnější volbu Mohučskou za hlavní a vlastní volbu, jak patrně z jich listů papeži. Podobně byl Fridrich II. zvolen nejprv od některých knížat — mezi nimi též od krále Českého — r. 1211 v Normberce; hlučnější a vlastní volba následovala později na konci r. 1212 bez účastenství Přemysla Otakara.

v září r. 1211. Odtud vypraveni poslové k Fridrichovi do Sicilie. Po jich příchodu přijal titul — ne krále Římského, jak bychom očekávali, nýbrž titul císařský, než tak, že se nazýval císařem zvoleným: *imperator electus et semper augustus*, císařem korunovaným ještě nebyl a také koruny císařské, když na své cestě do Říma přišel, z rukou papežských ještě nepřijal; dříve měl dojít uznání proti Otovi severně Alp. Listina Basilejská, jak ji vydal Boček podle originálu, odchyluje se od jiných listin Fridrichových předcházejících a následujících tím, že v ní chybí slovo *electus*. Lze tvrditi, že je chyba buď v originálu, nebo ve vydání Bočkově. Skutečně jest v tomto vydání, jak zjistil Václ. Kratochvíl k mému přání. Originál má: *imperator electus et semper augustus*.¹⁾

Když v Basileji skládali privilegium pro království České, měli před rukama předlohu; byla to listina krále Filipa, strýce Fridrichova, daná — to lze pověděti s jistotou — r. 1198 v Mohuči, a to v září, nejspíše dne *osmého* toho měsíce,²⁾ v den korunovace obou králů, Filipa svého i Přemysla, ač-li byl Přemysl korunován hned ještě téhož dne jako Filip.³⁾ Než bylo ještě privilegium druhé, Oty IV., dané nejspíše r. 1203, když Přemysl, odstoupiv od Filipa a přidav se k Otovi, byl korunován po druhé. Obě tyto listiny jsou ztraceny. A přece jejich obsah známe. Privilegium Fridrichovo obsahuje jistě aspoň nejméně tolik, kolik obsahovala privilegia starší, *ne-li více*. A již Oto jistě nepovoloval méně, než byl dřív povolil Filip; snad již on něco přidal.⁴⁾

¹⁾ V. Kratochvíl zhotovil také fotografický snímek celé listiny.

²⁾ O datum viz Böhmer-Fickrovy Regesten des Kaiserreichs 1198-1272.

³⁾ Korunovaci Přemyslovi kladou Arnold Lubecký a náš domácí kronikář Jarloch do Mohuče, letopisy Kolínské na dobu něco pozdější a na jiné místo, do Boppardu, tedy do doby válečné výpravy proti Otovi. Palacký a jiní přijímají svědectví Jarlochovo, Ad. Bachmann (str. 427), jako již před ním Höfler ve článku *Guelfismus und Ghibellinismus in Böhmen* (MVGDB. VII.), vyslovuje se pro Boppard. Co v pozn. na uved. místě praví proti Winkelmanovi (Jahrbücher: Philipp und Otto I. 138), neobstojí. Jest pravda, že Jarloch vypravuje nejdříve o bojích v Porýní, ale potom se vrací k počátkům, a tu vidíme, že Přemysl Ot. vytáhl z Čech s branným mužstvem, že, ač z Wirepurku se mnozí vrátili, král nicméně odtud táhl dál do Mohuče. Text Jarlochův ovšem přestává uprostřed věty, tak že v něm, jak jej máme, je řeč jen o konsekraci. Nechceme-li zprávu letopisů Kolínských úplně odmítati, třeba si pomoci nějak podobně, jako navrhoval Palacký, že by se totiž mohla rozeznávat konsekrace ve Wirepurku a korunovace v Boppardu. Než letopisy Kolínské kladou jistě oboje do Boppardu. Snad se to zakládá na nedorozumění vzniklém tím, že v Boppardu oba králové při nějaké příležitosti vystoupili s korunami.

⁴⁾ Kalousek (St. právo 21) dobře praví, že se dělí privilegium z roku 1212 na dva díly, z nichž prvý pochází od Filipa, druhý od Fridricha II. a dílem snad již od Oty IV. Pro první část se Fridrich výslovně na Filipa

Omezují se zde na první část listiny Fridrichovy, na odstavec 1.—5. podle rozdělení Jirečkova, a míním přihlížeti hlavně a přede vším k odstavci *třetmu*. Než pro výklad tohoto odstavce třeba znáti jeho souvislost s tím, co předchází i následuje, a proto kladu zde pro pohodlí čtenářovo výňatek z listiny Fridrichovy, jenž zní takto:

... Inde est, quod nos attendentes preclara deuotionis obsequia, que uniuersa *Boemorum* gens ab antiquo tempore Romano exhibuit imperio tam fideliter quam deuote, ... sicut... Rex Philippus omnium principum habito consilio per suum priuilegium instituit,

ipsam (Ottacharum) regem constituimus et confirmamus et tam sanctam et dignam constitutionem approbamus,

regnumque Boemie liberaliter et absque omni pecunie exactione et consueta curie nostre iusticia sibi suisque sucesoribus in perpetuum concedimus,

volentes, ut quicumque ab *ipsis* in regem electus fuerit, ad nos uel successores nostros accedat, regalia debito modo recepturus...

omnes etiam terminos... indulgemus,

ius quoque... inuestiendi episcopos... concedimus...

Upozorňuji ještě jednou, že rozdělení na paragrafy či odstavce pochází od Jirečka. Co jsme právě z listiny vyňali, tvoří však celek, jednu dlouhou periodu, a proto není třeba s rozdělením Jirečkovým přijímatí hned také jeho interpunkci; při naší interpunkci (rozdíl není veliký) to, co náleží k sobě, zůstává ve spojení v jedné dlouhé větě.

Co je v *třetm* odstavci řečeno? Ustanovuje, aby, „kdož by koli od Čechů za krále zvolen byl, k císaři přišel a od něho regalie přijal způsobem náležitým“ — tak přeložil o místo Kalousek v *Státním právu* na str. 21. Tedy: *Čechové* volí, a král Římský (nemusí proto býti také císařem korunovaným) udílí regalie. Obojí se tu od sebe určitě liší a dělí; volba jest věc česká, přijímání regalíí jest jednak povinností zvoleného krále Českého, jednak právem hlavy říše. Více však v tomto odstavci listiny Basilejské není obsaženo; nic tam zejména není o volbě samé, o tom, kdo volí, nic o tom, je-li právo to nějakým způsobem omezeno. Proto také lze namítati, že parafrase Adolfa Bachmana v *Geschichte Böhmens* I. str. 386 něco přidává, co v listině není, a něco podává, co tam není výslovně. Tato parafrase, více již výklad než překlad, zní takto: „K. Philipp sicherte ihm (Přemysl Ottokar) und allen, die nach ihm zu böhmischen Fürsten nach dem Landes-

odvolává. Druhá část je v privilegium samém naznačena počátkem odstavce šestého: *de nostre autem liberalitatis munificentia statuimus* (sr. Huber, *Gesch. Oesterr.* I. 383), mohla celá nebo částečně již býti obsažena v privilegium Otově, na které se Fridrich II., jenž Oty za krále neuznával, nemohl odvolávati.

gesetze erhoben würden, die erbliche Königswürde zu; jede Tributzahlung und jede Leistung anlässlich der Thronbesteigung an den königlichen Hof sollte entfallen und der *im Lande* Erwählte nur verpflichtet sein, sich ins Reich zu begeben, um die Regalien in gebührender Weise zu empfangen.*

Nach dem Landesgesetze není v listině Fridrichově, *im Lande* (lépe by bylo *vom Lande*¹⁾ lze třeba položit na místo *ab ipsis* t. j. Boemis. Avšak právě toto *ab ipsis* Bachmann nevykládá tak, jak se vykládalo dosud, nýbrž navrhuje v pozn. na str. 387 výklad jiný. Položíme tu však dříve, co řečeno na téže stránce v textu, kdež čteme: Es erhellt auf den ersten Blick, dass K. Philipp... weit entfernt war, den böhmischen Ständen ein Wahlrecht zuzuweisen, und noch weniger hat natürlich K. Ottokar selbst ein solches für sie begehrt; poznámka k tomu pak zní: quicumque ab ipsis in regem electus fuerit; *ab ipsis* bezieht sich auf *sibi suisque successoribus*, d. i. die böhmischen Herrscher und nicht etwa die „Böhmen“ oder böhmischen Stände, von denen im Vorhergehenden nirgends die Rede ist; es ist also *ab ipsis = de (ex) ipsis = ipsorum*. — Bachmann tedy pro to, co zastoupeno zájmem *ipsi*, nejde daleko, nacházeje, čeho hledá, hned v odstavci předcházejícím.

O tom nelze pochybovati, že rovnice *ab ipsis = ex ipsis* je naprosto nemožná. Odkud se však vzal tento nemožný výklad? Vysvětlení nám poskytuje poznámka jiná, kterou však najdeme teprve na str. 449, kde se pojednává o privilegium Basilejském z r. 1212.

V pozn. na str. 449. Bachmann praví, že nejlépe (am sorgsamsten) listinu Fridrichovu vydal Markgraf v Ss. rerum Siles. Než — jak přichází do této sbírky? Odpověď zní, že jí tam vlastně ani není, nýbrž že Eschenloer — neb jeho *Historia Vratislav.* je vydána v VII. svazku Ss. rer. Sil. — pojal do svého vypravování (z příčin, na kterých tu nezáleží) listinu jinou, totiž Karla IV. z r. 1348, ve které se ovšem listina Fridrichova, v ní v plném znění inserovaná, potvrzuje. Markgraf měl vydati správně text díla Eschenloerova; jestli že, jak čteme v poznámce, Kirschner ve Vídni (neb také Karlova listina se chová v archivu Vídeňském) listinu Karlovu pro něho revidoval, stalo se více a vlastně stalo se něco jiného, než

¹⁾ Jak Bachmann sám velmi dobře praví na jiném místě (str. 453): Die Kaiserdiplome von 1198 und 1212 bestimmten nichts Neues hinsichtlich der Erbfolge; sie wiesen vielmehr in sorgsamer Beachtung der alten Rechte des Landes die erste Entscheidung über die Person des böhmischen Landesfürsten dem Lande zu und wahrten dem Reiche nur die Belehnung mit den Regalien.

bylo povinností vydavatelovou. Co však čteme v Ss. rer. Sil. VII. 21—22, není listina Fridrichova z r. 1212, nýbrž listina Karlova; a četli-li Kirschner dobře a stojí-li v listině Karlově t. j. v listině Fridrichově do ní vložené v předvěti oné dlouhé periody: *Boemiae*,¹⁾ pak ovšem pro ono *ab ipsis* nenajdeme *Boemis*, leda bychom i tak *ab ipsis* vztahovali podle smyslu na *gens Boemiae*. Než toho všeho netřeba; pro nás rozhoduje text listiny Basilejské v originále zachovalé a podle originálu vydané, a zde čteme: *gens Boemorum*. Musíme ovšem jíti pro toto slovo daleko, než najdeme je přece v téže periodě, v jejím předvěti, a námitka Bachmannova, že se před tím o „Češích“ ani nemluví, odpadá. Listina Fridrichova praví: Čechové volí, ale nepraví, kdo z Čechů volí, ani je-li právo k volbě nějak omezeno. Co v listině není, nesmíme do ní vkládati. Smíme však ji vykládati.

Byl třetí odstavec již v listině Filipově či přibyl teprva v listině Basilejské? Vysvětliti bychom si mohli jedno i druhé pokaždé tím, co předcházelo. Avšak něco snadněji v listině Fridrichově než v listině Filipově. Bachmann listinu Filipovu vykládá také z předcházející doby, když praví (str. 387), že podle ní měly přestati zlořády; že měla přinést: die Beseitigung der in der letzten Zeit bei der Erhebung der böhmischen Herzoge eingestrieten Missbräuche. Se strany říše byly to zlořády té „zlopověstné doby 1173—1197“, jak praví Kalousek, ono prodávání českého stolce knížecího, jako se stalo zejména r. 1192. To však stanoví již *druhý* odstavec.²⁾ Jestliže

¹⁾ V originále listiny Karlovy je podle sdělení Kratochvílova: Boem.

²⁾ absque omni pecunie exactione. Bachmann na str. 386 praví v textu: jede Tributzahlung und jede Leistung, a v pozn.: gemeint ist nicht bloss, dass Böhmen keinen Tribut zu zahlen hatte (wie einst). Tedy, a ještě patrněji podle exkursu str. 377, není tím vlastně míněno, že by byl tribut do r. 1198 potrval. A proto také netřeba *exactio* vykládati, jak se vykládá v textu na str. 386. — Srovn. *absque omni exactione* v některých interpolovaných opisech konkordátu Wormského (listiny papežské). — Zda-li Albrecht I. skutečně proti králi Václavovi II. svůj nárok na horní regál zakládal na třetím paragrafu listiny Fridrichovy z r. 1212 (regalia debito modo suscepturus), jak se domnívá Bachmann (str. 704 a 880), zde rozhodovati netřeba. Sotva se však při sepsání listiny na regalie v užším slova smyslu pomýšlelo. Bachmann totiž podotýká (při r. 1303): „Dazu kam, dass in der Urkunde v. 26. Sept. 1212, die einst König Friedrich II. eilig in dem ersten Winkel, den er von Deutschland besass (listina z r. 1212 jest daná „in nobili ciuitate Basilea“), für Böhmen fertigen liess, sich der Passus fand, die Belehnung der Böhmenkönige durch den Kaiser begreife die Reichung der Regalien, wie das eben auch anderwärts der Fall war“. A podobně na jiném místě (str. 880): „Es war dies eine Flüchtigkeit, wie sie der Kanzlei Friedrich II. in der Zeit vor dessen erstem Auftreten und unter den abnormen Verhältnissen jener Lage wohl passieren konnte; und auch in Böhmen liess man es offenbar gern geschehen, dass die Be-

však Bachmann dále praví: Es handelte sich hier offenbar nur darum, die alte Art der Fürstenerhebung wiederherzustellen, derart, dass erst die Thronbesteigung nach heimischem Gesetz und Brauch zu erfolgen habe, worauf als zweites die kaiserliche Belehnung zu erfolgen habe — lze i to přijmout, ale s omezením, že, jak již výtčeno, o tom, jak kníže má býti zvolen, nic se nepraví; odstavec třetí na nic určitě nenaráží, co by se mělo odstraňovat neb obnovovat. Byl-li tento odstavec již v listině Filipově, mohlo tím býti míněno vždy jen tolik, že jest to věcí Čechů samých, aby si knížete — v budoucnosti krále — vybrali; říše že se do toho vkládati nemá. Na „domácí zákon a řád“ bylo nesnadno poukazovat, když, jak dobře praví Kalousek (St. právo str. 169), „v celém XII. století nedá se z nastupování odvoditi jiné pravidlo, než že jest knížetem ten Přemyslovec, ježž snem zvolí, anebo v jehož prospěch schválí vůli vyslovenou od předchůdce nebo úmluvu učiněnou mezi nástupcem a jinými členy“; jen v tom smyslu by listina Filipova potvrzovala „starý zákon a řád.“ V listině Fridrichově by však, nemýlím-li se, třetí odstavec měl — ne sice jiný obsah, ale přece větší a určitější význam.

Známo, co se stalo před tím, že totiž Ota IV., vrátiv se z Italie, v květnu r. 1211 udělil Čechy v léno Vratislavovi, synu Přemysla krále ze zapuzené od něho Adléty Mišenské. To se obracelo přede vším proti Přemyslu Otakarovi samému, ale budoucně také proti Václavu, synu jeho z Konstancie Uherské; i lze se domnívati, že již tehdy (r. 1212) Přemysl Otakar pomýšlel na to, co se stalo potom r. 1216, když dal zvoliti Václava za budoucího krále a svého nástupce; třetí odstavec listiny Fridrichovy by to byl již napřed připravoval ustanovením, že králem bude ten, koho si Čechové zvolí. Tak by hleděl tento odstavec v listině Basilejské spíše k budoucnosti ku předu, nežli nazad k minulosti. Rozhodným ovšem tento důvod není, ale lze jej snad ještě sesílití poukázáním k tomu, že můžeme paragraf třetí z listiny Fridrichovy vyloučiti bez porušení smyslu a souvislosti, že má formu věty vedlejší, podřazené, kdežto ostatní odstavce stojí vedle sebe souřadně. I jiný ještě, ovšem rovně subtilní důvod možná přidati, že totiž ono *ab ipsis* vztahuje se k slovu *Boemi*, které stojí daleko před tím v předvěti, tedy v části listiny, o které lze se

lehnung auf ein Moment gestellt wurde, das bisher in den statsrechtlichen Beziehungen des Landes zum Reiche keine Rolle gespielt hatte.“ — Pravda jest jen tolik, kolik tu řečeno na konci; při „regaliích“ se nemýšlelo na regalie v užším slova smyslu (regál horní atd.). Regalia recipere — jest stálá formule, zvláště při knížatech duchovních. I zde lze poukázati ke konkordátu (k listině císařské, ovšem v autentickém textu): electus autem regalia per sceptrum a te recipiat et quae ex his iure tibi debet, faciat.

asi domnívati, že se v listině Filipově ještě nečtla; možná se tedy též domnívati, že také odstavec, který s ní zvláště souvisí, přibyl teprva v listině nové, dané v Basileji 24. září r. 1212. Než, co následovalo r. 1216, si vysvětlíme ne snadno, ať již třetí odstavec pochází z r. 1198 nebo teprva z r. 1212.

O volbě Václavově za živobytí otce ještě vládnoucího máme jakožto pramen známou listinu z r. 1216. Je to confirmace této volby králem Fridrichem II. Ponejprv po vydání zlaté bully sicilské byl v Čechách volen král, a tu se také dovídáme, *kdo ho volil*: Henricus marchio Moraviae et universitas magnatum et nobilium Boemiae. Volil při tom markrabě jako zástupce Moravy? Výklad, že zastupuje Moravu, je bližší, nežli že volil jako první mezi magnáty českými (als der erste der Landstände — praví Bachmann str. 453). A proto i při nesnadné otázce, jaký je poměr Moravy k Čechům a k říši po r. 1198, bude třeba přihlížeti také k této listině. Z toho, že markrabě Moravský krále Českého volil, zároveň následuje, že stál pod ním.

Než tím vším význam této důležité listiny z r. 1216 ještě není vyčerpán úplně. Že se listinou Fridrichovou z r. 1216 nic zásadně neustanovuje, že se nic neruší, ani nezavádí, bylo již řečeno od jiných.¹⁾ Seniorát nebyl odstraněn, když, jak víme, již neplatil,²⁾ spíše lze říci s Kalouskem (str. 169), že se „počalo již pomýšleti na zavedení posloupnosti dle řádu prvorozenství“. Než do listiny samé ani tolik vkládati netřeba. Václav se v ní nazývá výslovně: filius ipsius regis Boemiae *primogenitus*, avšak i to se obrací nejspíše proti Vratislavovi; mělo tak býti naznačeno, že se manželství Přemyslovo s Adlétou nepokládá za platné. Václav má po otcí následovat, protože byl k tomu zvolen.

Listinou Fridricha II. z r. 1216 se volba Václavova k žádosti těch, kdo ho zvolili, za platnou uznává a potvrzuje (electionem... ratam habemus et firmam). Tím se však stalo *vice*, nežli žádá privilegium z r. 1212, předpisující toliko, aby si zvolený král Český pro regalie přišel. Udělení regalíí je ovšem také uznání volby jakožto platné; nicméně třeba rozeznávati dvojí akt právní: confirmaci a udělení regalíí. Privilegium z r. 1212 žádá jen jeden; druhý, confirmace, r. 1216

¹⁾ Na př. od Höflera v článku Guelf. und Ghibell.

²⁾ Palacký praví, že volbou r. 1216 (ne listinou Fridrichovou) zrušen seniorát a zaveden dědičný řád prvorozencův. Bachmann sice na str. 454 v pozn. podotýká, že mínění (die Annahmen) Palackého zamítá též Huber (Österr.-Gesch. I. 390). Nicméně Bachmann sám se k jedné části zavrženého mínění zase vrací, že totiž volbou r. 1216 zrušen byl seniorát. Na str. 453 čteme: So blieb dem Könige (Přemysl Ot.) nichts übrig, als das alte Gesetz beiseite zu schieben...

přibyla nad to. Stalo se tedy více, než se státi mělo. Žádost za confirmaci před přijetím regalíí jest koncesse se strany české ve prospěch práv a moci říše.

Listina Fridrichova potvrzující volbu Václavovu je dána v Ulmu dne 26. července r. 1216. Že po confirmaci následovalo také ještě přijetí regalíí,¹⁾ patrně z jiné listiny Fridricha II. — v době jejího vydání již korunovaného císaře — kterou se dal Václav v držení svého království při svém nastoupení po smrti otcově ještě jednou uznati a potvrditi (1231). Avšak tato nová listina není pouhým opakováním staré z r. 1216, lišíc se od této také tím, že se v ní o tom, co v starší jest hlavní věcí, úplně mlčí, totiž o zvolení, a že se v ní klade výslovně důraz na prvorozenství Václavovo.²⁾

Při volbě Václavově r. 1216 stály obě zásady, volitelnost a dědičnost, jak praví Kalousek (str. 169), vedle sebe, rozuměje tím dědičnost celého rodu knížecího. Moment však první, volitelnost, v privilegii z r. 1212 jediné výslovně vyčleněný, listinou z r. 1231 se zeslabuje, a potom listinou Karla IV. z r. 1348, kterou se vlastně privilegium Fridrichovo formálně potvrzuje, odstraňuje a ruší až na to, co se rozumí samo sebou, volbu po vymření rodu panujícího v potomstvu mužském i ženském. Tím byla vyloučena nebezpečná, podle doslovného znění vždy možná interpretace privilegia z r. 1212, kteréž připouštělo ve svém třetím odstavci výklad, jako by Čechům příslušela volba zcela svobodná i mimo rod vládnoucí.³⁾ Toto nebezpečné znění bylo tomuto odstavci snad dáno z té příčiny, aby se volbou snáze čeliti mohlo právům Vratislava, skutečně prvorozeného syna Přemysla Otakara I., ač-li to nebylo jen nahodilá a v listinách středověkých nejednou se vyskytující nepřesnost a ledabyllost, vysvětlitelná také tím, že ve středověku dlouho, v říši do 13. století, zásady dědičnosti a volitelnosti bývají spojovány.

¹⁾ V Norimberce jsou dány listiny Fridrichovy od 18. srpna do 8. září 1216. Srovn. též listinu danou v Altenburku 6. října (Böhmer-Ficker str. 213), tištěnou ve Winkelmannových Acta inedita I, 118.

²⁾ V listině Fridrichově z r. 1231 se praví: cum olim... concesserimus ei *tamquam primogenito*... regnum Boemiae post eiusdem patris sui obitum ab imperio possidendum. — Tento rozdíl obou listin vytkl již Kalousek 169.

³⁾ Bachmann ovšem z příčin vyložených v privilegii Fridrichově z r. 1212 nic podobného nevidí; praví na str. 387: Es erhellt auf den ersten Blick, dass K. Philipp... weit entfernt war, den böhmischen Ständen ein Wahlrecht (očekávali bychom neobmezené právo) zuzuweisen, und noch weniger hat natürlich K. Ottokar selbst ein solches für sie begehrt. — Za to klade do volby Václavovy r. 1216 zbytečně mnoho, mluvě zde o právu k volbě, které Otakar (teprve tehdy?) připustiti musil (Wahlrecht, das Ottokar I. notgedrungen seinen Grossen zugestand).

Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“.*)

Kniha Tomanova je psána s láskou k předmětu a snadno si získá čtenáře. Je to kniha, abych užil výrazu nyní tak oblíbeného, suggestivní: rádi uvěříme, že tak bylo, jak spisovatel vypravuje a dokazuje. Než to všecko — nesmí utlumovat kritiku. Ne, že by kniha byla nekritická. Toman zná metodu historické kritiky. Ale hledati neznamená vždy najíti.¹⁾

1. Vojenský řád Hájka z Hodětína (1413).

Toman chce vylíčiti, jaké bylo válečnictví husitské. Ale i více: *jak vzniklo*. To jest otázka eminentně historická: odkud se vzala netoliko ta síla, kterou dává víra, nadšení, fanatismus, nýbrž také ono umění válečné, kterým vítězil kalich.²⁾ Co z toho umění je dílem Žižkovým? co našel Žižka, co přidal? Žižka je hrdinou Tomanovým; jemu věnoval několik pěkných a cenných prací již před svou knihou. Dále již reakce proti starému obrazu (haec bellua) jíti nemůže. Než vraťme se k Žižkovu umění válečnému. Toto umění jest ovšem věc nesporná; běží jen o počátky jeho. Avšak i kdyby nebyl býval Žižka tak originálním, za jakého jej má Toman, význam jeho v dějinách válečnictví a v dějinách husitství by se hrubě nezměnil.³⁾

Kronika Táborská, kronika Mikuláše z Pelhřimova, řečeného Biskupce, svým počátkem více anebo vlastně něco jiného slibuje, než v ní potom nacházíme.⁴⁾ Vlastně potom ani kro-

* ČČH. V. (1899), str. 144—158.

¹⁾ Práce tato vznikla při evičení v historickém semináři.

²⁾ Velmi pěkně pověděl Palacký již r. 1828 (v ČČM. O válečném umění Čechův v 15. stol.): Pohnutí vášní národních za příčinou různic církevních dodalo tehdy přirozené udatnosti předkův našich nové síly: avšak že by tolikým nepřátelům svým... přece byli vždy odolati nemohli, kdyby je uměním válečným nepřevýšili, o tom já aspoň nepochybuji.

³⁾ Srovn., co praví Toman na str. 3: Není zajisté tím nejmenším na ujmou genialnosti a původnosti Žižkově, třeba by byl z Vegetia čerpal a poučení bral.

⁴⁾ Vydána tiskem, jak známo, v 2. svazku sbírky Hoeflerovy.

nikou není; je to snůška traktátův a disputačních akt. Na počátku se však vypravuje, jak povstal Mistr Jan Hus, jak se potom, po smrti krále Václava, počala válka pro víru a o víru. Z tohoto začátku kroniky Biskupcovy najdeme citát hned v 1. kapitole knihy Tomanovy. Kronika totiž vypravuje, že chtěl na počátku lid hájiti „svatých pravd“ bez hluku válečného (sine bellicis difficultatibus). Než potom, na obranu proti nepřátelům, zdvižena válka — z nouze (ex necessitate, non voluntate). A tu čteme¹⁾: *Quod bellum cum magna fuit erectum diligentia et exemplo ac regulis antiquorum bonorum bellatorum roboratum atque circumstantionatum per praefatos Praegenses magistros ac sacerdotes regni Bohemiae, qui tunc et ab initio dicto cum populo laborabant* — čemuž Toman tak rozumí, že tito kněží (totiž Táborští, lze-li již tehdy tak je nazvati) opatřili a vysvětlili vůdcům lidu spisy příslušné o válečnictví starých národů. Výklad je však pochybený: mistři a kněží vysvětlili lidu, za kterých *okolností* je válka křesťanu dovolena. To znamená *circumstantionatum*.

Smí-li křesťan válčiti, je otázka velmi stará. Ve starověku křesťanském ozývá se ve spisech Tertullianových, ve středověku jí neprobudila teprve válka husitská. Když pak nastávala válka, theologové a kněží Pražští a Táborští měli již pohotově myšlenky, kterými operovali. Dostačí nám připomenouti, že *Tomáše Akvinského* Summa obsahuje traktát *de bello*,²⁾ na jehož začátku čteme *Axioma*: *Bella, quae recta intentione et iusta de causa a principe pro communi suae reipublicae bono suscipiuntur et a quibus nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas ac dominandi libido*³⁾ *absunt, non modo sunt licita... sed etiam ad improborum audaciam comprimendam necessaria.* — A přece hned potom následuje otázka: *utrum bellum sit semper peccatum?* a odpověď (ovšem jen první a prozatímná⁴⁾: *videtur, quod bellare semper sit peccatum.*

Našli se lidé, kteří při této první odpovědi stanuli a dále nešli. Valdenští (a s nimi Chelčický) si dali tuto odpověď, imponující svou jednoduchostí: křesťan nesmí zabíjeti, tedy

¹⁾ Str. 2. Citát je v Tomanovi v poznámce s interpunkcí: *erectum diligentia, et exemplo... roboratum atque circumstantionatum*; v textu je překlad a výklad. Vlastně již překlad je zároveň výklad. Toman *per magistros ac sacerdotes* vztahuje netoliko k *circumstantionatum*, nýbrž také k *roboratum*, ale nesprávně.

²⁾ II. 2, qu. 40.

³⁾ Tytéž výrazy najdeme potom ve člancích Pražských a Táborských z r. 1424.

⁴⁾ Zakládá se na slově evangelia: neodporovati zlému. Konklusi přinaší citát ze sv. Augustina. Konkluse zní: *Bellum pro defensione reipublicae... nullum peccatum est.*

ani k smrti odsuzovati, ani smrtí trestati, ani válčiti. To bylo však učení kacířské; mezi ano a ne vedlo několik středních cest. Tak, co dovolováno laikovi, zapovídáno knězi: kněz sám, osobně, neměl válčiti, a církev, jak známo, na svých soudech k smrti neodsuzovala; kacíř odevzdáván byl ramenu světskému ku potrestání. Nicméně válka proti nevěřícím a kacířům byla od ní nejen dovolována, nýbrž často i nařizována. Střední cesta nalezena také na počátku války husitské, po smrti krále Václava. Vyložil jsem to před lety jinde, v práci své o Chelčickém.¹⁾ Tomanovi to neušlo, ale na tom místě toho neužil; a tak připadl na svůj výklad a při tom na *Vegetia*, spisovatele starověkého o válečnictví. Neb *Vegetiova* „*Epitome rei militaris*“ prý to byla, kterou mistři a kněží vůdcům lidu vyložili. Tomanovi je pravděpodobno, že spis *Vegetiův* vnikl právě Žižkovi mnohou myšlenku a doplnil zkušenost jeho.

Citované místo v úvodě kroniky Biskupcovy nazývá Toman „poněkud nejasným“. Právem, když k němu z kroniky nepřiběheme více. Co *circumstantionatum* znamená, vysvětluje již jasněji z Apologie Tábořské z r. 1435, kterou Biskupec vrátil do své kroniky. Roku 1431 totiž při hádání, které se konalo v Karolinu, byl to Rokycana, jenž proti kněžím Tábořským přednesl 7 výtek, z nichž jedna zněla, že kněží Tábořští svému lidu války tak, jak se vede, nehaní a že by jí písmem a spisy svatých doktorů ospravedlniti nedovedli.²⁾ Z výtky i z odpovědi patrně, že *circumstantiae* jsou podmínky (*conditiones*), kterými válka i křesťanu se stává dovolenou, a že r. 1419 takové podmínky byly vysloveny a stanoveny. Než máme i jiný pramen, ze kterého ještě více se dovídáme než z kroniky Biskupcovy. Je to právě ono dobrozdání (složili je Křišťan z Prachatic a Jakoubek) o válce, na které Biskupec naráží hned na počátku své kroniky.

Bylo známo již Palackému,³⁾ a vydal jsem je tiskem podle rukopisu, na který Palacký upozornil. V něm se prohlašuje válka za dovolenou na obranu zákona božího (*defendere legis veritatem*). Než to dovolení se v něm bez rozpaků dává jen

¹⁾ Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhm. Brüder II. (v příloze Zur Frage nach der Berechtigung des Krieges). — O těch věcech v. Palackého polemický spis proti Höflerovi str. 126 (v kapitole Die Gräuel der Hussitenkriege).

²⁾ Str. 597 a 687. Správné čtení na druhém místě: quod Thaboriensis sacerdotēs aut aliqui ex illis bella moderna hominibus non deturpant, et ea lege Dei neque scripturis sanctorum cum his *circumstantiis ac conditionibus*, prout ducunt, deducere nesciunt neque possunt.

³⁾ III. 1, str. 329. — Co se týče doby, kdy ono dobrozdání bylo složeno, i podnětu, proč se tak stalo, v. Quellen. — Obsah dobrozdání je poněkud jiný, nežli čteme u Palackého.

vrchnosti světské (*domini seculares*); my bychom řekli státní moci. Kdyby však vrchnost byla liknavá, má pak toto právo přisouzeno býti lidu bez vrchnosti (*communitati fidelis subiecte*)? Dobrozdání ovšem dospívá k odpovědi, že lze tak učiniti, ale ne bez rozpakův a oklikami. Nejlépe by bylo neválčiti ani na obranu víry, vždyť kázal Kristus Petrovi meč schovati do pošvy; zvláště nebezpečno jest však raditi k válce lidu bez vrchnosti. Avšak konečně se to dovolení přece dává. A při tom se praví, za jakých teprv podmínek je válka spravedlivá, i když jí vrchnost nenařizuje.

Svoje mínění, že se Žižka učil od *Vegetia*, založil Toman netoliko na svém výkladu citovaného místa kroniky (zde bychom měli zevnější svědectví, kdyby výklad byl správný), nýbrž také na obsahu spisu *Vegetiova*, podotýkáje však, že „pravidla *Vegetiova* dají se vyvoditi z důvodů rozumových neb ze zkušenosti“; geniálnost Žižkova, kdybychom právě spis *Vegetiův* připočetli ku pramenům jeho umění válečného, jevila by se v tom, že on se učil, kdežto jiní (spis *Vegetiův* zůstával známým i ve středověku) se nenaučili z něho ničemu. Ovšem v jedné věci by se byl Žižka zde mnoho nenaučil, a to v té, na které zvláště záleží; je to *bojování s vozy válečnými*, neb u *Vegetia* najdeme jen to, že se barbaři kruhem vozovým v noci kryjí před nepřitelem. Čtenáři ČCH. (srv. ročník I. O bojovných vozech atd.) je v paměti, že Toman právě této stránce Žižkova umění válečného zvláště věnoval pozornost. Vozy ve válce (v. o tom v knize str. 7) byly známy již před Žižkou k vožení špiže, zbraní, děl; ale i k obraně. Z doby nejbližší před válkou husitskou připomíná Toman slavnou bitvu Grunwaldskou r. 1410 (Žižka byl v Prusích a nejspíše i v bitvě), ve které ohrada vozová sloužila za útočiště poraženým.¹⁾ Ale potom hned na počátku války máme zprávy, že Žižka v Čechách *bojoval s vozy*. To je podle Tomana počátek nového umění; *boj s vozy* spojuje útok s obranou. A čteme-li knihu Tomanovu, snadno se dostaví mínění, že náš soud o geniálnosti Žižkově založen bude na otázce a odpovědi, měl-li ten počátek ze sebe či odjinud? *Vegetia* můžeme mezi prameny Žižkova umění válečného ponechati nebo z nich vyloučiti: mnohem více Tomanovi záleží na otázce, zdali skutečně starší než počátek války husitské je *vojenský řád Hájka z Hodětína*, zdali skutečně byl sepsán již r. 1413 řád tento, ve kterém již se mluví třeba nepřímo o vozech *bojovných*; této otázce věnoval Toman ve své knize celou kapitolu. A byla by to otázka sama sebou dosti zajímavá a důležitá.

¹⁾ Srovn. Čechy a Prusy 128.

Exempla et *regulae* antiquorum bonorum bellatorum — nač jíti až k Vegetiovi, měli-li jsme v Čechách Hájka z Hodětína a jeho¹⁾ rád? Než Toman právě tento rád za předhusitský *nepokládá*, nedávaje víry svědectví, které máme o době, kdy byl sepsán, a které dosud bylo přijímáno za hodnověrné. Toto svědectví je obsaženo v úvodu a zní takto: „L. b. 1413 *slavné paměti* král Václav Český, když jest... kázal obehnati hrad Skálu... tyto kusy podepsané a práva vojenská rozkázal jest slovutnému panoši Hájkovi z Hodětína, podkomoříemu království Českého,²⁾ popsati pro *budúcie Čechy bojovné*, aby se uměli ve vojskách zpravovati; a přikázal jest je ve vojště před napředpsaným hradem písařóm vojenským čísti tak, aby je všichni drželi pod pokutami dole psanými.“

O tomto úvodě Toman právem podotýká, že nebyl napsán hned r. 1413, když se v něm králi Václavu říká „slavné paměti“.³⁾ I v tom můžeme (ale nemusíme) dáti mu za pravdu, že lze ve slovech „pro budoucí Čechy bojovné“ najíti narážku na boje, jež povstaly teprve po smrti Václavově: nicméně z toho ze všeho ještě neplyne, že *řád sám* nemohl býti a že nebyl sepsán již r. 1413, že nebyl sepsán za živobytí krále Václava, a že byl sepsán — alespoň až po válkách, alespoň asi 25 let po obléhání hradu Skály — tedy nejdříve asi r. 1438 (str. 18). Toho ovšem Toman netvrdí hned, nýbrž předesílá rozličné důvody a potom teprv úvodu a svědectví v něm obsaženému odpírá víru. Než důvody jeho (ač jsou vždy hodny uvážení) *nepřesvědčují*, a proto nemusíme ono svědectví pokládati za vyvrácené.

Úvod a rád sám si neodporují, ba lze říci, že rád sám svým obsahem svědectví úvodu *podporuje*. Úvod vypravuje 1. že rád byl složen na rozkaz krále Václava; v řádě samém jméno krále *Václava* se sice nevyskytuje, ale rád je přece dán jménem královým, mluví v něm král,⁴⁾ 2. že byl složen pro určitý případ, pro obehnání hradu Skály, a že měl platiti také „pro budoucí Čechy bojovné“; v řádě samém mluví se také o vzetí zámku (třeba ne určitě zámku Skály) a mluví se o „tomto poli“, tedy o určité výpravě válečné,⁵⁾ aniž se výslovně platnost jeho obmezuje na jedno pole. Toman ovšem

¹⁾ Netvrdím však, že Biskupec určitě mínil tento rád.

²⁾ *Podkomořím byl r. 1413 a 1414*. Máme potom o něm zprávy ještě až do r. 1429. K straně podobojí nenáležel.

³⁾ Rukopis Hájkova řádu (obsahuje jej tak zv. Chaos rerum mem. v archivu města Prahy) pochází asi z konce 15. století.

⁴⁾ K naší moci královské (čl. 20).

⁵⁾ Buďto prvé před tímto polem, anebo nyní na poli (čl. 39).

našel odpor mezi obsahem řádu a úvodem k němu; nezdát se mu, jak praví ve své knize na str. 31, zdělán za příčinou malé vypravy, k obléhání nějakého hradu,¹⁾ máť prý spíše zřetel k válce velké, k veškerým poměrům válečným nejen jediného vojska, nýbrž několika vojsk zároveň pracujících.²⁾ Než čl. 17, na který se Toman zvláště odvolává, tolik přece neobsahuje; je v něm sice řeč o vojsku jednom a druhém, ale patrně jsou míněny přece jen oddíly jednoho vojska. Tím se již dostáváme k hlavním důvodům Tomanovým.

Řád Hájka z Hodětína není vlastně zřízením *válečným*,³⁾ neobsahuje pravidel a návodu, *jak se má bojovati*, nýbrž týká se jiné věci, kázně vojenské a pořádku, kázně, lze říci, mravní a pořádku na pochodu, při ponůčkách, při vzetí hradu, při vyplácení žoldu atd.; o způsobu bojování nás však nepoučuje — leda jen nepřímou. Tomanovi vadí oboje, i ta kázeň, která se přikazuje (o tom později), i ten způsob bojování a válčení, který se mu z řádu ozývá. Vidí tu již nejen vozy bojovné, nýbrž hned také *úplný obraz bojování s vozy, jak nám jej války husitské ukazují* (str. 27). Proti tomu lze však a třeba říci: pochází-li rád Hájka z Hodětína z r. 1413, a je-li v něm již dáno tolik, tedy *úplný obraz bojování s vozy*, třeba nepřímou, pak by ovšem nezbyvalo než přiznati, že tento podstatný kus umění husitského v Čechách byl již znám před válkou husitskou.

Záleží tedy nejvíce na těch člancích, kde se vyskytují vozy; je to článek 16, 17, 24, 26, 36, 37 a pak ve samém konci 46 a 47. Zde tedy Toman vidí onen *úplný* obraz bojování s vozy. Než — sotva právem. Z čl. 16 jen patrně, že za vozy na pochodu jeli nebo šli určití houfové (ti měli při nich zůstatí a se nerozjížděti); také čl. 17, o kterém se již stala zmínka, jedná o pochodu, ale nejedná o boji; v čl. 24 můžeme najíti, třeba jen nepřímou, zmínku vedle vozů komorních a špižních ještě *o jiných*, tedy *krajních čili bojovných*, ne-najdeme tu však přece popsání, *jak se jimi bojovalo*; totéž lze říci o čl. 26, třeba tu řeč je o spravování a kladení vozů, o čl. 36 (kdyby nepřítel hrozil v noci) a 37 (o pálení ohňů v noci mezi vozy). A to konečně platí také o obou člancích na samém konci řádu, 46 a 47, tohoto znění:

(46). U každého vozu aby byla dva vozataje, a aby měli lebku a pávězu; a pod vozem aby bylo prkno a řetěz. A při každém vozu aby byla

¹⁾ V úvodě se jmenuje jen p. Půta. Ale odjinud víme, že bylo několik pánův odbojných, vedle Půty z Janovic a Risenberka dva bratři jeho a vedle nich tři bratři Švamberské. Srv. Tomkův Děj. Pr. III. 545.

²⁾ Srv. též str. 28.

³⁾ V úvodě se praví: tyto kusy a práva vojenská.

jedna hákovnice se vše připraví, a dvě sekýře, dvě lopatě, dvě krátcí, dvě motyce, dva rýče, a taras s berlú, a jedno kopie s hákem a s prapořečkem.

(47). Aby před každým řadem vozuov, když se táhne, šli s motykami, kratcemi, rejči, lopatami a s sekýrami, bylo-li by kde cest potřebie upravovati; a odtud aby neodcházelí pod vsazením do řetězuov za tři dny.

I zde vidíme vojsko na pochodu, při kterém se část věcí, které mají býti na vozích, octne v rukou těch, kdo půjdou před vozy, aby upravovaly cesty. Než na voze i potom zůstane tolik, že tu máme opravdu *vůz bojovný* podobně vystrojený a vyzbrojený jako v naučení Vlčkově z konce 15. století.¹⁾ Že při obléhání hradu Skály r. 1413 u vojště byly vozy, a že vezly stroje válečné, to víme z pramene současného a úplně spolehlivého.²⁾ Máme však věřiti, že jejich inventář byl tak hojný, jak udává čl. 46, kde najdeme prkno a řetěz pod vozem a na voze hakovnici, taras i kopí s hákem? Při tomto článku zastavil se již r. 1828 Palacký, když pro ČČM., kde ponejprv vydal Hájkův řád, sepsal své pojednání o českém válečnictví v 15. století, ve kterém čteme: „zdali Žižka bojování na vozích mezi Čechy první uvedl, pochybné jest, ponevadž ve zřízení vojenském od r. 1413 již v posledních dvou člancích o něm dosti zřetelně se vypisuje, leda bychom ty články za pozdější přídavek ve zřízení tom pokládali, což arci aspoň nemožné není“. Mínění svého, že by dva poslední články mohly býti *později přidány*, Palacký blíže neodůvodnil, ale patrně ho přivedly k němu podobné úvahy, které nyní ve své knize Toman vyložil obšírně a podrobně; nacházel totiž *v obou posledních člancích*, podobně jako Toman v celém řádě, jakousi anticipaci husitského bojování s vozy. Mínění Palackého je dosti pravděpodobné, zvláště když ještě přidáme důvod *jiný*.

Toman (str. 30) pokládá řád Hodětínův za „pozdější *kompilaci* z vojenských řádů českých, a zvláště také nejspíše bratrských neb Žižkových.“³⁾ Řád náš však v největší své části *nemá do sebe rázu kompilace*. Naopak — je dobře sporádán, takže jej lze rozdělit na skupiny podle látky a předmětu, při čemž často článek na článek připravuje. Hned 1. článek (aby hejtmané nižádných neřádův nedopouštěli, aby

¹⁾ Zde také řád Hodětínův byl naučení Vlčkovu předlohou.

²⁾ Je to berní kniha Novoměstská. Pražané před Skalou měli své zoldnéře, při čemž hejtmanem Novoměstských byl Václav Hájek. Třem vozatajům, kteří vezli stroje válečné a střelici (tribus vectoribus machinarum et instrumentorum bellicorum versus castrum Skalám) platili Novoměstští týdně čtyři kopy grošův. Srovn. Tomkův Dějepis Pr. III. 545.

³⁾ Jest však možno, přidává Toman, že při tom použito bylo jako osnovy nějakého řádu z doby krále Václava a třeba od Hájka z Hodětína sepsaného. — Je to dosti značná koncesse ve prospěch toho, co praví úvod.

skrže to pán Bůh nebyl rozhněván), poukazuje k celé skupině (1—7), kde se pak tito neřádové vypočítávají. O kázni, nejlvice o svádách, jedná též skupina druhá (8—12). Třetí (13—17) stanoví pořádek, jaký má býti zachován na pochodu. Čtvrtá (18—26), lze říci, má za předmět „právo“ hejtmanů, kázeň, kterou jim zvláště sluší udržovati.¹⁾ O úloze písařů jedná skupina pátá (27—32). Větší pestrost najdeme teprve potom od čl. 33 do 45. Jsou to částečné ustanovení, kterými se doplňují články předešlé. Tak článek 45 (jenž stanoví tresty proti těm, kdo se toho dopustí, což se tuto nahoře vypisuje, i zejména proti tomu, kdo by chudým lidem bral a krčmářům prodával), poukazuje nazpět k čl. 8, 38, 41 (vydaným na ochranu chudých lidí) a také k článku předchozímu (o osobách k šenkování sazených) a hodí se dobře k zakončení a uzavření celého řádu, jako se hodil čl. 1 k jeho započetí. A právě proto zdá se býti čl. 46 a 47 jakési postscriptum, nejspíše teprve *později* dodané. Než i kdyby to nebyl pozdější přídavek, mám za to, že v těchto posledních člancích přece tolik hledati nemusíme, jako hledal Palacký, ani tolik v řádě celém, jako nacházel Toman. Nicméně má zde řád Hájka z Hodětína přece větší důležitost, než by měl spis Vegetiův.

Toman zakončil svou kapitolu o vojenském zřízení Hájka z Hodětína polemikou proti *Tomkovi*, jenž ve své knize o Janu Žižkovi (str. 32—33) vykládá, že Žižka proti tehdejšímu způsobu zřizování vojsk, při kterém se nejlvice hledělo na jízdu v těžkém odění, musil hleděti na předním místě ku pěchotě, a že tato pěchota musila míti ochranu proti těžké jízdě. „K tomu Žižka užil *vozů válečných* čili bojovných. Věc nebyla naprosto nová, nýbrž něco již dříve při vojskách českých v obyčeji.“ A tu Tomek poukazuje na právo vojenské z r. 1413, ve kterém se připomínají krom vozů komorních a spížirních také vozy, kterými se vojsko ohrazovalo: *ale způsob užívání jich že byl patrně ještě velmi nedokonalý*. Teprv Žižka že vymyslel celé umění, jak s vozy zacházeti.

Myslím, že *můžeme zůstatí při r. 1413*, co se týče sepsání řádu Hodětínova, a myslím, že *lze také při Tomkovi zůstatí*, i kdybychom v řádě z r. 1413 něco více nacházeli, nežli v něm našel Tomek, zvláště ovšem když s Palackým odloučíme od něho dva články poslední. Byla-li v Čechách již před válkou husitskou dosti značná zásoba umění válečného,²⁾ tím snáze pochopíme vítězný potom průběh její a tím spíše si vysvětlíme,

¹⁾ V 7 člancích se vyskytují hejtmané výslovně. Než také 22, kde se nejmenují, souvisí obsahem s předchozím, a že též čl. 25 náleží do kompetence hejtmanův, patrně z článku 44.

²⁾ Srovn. Čechy a Prusy, 126.

proč české válečnický a žoldnéře již za živobytí krále Václava jinde, v Polsku a Prusku, rádi vítali a do služeb najímali. Žižkovi, jenž, jak praví Toman v předmluvě své knihy, staré prostředky válečné přetvořil a nové nalezl, zůstane mimo to ještě velmi mnoho jiného, všechno, co Toman nad to vytkl na téměř místě, takže válečnictví husitské zůstane vždy válečnictvím Žižkovým. Boj s vozy je důležitý a podstatný kus tohoto umění, ale přece jen kus. Než i tu lze říci: Žižka teprv to byl, jenž vozů bojovných užil — k boji.¹⁾

2. Synody Tábořské r. 1422 a 1424.

Bylo řečeno, že Toman uvádí rozličné důvody pro svoje mínění, že vojenský řád Hájka z Hodětína nemohl povstati před válkou husitskou. Nejen umění válečné, které v něm nacházel, nýbrž také *kázeň*, která se v něm stanoví, zdá se mu býti anticipací ducha husitského. V řádě Hodětínově Toman nalézá „onoho pobožného, přísně mravného ducha husitského“, jehož „nejbližším vzorem a příkladem jest vojenský řád Žižkův“, a, což více, „ještě jiného ducha, který jest ještě řádu Žižkovu cizí“ a který *samostatně* žil a rostl v bratrstvu Tábořském, ducha mírnosti a lidskosti, který *poprvé* praktických výsledkův se dodělal v *usneseních synod Tábořských* v letech 1422 až 1424, podle nichž se válka vůbec měla vésti způsobem mírnějším a lidštějším, ne z vášně a hrabivosti jakékoli, ale pouze

¹⁾ Toman sám velmi pěkně praví ve své knize (str. 7): „Jako velké události v životě národů vyvinují se z příčin a poměrů hluboce založených a od dlouhé doby se připravují, tak rovněž velké převraty a poměry v útvarcích života toho nedějí se maní, jako náhodou, ale obyčejně bývají následkem potřeby a neodolatelné nutnosti. Podobně zajisté dělo se dle okolností a poměrů, v kterých poprvé vidíme vznikati nový způsob bojování s vozy, že povstal a zdokonaloval se tlakem nutnosti, která nastala lidu českému... v zimním pololetí r. 1419—1420, ba že v jiném období by se byl ani nezrodil.“ Zde jdou vedle sebe dvě řady myšlenek, ale také se poněkud potýkají. — Toman dokazuje, že před r. 1419 vozy sloužily jen pro dovoz spíže, těžkých zbraní a odění, děl a těžkých pušek ručních, že se jich užívalo k ohrazování táborů, a že ovšem v čas nouze v těchto ohradách vojsko hledalo ochrany. Strojení vozů k boji že pak před r. 1419 známo nebylo, že bylo teprve r. 1419 *vymyšleno* a že se objevuje *poprvé* za pobytu Žižkova v Plzni na výpravě k Nekoměři (na konci r. 1419), strojení vozů že bylo zejména neznámo vyzbrojeným poutníkům, beroucím se ku Praze v listopadu r. 1419. Je pravda, že títo proti jízdě Petra Konopištského v srážce u Živhoště dělali *zidku*. Ale staré letopisy (str. 30) přece vypravují, že se tehdy „nejprve strhli byli s braní a v odění i s vozy“. Byli to zejména Plzeňští, Klatovští, Domažličtí a Sušičtí. Ti pak poslali vstříc těm, kdo táhli od Ústí Sezimova, „lidu branného na pěti vozích“. Je pravda, že potom těchto pěti vozů ani k obraně neužili. Jaké to byly vozy, není řečeno. — V Prusích, jak svědčí Marienburský Tresslerbuch, na počátku 15. století známy byly vozy k vození děl (Büchsenwagen).

na obranu a z nutnosti. „Tak učili kněží Táborští. Na této půdě (podle Tomanova) vzešlo a v přirozeném postupu vypsalo učení Petra Chelčického a bratří Českých, kteří válku vůbec zavrhovali, válek ani na obranu nedovolující.“

Proti tomu lze leccos namítnouti. Především, že učení Chelčického nevzešlo na této půdě, nýbrž že znamená od počátku odpor proti bojovnému husitství i v nejmírnější formě, jak obmezeno bylo dobrozdáním Křišťana a Jakoubka hned r. 1419, an Chelčický byl vrstevník těch věcí a jejich účasten od počátku. Než také mínění, že „nemůžeme vznik řádu Hodětínova hledati než v době pokročilého husitství“, jest odůvodněno nedostatečně.

Že mezi řádem Hodětínovým a Žižkovým jest jistý rozdíl, dobře zpozoroval Toman sám. Ve vojenském řádě Žižkově a jeho spojenců, jenž r. 1423 prohlášen byl ve formě jakéhosi manifestu, najdeme onen hrozný článek,¹⁾ jenž zní:

Mínit také bratr Žižka a jiní páni, hejtmané, rytíři, panoše, měšťané řemeslníci i robotězi svrchu psaní a jmenování, i všechny obce s pomocí boží a obecní ze všech neřáduov trestati i bítí, trestáním honiti, mrskati, bítí i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, pálení i všemi pomstami mstíti, kterěz pomsty na zlé slušeji vedlé zákona božího, nižádných osob nevyjímajíce ze všech stavuov, mužského i ženského pohlaví.“

Zde slyšíme hlas vášně na nejvýše vzduté uprostřed spousty a hrůzy války ještě daleko výrazněji než v posledním verši oné slavné písně,²⁾ před kterou utíkali nepřátelé: „bijte, zabijte, žádného neživte!“

Proti tomu v řádě Hodětínově nepozorujeme, že by byl býval sepsán teprv „uprostřed spousty a hrůzy válek 15. století“ a proti nim.³⁾ Není příčiny, proč bychom chvály, které kázeň v něm žádaná vždy zasluhuje, nedávali době krále Václava IV. a třeba i králi samému, z jehož rozkazu byl sepsán. Jest známo, že si voják i „na přátelském“ nevede vždy přátelsky, zvláště na pochodu a ve válce, a není divu, ač vždy chvályhodno, že řád, třeba již r. 1413 sepsaný, obsahuje, jak již připomenuto, mnohá ustanovení a hrozby proti nepořádkům a násilnostem, že obsahuje články na prospěch „chudých lidí“ přede vším „na přátelském“. I to je chvályhodno, že chrání ženy také „na nepřátelském“, když „se s uzly a s šaty vynesou“, než pochybují, že by to vše bylo musilo vyplýnouti

¹⁾ Srovn. *Bezold*, Zur Gesch. des Husitentums, 18.

²⁾ O této písni trefně pověděl Toman (Liter. památky, 35), že jest vlastně vojenský řád ve verších. — Že by ji byl Žižka sám složil, to dokázáno není, a toho tak určitě ani Toman sám netvrdí.

³⁾ Některá podobná ustanovení má již tak zv. Sempacherbrief švýcarský z konce 14. století, nač Toman sám upozornil.

teprve „z lidskosti husitské“,¹⁾ která „v bratrstvu Tábořském nejvýše se vyvinula“.²⁾

Vidíme, jak velikou váhu připisuje Toman snesením synod Tábořských r. 1422—1424, tak velkou, že otázce, *kdy a jak povstaly jich první čtyři kusy*, věnoval celou kapitolu své knihy.

Ve své kronice na konci první hlavy, jejíž obsah známe, Biskupec dodává, že potom válka nebyla vedena, jak by se byla měla vésti, a že se přimísily mnohé nepořádky a zlořády (deordinationes). Tím je dán přechod k hlavě druhé, jednáající o snahách kněží Tábořských, aby tyto zlořády odstranili. O to stal se podle kroniky pokus na sjezdech kněží Tábořských či synodách v *Písku* v únoru r. 1422, na *Táboře* v červnu 1424 a v *Klatovech* v listopadu téhož roku, kteréžto synody přijaly mnoho článků, z nichž důležitější (notabiliores) následují v plném znění. To jsou ona Tomanem tak vysoce ceněná *snesení synod Tábořských*.

Článků těchto je počtem 9. Odloučíme-li poslední (o eucharistii), je mezi nimi souvislost a logický postup, takže nepadne si mysliti, že by nebyly bývaly přijaty všechny, od prvního do osmého, na synodě *jedné*. O válce jednájí všechny články vyjma čtvrtý, jenž má však předmět příbuzný, totiž odsuzování k smrti, a první, o vykládání písma, který však velmi dobře k ostatním a právě na toto místo (před ostatní) se hodí, ježto ony zlořády namnoze vznikají nesprávným vykládáním písma.

Přes tuto těsnou souvislost článků mezi sebou zdá se však, že podle toho, co čteme v kronice, musíme přece podělití jimi všechny tři synody.

Co se týče článku 9, víme z *jiného* pramene zcela bezpečně, že byl přijat na synodě Klatovské. Běželo by tedy o rozdělení článků 1—8. Toman velmi dobře podotýká, že 1—4 obsahuje *zásady*, druhá pak polovice, 5—8, *důsledky* těchto zásad. A tak se ovšem zdá, že v *Písku* byla přijata skupina první (1—4), druhá pak teprve po 2 letech na *Táboře*, což je také v *podstatě mínění Tomanovo*, kterého hájí proti mínění jinému, *Tomkovu*,³⁾ podle něhož *všecky* články přijaty byly *teprve v Klatovech* v listopadu 1424. Mínění Tomkovo nerosovává se sice s kronikou Tábořskou, která se zdá žádati rozdělení mezi tři synody, ale opírá se o *jiný* pramen, vypra-

¹⁾ Také neběží vždy o „lidskost“. Jestliže čl. 40. chrání mlýny před pálením, bořením a kažením na přátelském a, jak lze článku tomu rozuměti, i na nepřátelském, děje se to proto (nebo aspoň také proto), „aby ke potřebě našich vojsk mohlo mleno býti“.

²⁾ Je-li tu nějaká souvislost, pak by stačilo ono hnutí, které tu bylo již kolem r. 1413 a které na mnoze vychází od Husa.

³⁾ Děj. Prahy. IV. 215.

vování její doplňující a v této věci také opravující. A povím hned, že podle mého mínění i v té věci lze, ba třeba *zůstati při Tomkovi*. Jako při řádu Hodětinově, tak i zde běží o datování, které samo, co se týče synod, tak velké důležitosti není, ale jí u Tomana, jak uvidíme, nabývá.

Od onoho známého hádání, které se konalo r. 1420 v domě Zmrzlikově, mistři Pražští a kněží Tábořští stáli proti sobě často na slyšeních (audientia) či hádáních, r. 1423 dvakráte, u Konopiště a na Konopišti, a dvakráte též r. 1424 v Praze, 16. října na hradě a potom *po několika nedělích*¹⁾ dole v kolleji Karlově, takže *synoda Klatovská kněží Tábořských* byla konána mezi obojím hádáním Pražským, prvním na hradě a druhým v kolleji.

Z kroniky Biskupcovy víme, že k rokování *na hradě* (v říjnu 1424) mistři Pražští přinesli jisté články (oblati per magistrum certis articulis), jejichž obsah se v ní summárně udává (o svátostech, mši, očistci, vzývání svatých). Více o tom pověděti slibuje Biskupec na jiném místě. Skládá se totiž kronika Tábořská ze 2 dílů (partes), z nichž první se končí Apologií z roku 1435. Ne zde, nýbrž *teprva v druhém* dílu najdeme slíbený doplněk s nadpisem: *Omnium quasi praeedentium epilogatio*. Zde Biskupec pokaždé klade článek obsahující učení mistrů Pražských (articulus primus etc. magistrorum) a hned také příslušný článek obsahující učení Tábořské (po každé s nadpisem: *cui iuxtaponitur articulus sacerdotum Thaboriensium*). Takových posicí Pražských a iuxtaposicí Tábořských tu najdeme 23. Onen jiný pramen²⁾ nás pak poučuje, že z těchto 23 článků mistrů Pražských největší část, totiž 18, Biskupec do druhého dílu kroniky položil v tom znění, jak předneseny byly od mistrů na hradě Pražském v říjnu 1424. Toto jednání na hradě Pražském, jak víme, bylo přerušeno a odročeno na několik neděl. *Mezi tím* (v listopadu) se sešla synoda v Klatovech. A tu se domnívá *Tomek*, že *v Klatovech* se jednalo o těch kusech, které před tím byly od mistrů Pražských předneseny na hradě, a o nichž se potom, při pokračování v hádání, mělo jednati dále. *Je to mínění velmi pravděpodobné*, zvláště co se týče článků *o válce*. Jináče řečeno: na hradě Pražském předložili v říjnu mistři Pražští své články, a *hned potom v listopadu kněží Tábořští na synodě v Klatovech formulovali své výpovědi*, ty, které čteme v 2 ka-

¹⁾ In spatio aliquot septimanarum (Chron. Tabor. 90). Určité datum, na den a měsíc, není.

²⁾ Jsou to ony články mistrů Pražských, složené pro slyšení v říjnu 1424 na hradě Pražském. Otiskl je *Faustin Procházka* v Miscellaneen 272—279.

pitole kroniky Biskupcovy jako 1—4 článek synod Táborských.¹⁾ To jest tedy mínění Tomkovo, ke kterému se však Toman nepřidává.

Než Toman sám usnadnil nám rozhodnutí, *a to ve prospěch mínění Tomkova*, tím, že ve své knize otiskl ve dvou sloupcích vedle sebe rovnoběžné články mistrů Pražských a články kněží Táborských. Z jejich srovnávání je pak patrné, že článkům Pražským sluší *priorita časová* a dále, že články Pražské přešly do článků Táborských, *ale ne bez některých změn*, a také, že při tom ve člancích Táborských *přidány* byly rozličné *ohrady a výhrady*, aby patrné bylo, jak daleko jde shoda a kde přestává. Než hlavní věty se přece z Pražských do Táborských článků přejímají vsady.²⁾

Než Toman usnadnil nám rozhodnutí (vždy ve prospěch časové priority článků Pražských, tedy proti tomu mínění, jehož on sám hájí) ještě jiným způsobem. Nechce totiž proti mínění Tomkovu poměr obracet a články kněží Táborských (podle něho *časem* starší) prohlašovat za předlohu, podle níž byly redigovány články Pražské (podle něho *časem* mladší), nýbrž předpokládá *nějaký pramen starší*, oběma společný. Praví Toman doslovně: „Ze srovnání... jde na jevo, že tenkrát, když redakce Táborská (podle Tomána v Písku r. 1422)

¹⁾ Blízká by byla domněnka, že v druhém díle kroniky 18 posicím Pražským odpovídá 18 juxtaposicím ve znění Klatovském. Netištěný dosud spis Příbramův (M. S. Cap. D. 49) nás však poučuje, že jen v některých juxtaposicích máme před sebou články Klatovské. — Ze čtyř článků Pražských, jimž pak odpovídají první čtyři články synod Táborských, jen dva jsou na místě uvedeném, totiž 11 (odsuzování k smrti) a 12 (brání cizího majetku ve válce), ale ze změny textu, samo sebou nepatrné, patrné, že Biskupec měl před sebou též článek jednající vlastně o válce. — Uspořádání článků kněží Táborských (v kronice), jak řečeno, je logické. Proti tomu zdá se býti místo jich (nejsou ani pohromadě) v Procháskových Miscell. nahodilé. Vskutku však není všude. Nejdříve se vyskytuje článek (11) o odsuzování k smrti. Proč? Článek předcházející se zmiňuje o dekalogu, a odsouditi k smrti vlastně odporuje jednomu z příkázání, totiž *Nezabiješ*, jakož také válka, o které jedná článek hned následující (12), podobně jako článek další (13) o brání věci cizích (ve válce), odpovídá příkázání *Nepokradeš*. Pak následují dva články o pálení a plnění kostelů (ve válce) a po nich článek (16), jenž zapovídá osobně válčiti kněžím. Nahodile umístěn je jen článek 20 (o vykládání písma).

²⁾ Odvislost článků Klatovských od Pražských je zvláště patrná, kde v Klatovských člancích se něco vynechává. Tak místo v článku 3 předlohy Pražské: *exclusa prorsus a bellantibus nocendi cupiditate, ulciscendi crudelitate, implacato atque inplacabili animo, feritate rebellandi, libidine dominandi, res alienas invadendi et avarie rapiendi* — v redakci Klatovské zkráceno a změněno takto: *exclusa prorsus a bellantibus nocendi cupiditate, ulciscendi crudelitate, implacato atque inplacabili animo invadendi et amore rapiendi*. — Celkem jsou ovšem články Klatovské delší než Pražské.

a Pražská těchto kusů byla formulována, nedělo se to ani na základě Táborské, ani na základě Pražské předlohy, nýbrž že se obě redakce utvořily na základě *předlohy strannicky bezbarevné*, a sice té, kterou získáme, když vezmeme pouze v úvahu čtení, které v obou redakcích je doslovně *totožné*... A zkoumáme-li tuto tak získanou původní předlohu, seznáme, že obsahuje všude jednotnou, úplnou a jasnou myšlenku základní. „Přistoupíme-li však na návrh Tomanův a provedeme-li experiment neb zkoušku, jak navrhuje, jest pravda, že všude obdržíme jednotnou a úplnou myšlenku, než budeme ji čísti pokaždé v podstatě a bez mála v těch slovech, jako jsme již byli četli v redakci Pražské, anebo takovou, která stojí redakci této velice blízko, takže nabudeme jen dalšího stvrzení mínění Tomkova, že předlohou pro články kněží Táborských byly o něco starší články Pražské, jak je předložili mistři na hrade v říjnu r. 1424,¹⁾ a že tedy články kněží Táborských byly sepsány v listopadu v Klatovech.

A přece — i v tom, co tvrdí Toman, jest něco pravdy; ale je to pravda *jiná*. Toman význam priority časové (té by rád uhájil článkům Táborských), ano i odvislosti jedněch článků od druhých (proti té by rád uhájil redakce kněží Táborských) přeceňuje. Myšlenky, které se v člancích Pražských i Táborských ozývají, nebyly teprva v těch letech, r. 1422 až 1424, nalezeny. Setkáváme se s nimi hned na počátku války. Toman, kterému to neušlo, sám se zde konečně obrací k dobrozdání z r. 1419. V tomto dobrozdání, jakož i v jiných traktátech z počátku války²⁾, najdeme podobné myšlenky jako potom ve člancích z r. 1424.

Ono dobrozdání z r. 1419 neuspokojilo Žižky³⁾ a jiných, kdo s ním po příměří zavřeném s vladařkou královnou Žofii odešli z Prahy do Plzně, která se v nejbližší době na nějaký čas stala sídlem bojovného husitství, až potom ustoupila Táboru. Žižka, předvídaje dobře další průběh věci, se byl již rozhodl pro válku i bez legitimní vrchnosti a třeba proti ní, kdežto Praha vždy ještě váhala a také ještě dlouho potom. Žižka si již v té věci zůstával stejným, jak svědčí jeho ma-

¹⁾ To co Toman hájí, lze znázorniti takto:

Výsledek srovnání, které navrhuje, je pak: $x = P$.

²⁾ Quellen und Untersuchungen II. Zde jsou některé otištěny.

³⁾ O tom v Quellen II.

nifest z r. 1423, až do smrti. Mezi Táboory samými nastávala však jakási reakce proti válce. Výrazem jejím jsou první čtyři články synody Klatovské r. 1424 (ač vždy možná, že o válce jednáno již také na synodách starších), ale ještě více články skupiny *druhé* (5—8).

Články první (1—4) Toman přečnuje, nazývá je, zvláště článek 3 a 4, „*monumentálními zásadami humanity*“, ač ovšem každá snaha válku obmeziti a učiniti lidštější — raději bych zde řekl křesťanštější — zůstává vždy chvalitebnou. Článek třetí se začíná mnohoslovně: quod bella christiana non sunt a quoquam attentanda et exercenda — křesťan nemá válčiti; než potom se přidává tolik možnosti, že zde skoro každá válka najde přístřeší. Podobně zní v druhé polovici třetího článku kasuistické rozeznávání, podle kterého křesťan ve válce má zabíjeti proti své vůli... Kdo by byl tehdy dovedl tak válčiti, jak se dále předpisuje, ten by byl bezpochyby raději nevedl války žádné, tak jako Valdenští zavrhovali válku každou. Redakce Tábořských ještě nad to připustnost války nebezpečně rozšiřuje stanovíc, že nedostatek vrchnosti (potestas legitima) může nahraditi *inspirace* lidu neb i jednotlivcova,¹⁾ i tím, že z redakce Pražské vypouští nutnost (necessitas), jež má puditi k válce; jest tedy válce příznivější než její předloha.

Daleko *větší cenu* než toto theoretické a kasuistické zapovídání a dovolování války mají do sebe články Tábořské 5—8, o nichž, jak víme, Toman dobře řekl, že se v nich dostávají *praktické* důsledky oněch zásad. I zaslужují za ně kněží Tábořští chvály tím větší, že se v nich obracejí proti svým vlastním obcím, proti svým vlastním laikům, zejména ve prospěch lidu poddaného (villani) obmezením tak zv. holdování,²⁾ hlavně sice ve prospěch poddaných kališných, sedících

¹⁾ Podobně také již dobrozdání z r. 1419, které však hned opatrně dodává: Cavendum autem est, ne quis frontose et nimis precipitanter potestatem dominorum eis ablatam asserat. — Tento nebezpečný dodatek, inspiraci, najdeme v redakci Klatovské také při trestu smrti. Jestliže v Čechách r. 1418 se vyskytovalo mínění, že trest smrti vůbec je neoprávněn (Toman, 53), bylo to učení valdenské. O trestu smrti jedná též traktát dosud netištěný De homicidio (Ms. Cap. D. 53), kdež tytéž myšlenky jsou širě rozvedeny, a kde se zavrhuje zvláště trest smrti pro zlodějství. Traktát se končí: Non . . . nos sacerdotes principibus et iudicibus seculi debemus laxare frenum ultra evangelicam regulam ad occidendum proprios fratres nostros, cum sint ad inordinatam vindictam crudeliter nimis proni. Heretici enim videntur graviores peccatores et nociviores ecclesie Christi quam alii, et si secundum Christum hii heretici prohibentur occidi, quanto magis alii, qui sunt minoris culpe et levioris . . .

²⁾ O tom v. širší výklad v Tomanově knize 62—66. Jakož vůbec najdeme v ní všude mnoho poučení, třeba bychom všude a ve všem za spisovatelem nešli.

pod vrchností katolickou, než tak, že při tom nepotlačují v sobě útrpnosti ani s lidem katolickým vrchností katolických, i jeho proti svým se ujímajíce. Jsou však tyto články kněží zároveň obžalobou obcí Tábořských, vypravující nám, jak si Táboři často ve válce vedli, podle mínění kněží však vésti neměli, anebo aspoň obžalobou — války, která takové krutosti s sebou přinášela.¹⁾ Stav lidu poddaného v Čechách nezhoršil se v 15. století teprve za Vladislava, nýbrž horšil se již před tím.

Snahy, aby se válka stala „lidštější“, slouží tedy kněžím Tábořským k chvále, ale tyto snahy nejsou tou měrou jich majetkem, jak Toman dokazuje.

Válka je věc krutá. Že husité a také mezi nimi Táboři si nevedli krutěji, ba že si vedli méně ukrutně než jejich protivníci, jest chvála, s kterou se můžeme spokojiti. Pověděl to již Palacký a po něm Bezold. Místo v knize Bezoldově,²⁾ ke kterému také Toman odkazuje, připojuje se k onomu hroznému článku manifestu Žižkova z r. 1423 a zní: „Es versteht sich, dass solche Sätze, auch nur halbwegs in Durchführung gebracht, zu den entsetzlichsten Schreckensscenen Anlass geben mussten. Blutdurst und Grausamkeit sind lange Zeit als der hervorstechende Charakterzug des ganzen Taboritentums . . . angesehen worden. Unbestreitbar ist die Tatsache, dass der Fanatismus der Taboriten zahllose Opfer forderte . . . Das kann niemals beschönigt werden; aber die Ansicht, als hätten gerade die Taboriten eine Wildheit entfaltet, welche in der Geschichte jener Zeit unerreicht sei, ist entschieden zu verwerfen.“³⁾ Einmal griffen die Husiten wirklich aus Notwehr zu der Waffen, und dann wüteten ihre böhmischen und ausländischen Gegner noch viel entsetzlicher und fanatischer.“ Bezold dává za pravdu Palackému, že si husité vedli celkem lidštěji (in der Regel humaner und friedfertiger), a pokračuje: „Palacký gesteht übrigens zu, dass Žižka persönlich allerdings gar keine Schonung und Menschlichkeit kannte, wenn er „Ungläubige“ nach seinem Sinn vor sich hatte. Unter seiner Führung kamen nun auch die schlimmsten Ausbrüche der Grausamkeit vor . . . Im Ganzen und Grossen wurde aber damals der Krieg überhaupt in sehr barbarischer Weise geführt . . .“ A proto chválí i Bezold podle zásluhy snesení synod Tábořských, otázky, jak k nim došlo, se však nedotýkaje, a ještě více chválí Petra Chelčického.

¹⁾ Palacký (ve spise proti Höflerovi, 127) praví: Auch der Krieg hat seine Gesetze, die nicht ungestraft ausser Acht gelassen werden können.

²⁾ Str. 19.

³⁾ Zde Bezold cituje Palackého *Hussit.* 123.

Petr Chelčický a jeho spisy.*)

Tma, kterou osobnost Petra Chelčického se halí, sotva kdy již více se osvětlí, nežli se v posledních pracích, obzvláště J. Jirečkovi (v Rukověti) a Ferd. Schulzovi (v Osvětě 1875) podařilo. Vrstevníci jeho, první Bratři, o něm toliko poznamenali, že se s ním stýkali, vyznávající zároveň, jak jich mocně spisy jeho dojímal, avšak o jeho osobě nic nevypravujíce. A také pozdější Bratři, ač mnohý z nich spisy Chelčického v dosavadním přesvědčení zviklán byv, k Jednotě bratrské se přichýlil, opominuli čerpati z tradice, která tehdy jistě nebyla ještě zanikla. Toliko Lukáš z Prahy v jednom svých pozdějších spisů (1524) z ní leccos vybral na újmu Chelčického, „slyšenú řeč přiváděje, nejistě ji, ani zase ovšem zamietaje“. Chtěl při tom Lukáš ránu zasaditi přívržencům „malé stránky“, která ovšem Chelčickému byla bližší, kdežto vlastní Jednota již od starých Bratří i od Chelčického nemálo se dělila. Svědectví Lukášovo v „odporu proti odtržencuóm“ není tedy nepředpojato. Ostatek chudá o Chelčickém data biografická pramenem tím se nerozmnožují leda udáním, že prý r. 1443 na sněm u Hory vedle kněží Tábořských, obžalován jsa, dostaviti se měl a že by byl rád pro strach všechny knihy svoje spálil. Samo faktum, že by Chelčického k sněmu byli volali, není pravděpodobno.

Jediným pramenem o jeho osobnosti jsou Chelčického spisy vlastní, z nichž však jenom zlomky životopisu sestaviti se dají. Tento pramen vydává pak svědectví nepochybné, že Petr nebyl knězem, nýbrž laikem,¹⁾ pocházející ze stavu selského, kterého

*) Č. Č. M. LV. (1881), str. 3—37.

¹⁾ Důkaz, že Chelčický knězem nebyl, provedl F. Schulz, při čemž poněkud ještě vadilo opačné prý svědectví bratra Jana Blahoslava. Avšak Blahoslav — neb kdokoli jest spisovatelem rukopisné historie Jednoty — čerpal ze spisu Lukášova o původu Jednoty (1527), při čemž na místě, které do svého spisu přenesl, změnou jediného slova z Chelčického kněz učiněn. Kdežto totiž Lukáš napsal: „Potom s dotazem i s povolením Rokycanovým přidrželi se (t. Bratři) i jiných kněží, ne pro samy ctnosti neb své hodnosti, ale pro dojití služby proti zavedení v pravdě. A mezi tím schválil Rokycana Petra z Chelčic“ — čteme v historii Jednoty: „Protož ještě vždy s dotazem a povolením Rokycanovým přidrželi se jiných kněží některých. A mezi těmi schválil jim Rokycana Petra Chelčického.“

ve svých spisech tak vřele se ujímal. I lze jej dosti dobře k Tómovi ze Štítného přirovnati, ač se nezdá, že by vysoké učení ho bylo, jako před tím učeného rytíře, do Prahy přivábilo; nýbrž jako Tómu samého vedle učených studií kázání Miličovo poutalo, tak bezpochyby Petra do Prahy přilákala kaple Betlemská a v ní hlásané kázání jazykem domácím. Na universitě pražské, tuším, Chelčický nikdy nestudoval¹⁾ již proto, že neznalost latiny mu cestu do síní kolejních zavírala. Možná vždy, že také nějaké známosti jazyka učenců za svého pobytu v Praze nabyt, avšak v míře skrovné, tak že „o latině jen malé neb lehké svědectví vydati mohl“. Universitu a výklady v síních jejích hlásané nahrazovala mu vzrůstající se literatura česká a obzvláště kaple Betlemská s kazateli svými, s kterými Chelčický obcoval, od nich poučení přijímaje, obzvláště tím, že mu ze spisů latinských leccos vypisovali a tuším zároveň na jazyk český překládali. O Martinovi z Volyně se Chelčický výslovně zmiňuje. Že i s M. J. Husem osobní měl styky, jedno místo ve spisech Chelčického aspoň podobným činí.²⁾ Zajímavost jest, že při tom též u mužů poučení hledal, kteří, jako farář Jan Protiva,³⁾ s Husem zprvu ve mnohém se shodovali, ač později protivníky jeho se stali. Chelčický neostýchal se proto později ve svých spisech míst ze spisů Protivových vybraných se dokládati. Svědčí to o znamenité již tehdy samostatnosti jeho a může býti za podporu domnění, že přišed do Prahy, byl již mužem věkem dospělým. Kdy však pobyt Petřův v hlavním městě země České počátek vzal a zdali bez přetržení několik let potrvál, nevíme. Na jisto byl v Praze r. 1419 a 1420, když hnutí náboženské již ve válku se obrátilo. A tu již Petr k žádné ze stran se vyvíjejících nenáležeje, mezi nimi obzvláště stál, bez ostýchání na odpor se stavě také těm mistrům betlemským, kteří mu předtím byli učiteli.

Velmi záhy se ohlašují rozličná mínění a rozličné směry, které pozdější strany husitské od sebe dělily. Nestejná odpověď se dávala také při otázce, zdali křesťanu lze na obranu pravdy k meči sáhnouti, obzvláště kdyby ostří jeho obraceti se mělo

¹⁾ Nesrovnávám se s Ferd. Schulzem, jenž dí: „Že Chelčický na universitě Pražské studoval, o tom nelze pochybovati.“ Ani dekret Kutnohorský jazyku českému vedle latiny na vysokých školách žádného práva nesjednal.

²⁾ V replice proti Biskupcovi v hlavě 26 mluvě v knihách dvojích Viklefových o tělu Kristově praví: „Protož bych já chtěl vám tak odpie-rati z jeho písma, jako bych je úplně přečetl, toho nedíem, ale něco málo četl sem, ale více rozmlúval sem o ně s věrnými Čechy, ježto milují boha i tu pravdu z srdce, kterou jest popsal Viklef v těch dvojích knihách o těle Kristovu, kteřížto hledie k jeho řečem zvláštím a k úmyslu jeho koneč-nému v těch řečech. Jako jest byl dobré a svatě paměti mistr Jan Hus, mistr Jakúbek, ješto sú nad jiné Čechy rozuměli jim.“

³⁾ O Protivovi viz Jirečkovu Rukověť.

proti nejvyšším dosavad platným autoritám, vrchnosti světské a duchovní.

V Praze se králi Václavovi ještě podařilo první nepokoje a bouře zase utišiti, an střední cestou se dal, spokojiv se tím, že obec Novoměstská k němu s prosbou za odpuštění se obrátila, začež jí král konšely, jež si sama byla zvolila, potvrdil; avšak na venkově mezitím se počalo jiné hnutí, které upokojiti se nedalo, když totiž přívrženci kalicha od kněží těch, kteří jim pod obojí rozdávati se zpěchovali, se odvracující vedením kněží sobě povolných pod širým nebem se shromažďovali. Tím činem vlastně církvi a vrchnosti církevní poslušnost vypověděna, když přívrženci kalicha odbíhali od svých kněží, kterým ke správě odevzdání byli. Poslušnost církve a kněží od ní ustanovených již stála pod podmínkou, jejížto odepření neposlušností opravňovalo. Autoritě církve již se vykazovaly meze a nad ní uznávala se moc vyšší, vyšší instance pravdy, od které církev, neomylnosti pozbavena, odpadnouti mohla. I jest pravdě podobno, že král Václav v poslední době života svého těmito náboženskými meetinky nemálo znepokojován byl; neb nehledě k tomu, že mužové umění válečného znali, jako Mikuláš z Husi, na nich se objevovali, musil se obávat král, že odpor proti církvi také se obrátí proti státní moci, která podle platných názorů církev proti odpůrcům a výtržníkům hájiti povinna byla. Krále prý pojal strach, že nezemře na stolci otců svých.

Když pak po smrti Václavově mezi zatímnou vládou a hlavním městem k zjevnému došlo nepřátelství, dostavili se z venkova do Prahy pomocníci, zástupové, kteří podle návodu Václava Korandy již také zbraní se opatřili „proti kozlům, hrozcím vinici Páně“. Avšak jakmile v listopadu r. 1419 mezi vdovou královskou i pány českými s jedné a Pražany se strany druhé příměří se zavřelo, bylo zase zástupům Prahu opustiti, kdež potom delší dobu potrvávalo smýšlení smířlivé, udržované, jak se zdá, obzvláště vlivem pana Čeňka z Wartenberka, kterému na místo Žofie vladařství až do příchodu Zikmundova do země svěřeno bylo.

Zástupové onino chvátali do Prahy plni nadšení chiliastického, které, připravováno již tábory pod širým nebem, r. 1419 mocně vzplanulo. Blouznivci očekávali příchod Kristův, ne jakožto soudce k poslednímu soudu, nýbrž jakožto krále říše, která před soudem na zemi tisíc let potrvá, ve které on kralovati bude nad zemřelými svatými, kteří z mrtvých vstanou — a sice nejprve mistr Jan Hus — a ze živých nad spravedlivými, které soud boží ušetří, kdežto bezbožní zázrakem zahynou, jako kdysi Sodoma a Gomorrha. Lidé v této nové

říši octnou se na vyšším stupni dokonalosti nežli křesťané za prvotní neporušené církve. Jim nebude potřebí žádného poučení, žádné kázání: budou osvícení v rozumu svém bezprostředně světlem božím a budou svatí v činech svých bez hříchu. V době přechodní před počátkem říše svatých ať se již ruší všechny nálezky lidské, ať platí toliko to, co v písmě obsaženo, potom však i bible zbytečnou se stane a psaný zákon platnosti pozbude. Za nového zákona, který každému napsán bude v srdci jeho, zrušeny budou církve i stát, přestanou všechny řády a rozdíly společenské. Nikdo nikomu nebude povinen službami nebo poplatky; chudoba přestane, když nastane přehojný nadbytek půdy a jiných statků, uprázdněných smrtí bezbožných, jichž dědici svatí budou. V nové říši nebude potřebí krále pozemského, když kralovati bude Kristus. Všichni lidé budou sobě rovni, nebude ani pána ani poddaného, ani bohatého ni chudého, ani učitele ni žáka, ani mistra kolejniho... Přestane církev, stát, škola...

Chiliastické blouznění způsobilo v myslech napnutí co nejvyšší, které dlouho potrvati nemohlo. V chiasmu nastal záhy obrát, a to, nemýlím-li se, hned po návratu zástupů z Prahy.

V Praze, jak se zdá, zápasily spolu od počátku dvě strany, z nichž jedna naděje se nevzdávala, že bude lze na církvi vymoci nějakých zvláštních výsad a že Zikmund, aby pokojně vlády se ujmouti mohl, v té i v jiných věcech povolným se objeví; kdežto strana druhá předvídajíc, že bude potřebí bojovati, k boji se chystala a nejrady by byla boj počala sama, dříve ještě, než by Zikmund ve vládu v zemi se uvázal. První strana byla strana míru, druhá strana války. K straně války náleželi obzvláště někteří mužové řemesla válečného znali z nižší šlechty, Mikuláš z Husi a Jan Žižka i jiní, jako pan Břeněk Švihovský, kterého v čele zástupů do Prahy táhnoucích jakožto vůdce spatřujeme. Tuším, že za pobytu zástupů v hlavním městě vznešena byla k mistrům učení pražského otázka, zdali obci křesťanské pro pravdu boží válčiti lze, a sice bez vrchnosti liknavé nebo dokonce proti vrchnosti pravdě této nepřátelské. Mistři dali se střední cestou, připouštějíce válku za jistých podmínek toliko k obraně jak života tak pravdy boží; válku však počínati, na nepřátely boží napřed útok strojiti, než by oni sami boj začali — za nedovolené prohlašující.

Dobré zdání mistrů sotva bylo po chuti mužům, jako byli Žižka a Mikuláš z Husi.¹⁾ Když Praha, řídíc se radou mistrů, zavřela s královnou Žofií a panem Čeňkem příměří

¹⁾ Dobré zdání (obsažené v rukopise kapituly) právo k válce obcím bez vrchnosti všelijak obmezuje.

a smlouvu, kterou se obě strany zavázaly k hájení toliko pravdy evangelické a zvláště přijímají podobojí: se zástupy, kteří Prahu opouštěli, odešel z Prahy, louče se tím od Pražanů, ku kterým dosud patřil, také Žižka, a přidal se k panu Břeňkovi a jiným vůdcům zástupů, kteří o boji za pravdu boží sotva ve svědomí svém také pochybnosti pocítovali, jaké v podmínkách mistry položených se vyjadřují. Blouznivcům boj spíše zbytečným jevití se mohl, ani záhubu nepřátel božích zázračným způsobem očekávali. Proto však, když potřeba se dostavila, bojovatí za pravdu boží za věc povolenou pokládali, a když Praha zase meč do pošvy — aspoň na ten čas — schovala, oni jej tasili, boj takový již ne za právo podmínkami obmezené, nýbrž za povinnost prohlašující. Když zázrak ohlašovaný se nedostavoval, hlásán a kázán boj proti nepřátelům božím, kteří mají zahynouti mečem věrných. Obrat tento, kterým napnutí blouznivé již popouští a nadšení chiliastické zdromem neohroženosti a statečnosti vojenské se stává, nastal bezpochyby po připojení se Žižky k starším vůdcům zástupů venkovských. Počátek říše boží pošinut do vzdálenější budoucnosti; nejprve nastával boj za pravdu a proti nepřátelům jejím, ve kterém těm, kdo by padli, kynulo vzkříšení, ne teprve k soudu poslednímu, ku kterému jen bezbožní vstanou, nýbrž zároveň s jinými svatými k účastenství v říši tisícileté. Města, o kterých dříve hlásáno bylo, že při zázračné záhubě ušetřena budou, a kam se utíkali věrní, opouštějící dům i statek, přinášející však s sebou peníze i jiný majetek, stala se tábory válečnými, obzvláště pak na místě nestatečné Prahy hlavním stanem strany válečné jeví se „město slunečné“ Plzeň a později nově založený Nový Tábor nad Lužnicí. Kdežto v Praze, poslušni rozkazů královských, řetězy a sruby v ulicích zase odstraňovali, protivníky kalicha, kteří před tím utekli, k návratu zvali a mnichům ochranu proti úšklebkům lidu a týrání připovídali: Žižka nejen setrval v odporu, ale dokončil přetvoření selských zástupů ve vojsko spořádané, které již, neobmezujíc se na obranu, samo bojovně navštěvovalo nepřátely zákona i pravdy Kristovy... V tom spatřovati sluší význam chiliasmu v dějinách hnutí husitského, že probuzen jím lid a naplněn nadšením, obětovností i neohrožeností, které by pouhé horlení pro kalich sotva bylo způsobilo. Chiliasmem dospělo hnutí husitské k té síle, že již potlačeno býti nemohlo. Chiliasmus také na světlo vynesl mnohé idee politické i socialní, které potom bez blouznění platnosti se domáhaly, ač z větší části nedomohly.

V hlavním městě, kde mezitím Jan z Želiva přes poslušnost, králi Zikmundovi vždy ještě prokazované, proti němu

vášnivě kázati nepřestával, nastal obrat, když po vyhlášení kříže odpor proti králi a církvi již také pravidly od mistrů vydanými se ospravedlňoval. Praha se chystala k obraně. Nežli však na pomoc přispěti mohli zástupové venkovští, nabídl se spojenec jiný, pan Čeněk z Wartenberka. Pražané svěřili se vedení jeho, bezpochyby zvláště proto, ana jim naděje kynula, že příkladem a vlivem bývalého vladaře většina panstva českého s nimi v jeden šik se spojí; pan Čeněk pak přidal se k Pražanům také proto, aby jiných spojenců nepotřebovali, neboť bylo se mu obávati, aby spojením Prahy s Táborem nenastal v zemi úplný převrat dosavadních řádů, nejen na újmu církve a moci královské, ale také na újmu šlechty jejížto výsady chiliasmus za propadlé vyhlášoval. Nahlížeje však, že dojde-li k válce s králem, spolek Prahy s Tábořskými přece nezbytným se stane, obzvláště když ostatní panstvo za ním nejdouc, vždy ještě v poslušnosti Zikmundově trvalo, hned zase pokoušel se pan Čeněk o to, aby sebe sama i Pražany s králem usmířil; když pak nepodařilo se oboje, zrušiv spolek s Pražany, sám se králi poddal. Pražané, od Čenka zrazení, ani bez spojence zůstali, v mírném jednání od něho počatém pokračovali, a teprve když král, jenž s jistotou očekávati mohl, že Praha buď bez výminky se podrobí neb úplně podlehne, posly jich v Kutné Hoře příkře odbyl, přestalo kolísání Pražanů.

V Praze zvítězila strana Želivského, i jsou povoláni na pomoc Táborští, vedle nich pak přišli také pomocníci z těch měst, která za nejvyššího chiliastického poblouznění jakožto útočiště se vyhlášovala... Ona žena Tábořská, jež v bitvě na Žižkově padla, pravíc, že nesluší věrnému křesťanu couvati před Antikristem, promluvila jménem strany, která válku v čas za povinnost prohlásila a bez jejížto pomoci by bezpochyby byla podlehla strana druhá, ježto k válčení právo toliko obmezené a pod podmínkami stojící připouštěla. A přece proti tomuto výroku ženy Tábořské ozval se hlas mezi husity samými: jest to hlas Petra Chelčického, který k otázce o oprávněnosti boje jinou odpověď dával, nepřipouštěje ani práva ani povinnosti křesťanům za pravdu mečem se opásati. On každý boj za nekřesťanský prohlásil. Kdy odvolal Bůh příkázání svoje: nezabiješ? A to příkázání zakazuje vraždu, trest smrti, válku. Spasitelův příklad i slovo jeho káže nepřátely milovati, nemstít se, útisky trpělivě snášeti. Nepřítele pravdy boží neposlouchej, než násilí jeho neodpírej násilím. I mistři pobloudili, když boj pod podmínkou za dovolený prohlásili. A to neostýchal se do očí říci přednímu z nich, mistru Jakoubkovi, někdy učitelí svému, když se s ním v bytu jeho u kaple

Betlemské, bezpochyby nedlouho po vydání onoho dobrého zdání, setkal. Když mistr Chelčického pro mínění jeho, „že křesťanu moci nikdy užívati nesluší“, kaceřoval, otázal se ho on, jak později v jednom spise svém — replice Rokycanovi — napsal: „Když ta moc právě u víře stojí podle té tvé řeči, má-liž zpravu ve čtení (v písmě) k svým skutkům, k bojům a k jiným ukrutenstvím?“ I odpověděl mistr: „Nic; ale staří svatí tak praví!“ I mínil Jakoubek tím staré otce církevní, jako Augustina, kteří státní moci právo přisuzovali a povinnost ukládali, aby církev proti nepřátelům hájila. Vítězný boj spojených stran Chelčického v přesvědčení jeho nezvíklal. Když r. 1420 po bitvě pod Vyšehradem s Jakoubkem zase v rozmluvě se setkal, neostýchal se, jak se zdá, mistrům vyčítati, že svým zdáním původci krveprolití se stali, ač i tehda mistr „ty zabijece“ vymlouval. Nedlouho potom Chelčický nejspíše Prahu opustil. S mistry již jej nic nespojovalo, leda že i on přijímání pod obojí, jakožto od Krista samého ustanoveného, hájil a zastával. Uchýliv se do Chelčic, vešel ve styky s kněžími Táborskými, které více si zamíloval než jiné kněze, totiž než mistry pražské. S nimi ve mnohých věcech se srovnával, ač v otázce o moci ještě více od nich se dělil nežli od oněch, až nedlouho potom s Táborskými také o jiné věci se rozešel.

Náboženské hnutí v Čechách hned od svých počátků s obzvláštní zálibou obracelo se ke svátosti oltární. Již Matěj z Janova horlil pro časté přijímání, spatruje v něm téměř střed a vrchol života křesťanského. Nedlouho potom, jak se šířila známost spisů Wiklefových, dostavila se spekulace a tím spory. Vyvracuje formuli scholastickou, autoritou církve chráněnou, zbraněmi scholastické logiky, položil Wiclef na místě transsubstantiace učení jiné, podle kterého podstata chleba zůstává (remanentia panis), majíc však sobě Krista opravdově přítomna (realis praesentia). Sám Tóma ze Štítného učení to znal a nějaký čas k němu se chýlil, než přece autoritě církve větší váhu přiznal nežli námitkám Wiklefovým. Husovi pak protivníci vyčítali, že i v té věci za mistrem anglickým šel. Buď jak buď, Hus v Kostnici k učení církevnímu zřejmě se přiznal. Avšak mezi těmi, kdo opravdu za Wiklefem šli, byl též Petr Chelčický, jenž bezpochyby již za svého pobytu v Praze pomocí přátel svých známosti o učení Wiklefově nabyl. Když nějaký „velký a slavný mistr v učení pražském“ Chelčického přesvědčoval důvody váženými ze spisů velkých scholastiků, on raději nežli Tomáši Akvinskému a Skotovi uvěřil apoštolu, jenž dí: chléb, který lámeme...

Později vyskytlo se ještě učení jiné, blud Pikartův, totiž těch, kteří chléb a víno za pouhé znamení těla a krve Kri-

stovy prohlašovali. Podle svědectví Vavřince z Březové nevzniklo na české půdě, nýbrž přinešeno bylo od cizích příchozích, kteří se v Praze již r. 1418 vyskytli a potom zase beze stopy zanikli. Zdali skutečně řečené učení vzešlo ze semene od nich rozsetého, na tom místě rozhodovati nechceme. K učení tomu pak, které nejen transsubstantiálo, ale také skutečnou přítomnost Kristovu ve svátosti popíralo, přiznaly se strany nejvýstřednější. Byla to zvláště část Táborských, ve které po roce 1419 blouznění chiliastické se udržovalo, ač bezpochyby ve způsobě již střízlivějším; byli to také Adamité, které, nemýlím-li se, za výstřelek chiliasmu pokládati lze. Zastupitel strany oné, kněz Martinek (Martin Húska z Moravy, řečený Loquis), který r. 1421 z Tábora vypuzen s Petrem — snad v Chelčicích — osobně se setkal, na místě svátosti položil již jen společně schůze křesťanů k přátelským hodům (agape), kdežto Adamité tyto hody změnili na orgii.

Proti husitským kacířům užito týchž zbraní, kterými ráme světské ve službách církve kacíře její káralo, meče totiž i ohně. Kněžím táborským pak po vyvržení krajních živlů bylo již vlastní učení o svátosti těla i krve formulovati. A tím vedle učení církevního, vedle učení Wiklefova vyskytlo se v Čechách učení třetí, ke kterému vlastně Táboři se znali, obzvláště pak theologové jejich jako Jan Němec ze Žatce i Mikuláš z Pelhřimova, hlava kněžstva táborského čili biskup. Učení jejich se má k učení Wiklefovu tak jako později učení Lutherovo ke Calvinovu. Jelikož Kristus po svém z mrtvých vstání na nebe vstoupil a na pravici otce sedě již nesestoupí, pokud nepřijde k soudu posledního, není ani ve svátosti těla a krve přítomen „osobně a podstatně“. Chléb a víno jsou tedy toliko znamením těla a krve Kristovy, avšak přece vynikají nad pouhé znamení tím, že ty, kdo je u víře přijímají, daru milosti boží účastny činí a je tím v bližší spojení s Kristem uvodí. Jest tedy Kristus ve svátosti svými milostmi přítomen, jest přítomen — ne sice „osobně a skutečně“, ale skutky svými, tak jako slunce paprsky svými osvěcuje a hřeje. Postavili se tedy Táborští uprostřed mezi přívržence Wiklefovy i učení církevní s jedné a mezi Pikarty se strany druhé. Protivníci jejich však — mistři pražští — popírali, že by mezi učením jejich a bludem pikartským byl rozdíl opravdový a podstatný. A v té příčině se k protivníkům táborských přidružil též Petr Chelčický.

O stycích Chelčického s kněžími táborskými, zejména pak s Mikulášem z Pelhřimova, řečeným Biskupcem, nezachovaly se nám zprávy než v jeho spisech. Srovnávám se s Ferd. Schulzem, že tyto styky obou mužů položití sluší hned na

počátek let dvacátých a nikoliv o dvě desetiletí později.¹⁾ Chelčický totiž, když s Tábořskými na prvých schůzích se shledával, ještě učení jejich o svátosti oltární neznal, ani spisy jejich, toto učení obsahujících; věděl o těch věcech tak málo, jako o tom, „co nyní papež v Římě činí“ (replika kap. 6.). Teprve stýkáním se s nimi oboje seznal, což se hodí k počátku let dvacátých, kdy ty spisy právě povstávaly, a nikoli k době pozdější, ve které by je byl hned od počátku znáti musil. Ze by se však vše tak bylo sběhlo, jak F. Schulz, jednotlivé nářky Chelčického v souvislé pásmo poje, líčí, nezdá se mi podobno; k takovému vypravování pramen náš nestačí. Co pak Schulz ze svého domyslu připojil, zakládá se na mnoze na mylném tvrzení, jako že Biskupec mezi vírou o *transsubstantiaci* a učením pikartským se kolísal, že k Chelčickému se utekl, aby u něho léku hledal, a že by byl tento Mikuláš napomínal, aby k transsubstantiaci, jakožto své víře původní, se zase přiznal... V zapírání transsubstantiace se Petr s Tábořskými shodoval úplně.

Jisto jest, že Biskupec „počátek v té přízni“ s Petrem učinil, a nikoli Petr. Co jeho pak k tomu přimělo, že přišel s knězem Lukášem do Vodňan pro Chelčického poslal, naznačeno jest dosti patrně ve slovech tohoto: „pomni se dobře na tom, žeť sem ani počátku já v té přízni s tebou učinil, ale ty. A já jako i dnes neviem, proč si ty to učinil, nyní mnám tři léta tomu jsú, jakž sta byla s knězem Lukášem ve Vodňanech. A tu sta po mně poslala a tu sta mne tázala, sediece na hrázi rybnické, *co já slyším o vás, kterak vy držíte o tělu Kristovu?*“ Bylo to tuším v době, kdy Tábořité, vyvrhše ze svého středu Pikarty, do polemiky s Pražskými se dostali a své vlastní učení formulovali a na všechny strany obmezovali. A tu jim bylo bdíti nad tím, aby v lidu se neujalo mínění od protivníků šířené, že jejich mínění není než pikartské, v cizí roucho oděné. Ze mnozí tak o Tábořských smýšleli, svědčí odpověď Petrova: „že slyším, ano praví jedni, že dobře držíte, a druzí, že zle držíte.“ Co potom Chelčický z úst Biskupcových slyšel, „dobře se mu líbilo“ a také při druhé schůzi „po dluhém čase“, když Mikuláš „opět poslal, aby k nim přišel“, byl s výkladem jeho spokojen. Když však při dalších stycích s Tábořskými Chelčický spisy Biskupcovy a jiných, zejména pak Jana Němce Zateckého, který učení tábořské definitivně formuloval, seznal, zdálo se mu, že co v nich četl, nesouhlasí s tím, co byl před tím slyšel. I neostýchál se Petr pochybnosti své vysloviti v listu, který se nám však nezachoval. Ztracena

¹⁾ Viz v Jirečkové Ruk. článek o Chelčickém.

jest též odpověď Biskupcova, kterou tento již přátelství Petrovi vypověděl. Chelčický odvětil obšírnou *replikou*, která jest bezpochyby nejstarší spis jeho, který máme. I zdá se, že tím přátelské styky s předními kněžskými tábořskými úplně se přerušily, když Chelčický všechny ohrady, kterými tito učení svoje od pikartského dělili, za nepodstatné a klamně prohlašoval. Ze dřívější přízeň již se neobnovila, svědčí jiný, pozdější spis „*řeč a správa o těle božím*“, ve kterém Tábořské „Pikarty pod kalichem“ nazývá.

V žádném spise svém Chelčický tolik o své osobě neřekl, jako v replice proti Biskupcovi; potom na dlouho pramen tento ve spisech Petrových samých vysychá. Ani čas, ve kterém svá díla spisoval, s jistotou určovati nelze. Spokojiti se musíme s udáním, že *Postillu* sepsal po skončení válek domácích rokem 1434.

Chelčický k žádné straně české nenáležel, ani kompaktáty s církví se nesmířil. Náprava křesťanského života, o které dříve všechny strany mluvily, nebyla provedena. Mírní kališníci zastavili se po prvých krocích, radikálnější Táboři jinými nežli Petr cestami se brali, ač se s ním na nich někdy setkávali. Nikde, v žádné straně, nebylo s dostatek „věrných kněží“, ke kterým by lid s důvěrou přilnouti mohl, bez nebezpečí, aby od nich sveden nebyl buď špatným příkladem, buď mylným učením. Proto sepsal *Postillu* či *knihu výkladuov pro čtenie nedělní*, za náhradu, „když se kázání nedostane od věrných zpravcuov ústnieho“. V *Postille* Chelčický zvláště vykládá, v čem záleží pravé křesťanství, proč a jak ve světě téměř zaniklo a zkázu vzalo. Celá řada spisů jiných v *Postille* již jako v zárodku obsažena: nejsouť než na traktáty rozšířeny jednotlivé výklady, a byly nejspíše nedlouho po dokončení *Postilly* sepsány; zejména „*výklad na 20 kap. sv. Matouše o dělnících na vinici přijatých*“ a „*řeč na pašije sv. Jana*“. Již v *Postille*, která k 8 neděli po Božím narození přináší výklad na 20 kap. sv. Matouše, Chelčický dí, že jest v ní obsaženo „tajemství plné velkých věcí“ podotýkáje na konci, že tím, co vyložil, „ještě ta řeč není vyprázdňena“. Na témž místě uvádí lotra na kříži na příklad člověka, jenž v 11 hodině, totiž před smrtí, a tedy bez dobrých skutků spasen býti může. A v druhém traktátu svrchu jmenovaném nejdůležitější jsou ona místa, která téhož předmětu se týkají. Oba traktáty navzájem se doplňují a souvisejí obsahem svým ještě s traktátem třetím, v němž se vykládá „*řeč sv. Pavla o starém člověku*“. Ve všech Chelčický zkoumá a rozjímá, jak člověk starý, hříchu odumíraje, na nového člověka se obrací, a mnoho-li při tom znovuzrození a při konečném spasení přičisti sluší milosti boží a milosr-

denství jeho a jaké účastenství při tom má vlastní činnost, jakou cenu mají vlastní skutky člověka: jsou to otázky, jichž řešením se theologická spekulace před Chelčickým a také po něm usilovně zanašela.

A v podobné, jako řečené traktáty, souvislosti jest také *Síť víry* s Postillou, ve které Chelčický, vykládaje při neděli 5 po sv. Trojici evangelium sv. Lukáše o zázračném lovu, dí: „Toto sv. čtenie mnohých věcí dotýče, kteréž by užitečny býti mohly, když by rozum a dostatečnost k vypsání jich u mne byla.“ Na dílo takové se pak Chelčický přece odvážil. I vložil v něm, jakým způsobem církev zkázu vzala od té doby, ve které poměr její k státu za Sylvestra papeže a Constantina císaře se změnil, jak tehda „jed vlit byl do církve svaté“ a jak se v ní rozšířil. Císař a papež, oba velryby sedrali síť víry a do ní vnikli za nimi roty, totiž stavové, kteří by mezi křesťany ani býti neměli.

Palacký domnívá se, že všechny spisy Chelčického psány byly mezi lety 1433 a 1443, *Síť víry* pak r. 1440—1443. Důvodů, pro které *Síť* do těchto let klade, Palacký nepoložil výslovně. Jiného mínění, zdá se, byl Šafařík, v jehožto studii o Chelčickém (Č. Č. M. 1872 str. 95) čteme:

V *Síti víry* praví Chelčický, že „před patnácti lety, když země byla bez vlády, celá země obrácena v poustku, soudy stály“ atd. To bylo po smrti Albrechta krále († 27 října 1439), tedy v letech 1440—1441. O též době Chelčický vypravuje, že zemané, dychtíce po loupeži a statech, chtěli krále Němce, t. j. volili na království vévodu bavorského Albrechta (na sněmu 1440).

Měl tedy Šafařík za to, že *Síť víry* sepsána byla patnácte let po bezkráloví, kdy v Čechách chtěli voliti krále Němce, totiž r. 1455—56. J. Jireček pokládá *Síť* za poslední dílo Chelčického, sepsané r. 1455—56. A také Ferd. Schulz opakuje mínění Šafaříkovo řka: že *Síť víry* složena r. 1455, poněvadž Petr v ní vzpomíná oněch dob „před patnácti lety, když země byla bez vlády, obrácena v poustku, když soudy stály, když zemané, dychtíce po loupeži a státcích, chtěli krále Němce“. Ty známky táhnou se k r. 1440.

Avšak ani citaty Šafaříkovy, ani Schulzovy nejsou doslovně vzaty ze *Sítě víry*, ve které jen na dvou místech se dočítáme narázek, podle kterých dobu, kdy Petr psal, určití lze. V kap. 45 první části Chelčický dí: „Některé moci sú k zřiezení země a některé povstávají k zetření země, aby buoh hněv svooj skrze ně vylil na zemi. Jakož teď za nás to stalo se jest, jednak patnácte let, vzteklá moc ukrutná k zetření všech věcí, nedbající aneb péče o tom nemající, aby dědiny osazeny byly a soudy aby prošly k srovnání lidu spravedlivě.“ Z tohoto

místa se dovidáme toliko, že *Síť* sepsána jest po skončení války po r. 1434. Teprve na druhém místě dočteme se určitěji, kdy Petr dílo své sepisoval, totiž za bezkráloví po smrti Albrechta Rakouského, do kteréžto doby také Palacký sepsání *Sítě víry* položil, a nikoli teprve 15 let po bezkráloví. V 14 kapitole totiž Chelčický kárá panstvistivé roty, které netoliko *Síť víry* zedrali, ale i království zemské mezi sebou rozsápali, „že hlavní pán, král, nemá nad kým panovati, aniž zbožie muož k tomu dosti mieti, aby se živil s svú čeledí, nebo páni opatové osáhli jsú zemi široce, kanovníci, jeptišky — města, hrady, krajiny, vše. A páni korúhevní a panoše na druhé straně, že zde v celém kraji ve mnohé míle jediné vsi nemá král k svému panství. Protož ti páni zemané chtěli by králi nějakému ciziemu, Němci bohatému, ježto by cizie země dral k svému panství. Neb oni osáhše královo panství, nepustíce se jeho, než chtěli by králi tomu, aby jim přidával, nadera v jiných zemích.“ (Sr. Pal. IV. 1, str. 31 o výminkách Albrechtu Bavorskému po poslích předložených, aby totiž země své dědičné ku koruně České připojil a v zemi zastavené statky královské vyvadil).

Z ostatních spisů Chelčického jen ještě *replika Rokycanovi* poskytuje některá data biografická. Již vzhledem k tomu, že Rokycana to byl, který později zakladatele Jednoty bratrské ve spojení s Chelčickým uvedl, rádi bychom poznali, jak styky obou mužů vznikly a jaký průběh měly. Avšak i v té příčině toliko domýšletí se lze, že Rokycana v bližší se dal s Petrem obcování v době oné, kdy nepřízní krále Zikmunda přinucen byv z Prahy utéci, potom více než desítiletí mimo Prahu se zdržoval, totiž v letech 1437—1448. Domněnka by nabyla pevného základu, kdybychom k replice určité časové datum připojiti mohli.

Replika předpokládá nejen list Rokycanův Chelčickému, na který tento svým obšírným traktátem odpověď dal, ale také předcházející list Chelčického Rokycanovi. V archivu Bratrském zachoval se list (otištěný v Č. Č. M. 1874), při kterém na konci poznamenáno: „Jan Rokycana Petru Chelčickému.“ Avšak porovnáme-li obsah listu tohoto s jinými spisy Chelčického, vyskytne se otázka, není-li to spíše *list od Chelčického Rokycanovi daný*. Nebezpečí, které od zlého kněze věřícím přichází, jest předmět, ku kterému se Chelčický ve spisech svých často vrací. Dotčený list jest podobného směru a rázu, jako replika sama.

Je-li domněnka zde vyslovená podstatná, měli bychom o stycích Chelčického aspoň tato data: za pobytu Rokycany mimo Prahu setkali se oba osobně, při čemž „měli spolu

rozmlouvání o těch lidech, kteří slovou kněží, proč oni neprospívají lidem svým učením? Tak čteme v listu právě dotčeném, který nedlouho po té rozmluvě napsán byl. Tím vzniklo dopisování mezi Rokycanou a Chelčickým, z kterého replika tohoto se nám zachovala. V ní vyložil Chelčický vše to, v čem on se od stran husitských dělí. Obzvláště pak tepe se svého stanoviska polovičitost strany pražské. „Vy mnoho pracujete“, dí Chelčický, „a prospěti v Kristu nemůžete... A jest to hrozné, že vy na to nepomyslíte, Krista-li v lidu zakládáte čili Antikristu míníte pomoci svou prací a svým uměním“. A s podobnou ostrovní dotýká se též Jakoubka, jehož učitelem Rokycanovým nazývá, ano i M. Jana Husi. Vyloživ důvody, pro které očištec zavrhuje, dí Chelčický: „Potom mi předkládáš mistry naše, známe, že sú oni drželi a tvrdili očištec v pekle: Mistr Hus, Mistr Jakub, Mistr Matěj Pařížský... Opět, že si slyšel, an mluví M. Jakub, že by pak to sněm uložil, že očištec není, že by jim svoliti nechtěl. A já sem v knížky to vepsal, že na kázání k otázání odpověděl, že křesťan z víry není zavázán držeti o očištcu jako o jiném článku víry. A opět, když jest byl v Miličíně, byl jest otázán od té čeledi, která tu sebrána byla, o očištcu, i řekl jest, že duše po vyjití z těla nižádných muk citedlných nemá, ale že z poznání sebe a svých poskvrn mívá takový veliký stud, že jím bude tu očištěna. Protož to jest třetí řeč a dělí se jedna od druhé. A to není zpráva víry, ani ustavičnost muže apoštolského. Také ty díš, že se mně nezdá, by tělo boží těm v prospěch bylo, kteří jsou v očištcu. A že M. Matěj píše, že v té svátosti kochá se Bůh, anděl, člověk a duše v očištcu... A že mi předkládáš ty mistry naše, očištec jimi potvrzuje v pekle, i tyť já přijímám tak mnoho, jakož mne ustavují v víře zákona božího svým uměním, nehaněje jich dobrodiní, co jsou jeho ukázali ve jméno boží v snažném kázání i v jiných dobrých věcech; ale však to o nich řku: že jsou také pili z vína kurvy veliké... Zvláště M. Hus o vraždách, o přísahách, o obrazích... Protož co sú ti mistrové ustavili úrazův na pohoršení mnohých, tohož pravé nemohu míti, nebo těmi písmi tak jsou pohoršení někteří, že těch knih nenávidí jako pohanských, a mnozí jsou se potvrdili v vraždách, že se zdá, by anjel je jinak učil, nevěřili by mimo mistra Husi...“

Čas, kdy replika sepsána jest, lze aspoň přibližně určit, uvedeme-li ji ve spojení s řadou traktátů jiných podobného obsahu i směru, o kterých se domnívat můžeme, že je nedlouho po replice Chelčický složil. Jsouť to traktáty tyto:

a) „*O šelmě a obrazu jejíem*.“ V rukopisu Olomouckém skládá se tento traktát z 17 hlav. Avšak hledíme-li k tomu,

že hned druhá kapitola se končí slovem „Amen“ a že ostatních 15 kapitol nacházíme v témž rukopise ještě jednou na jiném místě, musíme si položit otázku, zdali těchto 15 kapitol na toto místo patří. Mně aspoň zdá se, že titul „o šelmě a obrazu jejíem“ se vztahuje k *celé řadě traktátů*, k nimž ony dvě kapitoly toliko *ustup a úvod* tvoří. I zdá se mi dále, že tyto traktáty, ač-li se nám všechny zachovaly, v tento pořádek uvést lze:

b) „*Řeč a zpráva o těle božím*“ (v. svr.). Hned první věta svědčí, že traktát ten k něčemu, co předcházelo, se připojuje, nejspíše k vstupu právě dotčenému. Zní pak takto: „Než ještě tuto bych chtěl o některých nebezpečnostech velmi těžkých pověděti, kterážto jsou široce vzrostla dávno mezi křesťany a velmi nečitedlně a přikrytě.“ Traktát se skládá v ruk. Olom. z hlav 36, končí se však, pokud se svátosti oltární týká, již hlavou 16 nebo 17. Hlava 17, počínající se slovy: „již pak konec těch věcí“, obsahuje sice ještě několik vět dodatkem k předešlému, ve kterých řeč jest o hodném a nehodném přijímání, po kterých Chelčický dodává: „Tu jest něco pověděno o těch nebezpečnostech, která se vleku při božím těle.“ Potom u prostřed 17 kapitoly hned přechází ku předmětu novému slovy: „Ale jiných nebezpečností přieliš jest mnoho nasato dávno mezi křesťany.“ O těchto nebezpečnostech vypravuje se v následujících hlavách. Kap. 21 se končí: „Ta nebezpečnost jsou těžká, v něžto uběhají lidé a ješto počnúce dobré věci věsti, i nejdú před se v nich i zhynú nečitedlně.“ Hlava pak 22 počíná se takto: „Toto jsou pak najtěžší nebezpečnosti křesťanóm, když hříchové, přestúpenie, bludové i kacieřstva uvodie se a pojdu *pod tvář zákona božieho*, pod slovy božími, pod náboženstvími a pod cestú spasenie... Tak daleko mohl jest ďábel skrze *Antikrista* svět sklamati.“ O těchto přikrytých nebezpečnostech, a proto největších, jedná se v ostatních hlavách až do konce (22—36), i mohlo by těchto 15 kapitol nazváno býti *traktátem o Antikristovi*. V celé skupině traktátů tomuto jiného místa vykázaní nemůžeme, leda po správe a řeči o těle božím, s kterou souvisí hlavami 17—21, jest však vždy možná, že vedle toho hlavy o Antikristovi (22—36) také o sobě opisovány byly a že se hned k vstupu (o šelmě a obrazu jejíem) připojovaly. Písař rukopisu olomouckého, našed je snad dvakráte, dvakráte je opsal.

c) Dále náleží do této skupiny traktát nadepsaný „*Počíná se řeč o základu zákonů lidských*“. Že i tento traktát předkládá traktát jiný, a sice určité ony hlavy, ježto by traktátem o Antikristu nazvati se mohly, vysvitne hned z počátku: „Již sem něco pověděl o nepřízni a o *úrazích Antikristových*,

což sem já mohl pověděti o nich...“ Že pak tento traktát obsahující 18 hlav složen byl později než replika Rokycanovi, patrně jest z hlavy 12, ve které čteme hned z počátku: „Tyto věci se teď pravie, aby známo bylo, čím *mistrové* a všecka rota Antikristova v pekle očistec tvrdie. Než ten rozóm prvě pověděný... *psal sem mistróm*, ani jsú toho nepřijeli, ale viece k nevěře sú mi to přičtli...“ S replikou se „řeč o základu zákonů lidských“ z velké části obsahem i slovy kryje.

V této celé skupině traktátů nalezneme jen jediné místo, které nám k určení času, kdy Chelčický je psal, posloužit může. V 30 hlavě totiž správy o těle božím (v traktátu o Antikristu) Chelčický mluví polemicky o odpustcích, dí: „Pak má moc Antikrist rozdávatí milostivá léta a přidávati k těm létóm odpustění všech hřiechów a muk zbavenie, a k těm odpustkóm provolati púti, aby ze všech krajów šli na pút, chtiece milostivého léta požiti a svým dušem spasenie naléztí. Takéž má moc k rozličným kostelóm: kdež apoštolové jeho chtie a zlatých jemu podadie, tuť jim odpustky vydá od hřiechów i od muk; a ihned se pút slavná počne a šacovanie lidí o penieze a zrazování o duše, *jakož po Čechách i po Moravě biechu vznikly před čtyřidecti let*“. J. Jireček i Ferd. Schulz, shledávajice v tom narážku na příběhy z r. 1405, o kterých se zmiňuje Hus ve svém spise „de sanguine Christi“, kladou traktát o šelmě do r. 1446. Avšak z narážky na kostely určené k udělování odpustků spíše souditi lze, že Chelčický v paměti měl události, které vyvolala pověstná bulla papeže Jana XXIII, vydaná koncem r. 1411, podle čehož by traktát byl složil po čtyřiceti letech, totiž kolem r. 1450. Vlastně se datum toto vztahuje toliko k traktátu o Antikristovi, avšak lze za to míti, že všechny traktáty této skupiny nedlouho po sobě z péra Chelčického vyšly, totiž v druhé polovici let čtyřicátých. Z toho ze všeho, co řečeno, vracejice se k replice Rokycanově, za pravděpodobné i z těchto důvodův uznati musíme, že replika také v té době vznikla, a že tudíž styky Chelčického s Rokycanou položití sluší do doby, ve které tento mistr mimo hlavní město meškal. Byla to bezpochyby právě polemika s Rokycanou, která Chelčického k tomu přiměla, aby v celé řadě traktátů o tom o všem, v čem se od něho dělil, šire se rozepsal.

Podobného směru a rázu jsou dva *kratší listy Chelčického*. Prvý, svědčící dvěma kněžím, totiž Mikuláši a Martinovi, obsahuje důtklivé napomenutí, aby v obcích svých kázeň církevní zavedli. Z nich, jak se zdá, kněz Mikuláš Chelčickému odpovéděl prosbou, aby více napsal. Chelčický pak napsal traktátec čili list jiný, ve kterém vykládá, v čem právě pokání záleží, opakuje také důvody své proti očistci. Jedno místo listu toho

na počátku patří k těm, které za důkaz slouží, že knězem nebyl. Zníť taktó: „A jakož jsi žádal, abych něco krátce napsal k tvému polepšení, toť teď učiním podlé toho, což má chudoba a nemoc móž stačiti, která daleka jest od toho, *aby kněží učila*, než toliko dobrotiví a pokorní kněží mohú snad něco k užitku sobě vzíti z toho, což já znám.“ Podobného směru a obsahu, jako oba listy, jest jiný kratší traktát, obsahující „*výklad na čtenie* (evangelium) *sv. Jana v 1 kapitole*“ (rukopis univ. bibl.).

Mimo tyto spisy Chelčický ještě složil spis jiný o „rotách českých“, totiž náboženských stranách v Čechách, jehožto ztráty velmi jest litovati. Snad bychom ve spise tom, kdyby se byl zachoval, dočtli se také zpráv historických aspoň v té míře, jako v replikách, a mohli bychom ještě určitěji vytknouti Chelčického poměr k stranám husitským. Zlomek spisu toho vetkal Jafet do „Hlasu strážného“, udávaje také, že spis o rotách počínal se slovy: „Kacířem jest nebyl Čech, aniž ještě v těchto dnech může nalezen býti.“ Uvážíme-li, že Chelčický k žádné straně se nepřiznával, nýbrž každou z nich káral, nemohl ani často opakované věty položití na počátek svého spisu, než aby platnost její popřel. Dí pak Jafet:

„Jiní pokládají, jako *Mistr Petr Chelčický*, že se Čechové za jeho času v náboženství ve čtvero rozdělili: 1. byla rota papežova; 2. mistrů a kněží pražských, některými věcmi rozdílná a v některých se sjednávala s ní; 3. kněží tábořských mluvících, že se sluší postaviti o pravdu boží, brániti zákona božího, mstíti nad nepřátely božími a trápití je, aby pravda a zákon boží svobodu měl, neb proto nám Bůh moci propůjčil. Což jest vše krásná řeč, a nezdá se, by v ní která drasta byla. Ale co jest očima v skutecích jejich viděti po těch krásných řečech, pravdy-li rozmnožení a zákona božího, nejisté. Ale krev, ana se hojně prolévá, a zlodějství, loupežové, násilí atd. Čtvrtá strana nebo rota není známá (dí on, totiž Chelčický), ani obzvláště zjevná, neb což třetí strana vede vědomých skutků, v těch nerozdílně spojena jest s ní tato čtvrtá strana, ale stojící s ní, roste z ní a více šíří se čtvrtá z třetí, a netoliko z třetí, ale i z jiných lidí roste atd. A jediné úmysl dělí se od jiných stran u víře, ač svoluje v některých slověch s jinými, ale v smyslu jest ovšem odloučena od jiných. Nejvíce pak tím sílí se a roste, že to vše pod přikrytím vede a přimíří se k oku k lidem, jakž kdo vidí. A ta jedinou tuto zvláštnost od jiných na sobě nese, že mluví život Kristův a apoštolský a učedníkův apoštolských, ješto jsou ty věci nejpravější, když právě v skutecích jsou, ale kdež se ve lsti mluví, toť jest největší podtrhnutí člověka (in margine: toto píše Chelčický o rotě Adamiťův), jakož se vede od strany této,

ježto mluví život Kristův, ale vede život Antikristův, mluví život apoštolský, ale vede život apostatský; neb se protiví a ruší Krista z kořen atd. Nebo jediná poběhlost lotrovská jest život jejich rozpuštěný a zoufání přezlého plný. Nebo v této straně čtvrté jsou rozličných smyslův roty, zvláště v smyslu víry. Někteří z nich praví o Kristu, že jest nebyl přirozený syn boží, než toliko zvolený jako jiný. Jiní pak z nich praví, že jest byl hříšník a zlosyn, ježto jest v lidí největší zmatky uvedl, bráně jim toho, což jim Bůh přikázal a svobodu jejich přirozenou ruše. A jiní pak nic z víry nedrží, ani o Bohu, ani o Kristu, ani o pekle, ani o hříchu, ani o svědomí, ani o písmu, vše jsou potupili, a někteří nevěří i o vzkříšení posledním, ani o dni soudném. Jiní z nich toliko o smilství stojí, aby jeden muž všecky ženy k smilství měl. A to praví býti dokonalým životem smilnění svobodně, jísti a píti ustavičně, což břicho může snést. Někteří pak z nich těch hříchů nečiní a něco mluví řečí o spravedlnosti a prorokují, že se teprv má něco pravého zjevití a že lid dobrý bude. A tito všichni spolu, nejprv kněží jejich, kazí oběť boží a všecku snažnost o to mají, aby ji dokonce zkazili, vymyšlená rouhání a posmívání činíce oběti vezdejší atd. Ani že dí: Což tedy pravda v té chvíli učiní, byla-li by kde nalezena, před kým se zpraví, od koho slyšána bude a kdo ji pozná a pomůže jí jako pravdě? Do oboru oněch čtyř rot nemá proč jíti, nebo ty strany všecko potupí, což nepůjde podle jejich úmysla, nebo protivné věci pravdě ty strany vedou. Pakli já něco (dí on) o pravdě smýšleje dím, zdali moudří a mocní na světě přijmou, jako praví, ode mne, jenž jsem u nich v té vážnosti, jako slina na vyplivnutí z úst atd.

K vyčteným spisům Chelčického dosud známým přistupují některé jiné, kterých si, pokud vím, dosud nikdo nepovšiml. Obsaženy jsou v rukopise kapitoly Pražské sign. D 82 4°. V rukopise čteme nejprve hanlivou píseň o „Mistru Sovkovi zlé paměti, který byl někdy na Slovanech a pro kus beránčího kožicha zapřel jest božího kalicha“. Potom následuje výklad parable o marnotratném synu („řeč o synu marnotratném“), který — podle slohu soudě — snad také z péra Chelčického vyšel, jež však mezi spisy jeho vřaditi si netroufáme, nenacházejíce v něm žádných narážek k osobě jeho se nesoucích ani náhledů a názorův takých, které ostatním spisům Chelčického zvláštního rázu dodávají. Podle takových známek však mezi spisy Chelčického s úplnou bezpečností¹⁾ vřaditi

¹⁾ Shoda traktátů, které tuto určitě za dílo Chelčického pokládáme, s ostatními spisy jeho co do obsahu jest tak znamenitá, že se jimi známost naše o učení jeho podstatně ani nerozšiřuje, ovšem ale rozmnožuje se známost naše dosavadní o plodnosti jeho literární.

lze traktát vepsaný na listech 50—77 bez zvláštních titulů čili nadpisů. Jest to *výklad řeči sv. Jana*, „miláčka Jezu Kristova“ v 2 epistolet jeho, při čemž Chelčický, podobně a často týmiž slovy, jako v jiných spisech svých, živě vypisuje zkázu, kterou uvedl v křesťanstvo Antikrist, jenž „se počal za apoštolův a potom rostl více než jedenácte set let a dosáhl římské stolice. Potom dostal sobě na pomoc císařův, králův, kniežat, pánův, rytířův, zemí, krajův, jazykův a vsudy po zemích, po národech osadil svými apoštoly po vší zemi kostely, aby sobě poddal u poslušenství veliké i malé, aby prošel všecka svědomí lidská a napojil je svého ducha, odporného Jezu Kristovi podle toho, že jest měl přijíti a přišel ve všelikém svodu nepravostí v znameních a v zázracích lživých, jimiž jest svět ustavil proti Kristovi a ztrávil jest jej jedem svých trávenin, kterémužto světu nižádný ukrutník nemohl by takové škody učiniti, by je v takú lež pokrytstvím uvedl a Jezu Krista tak škodně v nich umrtvil. A že by ten Antikrist, přijda na skonání světa, zákon boží zkazil, já tiež takých: kde jest dnes zákon boží. Však jak se jest Antikrist na římské stolici v panství tohoto uvalil, tak jest zákon boží zatratil, že o něm slechem nikdež nic nebylo slyšeti a své zákony odporné zákonu božímú ustavil, rozmnožil a svět na nich zstabil; a zákon boží odsuzuje, páli, kázaťi zapovídá a dávno již věrné křesťany páli, mori, stíná pro zákon božie. A již Kristus Ježíš podle své moci duchovní, skrze níž spasení lidské jedná, dávno jest vyvržen a již v mlčení postaven a již se zaň stydie a jmenovati jeho nesměji, nebo pokolenie Antikristovo chce znáti po tom kacěře, ktož die: Pan Ježíš.“ — Podobně jako v Síti víry vytýká Chelčický církvi, že odjímajíc kalich lidu, zavrhuje zákon Kristův pro domnělou nedokonalost jeho, že mění ustanovení boží podle časův, „jakož zjevno jest z rady baziliské, kdežto jest sebráno bylo srdce Antikristovo, hlavatých doktorův. To jest výpis rady bazilejské, kterážto nohy Antikristovi stavi proti Ježíšovi a podolky jemu okazuje, aby se nezdál protivník jeho“. — *Konec* traktátu zní: „Antikrist na skonání světa jest již pán veliký, maje panství nad králi zemskými a maje tělo široké po krajínách světa a panování mnohotvárná... *A ten mnohý apoštol Antikristův*... knih má doktorských, že by některá dva koně uvezla, výklady na učení Kristovo, že by se zdálo, by ten najlépe učení Kristovu rozuměl... An již zradil svět bez boha jej ustaviv... Antikrist Krista skrze cizí smysl světu mluví, na rathúzech v radě sedaje, muže rathúzké kmotry maje, rady městské múdre rozsuzuje, konšely sadí, příkopy, kterými miesty najlepě okolo města šly by, vyměřuje, a které hlubí mohly by jíti, a zdi dvě okolo města, a kde

věže, bašty státi mají, kde pušky. Ten takový Antikrist tolik a takových věcí mōž svĕtu mluvíti a toho všeho, že jest užitečné k spasení křesťanóm, učením Kristovým umĕ dovĕsti a potvrditi, a tak mnoho domyslův v učením Kristovu má, že . . . všudy k tomu učením Kristovo jako flastr k bolesti přikládá . . . Antikristu všudy hlavy klanĕjí, pozdravují, ctí, zovú, pochlebují, přízně jeho hledají, nic nevěduce, kterak jim on, chvále Krista, umořil jest jeho v nich a jest jim horší, než kat, ješto hlavy stíná, a lapka, ješto stodoly pálí (a než Kopidlanský, ješto ruce seká).¹⁾ Protož vĕdy tím dlužen jest ten, jenž mōž znáti takové nebezpečnosti, přízni nižádných s takovými nepřátely božími nemíti, a lépe by bylo, trpĕti od nich, než s nimi v přízni státi nebo pro jejich pužení kterým bludóm povolití.“ — Písar *na konci* připsal: „Dokonala se řeč o cierkvi Kristově²⁾ a o synu marnotratném. L. P. 1508. Kdy by traktát od Chelčického sepsán byl, z obsahu nevysvítá. Nejpřibuznější jest Síti víry.

Potom od listu 77—106 vepsán jest, jinou rukou než předešlý traktát jiný, jehožto nadpis „O trojím lidu řeč, o duchovních a o svĕtských“ sotva jest původní. Podle obsahu totiž, trojím lidem rozumĕti se má stav duchovní, stav rytířský a lid obecný. Traktát tento vznikl polemickým dopisováním s nějakým knĕzem strany tábořské, k němuž se hned úvod obrací: „Již pochybení, kteráž mám a k kterému rozumu, o rozdělení trojho lidu, jenž se počítá od některých u víře Kristově, opět zase vzkazování nechám. Ale jakož žádáš toho, abych o tom něco napsal, to učiním. Ale totož nejprvé dím, že já neumím k tomu přístúpiti v krátké řeči, jakož mi píšeš. Ač by ty skrze krátká slova mohl těžším věcem srozumĕti, než mému písmu: ale na mnĕ jest těžké a mnohé zaneprázdnění v těch věcech tak, jakož já jim rozumím, o nichž, ač mnĕ pokusiti se krátce psáti, jako pěti kameny veliké město ustavití, kteříž nestačí, jedinĕ základ jimi založiti. Také vím nepochybnĕ, což se dotýče knĕžstva a obecného lidu u víře Kristově, že o tom muožeš dosti rozumu míti bez mého písma. Protož o tom sám od sebe neučiním mnoho psáti. Ale o *stavu moci svĕtské* svůj rozum s duovody písma vážil sem. A *písmo všech knĕží tábořských i mistruov pražských od počátku boje s pilností jsem shledal* i rozmýšlel, kterak a co sú o *té moci* dovodili a ješto dovodí. Protož podle tak mnohého zaneprázdnění těch písem a těch rozumuov o *té moci* víc nemiením

¹⁾ Slova tato, v rukopise samém v závorkách položena, jsou patrnĕ pozdější vložka. O Kopidlanském viz Palackého Dějiny.

²⁾ Název ten, s obsahem se neshodující, sotva jest původní. Lépe by bylo nazvati traktát: „Řeč sv. Jana o druhé epištole.“

tobĕ psáti, neb který každý z nich má rozum v těch písmích o *té moci*, kde jest jim míra a konec? Ale některých věcí toliko mezi mnohými o *té moci* dotknu.“ — Z traktátu toho stújte tu některé výňatky: „Ktož skrze naučení čtenie v pravdě ustaven nebude u víře Kristově, skrze moc ovšem nebude ustaven, jako skrze německú řeč nebude českému jazyku naučen človĕk.“ — „Jestliže to spravedlivý řád podle víry Kristovy, že moc ta má brániti zákona božího mečem, tehdy vy i s mistry v *té věci* právě na víře stojíce, počali ste bojovati o zákon boží. *Neb když první léta boj se počal, tehdy ty i jiné rozumy u vás na Pisku mluvili sú knĕží některí z vašich, chtěie tu moc jako skrze víru sobĕ ujistiti.*“ — „A je-li to vpravdě tělo Kristovo, ten tvoje lid, tehdy sedláky, pastýře a chodce mají v největší čest míti, ješto nejmenší v uobci. Ale daleko jest v největší čest míti, ješto největší lidem sprotni a potupeni lidé jsú jako psi před očma. Protož již nevědí, kterého potupenie na ně vymysleti, oni opar sedlský, oni búr, oni výr, oni srch, oni chlap . . .“ — „O knĕžství nevim, co bych tobĕ mírnĕ psal. Neb sám dávno svědectví vydáváš o knĕžích, že skutkové jich nepodobni sú u vás; jako na řešetĕ prosáti sú skrze písmo a skrze doktory a skrze vás. Báne plna hnĕvu božího převrátila se na hlavu jich a snad neodmladie se skrze vás kořenové jich . . .“ — „Zoldněři s večera vyjíždĕjí z města, navštĕvujíce truhly i krávy sedlské aneb s čímž se potkají, horliví milovníci jako božího, nemohú strpĕti žádného sajra, kde jen jeho doberú . . .“ Písar na počátku 16 století přepisoval z exempláře napsaného r. 1478, jak svědčí připsaný na konci traktátu: „Deo gracias. Laus deo, finitum A. 1478 feria V ante Nicolai.“ — Mám za to, že jest to týž spis, který bratři v listech k Rokycanovi jmenují „o moci“.

Na listĕ 107—118 čte se začátek Síti víry a Husovy kusové zlatí. Potom (l. 119—204) zapsán jiný traktát, který Chelčickému přičísti pro podobnost s jinými spisy a místa k osobĕ jeho se hodící neváhám. Jest to *Zpráva o svátostech* („Počínají se zprávy sepsané a užitečné z kruntu zákona nového o sedmi svátostech všech naporád; dá-li buoh, že užitečného mluvíti miením, počna o křtu, neb *té svátosti* nejprvé miesto jest z potřeby človĕku“). Mluvě o svátosti těla a krve, Chelčický dí: „ale o *této svátosti* jinde více jest psáno“ — narázeje tím bezpochyby na starší spisy své, totiž repliku proti Biskupcovi a řeč o těle božím; také se setkáváme tu s touže polemikou proti Tábořským jako v řečených traktátech. Mistrům vytyká spisovatel, že svátost učinili příliš obecnou a všední, jako hokyni na ulici s jejím obecným krámem. (Podobně v replice proti Rokycanovi, kterou skládáje Chelčický, jak se zdá,

nejednou své vlastní zprávy o svátostech užil.) — Při svátosti pokání spisovatel vzpomíná, že *Jakub z Bellema* o tom psal řeči upřímné, mimo jiné, že zlým kněžím zpovídati se křesťan zavázán není. — Mluvě o řádu kněžském dí, že nevždy Bůh lid vede skrze kněze, dáváje někdy známost pravdy bez kněží . . . „Tehdy směle mohou říci, že pro zavedení a zpravování kněžské v Čechách nebyl by v tomto šestém létě spasen nijádný člověk, nebo snad říedký, kakžkolivěk na posádkách zavřených jest přílišné množství kněžstva. (Šestým rokem snad míněn šestý rok války, tedy 1425.) — Biřmování sice Chelčický na šestém místě počítá, ale za svátost je nepokládáje a obraceje se proti církvi katolické a mistrům Pražským podobně, jako čteme v traktátech tábořských, důvody vybranými ze spisů Wiklefových. I vzpomíná při tom *Stanislava* (ze *Znojma*), a sice v té době, kdy tento též k Wiklefovi se hlásil, takto: „Protož o tom potvrzování tu nic jistého nemohl sem dojíti z písem ani u lidí, jedině sem toho zpraven o jednom mistru, jenž jest byl slavný a jména velikého v učení pražském, jménem mistr *Stanislav*. Ten sa u některých lidí velikých a jmenovitých na zemi, viděl některé lidi mladé, ani na tuž hospodu přišli od biřmování, a mluvil s nimi o tom biřmování. A zvěděv, kteraká lehkost a neřád byl jest při tom biřmování, s strany biskupa i s strany těch lidí, ježto sú se od něho biřmovali, želeje toho, řekl jest ten mistr: že za starých křesťanův ten obyčej potvrzování byl jest dobrý a k spasení užitečný. Ale již Antikrist všeho toho porušil a obrátil to na své užitky a na chválu tohoto světa. I pravil potom ten mistr, že za starých křesťanův lidé ještě sú měli věci boží v sobě . . .“ Při mazání posledním olejem, které Chelčickému také jest jen obyčejem: „Kdyby sv. Jakub poslal nyní řeč svú (v epištole) Čechóm, nic by neprospělo, ježto jest mezi nimi plno kněží krvavých, ježto nestojí o zdraví nemocných, ale plní sú zabíjení zdravých a živých, jichžto buoh modlitby neslyší, nebo ruce jich i jazyk jest pln krve.“ — „To svěcenie oleje od biskupuov jest peněžité. Co na obci naderú těch peněz, jimž říekají dymna, to děkanové nesú biskupu za ten olej, což jeho nasvěti u veliký čtvrtek. A děkanové, přinesúce od biskupa, rozdadie po farách jako jed, aby všecy Čechy trávil. A farářové, prodávajíce osobám, kterýmž sú se osadili, někteří pomazie nemocného za dvě groší, někteří za dvanácte peněz a někteří tři groše. Jakž kteří mohli, tak ten olej na peníze přivedli, jako opatrní mužie hospodární, aby lépe zádušie stálo. A když se jim mor zdařil, tehdy sú malú řepičku nebo křížmařík lépe prodali než onoho oleje, ježto z Vlach nosili veliké lahvice.“

L. 204—238 následují traktáty mezi sebou související, které nejsou než výklad epištol sv. Jana:

a) *O trestání srdce* velmi potřebném a užitečném tuto s pomocí boží považme těch řečí, kteréž Jan Ev. v své kano-nice položil, kdež die: „Nebo ač potresce nás srdce . . .“ — Chelčický i tu zabíhá v líčení zavedení Antikristova, který zákon boží potupil a zatratil. „Protož my velmi nemocně mluvíme o zákonu božím, jako *nováci nějací* pohostinu přišedše, domýšlejíce se o něčem i o něčem nevědouce, jako z velikých temností maličko na světlo popatřivše. Aj tu jest veliká milost boží, že sme tak zhola v temnostech nezahynuli.“ — „Když kněz třidceti mši za peníze slúží, třidcetkrát Krista prodal za patnáct gr., tu nic svědomie není. Takéž i jiní lidé oslavují suché dni, pátky, vigilie štávú zelnú, kyselem, hruškami planými a tiem, což takového jest. A což kráva nebo koza nadojí, toho pro svědomí nesmějí se dotknúti. A veliký hřiech to vše u nich jest. Ale postiece se o kysele a o šafráně, nestydie se utrhati, sváry věsti celý postní den.“ — Potom následuje výklad o milování bratrském, ač vždy formálně jako část traktátu o trestání srdce.

b) *O rozeznání duchuov pro blud*. Potom die sv. Jan: Najmilejší, nerodte každému duchu věřiti (1 Job. 4) . . . Toť není smrtedlná řeč ani opilému lidu psaná, ale vyššieho smyslu u viere, než sú nynější mistři, nebo oni s sedmerým uměním osmé, které jest v Kristu Ježíši, nedosáhli, osmera blahoslavenstvie jeho.¹⁾ Proto nemají té moci, aby zkusili duchuov, v nichžto stojí odpornost Kristova.“ Hlavní Antikrist (totiž papež) „má moc mnohých králův, je to jeho branie, muož proti jednomu králi válku věsti s jinými a do pekla jeho odsúdit i s lidem, jako *Ladislava Nápoľského*.“

c) *Antikristova poznání tafo sú*. Potom die sv. Jan: „Oni z světa sú . . .“ Následuje polemika proti mistrům pražským obzvláště o očistci, často týmiž slovy i větami jako v replice proti Rokycanovi, která se mi zdá pozdější býti těchto traktátů. (Pisár ku konci přidal: „Dokonala se řeč o rozeznání duchuov a o vočistci nejistém.“)²⁾

¹⁾ Sr. předmluvu k Sítí, kde vydavatel o Petrovi praví: „Ač nebyl mistr sedmera umění, ale jistě byl plnitel osmera blahoslavenství“.

²⁾ Ostatní obsah rukopisu jest tento: 1. Traktát o tělu a krvi Páně (l. 204—280). Jest to Chelčického řeč o těle božím, ale přepracovaná často dosti volně, někdy v druhé polovici stol. 15, jak soudím z polemické narážky na Bratři. Často leccos přidáno, jako následující vypravování: „Za těch nepokojných let, když kněz utekl od kostela, tehdy sedláci chodili ráno do kostela v neděli a modlili se té svátosti aneb tomu oplátku jako Bohu.“

Není mým úmyslem, ze spisů Chelčického vybrati jakousi soustavu učení jeho, ani vytknouti, čeho všeho se v nich dotýkal a v čem ve všem se od učení církevního odchyloval. Stačí, když na tomto místě položím to, co se mi zdá býti Chelčickému zvláštním, co tvoří základ, na němž ostatek stojí, co učení jeho zvláštního rázu dodává, při čemž se nemíním dotknouti otázky, mnoho-li Chelčický ze sebe čerpal a mnoho-li od jiných přijal. Při tom třeba se varovati, abychom do názorů Chelčického nevkládali ideí novověkých; on žil v středověku, a učení jeho nese na sobě ráz věku středního.

Jediným pramenem víry jest vůle boží, kterou člověčenstvu bůh úplně a jasně zjevil skrze apoštoly v učení od nich hlášaném a v prvotní církvi od nich založené. Zákon boží takto vydaný jest ve všem dostatečný a nepotřebuje žádných doplňků; i věci samy sebou dobré, které zákonu božimu neodporují, schvalovati se nemohou: jsou mimo zákon boží. Církev prvotní jest vzorem na všechny časy platným. V církvi tedy není žádného platného historického vývoje, nýbrž každá změna, každé odchylení od prvotního vzoru vede k úpadku, náprava pak nemůže se státi leda návratem k prvotnímu vzoru. Úpadek pak nastal, když poměr církve k státu se změnil.

Apoštolé založili po světě sbory věřících, lid dokonalý

A šli pak tiem zázeji k uobědu a potom do krčmy, nemeškajice, až by bylo po mši. A když ta svátost aneb Buoh jich dlúho trval a schnul se, a lidé, přijduce domuov, i pravili: toť náš buoh se schnul — jedni druhým. A jiní opěť z jiné osady pravili: ale náš buoh nic, ještě myť máme dobrého kněze, že nám stvořil krásného boha, ještoť vždy stojí bez proměny. A to proto, neb jest kněz byl doma a obnovil jim ve čtyřech nedělích jiného. Ale oni toho nevěděli, aniž dodnes vědie mnozí, a málo jich, jediné sami kněží, kteříž to musí činiti. — Ze tomu, kdo traktát Chelčického spracoval, jméno spisovatelovo známo bylo, vysvítá z konce, kde čteme: „Ale zaviera je tento traktát die rtep (totiž petr obráceným pořádkem liter): biskup svrchovaný“ atd. — 2. (281—292.) Jiný traktát o těle božím. Po úvodě počíná se vlastní traktát takto: „Najprvé chce-li kto rozuměti nětco o tělu P. Krista u posvátném chlebě, má věděti, že čtver jest byt člověčenství Krista.“ — Jest to traktát tábořský, známý již Chelčickému, jenž v replice proti Biskupcovi dí: „Jiné znamenité položenie jest v vašich písmiech o čtyřech bytech neb zvláštnostech Kristových“. — 3. l. 293—336 Chelčického výklad na pašije sv. Jana, týž, který se zachoval v rukopise olomouckém. — 4. 337—414. Výklad slov sv. Pavla: Od toho miesta, bratři, posilte se v Bohu a v moci síly jeho, voblecte se v uoděnie božie . . . Tento traktát nezdá se býti dílem Chelčického, ač jest psán duchem jeho. Na jednom místě dočítáme se narážky na Žižku: „Křesťanu jest třeba pancěre dobrého a celého v boji se satanem. Neb Žižka, ten chytrý bojovník, nemá naň stříletí, ale satan, chytřejší, než Žižka o jednom oku“. — 5. Dcerka Husova (l. 414—422). — 6. 422—428. Tuto se počíná řeč o milování božím. Ač kto miluje mne, řeč mou zachovává. K Chelčickému jako k spisovatelovi nic neukazuje, ač Dobrovský traktát tohoto nadpisu jemu přičítá. — 7. Podobného rázu jest výklad na řeč sv. Pavla: To čijte na sobě, což na Kr. J. atd. (l. 428—430)

u víře i v životě na příklad všem budoucím, žijící uprostřed pohanů, státu pohanskému co do těla poddaný. Křesťané plátili daň „mocem vyšším“, jichž poslušni byli ve všech slušných věcech. Byli pokorní a moci státní proti sobě nepopouželi, když však na ně pohané přece sáhli, pokorně snášeli bezpráví. Jiného svazku mezi nimi a státem nebylo. Žijíce v státě, neměli žádného účastenství v rádech, žádného podílu v moci jeho. Povstal-li svár mezi křesťany, řídili se zákonem božím, tak totiž, že se buď smířili, buď že ten, komu ukřivděno, křivdu trpělivě snesl. Před soudci a úředníky pohan-skými ve svých sporech nestávali.

Stát je starší než křesťanská církev. Byl pak podle Chelčického, abych tak řekl, nutným zlem. Státní moc krotila a držela na uzdě urputnost lidstva, které by sice o pomstách jedněch proti druhým se bylo zabíjelo až do vyhubení pokolení lidského. Z této války jedněch proti druhým vyplývá tedy jako v některých teoriích moderních o vzniku státu, nutnost i oprávněnost státní moci, která však mizí před zákonem božím.

Kdyby všichni křesťané netoliko podle jména, než také skutkem křesťany byli a zákonem božím se ve všem spravovali, nebylo by státu a řádu jeho třeba. Od času Konstantina císaře stal se sice stát státem křesťanským, ale toliko podle jména; skutkem však „jed vlit do církve svatě“. Jest to názor podobný, jako často ve středověku o zkáze církve bohatstvím a moci byl projevován a který také Dante ve slavných oněch verších o prvním bohatém papeži vyslovil. Avšak Chelčický nespatruje zkázy církve toliko v tom, že bohatou se stala a statků nabyla: jemu jest křesťanský stát „contradictio in adjecto“. Stát, i když jest původcem dobrých věcí, pořádku a pokoje, nařizuje, připuzuje, nutí, trestá; bez „moci připuzující“ by ani potrvti nemohl. Pravý křesťan má však konati dobré věci z dobré vůle; koná-li je z donucení jakéhokoli a ze strachu, pozbývá konání jeho ceny. Při tom však přece Chelčický do jisté míry státu oprávněnost, aby byl a trval, příznává, potud totiž, pokud i mezi pohany oprávněn byl. Zlí křesťané by totiž bez moci připuzující, hrozící a kárající úplně popustili uzdy svým chtíčům a vášním, tak že by za hrubého násilnictví, jež by nastalo, nejen samy sebe, ale také hlouček dobrých křesťanů vyhubili. Avšak u Chelčického ještě jinou cestou stát dochází svého práva. Vzor prvotních křesťanů jest závazný potomním i v tom, že jak onino křivdu a protiventství snášeli od pohanův, tak i pozdější, ač mají-li pravými křesťany býti, trápení býti a trpěti musí. Kdo by však utiskoval a křivdil, kdyby nebylo špatných křesťanův, vládnoucích

státní moci? A tak státní moc i dobrým křesťanům prospívá jednak tím, že je od úplného vyhubení chrání, jednak také tím, že je sama stíhá a pronásleduje. Proto také křesťan státní moci tak poddán býti má, jako první křesťané byli (dle návodu apoštola Pavla), poslušen jsa nejen ve všech slušných věcech, ale také ve všem, co přímo zákonu božimu neodporuje. Ač křesťan křesťanu by žádných daní, robot nebo jiných břemen ukládati neměl, přece Chelčický žádá, aby křesťané se trpělivě a poslušně v těch věcech zachovali, proto že křivdu snášeti záslužné jest i dobré. Meze poslušnosti nastanou teprve tehdy, kdyby stát křesťany nutil, aby křivdu činili, kdyby jim hřích přímo přikazoval. Tu již sluší boha více poslouchati než lidi. Proto však Chelčický křesťanům žádného práva k vzpouře proti státní moci nepřiznává. Odepření poslušenství neznamena ještě vzepření se. Křesťan, odepíraje poslušenství, musí následky snášeti. Dvoje pak nejhorší zlo na pravé křesťany od státní moci přichází, předně tím, že se na křesťany povinnost branná ukládá, která se se zákonem božím, naprosto platným, jenžto zní „nezabiješ“, nikterak nesnáší, a potom tím, že stát církvi zkažené ramene svého propůjčuje, že státní moc ve službách jejích násilí činí ve věcech víry a svědomí. Avšak i tu nezbyvá křesťanu než snášeti protivenství od spojené moci církevní i státní. Ani na obranu víry a pravdy boží nesmí sáhnouti k meči. Válka náboženská jest nejhorší ze všech, nebo i ti, kdo by pro pravdu bojovali, lhou, modlíce se „odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme“.

V křesťanském státě a ve společnosti křesťanské, jak se od času Konstantina císaře průběhem středního věku vyvinuly, pravý křesťan podle názoru Chelčického nenajde žádného místa, leda ve vrstvách nejnižších, které nerozkazující poslouchají, nevládnouce poddání jsou. Každé panování křesťana nad křesťanem, každý rozdíl stavův, z nichž jeden před druhým přednějším býti se domnívá, odporuje bratrské lásce v evangelium přikázané (Luk. XXII, 24—27). Císařové a králové chtí v pýše své nad křesťany panovati, kteří jsou všichni vykoupeni krví Kristovou: jest při nich pohrdání přílišné stvořením jim podobným. Pravý křesťan nemůže králem býti, Konstantin císař stav se křesťanem, měl císařskou moc a důstojnost složiti. Pravý křesťan také proto nemůže úředníkem býti ani ve státě ani v obci, že jest povinen varovati se každé příležitosti k hříchu. Tak soudce jest v nebezpečí, že podlehne pokušení dary přijímaje a podle přízně neb nepřizně osobní soud vynášeje; především pak proto, že zákony, podle kterých soudí, chtí potrestání a nikoli polepšení hříšníka. Chelčickému trest

zákonem a výrokem soudce uložený není než msta, mstíti pak křesťan se nemá nikdy. Konstantin císař to byl, který křesťany uvedl pod práva pohanská, aby se se svými žalobami utíkali před soudce a úředníky. Také provozování obchodu jest s velikými nebezpečnostmi spojeno. Obchod jest Chelčickému téměř tolik co podvod. Míry a váhy jsou důkazem nedůvěry a prostředkem k oklamání. Kain, prvý vrah, to byl, jenž sprostnost života změnil v lest nalezením vah a měr, ježto dříve lid tak sprostný byl, že snadno směnili jednu věc za druhé, nevážíce ani měřice. I zdá se, že Chelčickému s křesťanstvím jen provozování některých řemesel a zvláště stav rolnický se srovnávaly. Život v městech zatracoval úplně. Města, kde lichva a obchod se soustřeďují, jsou mu nádoby jedu, vynalezené Kainem, tímto pravým otcem lidu městského. Již v samém základě města a hrady odporntny jsou pravdě Kristově, obzvláště pak příkazáním, která křesťanům trpělivost přikazují a obranu života zapovídají. Základ měst jest netrpělivost, že nechť křesťané bezpráví trpěti. Kdyby chtěli v pravdě víře povoliti, ona by jim příkopy zasula, zdi jim okolo měst, hradův a tvrzí zasypala. Pravý křesťan se v městě nemůže oddělit od světa.

Císař a papež, „dvě velryby“, potrhali síť víry, do níž vnikli, a tak se v síť vedraly roty světské i duchovní. Tyto líčí a kárá Chelčický v druhé části Síti víry, při čemž proti šlechtě se velmi ostře a často drasticky vyslovuje demokratické smýšlení spisovatelovo. Proto však pozitivního politického programu k novému uspořádání státu a společnosti ve spisech Chelčického nenajdeme. Rovnost a bratrství plynou sice naprosto z platného zákona božího, avšak stát a společnost se jím nespravují. Kdyby zákon boží přišel skutkem k platnosti, stát i společnost by přestaly. K platnosti by jej pak přivésti nesměli ti, kteří slouží, trpí a břemena snášejí, nýbrž ti, kdo vládnou, trápí a břemena ukládají, musili by se dobrovolně vlády své i výhod svých vzdáti. Ani politická ani socialní revoluce v Chelčického programu místa nemají.

Chelčický kárá a zavrhuje všechny „roty mnichové“, roty s bohatstvím i mnichy žebravé. Bůh všem jeden zákon vydal, jednu cestu spasení ukázal: mniši vymyslili si cestu zvláštní a tak stojí klášter v základě svém na hříchu a na rouhání Bohu. Ze všech nejlepší člověk, by nejslavnější zákon ustavil k mnohým ctnostem, utrpením, čistotě, pokoře, k chudobě: však ten zákon není boží; má nedostatek v sobě protivný Bohu, má lež smrtedlnou v sobě.

Mluvě dále o rotách farářských Chelčický zavrhuje také ustavování kněží k určitým kostelům a přidělování věřících

k určitým okresům farským. Toho v prvotní církvi nebylo; teprve Konstantin přikázal, aby všude kostely dělali a role k nim přidávali. Kněžstvo moudré a hospodárné, mnozíci zboží kostelní, dobylo potom k tomu na lidech rozličných poplatkův a zvláště desátkův. Chelčický zavrhuje takové rozdělování věřících pod kostely, jejich přidělování určitým kněžím. Základ všeho toho jest správa zboží kostelního a nikoli péče o věřící. Jací řádové by na místě toho, čeho se Chelčický svou ostrou negativní kritikou dotýká, nastoupiti měli, o tom ve spisech jeho žádného poučení nenajdeme, v nich se žádným plánem reformace církevní se nesetkávajíc, leda že žádá, aby, jako v prvotní církvi, věřící měli účastenství při volbě svých kněží. Chelčický středověkou církev za tak zkaženou pokládal, že reformace její se mu nemožnou jevila. Kdyby zákon boží, jako vládl v prvotní církvi, zase k platnosti přišel, zmizela by tato církev i řády její.

Duch Chelčického se nenese ku theoretické spekulaci o dogmatech; dogma, jak uznává, od církve hlásané zůstalo neporušeno. Zkázu však vzal život křesťanský, a to vinou církve a kněžstva jejího tím, že zákon boží se neplní. Neplní se pak proto, že zkažené kněžstvo se o něj nestará, jeho pravým způsobem nehlásá a svým životem lidu špatný příklad dává, neplní se obzvláště proto, že církev si právo osvojila, zákon boží měniti a k němu svůj zákon přidávati, příkládajíc svým předpisům stejnou závaznost, jaká sluší jenom zákonu božím. Ač Chelčický učení o predestinaci v té míře za své nepřijal jako Viklef a Hus, přece zakládá spasení lidské především na milosti boží, která znovuzrození vnitřního člověka působí, a na smrti Kristově, který za člověka zemřel i jakožto prostředník mezi bohem i člověkem stojí, k čemuž ovšem také přistupuje vlastní činnost člověková, život jeho právě křesťanský, který má býti napodobením života Kristova i prvotních křesťanů. Tento bezprostřední poměr člověka k Bohu i k spasiteli církev přerušila. Jí Petr vytýká, že ona chce „jednati spasení lidské, vyprazdňujíc a loupíc kříž Kristův“, že na místo Kristovo postavila za prostředníky a orodovníky své svaté a jejich přímluvy. A jelikož ústava církve jest monarchická, jest tu obzvláště papež, který mezi člověka a Boha, jakožto bůh pozemský, vkročil. Papež jest přední a hlavní Antikrist, a zkažené kněžstvo jsou apoštolové jeho.

Ač Chelčický církevní hierarchii zavrhuje, přece úřad kněžský zbytečným se mu nestává. Dobří kněží jsou potřební „z příčiny“, aby lidu zákon boží hlásali, aby, sami jej plníce, dobrý příklad dávali a „službou rozumnou úřadu svého“ přisluhovali. Kněžský úřad jest zákonem božím ustanoven. Zá-

konem božím jsou též svátosti založeny, a jestliže Chelčický jim cenu příkládá, činí to obzvláště proto, že zákona božího měniti nelze, ač některé svátosti církevní, jako bířmování a j., za chvalitebný toliko obyčej pokládá aneb při nich, když zákon výslovně toho nežádá, účastenství kněze za nutné neprohlašuje; při pokání ku př. zpověď mu není částkou podstatnou a nutnou, nýbrž toliko obyčejem užitečným; zpovídati se pak může kající nejen knězi, nýbrž také každému „moudrému bližnímu“. Jiná část úřadu kněžského jest udržování kázně církevní klatbou, avšak klatbou toliko, abych tak řekl, ideální, podle příkladu prvotní církve, která by měla za následek, že by kněz hříšníku službu svou přisluhováním svátostmi odepřel. V tom právě bloudí církev, že pomoci ramene světského se dovolávájíc, ku klatbě své tresty jeho připojuje, kterých zákon boží nezná. Zákon boží nenutí násilím vnějším, a proto také netrestá tresty, kterých státní moc ve svém vlastním oboru užívá, neřídíc se při tom zákonem božím. Právě toto spojení církve se světskou mocí „připuzující“ jest vrchol zavedení.

A tak se nám přece ve spisech Chelčického objevují vedle negativní kritiky také některé rysy pozitivní, návod, jak by na místo zkázy, kterou on všude spatřuje, náprava k lepším řádům státi měla. Avšak reformace církve celé Chelčický neočekával. Jako chiliasté, i on měl za to, že žije v posledním věku, avšak prázdnen všeho blouznění, zázraku žádného neočekáváje, na příští říše tisícileté se netěše. Souvisí to také s názorem jeho o tom, v čem právě křesťanství záleží. Je-li křesťanem býti tolik, jako žiti po příkladu Kristově a prvých křesťanů, tož křesťan také utrpení snášeti a trpělivostí víru svou osvědčovati musí. Prvotní křesťané trpěli od pohanů, pozdější dobří křesťané mají trpěti od křesťanů zlých, od církve zavedené a od státní moci s ní spojené. Od oné sice oddělití se má ten, kdo zavedení její poznal, obzvláště tím, aby se kněží zlých varoval, avšak jestliže proto státní moc zakročí, nemá se brániti zbraní hmotnou. Dobří křesťané nemohou býti než „malá stránka“, než hlouček, týraný a pronásledovaný uprostřed křesťanů špatných, kteří vládu toho světa vedou a kterých onino poslouchají potud, pokud poslušným zákon boží by neporušili. Křesťan práva k revoluci nemá, ani pro pravdu boží. A proto u prostřed hnutí husitského Chelčický stojí na místě osamělém, vytýkáje mistrům Pražským, že v ničem podstatném od církve a zavedení jejího se neoddelili, Tábořským, které „více miloval než jiné kněží“, že lid sobě svěřený k životu opravdově křesťanskému nepřivedli, oběma stranám, že nekřesťanské boje pro pravdu boží,

že náboženskou válku připustily a hlásaly. Svě vlastní strany Chelčický nezřídil, než učení jeho vzešlo v Bratřích, jejichž jednota není než pokus, zaříditi společnost náboženskou na základě toho, čemu on učil aneb co z učení jeho plyne. Avšak jen stará jednota stojí na těchto základech. Vítězství tak zvané velké strany na konci století 15 znamená sice pokrok, ale zároveň reakci proti Chelčickému. Jednota se smířila se světem.

Rokycanova Postilla. *)

I.

„Chci tobě protivné věci černidlem mazati na papír jako ne dětinskému člověku, ale muži silnému u velkých věcech, věda, že mnoho máš, mnoho neseš a mnohé věci sebou za-pečetíš konečně.“ Tak napsal ve své replice Rokycanovi Petr Chelčický. Stalo se to snad v té době, kdy na kázáních mistrovských v Týně se již ti scházeli, kteří se nedlouho potom zakladateli Jednoty bratrské stali. Bratři kázáním Rokycanovým, která míval za „mladého krále“, za Ladislava Pohrobka, vždycky velikou váhu přikládali, jej pro ně zrovna mezi původce Jednoty počítajíce. K němu s vážností pohlíželi, na něho s litostí vzpomínali i tenkrát, když se jím z přítele protivníkem stal a na kázáních lid před nimi, před pikarty, varoval. Teprv později spisovatelé bratrští o Rokycanovi ostře soudí, vyčítajíce jemu, že počal „nazpět kokrhati“, že „vozy své nazad sešikoval“. Nepříznivé hlasy o Rokycanovi vycházely vždycky z tábora katolického, a také mezi dějepisci, kteří více nebo méně nad stranami stojí, soud o něm pronášený jest neustálený a kolísavý. Co Palacký ve svých dějinách o povaze a činnosti jeho položil, lze nazvati apologií ve prospěch jeho sepsanou.

Známe zevnější průběh života Rokycanova, jaké však bylo smýšlení jeho o těch všech věcech, které za jeho doby lidmi hýbaly, o tom se podrobnějšího badání nedostává. Bylo by potřebí probrati všechny spisy jeho, latinské i české. Českých spisů, bohužel, značný počet ztracen. J. Jireček v Ruk. vyčítá 13 spisů Rokycanových česky psaných, z nichž však o sedmi toliko z citátů a zmínek jinde obsažených známosti nabýváme. Z těch, které se zachovaly, nejobjemnější a nejdůležitější jest Postilla.

Postilly Rokycanovy se dochovalo několik rukopisů.¹⁾ Nej-

*) Č. Č. M. LIII. (1879), str. 59—70, 199—211.

¹⁾ Co u Jungmanna (III 838) čteme, nezdá se býti veskrz správné. — Ve Výboru nesprávně udána signatura rukopisu Pretoriova.

starší, jak se zdá, jest onen, který byl opsán r. 1500 od Stanislava Křížanova. Zásluhou Bedy Dudíka dostal se s jinými rukopisy českými roku předešlého ze Stockholma do zemského archivu moravského. Pokud z krátkého místa otištěného od téhož učence v „Forschungen in Schweden“ na str. 146 souditi lze, srovnává se mimo nepatrné odchylky s textem, jak se čte v rukopise chovaném v Praze v bibliotéce universitní (17 D 40), který dopsán byv od „Davida Pretoriusa, souseda a praeceptoru v městě Táboře ve čtvrtek po památce sv. apoštolův Šimona a Judy l. 1586“, obzvláště tím vyniká, že písař starších tvarů jazyka dosti pečlivě šetřil a jich za později běžné nezaměňoval. — Týž text čte se v jiném rukopise univ. knihovny z konce 16 století (17 B 2) s tím toliko rozdílem, že písař starší formy jazykové často seřel. (Na desce vytlačeno: „Kázání Jana Rokycana 1598“.)

V jiných rukopisech setkáváme se s textem i co do slohu s větší neb menší volností přepracovaným a mimo to všelijakými delšími neb kratšími dodatky rozšiřovaným. Jsou to 1) rukopis knihovny universitní (17 B 33) v 17 století ze staršího rukopisu přepsaný. Na prvních listech čteme následující titul a úvod: „Postilla česká, to jest jinak výklady při slavnostech výročních i také na každou neděli... A to zejména M. Jana Rokycana dobré a svaté paměti. Spravená skrze usilování Pana Havla Beznatického,¹⁾ měšťanina Starého Města Pražského... L. P. 1581. — L. P. 1471 v pátek na den stolování sv. Petra M. Jan Rokycana, jenž byl syn kovářů z Rokycan, muž dosti učený, arcibiskup český na ten čas volený, farář při kostele P. Marie před Tejnem, umřel a v tom kostele před oltářem P. Marie před sakristau poctivě pochován. Královna Johanna při tom pochování anebo pohřbu byla a ho velmi litovala, lid mnohý při tom pohřbu nemohl se od pláče zdržeti. Potom kámen z pevného mramoru na hrob jeho s nápisem položen. Potom po čtyrech nedělích v pátek po druhé neděli, jenž sluje Oculi t. j. nazejtří po sv. Benediktu v hodinu čtvrtou na noc umřel král Jiří a v pondělí na den zvěstování P. Marie na hradě Pražském v kostele sv. Víta v kůru P. Marie vedlé jiných králů českých předků svých, od těch, jenž ho milovali, s královskou poctivostí pochován. Ale páni někteří a zvláště ti, jenž k němu chuti neměli, též i knězi tomu na odpor býti počali, pravice, poněvadž měl kostely ty, v nichž se řád církve sv. římského kostela zachovává, v ošklivosti, živ sa, mrtvý také aby do téhož kostela nebyl nesen, žeť jest za spravedlivé. Také že jest mnoho odcizil od kostelů a císař Karel že jest kostely nadával.

¹⁾ Srov. u Jungmanna Bernartického.

I nejní slušné, aby tu měl pohřben býti. Jiní pravili, že to tělo nic vinno nejní, bylli jest v něm jaký zlý úmysl; a tak po mnohých o to hádkách a rozepřích tu jest pohřben a pláč jest veliký a úpění v lidu Pražském poslo pro smrt jeho. Ale někteří zas pravili, že takového a k Čechům tak náchylného krále nikdá v Čechách nebude, aneb byl velmi snesitelný, a mnohé věci že zas se daly proti němu z nenávisti.“ — Předmluva k pobožnému čtenáři takto: „Milý čtenáři! za to žádám, že jestli jest co na omylu a litery correcte dostaveny někdy nebyly, jakožto světle se nachází, že ty versaly veliky sau na mnoho místech v nerozumu vyplněny a postaveny, i na tom se nezastavuj, neb sem ortographii neznal aniž jí vyučen sem. A již také sem toho času, když psáno sauce této postille (?), nákladník i náchlebník, i musel sem jeho, jakž chtěl, vůli plniti. S jiným časem rád, když vostřejšího vtípu a rozumu budu, vopraviti chci, poněvadž mu k libosti bylo. Zauplně jest všecko dokonáno v pondělí v polední po neděli jinak palmarum. L. 1581.“ — To všecko v 17 století písař opsál, přidav: „A nyní dokonáno tu sobotu před očišťováním P. Marie a jinak hromnice v 11 hod., 21 dne měsíce července L. P. 1671.“ — Týž písař přepsal také to, co do rukopisu, z něhož opisoval, později poznamenáno bylo: „L. P. 1590 v pondělí po sv. Mart. stal se jest boží hlas v světnici ve dne na fare sv. Mikuláše v Menším Městě Pražském knězi Martinovi faráři: Bratřím, kteří se jmenují Pecinovští, řekniž jim takto: 1) Buďtež v dobrém ustavičn a stálí; 2) máte milost boží; 3) a pánbůh jest s vámi.“ — Na konec přidáno touž rukou: 1) Traktát o očistci (Rokycanův?), jenž se počíná: „Jsau lidé dvojí, ješto hřeší...“ 2) O sedmi povahách (v. d.) 3) Traktát o modlitbě (na slova: oč prositi budete atd.) 4) Výklad M. J. Husi na druhé boží přikázání = Erben I 93 (o přísaze). 5) Druhý výklad M. J. Husi = Erben II 97. — Na konec opět letopočet 1671. — Podobný text čte se ještě v jiném rukopise knihovny universitní (17 D 12) napsaném r. 1659. („Počínají se čtení a výklady přes celý rok dobré a sv. paměti M. Jana z Rokycan, jenž jest lid vyučoval u matky boží před Tejnem časův těchto L. 1470. Scriptum A. D. 1659.“) Rukopis se končí kázáním na sv. Petra a Pavla uprostřed věty. — S přepracovaným textem se setkáváme také v rukopise 17 století chovaném v knihovně rytíře Neuberka v Praze. (Na konci poznamenáno, že rukopis napsán r. 1611 až 1612 od „Martina Nykolaidesa Brodského v domě Jiříka Žinkovského z Klenového na Zderaze nákladem P. Václava Sixta, měšťanina St. M. Pražského.“¹⁾)

¹⁾ Rukopis tento miní nejspíše Dobrovský v G. der B. Sp. II. 230.

Ve Výboru (II. 737—738) čteme: „Mezi rukopisy, pokud vědomo, nejstarší zdá se býti Musejní (1 C 14) psaný na pap. fol. rukou rozličnou asi okolo počátku 16. věku...“ Rukopis poznamenaný signaturou 1 C 14 obsahuje sice výklady na evangelium sv. Lukáše od spisovatele, jenž se znal k straně pod obojí, v 15 věku sepsané: *avšak postilla Rokycanova to není*. Ze by to dílo Rokycanovo bylo, o tom nesvědčí žádné zevnitřní svědectví, ani obsah; nýbrž od postilly Rokycanovy se tyto výklady i slohem i obsahem úplně liší. Jsou to výklady učené, nechutné, jakých v středověku plno. *Hanka zcela libovolně na hřbet rukopisu přilepil lístek, na který svou rukou napsal: M. Jana Rokycany Postilla. Co tedy ve Výboru (737—742) z téhož rukopisu otištěno, ukázkou z postilly Rokycanovy není.*

V Museum se chová mimo to rukopis (4° sign. 5 D 3), o kterém se, pokud vím, ještě nikde zmínka neucínila. Psán jest rukou rozličnou, ne-li v století 15 aspoň na počátku 16. Obsahuje nejprve kázání Rokycanova od neděle prvé v adventě až k masopustu, tytéž čteme v rukopisu Pretoriově. Jazyk vyniká (ač ne všude) ještě staršími formami (sbožie, zviete proti sboží, zvite a p. Ale také dojdau proti dojdú. V ruk. musejním: před swietem v Pretoriově: před svítáním). — Potom následují kázání na každý den v postě, o kterých jest pochybno, zdali jsou Rokycanovy. — Třetí část pak obsahuje kázání nedělní od sv. Trojice začínaje, najisto Rokycanovy, jak z porovnání s Postillou vysvítá, ale od kázání v ostatních rukopisech zcela rozdílná (v. n.).

Někteří z posluchačů Rokycanových, pozdější bratři, tak si v jeho kázáních libovali, že je také písmem zaznamenávali. Exemplář jeden prý měl Ambrož Skutecký († 1520¹). Postilla Rokycanova povstala snad péčí horlivých posluchačů: jen to vadí, že kázání z doby mladého krále bývala asi ještě mnohem ostřeji proti Římu namířena a obrazy apokalyptickými vyšperkována. Některé citaty ve spisy bratrské z kázání Rokycanových vetkané v Postille se nechtou. Podobnější jest, že Rokycana sám o sepsání kázání svých se postaral, že to, co kázal, také pisařům — podobně jako kdysi Milič — do péra diktoval. Buď jak buď: postilla Rokycanova jest ohlas jeho kázání²), a sice nejspíše těch, která měl za krále Ladislava a která se od bratří tak často připomínají. O tom svědčí také narážky na smrt Kapistránovy († 1456). I kdybychom sepsání Postilly do prvních let krále Jiřího položili, předce zůstane ohlasem kázání podobných těm,

¹) Jafet v Hlase strážného.

²) V rukopise musejním jednotlivé kusy jsou nadepsány „Kázání“.

která bratři slychali. Kázání pak obsažená v třetí části rukopisu musejního (5 D 3) nejsou než *ona kázání, která později Rokycana proti bratřím míval*. Na místě horlení proti kněžím a mnichům, nastupuje horlení proti pikartům, před kterými kazatel lid varuje, vtykáje jim pokrytectví a obzvláště také bludné učení o svátosti oltární.

Pozoruhodné jest též, že kázání Rokycanova nejednou s výklady a spisy Chelčického až nápadně se shodují.

Ve Výboru (II. 731—732) se po příkladu Palackého (IV. 1 392) o ceně spisů velmi nepřívznivý soud pronáší: nevynikají prý ani slohem, ani původností a důmyslností obsahu nad jiné podobné spisy věku svého. Soud tento byl by spravedlivý o domnělé Postille Rokycanově (ruk. musejní 1 C 14), o pravé však jest křivdou nemalou. Pravá Postilla Rokycanova vykazuje původci svému neposlední místo v dějinách literatury české doby střední. Cenu její poznal již Jungmann tím, že ji mezi prameny svého slovníku přijal. Z novějších pak spisovatelů B. Dudík podotýká, že z Postilly patrně, jak důrazně Rokycana lidu kázával.

Postilla obsahuje výklady (kázání) na neděle a svátky přes celý rok; k těmto připojena jsou kázání na dni svatým zasvěcené. Na konec přidán v rukopise Pretoriově traktátec, snad též Rokycanův, „o sedmi povahách, po nichž poznáš, budešli spasen, a zase zatracen“.

Vyňatky všechny níže položené jsou otištěny podle rukopisu Pretoriova. První jich část jest sestavena tak, aby z nich vysvitlo 1) že Postilla jest skutečně dílem Rokycanovým, a 2) jak on sám smýšlel o věcech, o nichž lidé za jeho doby nejčastěji přemítali a se hádali. Druhá část obsahuje místa různá, obsahem neb formou zajímavá, třetí pak přináší vyňatky z kázání proti bratřím (podle ruk. mus.).

I.

Že Rokycana skutečně jest spisovatelem výkladův a že je sepsal po roce 1456, t. j. po smrti Kapistránové, vysvítá z následujících míst:

Neděle 12 po sv. Trojici: „I milý bože drahý! avšak jest již tento lid zatvrzený a neohbitý, že my vás na to nemůžeme navésti, ježto jest to malá věc, když ve klekání zvoní, abyste vy klekli a poděkovali milému bohu z dobrodinství jeho... I zda se stydíte či co jest toho? *Věrně já to pomním, v Rokycanech když bylo, nějacit' sau dříve byli lidé ohbitější k dobrému, když ve klekání zazvonili, ihned klekli sami starší a nám ihned: nu děti, kde ste, klekněte a děkujte bohu! Též v pátek, když v poledne zvonili na památku umučení božního, hned klekli...“*

O přijímání pod jednou i pod obojí. Neděle 4 po sv. Trojici:

„Není učedník nad mistra. Nenilíť to všetečnost veliká chtítí poplepšovati a popravovati po tom drahém nejlepší mistru. Když bylo v *Bazilei* concilium, mezi jinými řečmi také jim řečeno to: vy snad nevíte, *ale myť víme, kdo jsme tam byli.*“

Ned. 8 po sv. Trojici:

„Pomniteli onoho *Kapistrána*, nepříteli božího a jeho pravdy a této země České, ježto jezdil po okolních zemích, v Uhřích, v Polště, v Slesku, v Rakousích, v Moravě i jinde, básně proti této zemi, tupě a haněje tu pravdu v zákoně božím položenou. . . . Tomu se protivě, od toho lid veda, o divy se pokaušel. Ale že jest těmi divy od pravdy vedl, ti divové sau falešní a lživí a ďábel jest jednal. . . . A tento lid opuštěný od boha hned k divuom hotov: a, a tam divy činí a mrtvé křísí! Nu tam rauče; zvědíť kdoť sau odstupovali, i s ním, žeť se k nim milý buoh nepřizná. *Nedíť, by on v pekle byl, ale nekál-íť se toho, nikoli bez pomsty nebude, že jest divy činil. . . .*“

Na některých místech Rokycana nařiká, že dřívější horlivost pro kalich a kompaktata ochabuje. Ned. masopustní:

„Ba byť tobě láli papež, kardináli, biskupi, kněží, ba byť se na tě veškereň svět snažil, nedbaj nic, když jest vůle boží. . . .“ Tak byli Čechové učinili; nedali se ničím odstrašiti. „Že já to vim, že v Praze jich bylo více v jednom kostele, ješto přijímali tělo a krev boží, než nyní ve všech kostelech.“

Neděle křížová:

„Někdy sau se byli Čechové o to postavili, aby, což by zjevně se proti bohu dalo, aby toho bylo hájeno. . . . A tuto již zase plnú svobodu mají hříchové všichni. . . .“

Ned. 2 po sv. Trojici:

„Pohledíť na ty měšťáky a na všecka česká města!“ Svolili se o to a pečeti příkládali, „o ten artikul, aby zjevní hříchové smrtedlní byli stavováni. Jíz-li to tak? Ano v těch městech vše zlé má svobodu zjevně všudy. Ano v neděli vedau svobodně tance, věnce, ve řady dávání, nevěstky bídné, vše má svobodu jako v Sodomě. . . .“ Podobně se ozývá Rokycana častěji; jeho puritanské horlení zvláště se obrací proti kroji ženských, kterým prý křesťanské náboženství přímo zapovídá šperky zlaté, věnce a jiné ozdoby. Rokycana by byl rád kázeň podporoval „provokláváním“ — káráním s kazatelnou; avšak setkal se s odporem. (Neděle 15 po sv. Trojici: „jako já jednú chvíli v puostě byl jsem provoklal nějaké kmotry.“ Co tu bylo nesnáze! . . .).

Rokycana neustále, při každé příležitosti, zastává se přijímání pod obojí; za přední důvod obrany své všudy klade, že tak dítí se má z ustanovení Kristova, kterého nikomu měniti nesluší. Ve výkladu na úterek velikonoční Rokycana podotýká, že někteří říkávají:

Kýž jest pak Mistr *Jan Hus* dával! (t. podobojí). K tomu on odpovídá: „Zajisté byť se byl vrátil, žeť by byl dával. Neb to vim zajisté, že

by řekl Mistru Jakaubkovi dobré paměti: „Milý Kubo, nekvap tim! Když se dáli bůh, vrátím, chciť věrně pomoci toho.“ — Protivníci přijímání podobojí nemají žádného písma stálého. „Byť je byli měli, ukázaliť by je byli v *Bazileji.*“

Na den posvícení:

„A také jedna znamenitá osoba na mne sobě smyslila, že bych já řekl, že muož též spasen býti člověk, přijímaje pod jednú způsobu jako pod oběma. Neníť toho, bychť já to kdy mluvil, krívdut mi v tom činí před milým bohem. Než to bych každému radil a radím, což bych sám učinil. Bychť já dnes měl umřiti a nechtěli mi dáti krve boží z kalicha, raději bych tak nechal, nežli bych pod jednú způsobu přijímal. Dávěříť bych já proto milému bohu, zmeškaliť by mne kněží, nechťice mi dáti, žeť by mne milý buoh nezmeškál, ale naplnil by ten nedostatek.“

Po příkladu Matěje z Janova, kterého se několikrátě dokládá, napomíná Rokycana k častému přijímání. Každý by měl na to pamatovati, aby každou neděli jedl tělo Kristovo a pil jeho krev. To by bylo nejlepší svěcení neděle. Avšak přijímání má býti hodné. Ve výkladu na 4 ned. po velik. Rokycana obrací se proti těm, kteří v hříchu přijímají, říkajíce, že netřeba nechati dobrého pro zlé. „A bojím se, že jest to od nějakého kněze vyšlo: nenechávaj dobrého pro zlé!“ — Ned. 19 po sv. Trojici: „Oh milý bože, co pro to nehodné přijímání lidí do pekla poujde. Ješto lidé zpolehnauce na tu ušnú zpověď, i jdau tak lehce k tělu božím, a opět se v též hříchy navráti.“ Trestání nebudou kněží, kteří podávají nehodným, ale lid, který nehodně přijímá. Ač kněz má dobře zpravit lid. — *O přítomnosti Kristově v svátosti oltářní* schvaluje Rokycana člověku „mnoho nemysliť, aby rozumem dosáhl, kterak jest tu tělo boží, neb to jest nade všecken rozum lidský, ale toliko věřiti, tak řka: poněvadž jest to můj pán Ježíš řekl.“ — Ned. po 1 velik.: Nejlépeť jest člověku nemnoho tu smysliti a nemnoho chtítí hádati. Ale jedno z toho, že jest to tvooj Pán řekl, i poněvadž jest on to řekl, věřimť já jemu silně.“ — Rokycana častěji polemisuje proti Pikartům, „jenž jich jest mnoho pohříchu“, kteří také proti *klanění svátosti* mluví. Pozoruhodné jest, že sám transsubstantiace ani nehájí, ani nepopírá. Ač schvaluje „nemnoho hádati, ale upřímně věřiti“, přece ve výkladu na ned. 1 po velikon. odhodlal se Rokycana k pozitivnímu výkladu na základě tak zvané ubiquity: tělo Kristovo jest spojeno s božstvím a proto spojení „jest na mnohých místech cele a pojednú“. Proto kdekoli jest ta velebná svátost, tu jest celý Kristus, kdežto Pikartové namítají, že přirozené tělo jeho jest na jednom místě, t. na nebi, na pravici otce.

Rokycana horlí pro *zákon boží*, aby ve všem zachovávan byl, nejen v přijímání pod obojí. Veškereň život křesťanů měl by se zákonem božím řídit, který převyšuje všecky jiné zákony

a všechna ostatní práva. Ve výkladu na neděli masopustní mluvě o těch, kteří slepému u Jericha láli, aby mlčel, dí Rokycana:

„Kteří sau to? Ti všickni, kteří svá práva, své navyklosti, své obyčeje předkládají před vuoli a před příkázání božská... Jestli co toho nyní a byli jest, hádaj! Ano práva papežská, zemská, královská, knížecká, biskupská, panská, rytířská, kněžská, mnišská, jeptiščie, ano panošská, městská až do sedliakuov. A všickni svými právy předčí před Ježíšem... Kdyby kdo chtěl staviti, ješto jest proti bohu, kdyby nedali svobody zjevným smrteľným hřichuom, aby nebylo v neděli na řady dávání, aby v neděli nejezdili, aby rokův nekladli, aby své obchody tak vedli, jakž zákon boží velí... a aby všechna svá práva tak napravili, aby se zákonem božím zpravili: hadaj, zbauřil-li by se ďábel o to: anif již nám v naše práva sa-hají, jižž nám chtí rušit naše řady...“

Na jiném místě Rokycana si stýská že již „svými právy, obyčeji a nálezky udusili a utlačili sau právo a zákon boží, že nemuož místa míti“. I napomíná: „Ba příkazujte všickni: papež, císař, králi, knížata, úředníci, konšelé, a ty víš, že jinak buoh velí: nikoli neposlauchaj!“

Zákonem božím míní se písmo: ale vedle písma Rokycana vždy uznává autoritu otců církevních. K nim, „k dřevním svatým, máme všichni útočiště míti, a zvlášt co se tkne víry, kterak jsau oni drželi...“ — Ve výkladu na 4 ned. v postě Rokycana hradí se proti bludnému kacířství velmi se vzmaňajícím těch, ješto žádné víry nemají o tom drahém těle, by to bylo pravé tělo boží z Marie panny narozené a kteráž sedí na pravici, autoritou Dionysiovou a Jeronymovou.

„Ale ti bludní nechť, by jim co doktory dovodil, než vše zákonem. A potom poznáš, kdož již nechť doktorův slyšeti svatých, jižž jest zlé znamení, jižž ten má něco do sebe bludného.“

Polemika Rokycanova dotýká se církve římské a papeže zvláště někdy přímo, avšak častěji nepřimo, než dosti srozumitelně. Jemu jest *pravá církev* „rozlitá po všem světě; není na jednom místě. Ale byť byla na papeži, na kardinálech, ani papeži bývali kacíři, sodomští hříšníci: milí křesťané, nedajte se klamati tau církví!“ (Ned. 2 po sv. Trojici.) — Na jiném místě obrací se proti „lidem světským a protivníkům pravdy, kteří hledají potvrzení slova božího od církve a nechť hned věřiti slovu božimu bez potvrzení církve římské. Ale slovo boží jest mocnější než kterákoli moc všeho světa a ještě jest mocnější než církev římská. Neb ta církev nemuož dáti rozumu slovu božimu, ale zase slovo boží má jí dáti a dává“. — V kázání na den sv. Víta vykládá Rokycana slovo Kristovo Mat. XVI jako před ním také Hus tak, že skálou má rozumnému býti vyznání víry, které Petr vyřkl, ne on sám. „Kde jest vyznání pravé víry, to jest církev svatá. Neníť místem, aby na jednom

místě byla jako zavřina, jako v Římě neb jinde kde, anebo na krásných jménech neb na úřadech a duostojenstvích. Ale kdežkoli jsau křesťánkové věrní po všem světě, majíce pravé poznání a vyznání víry o P. Ježíši; toť jest církev svatá. A té církve, pravé choti P. J., má býti poslaucháno, ale napřed P. J. jakožto hlavy...“ Antikrist, ďáblův služebník jinak praví: oninoť nejsau církev, onif jsau odřezanci. „Římskou“ církev proto sluje, že jest v Římě nejvíce mučedníkův bylo. — Ve výkladu na hod posvěcení Rokycana vypravuje, že za Konstantina císař sám i veškeré kněžstvo bylo poraženo ariánským kacířstvím, jen Hilarius se prý v Trýru kryl pod zemí a Anastasius i někteří jiní.

Na mnohých místech Rokycana kárá špatné kněžstvo, rozuměje při tom nejednou špatným kněžstvem výhradně kněžstvo podjednou. „Nynější kněžstvo nevede lidu k tomu, aby činili vuoli boží, ale více je vedau k odpustkům, ku ofěrám; a zákon boží v koutě leží... Nyní, při skonání světa, o 11 hodině řídký se kněz trefí, ješto by na pravú cestu spasení vedl lid svým učením.“ — Ve výkladu na 1 ned. po velik. kárá Rokycana nejen špatného kněze „který zevnitřní věci vede“, ale také lid, jenž se neptá, je-li kněz dobrý či zlý a běží k zpovědi. „Byť by doch oblekl v komži, též by se jemu tento lid zpovidal.“ — Není tedy divu, že „nyní, aby našel křesťana tyto časy poslední, jenž Antikrist vládne a panuje, jest náramně řídké. Jako nesnadně jelena najdeš v lese se zlatými rohy, tak nesnadno v pravdě křesťana nalezeš. Jsau ale někde v kautě, ješto o tom svět neví.“

Proto však Rokycana úřadu kněžského nepokládá ani za zbytečnost ani za nepatrnost. Jako malomocní po uzdravení se ukazovali kněžím st. zákona, „tak má býti i nyní. Když by se kolivěk přihodilo dvojení u víře anebo nesnáška při některém článku víry, mají lidé útočiště míti ku kněžím učeným v zákoně božím a od nich zprávy hleděti.“ — Na květnou neděli: „Kdo chce přijíti do Jeruzalema svrchovaného, t. do království nebeského, má k tomu pohnut býti skrze kněžské napomínání a jich spásitedlnú radu skrze písmo svaté“. Rokycana neustále kárá lid světský, hovadný, hříšný, který hlasu kněžní neslyší. — V kázání na den sv. Víta velebi se úřad kněžský, skrze kterýžto máme hříchův odpuštění, máme tělo a krev Kristovu, jehož nikoli nemuožem míti jediné skrze úřad kněžský. Jediné skrze kněze milý bůh to působí, ano anjelé toho nemají. Ovšem že žádný kněz neříká ve své osobě těch slov, ale v osobě p. Ježíše.

Rokycana, jako před ním Hus, nejednou vykládá, že kněz hříchův neodpouští, nýbrž odpuštění toliko ohlašuje. Měl by však rozhřešiti jen toho, kdo pravé pokání činí.

„Nikdy by neměl kněz rozhřešiti žádného, leč prvé porozumí, že jej hříškové mrzí a že jich želi a má úmysl jich zuostatí.“ (Ned. 21 po sv. Tr.)

„My kněží vždy rozhřešujem, vždy glejtujem. A strach, že za těmi glejty mnoho jich dábel do pekla pobéře, neb vždy počínají a nikdy ne-prospívají . . . A bojím se, že to zpoléhání na tu boží zpověď mnoho lidí do pekla zavede.“ Na to by měly kletby býti: „ale nyní dábel ty kletby jinak obrátil.“

O počtu svátostí se Rokycana srovnává s učením církevním. Ve výkladu na 4 ned. v postě mluví o těch bludných lidech, kteří nedrží o té svátosti oleje sv. Avšak svátosti nejsou bez výminky nezbytné k spasení. Druhý pátek v postě:

„Byť kněží nebylo a nebyl kdo posluhuje svátostmi, když by jedno člověk měl dobrou vůli a srdečnou žádost, že by rád měl, a nemuoz míti, nikoli by milý buoh nenechal, by tebe neučinil účastna toho všeho, čeho žádáš, tak hojně a dostatečně, jako by to měl a přijímal.“

Svátosti mají přijímány býti podle zákona božího. Ned. 5 po sv. Tr.:

„Člověk muoze vésti všechny svátosti počna ode křtu, všichni zákonové mniští, jeptišti kteřížkoli, všechna řemesla, všichni obchodové, toho všeho nepovedauli lidé podle slova božího a zákona jeho, všechno to obrátí se lidem k věčné muce na věky.“

Svátosti nepůsobí ex opere operato. Jen hodný přijímá je k užítku a k spasení. Kázání na hromnice:

„Kdokoli přijímá kterou svátost, nemaje Ducha sv., takovému každému každá svátost obrátí se v jed.“

Ned. 22 po sv. Trojici:

„Přijímate tělo boží, nebudeteli milosrdní, laskavi, litostivi k svým bližním, že ti všichni skutkové tvoji neprospějí k odplatě, než ještě ku pomstě a k tvému zlému.“

Z citátů právě položených vysvitá, že Rokycana spasení člověka na samých skutcích nezakládá; ano některé jeho výroky jsou takové, že bychom snadno, vyňavše je ze souvislosti, domnívat se mohli, že zastával ospravedlnění člověka z pouhé víry (sola fide) jako později theologové protestantští. Na jiných místech však učí jinak. Jeho stanovisko jest „synergismus“. Proti prázdným toliko vnějším skutkům, klade důraz na víru t. vnitřní smýšlení, na vůli a úmysl, proti spolehání se na vlastní skutky klade váhu na milosrdenství boží: avšak proti slepému spolehání se na milosrdenství boží připomíná cenu dobrých skutků. Z některých výroků Rokycanových o této části křesťanské dogmatiky nad jiné důležité jsou tyto: Neděle masopustní:

„By člověk byl spravedlivý, byl dobře svatě živ, plnil všechna boží přikázání, měl do sebe všechny dobré ctnosti, tak že by byl svatý, jestliže

nebude účasten umučení drahého Ježíše, ty všechny věci: spravedlivost, svatost, všichni tvoji dobří skutkové nikoli tobě nestačí k spasení, pro žádnou věc spasen nebudeš. A zase by nebyl spravedlivý, ani ctnostný, ani svatý, by neměl ni dobrých skutkův, jediné budeš účasten umučení jeho drahého pána, tehdy to samo dosti hojně stačí k spasení.“

Ned. 22 po sv. Trojici :

„Měj jakézkoli hříchy, dáš se na to, aby velmi daufal a jedné nezaufal, ať tebe také učiní účastna svého umučení, všechny tvé hříchy shladí a smyje on drahý pán svou krví drahú.“

Ned. 19 po sv. Trojici :

„Máli míti kdo víru pravú, máť ji enostmi a skutky dobrými ozdobiti a ji dokázati. Jako dí sv. Jakub, že nebudem z samé víry spasení, ale z skutkuov dobrých“ . . . Jsau lidé bludní, kteří říkají: „Když já víru mám, máám já dosti. Však jest buoh řekl: kdož uvěří, ten spasen bude.“

Kázání o sv. Máří Mandaleně :

„Spasení naše jest jen z milosrdenství božího.“ Ale řekl by snad někdo: čemuž sau mi dobří skutkové . . . „Milý pán buoh, vida tvú dobrou vůli, ozdobí ty všechny tvé skutky svým zaslauzením a učiní tě účastna svého umučení.“

O ctění svatých Rokycana soudí takto :

„Nemáš ty žádného jména nikdyž, aby mohlo v něm spasení býti, jediné v jménu Ježíšovu a jeho zaslauzení. Ani ve jménu Panny Marie, ani sv. Petra ani Pavla, jediné v Ježíšovi. Neboť všechna zaslauzení všech svatých, nikoli by jim nestačila k spasení, byť nepřispělo zaslauzení Ježíše drahého. Panna Maria, onať jest byla zaslauzení velikého nad jiné svaté, avšak nikoli by ona nepřišla do nebe pro to její samo zaslauzení, byť jí nepřispělo zaslauzení p. Ježíše, syna jejího milého . . . To věz zajisté, že ani sv. Kateřina ani Margareta, Barbora a jiné svaté, cožť sau koli trpěly, jestližeť sau k tomu poznání nepřišly a na to, že jich všechna zaslauzení, všechna utrpení sama nejsou jim dostatečna k spasení bez zaslauzení J. Kr., žeť sau ony nikoli spasení nedošly . . .“

„Avšak ti zle činí a hřešie, kdo říkají: „Co nám mohau svatí vyprosit: nevyprosímliť sám, oni nevyprosí.“ Velmi jest to zlé, nebo oni světi, kteří sau v nebi, milejší jsou bohu než my, a raději je uslyší bůh. A protož nám jsau velmi pomocní.“

Neděle křižová.

Žádnému člověku neprospějí dobré skutky jiných i modlitby jiných, nebudeli sám dobrý, ani zaslauzení svatých, ani přimluva P. Marie. Jakož s druhé strany umučení Kristovo jest velikého zaslauzení: ale nebudešli chtítí také sám něco trpěti, „toběť za vlas neprospěje“.

Ned. 2 v postě :

„Kněží svatokupečti vždy lidem kladú P. Marii před oči, pravíc, že milostivá, že dobrotivá, že právě jako štítem se zastírají a hřeší. I ovšem milostivá jest, ale těm, kdož jejího syna poslauchají.“

Kázání na den zvěstování Matce boží:

„Ty bídný a hanebný člověče, ještě smíš říci: žena jako žena. Ba divnět jest pozhnaná a povyšena nade všechny ženy, ana duostojenstvím svým i anjely přesáhla.“

Kázání na den narození P. M.:

Maria jest po Kristu nejmilostivější, že žádá spasení náramně velmi a oroduje za nás. Avšak varujme se, abychom na ni nevzkládali, co na boha sluší. Nejlépe jí ctíme, činíce vůli její, jakož řekla: Cokoli rozkáže, to učíte! Dvoji jsou lidé, kteří při ctění jejím hřeší, jedni, kteří čest jí vzdávají, která sluší toliko bohu, jako mniši, kněží; ona oroduje jen za pravě kající. Druzí nic si jí neváží. „Dajž nám, milý bože, v prostředek uhoditi.“

O rádech klášterních. Jen v samém J. Kr. jest celé, dokonalé a dostatečné spasení a v jeho zákoně.

„A chop se kteréhokoli jiného zákona, buď Františkuov, buď Dominikuov, Bernartuov, buď kterýchkoli jiných, jestliže se chybiš zákona Ježíšova a čtení sv., se všemi těmi jinými zákony puoješ do pekla.“ (Ned. 20 po sv. Tr.)

O postu. Dvoji jest půst od hříchův a tělesný; tento bez onoho nic neprospěje. Tedy by mohl někdo říci, druhého netřeba. Nikoli; každý, kdo 21 let, k němu zavázán. (Ned. 1 v postě.)

Svatokupectvím jsou všechny platy za svátosti a za mše. Zádušní mše jsou dovolené, ale nikoliv platy za ně.

O světské moci; o stavech. Světská ruka má k dobrému nutiti a od zlého odvoditi. Ale obyčejně neplní svých povinností. (Ned. 2 po sv. Tr.) — Z povinnosti tělesnou práci rukama dělati, vyňati jsou: ruka světská, lidé rytířští, aby mohli jiných hájiti. Duchovní jsou též vyňati od tělesného díla a má jim potřeba dána býti. I žakovstvo jest vyňato, které se věrně učí; jim má almužna dána býti. „Ale tito žáci, ještě jedauc almužnu, potom se szení, nebudau bez pomsty. A vy ženy, ježto je pojímáte a k sobě vnađíte, hleďte, abyšte boha nehněvali...“ (Ned. 9 po sv. Tr.)

O trestu smrti. Když zloděje popadnou, odsoudí jej na smrt, aby oběšen byl. Soudí spravedlivost ale nespravedlivě, neb jsou sami v hříše smrtebném. Sami jsouce hodni pekla a zvěšení, odsaudí k oběšení. By sami v se nahledli, ne ihned by tak rychle kvapili člověka na smrt odsauditi. (Ned. 3 po sv. Trojici.)

O válce. Rokycana nevyslovuje se proti každému válčení, ale horlí, že Čechové se z řemesla oddávají válce a dávají se najímati každému, kdo více dá, i kdyby byl ďábel z horoucího pekla.

Bohatsví bývá s mnohým nebezpečím pro spasení lidské spojeno. Ale voleným božím zbožím bude příčina k zasloužení nebeské radosti (Ned. 15 po sv. Trojici).

II.

(*Neděle po 1 Božím narození*)... Ale jáť vám pravím: jdete-li s uohněm opatrně, takť jest vám s tím zbožím opatrně vuokol jíti, nechcete-li o duše přijíti. Ale rci: vostudiš nám je, kněže, vostudiš! Ba mluv sobě co chceš, myť proto jakžkoli budem moci zboží dobytí, dobudem — Ale zvíte, jakého konce proto dojdete, nemějte péce. Mnedle můžete-li vy kdy okusiti též chuti a sladkosti, kteréž okušují dobří lidé u vážném obírání s svým milým bohem? Ježto milý buoh jim zde dá okusiti té chuti a již jim jako závdavek dáva, že potom dojdú oné věčné sladkosti v nebeském království. Ale hovada tělesná, lakomá toho nemohau míti, aniž se oni o to postarají, ani za to boha prosí a kusa se proto pekla nebojí. Všakť jest to na oko viděti. Tito lidé chudí, kmetikové, babky ihned před svítáním lezau k kostelu a tlukau se. A přeže všechny mše v kostele budau a doma se druhdy nic nevaří. Ale tito bohatí leží, protahují se. A na chvíli se vrazí do kostela, nuž rauče zase! Mnoho-li vidáte těch bohatých, ani k tělu božimu jdau? Ano slibuj, voníť jim; hadaj, nalezl-li by tu druhé pány, panoše, ježto od dvaceti let nepřijímali; vím v jistotě, že by našel. A tito pak měšťáci a jiní z uobyčeje, že se teď vánoce nahodily aneb jiný hod aneb až hlíza na hrdlo naskočí, tož teprúv a to ne z milosti než z bázni: a a milý kněže! A potom žádného polepšení ani změnění, a to jest znamení nehodného přijímání, když se lidé po přijímání těla božího nepolepší.¹⁾

(*Neděle mezi ochtabem božího křtění.*) (Josef a Maria) nalezli jsau ho (Krista) v chrámě... Toť rovněž ne jako vaše by děti nalezl, ani na aulici chrlejí kamením, křičí, lají. Nebo tyto jiné mladé lidi v krčmách, kostkách, u tance. Aha nebohé mátery a otcové popláčete-li, poželíte-li toho... A jáť

¹⁾ Ruk. Brněnský dříve Štokholmský, napsaný od Stanislava z Křižanova r. 1503 (v 1 části tohoto článku omylem vytištěno r. 1500), byl laskavým prostřednictvím p. archiváře V. Brandla do Prahy zapůjčen. K porovnání klademe tuto následující vyňatek: „Ale jáť vám pravím, jdete-li s ohněm opatrně, takť jest vám třeba s tím zbožím vuokol opatrně jíti, nechcete-li o duše přijíti. Ale rci: ano vostudiš je nám, kněže vostudiš. Mluv sobě co chceš, myť proto jakž koli budem moci dobytí zboží, dobudem. — Ale zvíte, jakového konce atd. I mnedle můžete-li vy kdy okusiti sladkosti té chuti atd. Tito lidé chudí... ihned před svitem lezau atd. Hadaj nalezl-li by ty které pány nebo panoše atd. — Text ruk. Br. jest často kratší.“

pravím, že ne jednú¹⁾ máte, byť byla tele urodila, než to dítě, ne jedno žeť by méně trpěla v horaucím pekle... (Rodiče mají dětem) dobrodinství boží klásti před oči a popauzeti jich k zamilování boha. Čili vy jinak činíte, žeťo vás k tomu vaše pajcha dme. A a milý synu, vaše babka Rožmberských a Chlevcové vám ujci a Krvníček teta. Veď, umíte-li to, ó bídní rodičové, s vaší pýchau!

(*Neděle 1 po ochtábě božího křtění.*) Jako kdožkolivěk tělo boží nehodně přijímají, mají-li hřích, jakož tito hřeší nehodně přijímající tělo boží, tak tito hřeší, kteří v manželství vstupují nerádně jsauc v hříších smrtedlných a jiným aumyslem, než pro své a její spasení. A toto přijde lotr rufián nerádný: ta a milý kněže, chceme v svaté manželstvo vstaupiti. A ona lotryně nevěstka a svaté manželstvo! Oh ba rci, v svobodu hřichuov a rufianstvo, i nazývají svátostí, a jsauce nerádní; rovně jako kdyby boha ďáblem nazval. Byl-li by to hřích? Oho, diš, byl! Takť jest toto hřích praviti, že chťi v svaté manželstvo vstúpiti a vstaupí v pravé rufiánstvo a v svobodu hřichuov, aby svau nešlechtnost svobodně páchali. Ale že tuto před samým čtením (Jan II o svatbě v Kaně): „a po třech dnech svatby staly jsau se;“ co i toto?²⁾ Aby ne ihned ta skládání byla, když se oddadí, ale aby prodlili. Nebo tak jest ustaveno do třetího dne najméně, aby sebe byli prázdní pro poctivost svátosti manželské. A toto ihned, leč by toho u dvorův nebylo. Ano toť je večer oddadí a ihned spolu spat vedau. A mluv co chceš, oniť jinak neučiní, takť jest to dobrá družina...

Ale že jest na této svadbě byl p. Ježíš, ty, když se ženíš, toho máš se vši pilností hleděti, aby, což jest na tobě, žádný zlý člověk nerádný na tvé svatbě nebýval. Tak-li vy toho hledíte? Ano? Aniť szovau, což najpyšnějších lidí, piščuov, hudcuov, lidí nerádných. Baby, drchtě³⁾ staré, oplzle mluví... Vy baby, na radovánkách, na svatbách, což vy tu řečí oplzlych, zadržavých vypliskáte!...

(Rokycana horlí proti těm), kdož povolují tělu, aby manželé sebe poživali, kdy chťi a kolikrátkoli chťi... Sv. Augustýn praví, že méně by hřešil nejednau dotkna se nevěstky než své manželky nerádně. Ač von proto nedí, by hřích nebyl z nevěstky, ale méně vážen jest, protože jest manželství svátost. A mní von, když již sobě ženu pojme, aby mohl s ní svú vuoli míti a požívati jí, když ráčí. I,⁴⁾ prý, všaks pak má a proto jsem tě pojnal — když jemu bídníku nechce svoliti.

¹⁾ Nejedna, rk. Mus.

²⁾ Ruk. Brněnský: coj to?

³⁾ Drchty, ruk. Mus.

⁴⁾ Ruk. Brněnský: a budet říci.

Budeš-li ty pak ďábluo i s ní, ha! A nebozí manželé, jak ste nebezpeční svými dušemi, a nechťi slyšeti. Opět ti, žeťo svátkuov nezachovávají. Bartoloměje dřeli, Vavřince pekli, Janovi hlavu sraubili, Petra na kříži oběsili, a ty pak na ty dni tak hanebně tělu povoliti! Ach v pátek nastojte!¹⁾ Tvojoj pán na kříži rozpat... a ty, co činíš? Opět kdy těhotna, nenecháš jí. A, prý, nesvolíš-li mi, puojdu k jiné. Kdož tak dí kolivěk, již jest cizoložník. Potom když jest těhotna a požívá jí, bývá, že dítě bude blykavé, nemocné, struplavé, prašivé, chromé. Ano božec lámá, ano jako by na nože bral. I, prý, tak mám zlé dítě, že s ním nemohu celau noc hlavy položiti. I milá, buďte dobře živi, buďte sebe prázdní, když ona počne, až i odchová, takť by byli jako sluší děti. Ale takto daří se vám. A opět, když je nemocna, a ty jí nenecháš, běda bude!... Tak praví (lidé), že kdyby se tehďaz dítě počalo, když se tak nerádně manželé scházejí, že to dítě potom nebo bude malomocné, nebo padaucí nemoc bude mívati, a druhdy se přihodí, že i potvoru urodí. Jako se to bylo stalo v uosadě Svato-havelské, že jedna žena byla nedvědě urodila.

(*Neděle 4 v postě.*)... Nu vy páni měšťané, tak-li ste živi v svém obcování, že vy žádnému křivdy neučiníte v žádné věci, že vy, když vám hosté přijedau, nevodřete, neobhlaupíte, nepřesáhnete, tak-li jest? Nu vy kramáři, kupci, šantročníci, řemeslníci, šenkéři, již-li vy žádného nepřesáhnete, již-li neoklamete, již-li nelžete.²⁾ „Na mau víru, jinému bych nedala! Nu mau víru, samať tak mám!“ A lže. Již-li pravú míru, váhu dáte, již-li spravedlivě naléte? Nu vy páni, žeťo saudíte! Na konšelé, rychtáři, již vás nikdy darové neodchylí od spravedlnosti? Činíte-li vdovám, sirotkuom pravdu, již-li přízeň vámi nešine anebo hněv neb bázeň, ale upřímě každému spravedlivosti dopomáháte, že žádný na vás vpravdě nemuože žalovati, by mu se křivda stala? Nu vy páni, panoše, rytíři, nečiníte-li křivdy žádnému, neutískáte-li žádného, neučiníte-li násilí žádnému, neodřete-li, neobhlaupíte-li chudinky své ani žádného? Nevezmete-li křivě, bezprávě jednoho haléře s chudiny, aby mohli nežalovati na vás, v pravdě tak-li jest? Mnedle tak-li jste živi, jako vám zákon boží okazuje, abyšte měli na svých žoldích dosti? Tak-li jest? A oh, nebozí páni, zvíte, kdeť bude déle býti! Milí, nač jest vám buoh dal zboží? Zda na to, abyšte vy hojnost a dobré bydlo měli, rajrali, sami se, své ženy pyšně, hrdě připravovali, sedrauc s chudiny. Ano veď, na to jest dal?...

¹⁾ Ruk. Brněnský: nestojte. (Jinde nastojte.)

²⁾ Ruk. Br. ... neselžete, jižli pravú mieru sáhnete a váhu dáte. Nu vy páni, žeťo súdíte atd.

Neděle 2 po velikonoci . . . Dosáhna kněz pleše neb mnich kápě, hledí, anť loví, honí, vše hledí zpeněžit. Cokoli učiní, vše jemu zaplať, ode křtu, od svátosti oleje svatého, od svěcení mazancuov, a vždy daj! A tu lidem pochlebí ti polézači. Prý: budouť já slaužití třidceti mší, ač mi dáš, a budeš muk i hříchuov prázden. Ba ještěť bidníci i lidem hříchy oblehčují. I prý: co škodí panně u věnci¹⁾ choditi, však jest to jich koruna! Anebo opět prý: musí mladí lidé veselí býti, co tanec škodí? Ba ti mniši a kněží polizači příjdůť nejednu, ano v kostky hrají, ožerau se ožralci, opilci. A oni: nuže račtež pomoci ve jméno sv. Filipa. — Ať vám zdaří bůh, matka boží! . . . Vidí vlka, an se běře, nechají, nehájí, neb sau nájemci, není jim do ovcí. Vidí, ano ten vlk dábel duše lapá, nic oni toho nedbají. Ale mají se právě jako ony kobylinky aneb krkavcové. Ti když vidí, ano koně těžce táhnú u voze, byť pak i v bahně zválzi, kde oni toho nedbají, ani se starají o vobrok kusa. Ale kdyžť kuoň umře, tuť se teprův sletí, zberau. A tu teprů kváci, krkají ráchy — váchy na mrše . . . Co vidí po oněch městech hampýsuov, tancův, neřádův, her, zlých žen! Mnedle, mnoho-li na to kází, volají, mnoho-li se na to upláčí? A dějí-liť kdy co, ale slabě. Právě jako onen vězník starý, když blahne jednu: hav! a jedněť mu vrže kus chleba aneb talěř, hnedť nechá. Takéť oni, kdyžť mají dobré bydlo a palec jim podmaže, hnedť vše oblehčí. Ale kdyžť kdo umře, tuť se sletí jako koby: teprůvť: rekviem, rekviem! ráchy, váchy; leda jedně kuchyně jich tučnější byla. Takť jest to po hříchu na oko viděti. A lidé k nim přichylní lezau jako slepí, mnějíce, že tudy nabudau spasení, ano strach pekla horaucího. Ba budeť kněz pastýř neřádny, opilec, ožralec, krčemník, kuběnář, kdyžť jim jediné ty zevnitřní věci vede, mazance světi, kropí, líbání dává, jižť jest všeho dobrého dosti, jižť se tento lid na jiné neohledne, což jest přednějšího a podstatnějšího k spasení, než chválit jej uzříš. A pán podací: „Ó máme dobrého kněze, všeckyť rády vede.“ A bude zlý, nešlechtný, spasení nic nedbá lidského, leda on měl hrdlo plno. A kněz zase, anť chválí pána: „Ó mám dobrého pána, všeckyť rády kostelní miluje, desátku žádného nezadrží. Ba velmiť jest ctný, šlechtný pán.“ An bude rufián, cizoložník, smilník, lajce, lakomec, laupežník, zloděj, dráč své chudiny. A kněz chválí pána a pán kněze. Tak se vouplatu chválí a oba zlá a nešlechtná budau.²⁾ Ó jak málo lidé stojí o dobré kněží, nébrž v mrzkost, v nenávisť

¹⁾ R. často horlí proti věncům a podobným ozdobám.

²⁾ R. Br.: Ano bude cizoložník, lajce, dráč, žráč, a tak se v oplatu chvalé pán kněze a kněz pána a voba zlosyni budeta. A a jak málo stojíte o dobré kněží . . . Jak ty, babo, peniz neb groš . . .

mají, kdož jim pravdu praví. A běda bude! Jak ty, babo, peniez neb zlatý dobře ohlédáš, aby se neoklamala. Ba nakausneť jej, neumí-liť jinak. Ale komuť má své duše svěriti, nic se na to neptá, leda kněz byl . . . Byť doch v komži oblekl, těžť by se jemu tento lid zpovídál jako jinému.

Neděle 4 po velikonoci . . . Nuže, milí křesťané, hnau-li vámi tyto řeči? Rci: Nic. Právě se má tento lid jako osel. Huď voslu na lautnu, osel slyší teď, ale žádného kochání z toho nemá. Tak tento lid slyší slovo boží a nic jím nemuož hnutí . . .

Na boží vstaupení: . . . Někdy sau se byli Čechové o to postarali, aby což by zjevně se proti bohu dalo, aby toho bylo hájeno, tak že sau byli po městech v Čechách hříchové stavování, že jsi neuzřel, ať by kdo směl u věnci do města jeti aneb jíti; v neděli žádný nejedť, žádný na řady nedávaj, žádný oplzlých písní nezpívaj! A toho sau byli sobě Čechové dovedli, že na to Compactata zdělali a zapečetili papež, kardináli, biskupi, císař, vše. A to již zase plnú svobodů mají všichni hříchové. Kěz se za to stydíte, milí Čechové, že ste tu nevěru učinili bohu . . .

Neděle 2 po sv. Trojici: (Psi lízali nežity Lazarovy. Psi v tom kochání měli. Lazar nic než bolest.) Jedni psi sau lid rytířský, páni, panoše, rytíři, ješto ubohú chudinu jako liži, sedláčky, nebožátka, na ně těžká břemena zkládajíce, roboty zamyšlují, pomoci¹⁾ rozličné vozby dání k stavení: a vše svežte, chlapi! pánť jest přikázal! dajte po úroku, dajte z rohův! I toť jsau zamyslili, tak slyšeti na ně, aby z každého rohu sedlák z krávy groš dal. A také-liť, pane, co kážeš z vocasu dáti? Vsedet to na hrdlo, pomni to. Opět: dajte králi berni, po polu úročí, a pánu po celém. A zlí páni, nevěrní! A běda bude duši, nastojte! Nébrž kdo tuto pýchu těmto pánuom musí jednati? I sedláci. Kdo kolby, tanec, freje, kdo kvasy jich a hodování, kdo na to nakládá? Sedláci, nebožátka, vše musí nésti. On nebožátko pojí chleba suchého a napí se vody a pánu daj, ať hoduje. I aby toho buoh nechal bez pomsty? Aha, nikoli!

Neděle 5 po sv. Trojici: . . . (Neb) kteréž mu kolivěk dobré skutky vedem, nikoli nemuož to býti, aby se tu nětco nepřimiesilo lehkého, marného z naší nestatečnosti. Modlíš-li se, někam pomyslíš, tožť nedostatek. A tak i o jiných skutcích dobrých. I má člověk vždy prositi milého boha řka: „milý; pane, cožť se jest tu přimieselo z mé nedostatečnosti, račiž to odpustiti.“ Ale my hovada toho neumíme, leda páteře teď

¹⁾ vozby dání k stavení: v ruk. Br. nestojí.

řikal a neví, co tlámá, a srdce kdes. A my kněží, když hodiny odbrebem, již jest všeho dosti...

... (Luk. V. Kristus kázal Šimonovi na hlubinu vésti. Hlubina se vykládá vlnobití a nebezpečností. Má-li kdo spasen býti, musí se vydati v nebezpečnost, v hanění, kaceřování.) Tuž jest blahoslavenství milý buoh založil ne tuto ve cti a v chvále toho světa, v krásných jmeních, v vysokých duostojenstvích, v úradech. Ono prelat, arcibiskup, biskup, kardinál, arcipříst, probošt, kanovník, děkan, mistr, doktor, vše. Ale haněnu býti pro Krista a pro jeho pravdu, což tě to veď odporného, protivného? Nazvánu býti kacřem, odřezancem bludným, nelibo, nevděčno? I není veď div, že mnozí páni, panoše, rytíři, znamenití mistři, doktorové a jiní znamenití v Čechách i v Moravě¹⁾ odstupovali a odstupují od té pravdy Kristovy v ní se zrodilše, tělo boží a krev boží pod obojí způsobu přijímavše a již zpět lezau, odstupují. A co jimi k tomu hnulo? Vobrokové, úřadové, krásná jména, ono doktor, ono kanovník... A užít, aniž to omlouvají. A prý: co jest lidí pod jednu způsobu, biskupuov, prelatův maudrých, umělých! A co jich jest zemřelo, by měli zatraceni býti! — Ba, zvíťeli to, že na všem světě není většího pádu a zavedení než na mocných, maudrých a umělých?...

Neděle 8 po sv. Trojici:... A ti (lakomí kněží a mniši) se mají rovně jako psi. Pes, komuž obvykne, buď zlý neb dobrý, nevrkneť naň, a kohožť nezná, byť byl svatý člověk, tehdyť se naň zsadí. Též právě ti falešní proroci, čemužť sau již obvykli, buď zlé neb dobré, tak vždy v tom táhnú. Ale když by jim bylo co neobvyklého, byť bylo z zákona božího a to chtěl kdo vésti, užříš, jakť se oboří. A lid tento má se právě jako kráva nebo vuol. Kdyby kdo přišel k krávě i řekl: „Krávo, hyn! oneno řezník přišel, má tě zabiti“ — nic by kráva toho nedbala, byť se ho varovala, než jako jiného člověka, aniž by co řekla...

Neděle 9 po sv. Trojici:... (Páni, panoše, rytíři) sami zahálejí rajrajíce a těm to vydrau, ješto oni to těžce vydělají, ano krev z rukau teče. Toť jsau ti muži krvautní, ješto o nich David mluví: muži krvautní. Ješto oni to krvavě vyrobotovali a oni jim vydrau a za to sobě kupují stříbro, zlato, raucho drahé. Ano to vše krvautné jest, i to což snědí, všecko krvautné jest. Pakliť u nich co dělají těžce, ješto mnohokrát jim nezaplátí, nafukají se na ně, nalájí, zprostrkají: co chlap chce! A on nebožátko musí mlčeti²⁾ a dáť jemu nějaké zlé halěře,

¹⁾ v Čechách i v Moravě: nestojí v ruk. Br.

²⁾ A dáť... šmetrlíčky: v ruk. Br. schází.

šmetrlíčky. A on musí vzíti boje se. A běda, nastojte! Páni měšťko, nedolila-li si kdy tomu nebožátku, ješto tam těžce dělá, až krev z rukau teče, neb nedovážila neb přesáhla tvá milost, nad celpretem tu sedíc, párajíc sa v rukau? A on přijde ustana, upotě se, a ty jej přijmeš, nedáš pravé míry, nedolěš: vydáš-li z toho počet, hadaj?! A za to sobě pasuov, šlojerův krásných nakaupíš...

Neděle 11 po sv. Trojici:... A při tom se (kněží a mniši) ihned sveličují a za lepší mají, že hodiny říkají. A ty hodiny jediné: vr, vr — leda bylo. Avšak prý: „babo, co ty chceš tak často k tělu božimu, však neumíš hodin říkati jako my kněží!“ Ano její modlitba¹⁾ nejednau vzácnější před bohem, než by kněz těch padesát žaltářuov vyřikal. Mniši též také, že oni hodiny zpívají a v kápi chodí. A tudy vdovské lidské statky vytantují²⁾ svau pošmurností a v tom se sveličují: žádný jich netresci! Jeptišky také v svůj vejl a v hodiny daufají. Bekyně také, že teď světa nechaly. Aneb že ona pannú zuostala, v tom se sveličují, zalíbí, marná chlúba je nadýmá, že žádný jim slova neříkají, pakli díš, neopleveš³⁾ se. Tak máš do těch lidí, jak je umí ďábel chytře klamati...

Neděle 13 po sv. Trojici:... Mnedle když do kostela přijdete, tamtoli na tělo boží své všecko zření ustrnete čili kam jinam smilně v kostele pohledíte?... Ah co toho bývá, nastojte!... Nuž vy baby chomautnice, ženy fiflovné, pyšné, hrdé, nu vy věnečníci prohlédáte-li věrau k Ježíšovi, vidíte-li jej tuto o hlohové koruně? či jest vás ďábel oslepil?...

Neděle 14 po sv. Trojici:... Ale věz, žeť jest hrozný, těžký hřích před milým bohem, ješto lidé v řeči, v obcování jiným bývají ku pohoršení; ono v chodu, muži, kněží, žáci, lajci nestydatí. Puoja kněz v třevičkách krátkých a málo, chce blato přescočiti, okáže nohu dolů. Oh nečistý pope, nestydatý, že se nestydiš v své hrdlo! tuž jest, veď, David padl, užřev nohy holé u Bersabe... Též žáci nedbají noh krytí, též lajci. Než jako oni ženkylové chodí, nezakrývajíce noh. Ba mívajíce nohavice, styďte se!

Neděle 16 po sv. Trojici:... Nejedni jdau na to na kázání, aby kněží v něčem popadli a obžalovali... Jako to bývalo za M. Jana Husí sv. paměti, že s Malé Strany poslali, aby po něm psali a hledíce, zda by jej mohli v čem polapiti a obžalovati. A Mistr Jan Hus říkal, když takového co kázal: „napiš to, sysle, napiš to, poláku, a hledte, abyšte právě psali.“⁴⁾

¹⁾ Ruk. Br. páteř.

²⁾ Ruk. Br. vyluzují.

³⁾ Sr. Jungm. Slovník: opleji.

⁴⁾ Místo toto v Ruk. Br. se nečte.

Neděle 19 po sv. Trojici . . . Bauří-li se to moře, tento hanebný svět? Jest-li co válek a nesnází? Pohleď, hyne-li co v tom nebezpečnosti lidu! Neb kdežkoli kdo jede a neupřá se, kdo jest spravedlivý, aby k tomu jel, a pojedje k křivému, sejde-li v tom a nepokáje se, jistě peklo jeho čeká a žádný spasen nebude. Hyne-li tu co lidí a zvláště Čechuov tato léta? Mnoho-li se oni na to ptají, kdo jest křiv a kdo jest práv, aby k pravému jeli? Na toť se oni ptají, kdežť více dávají.¹⁾ A byť věděli, kdo jest práv a křiv, za toť slibuj, že by mnozí jeli k křivému, když by více dal?! Ba byť ďábel z horaucího pekla zavolal vojnu, za toť slibuj, že by se našli mnozí Čechové, aťby jeli, kdyby jedno dosti dávají?!

. . . (Nebo) tento lid i po smrti své pajchy nenechá: ono tuto mne položíte a udělajte mramorový kámen na muoj hrob! A toto dajte do tohoto kláštera, ať se za mne věčná památka děje! . . . A mniši a kněži lakomí: „a a daj toto, a budeš mít věčnú památku! Ba jestližeť tebe neuchová buoh, vpišem tě v naše knihy!“ Ba jestliže jsi v uony knihy věčného života vepsán, nechť tebe žádný po smrti nevzpomene, doběť jest tvá věc; pakli nejsi, ba byť všichni kněží i mniši po všem světě tě psali v své knihy,²⁾ toběť to nic platno není. Mnedle však vídáte, když tam sedlák na poli seje, že vždycky před se mece, ne za se. Téžť jest rovně ty paměti po smrti činiti, jakoby rozsívaje i tam za se metal, velmiť sau ty paměti nebezpečné na ně zpoléhati. Pohleďte na tyto kláštery, ješto předkové vaši nadali a paměti zdělali věčné, věčně-li jim tak trvají, jakžť sau oni chtěli. Ano již roztrhavše mezi se, i na to hodují, dobré bydlo mají . . . Toť máš to nadání!

Neděle 20 po sv. Trojici . . . tomuto lidu nynějšímu, ješto jest odšel od Ježíše, od zákona jeho, od čtení, nebrzo se kněz zlíbí. Nebo který by v pravdě cestě boží učil, trestal, káral z hříchuov, zdravé naučení dával, pravdu mluvil řka: vezmi kříž svůj, zapři sám sebe, poď po mně; ba, prý, s jich kázáním, ano mohl by člověk zaufati. Ihned se k zaufalství obrátí, ale aby polepšeli, nic. I to jest povaha pekelníkuov a z toho hned nelibost k knězi vezmau. A proč se to děje? Neb sau odešli od Ježíše. Než teď hledí sobě kněze zjednati k své voličce, aby jim lehce nebeské království ukázal: „Tuto dnes máte odpustky a tamto pauf dobrá.“ A lidem milo ondy v letě se projíti, ono k sv. Prokopu, ono na Vyšehrad, ono k šlojeri nejistému. A projdúce se, tím lépe pojíme. Tak máš do tohoto lidu.

¹⁾ B. Br. kde lép žold platí. Buď jak pravý nebo křivý, byť pak čert z pekla na vojnu zavolal a hojně platil, táhlit by.

²⁾ R. Br. vepsali v mšály, nicť tobě to neprospěje.

Neděle 23 po sv. Trojici . . . Tak máš právě o této svaté pravdě, že protivníci té krve drahé na to se byli snažili, aby tu drahú krev udusili, aby nebyla od věrných křesťanův přijímána z kalicha. Ó! ó! co sau o to práce, nesnáze, hádání strojili až vždy na to přišli, že jsau sami vyznali a zapečetili, že jest slušné, potřebné, užitečné a spasitedlné přijímati lidu obecnému tělo a krev boží. A poněvadž jest slušné, tehdy jest to v zákoně založeno božím. Nebo dí sv. Augustin: že což jest slušného a spasitedlného, že se vše v zákoně božím shledává . . . I protož chtěl bych já, aby vy se učili i vy, baby, abyšte uměli té pravdy hájiti. Nebo bojím se, žeť ještě o to nesnáze bude, nebť oni všemi obyčeji hledí to udusiti, kudyť by jedině mohli. Byť jedno mohli co naleznúti, jest-li by podobně mohli proti tomu postaviti, jednak by uzřel, jak by hrdlo otevřeli. Nebť oni nepřestávají o to vždy mysliti, taktť jest toho ďábel pilen jich proti tomu popauzeti. Vy veď nevíte, jakoť my víme. Ah milý bože! co jest těch chytrostí, traktátův bylo proti tomu! Avšak sám milý buoh divně je uvedl, že sami vyznali. Pomahajť milý bože té své pravdě a rač ji zvelebiti, drahý Ježíši, a rač umdliti ty protivníky té sv. pravdy!

Neděle 24 po sv. Trojici . . . Lékaři sau kněží, ješto léčí, lékařství dávají, ono zpovídají, a lidé na to zpolehnú. I prý: jaksi mi lehko, jakž sem se zpovídál! Zpolehne na to, že jej kněz rozhřešil. Ale nikdy by kněz neměl rozhřešiti žádného, leč prvé porozumí, že jej hříchové mrzí a že jich žeje. A má úmysl jich zuostati. A když jej na tom postaví, že má vuoli plniti všecha boží prikázání, tož teprův rozhřešiti. Ale s těmito tanty bude, kdož jemu dá několik modliteb říkati. A teď postiti se v středu a on to splně mní, že již všeho dosti. Ale protoť kněží dávají ty modlitby říkati, když rozumí, že se člověk nerad modlí, aby tudy navykl, aby se rád modlil, a též o postu. Ale lidem rozumným, ješto se rádi modlí, není toho potřebí. Jiné lékařství dávají mniši, kněží: „Ono, tuto puojdeš, tuto polibíš, tuto mezi bratři do kláštera, pomůžeš a budeš účasten jich modlitby!“ A lidem to milo a zdá se, že by nětco bylo. Ale čiň, co chceš, přijímaj jakékoli lékařství, post se, modli se, přijímaj tělo boží, choď na kázání, bývaj na každý den u mše, tobě to nic platno není k spasení, jestliže neučiníš, jako tato žena učinila (Mat. IX).

Na hod posvěcení . . . I protož u veliké poctivosti mají míti lidé kostely. Máte-li vy je v poctivosti? Bývá-li to, že kdy nerádně na se zhlédají v kostelech, myšlení nečistá, řeči, lecjakés šeptý strojice? Bývá-li pak, že pyšně, hrdě, naduté jdau do koteluov? . . . Sv. Václav, že rád u mše pomáhal, vždy v prostném rauše šel do kostela; až jeliž z kostela přišel, teprů

na se vzal knížecí raucho. A toto připraví se jako k tanci do kostela a jako modly! Zvíte, kdež bude déle býti, však nevěříte žádnému! A vy, bídní Čechové, ješto, kdež jedete tam do jiných zemí, do Míšně a jinam,¹⁾ ješto ste brali kostelní věci, kalichy, ornáty, ubrusy, zvony, shledáte, nebudete-li se káti, což vás proto potká. Potom příjevše dělali z kalichův pasy, z uornátův kabáty, z ubrusův košile, čechle. A kterak toho bude buoh těžce mstít, nastojte! A vy, ješto kostelních věcí chováte nepoctivě, kalichův a jiných věcí, tu kdež s svými manželkami svú vůli pášete, běda, bude, nastojte! Kterak vy všady při všech věcech své duše zavodíte!...

... Milý křesťaně, nedajte se sklamati, právát jest pravda, nemajíť proti tomu žádného písma stálého. Pakli mají, nechť okáží, chcem opraviti... A pro buoh nehleďte na to množství, na ty zástupy. Nebo vždycky od počátka v množství bylo pohanění a v malém počtu požehnání... Pomníte-li, jaká vojska bývala z Míšně i odjinud, chtěce zákon boží zahladiti a vždy milý buoh pomáhal, že málo bylo Čechův a velmi veliká vojska přemáhali. A pravili, že chtěli sedly českú zemi poklásti. Papež byl kříž vydal na Čechy... Také aby toho hleděl tu, kde máš dáti (almužnu), aby snad nedal tu, ješto by boha rozhněval. A nepřáteluum božím špiže nedodal a jich posílil ve zlém. Jako těm šterceruom druhým, ješto sau neřádne živi proti prikázání božimu, nebo těm tulákuom zahálevým, silným, ješto se po pautech tkají,²⁾ aby nedělali. Anebo těm, ješto se zjevně protiví pravdě a čtení sv., tupí, hanějí, kaceřují, v uoči hledíce, radi by to udusili. A Čechové, hovada hloupá, slepá, vše to krmí, chovají, pychlí, ani je všemu světu hyzdí. Dopusťeníť jest to boží. Než pak aby hleděl, kde máš dáti a komu almužnu; i jest paterá almužna milá a libá milému bohu. Jedna pomoci a vzdělávati kostely potřebné ke cti a k chvále boží a pro lidi ke spasení... Druhá almužna jest libá milému bohu pomáhati těmi věcmi kostelními buď okrasami neb jinú věcí. A k té oběti drahé oplatky neb vínem se přidávati... Třetí almužna jest kněžím chudým, nuzným, kteříž věrně pracují o spasení lidské a hledí slovem i skutky dáti dobrý příklad. Tuť jest sv. almužna, ne těm lotruom, kuběnáruom, svatokupcuom, ožralcuom neřádny. Ale těm vy spíše dáte než jiným... Čtvrtá almužna jest dáti těmto chudým, nuzným auduom Kristovým... Ale pohřichu že vy málo na ty audy Kristovy dbáte. Kolik ste již postavův kaupili k zimě na chudé? Anebo velmi-li jim pomáháte drvy neb jinú věcí k zimě?...

¹⁾ R. Br. ješto kdež tam jedete do jiných zemí na vojnu.

²⁾ R. Br. ješto se tulají po pautech.

Pátá almužna jest libá milému bohu a veliké odplaty, ješto kdež jest obec nuzná, chudá a člověk zvěda i pomůž jim, té vši obci. Jako ješto někde shoří, a lidé jim pomohau lesem, vozbú. Ono ješto se cesty zkazí, ješto toho oba užívá, a někdo dobrý opraví, dá lesu, velmi se ta almužna líbí milému bohu...

Na hromnice kázání... A poněvadž nad těmi mstěno bude, kteříž jdau do kostelův a požívají svátostí bez ducha sv., co pak díš, stane se těmto, ješto jdau do kostela v duchu pyšném, hrdém, nadutém? Páni, panoše, měšťáci, ano třevíce červené s špicí, any vlasy s vajci dělané, ano rukávy do země, ano věnce. Též ženské pohlaví, ano se povleče po ní sukně, rukávy, blány. A hlava jako chomůt veliká, ano perlové věnci, páteři, prsteny na rukú. A toť oni vše vymluví: „I na nás to sluší. A což to škodí panně věnce?“ Žeť oni každý hřích vymluví.

Na sv. Vita... Tyto matky a otcové, ješto z té hovadné milosti děti připravují, fífluji, ono třevičky červené, oboječky. Ješto kdyby máti po křtu, vezmúci meč, i sraubila dítěti hlavu, méně by mu uškodila, nežli ihned z mládí vedauce je k pyše světa, nébrž prospěla by jemu, pomohúc jemu do nebes. Co jest Eroses zleho těm dětem učinil z mordovav je, an prospěl, že mučedlniči korunu vzali?

O narození p. Marie... Ba mnedle velikau-li pak vážnost mají k tomu drahému tělu božimu? Nic. A běda bude! Ah ti páni, panoše po hradech, po tvrších, ješto po jistbách jim mše slauží. Oni budau v kostky na těch stolech hráti, budú tu tancovati a pak budau tu mše sv. slaužiti!

III.

(Dominica tercia post trinitatis)... Pohřichu že tohoto lidu ani tvrdým mluvením ani lahodným žádný ku pokání nepřivede. Oni Ninivitští byli poslušnější nežli nynější křesťané... Byť byla taková kázání v Sodomě a Gomoře aneb v Tyru a v Sidoně jako v Čechách, jistě činili by pokání. Křesťané, den jako den vždycky majíce dosti slova božího od kněží věrných, proto se nic lepší nechtí. Pohřichu že se mnozí lepší jako řemen v uohni... Kdybyšte často na kázání bývali, však byšte mnohé věci slýchali a zákonem božím zpravovali...

(D. quarta post tr.)... Pohřichu málo víry na světě, pravda nohu zlámala, víře dno vypadlo... Ustydla láska v každém kútě, zvláště v Čechách. Čechové obvěšeli se rozličnými hřichy jako chodec mošnamí...

(Dominica quinta p. tr.)... Ptajte se na věrné kněží a k nim jděte na slovo boží. Ale falešných a bludných se vy-

stříhajte. Bludní k bludným raději jdú, nebo pravdy boží slyšeti nechtějí. Bojím se o některých, aby se nedali Pikhartuom zklamati . . .

(*D. sexta p. tr.*) . . . Radil bych každému, zapírá-li kto čeho, nenuť k přísaze, nebo tíže by hřešil nežli on. Tvú i jeho duši ztratil by. Milý člověče, raději trp škodu, větší odplatu vezmeš a míti budeš, nežli by vysaudě tisíc kop, i dal je chudým . . .

. . . Spravedlnost židovská byla hlava za hlavu, oko za voko, zub za zub. Křesťanská spravedlnost dokonalejší, ne zlé za zlé, ani lání za lání . . . Hle nemá býti zlé za zlé: milý člověče, bohu máš pomstu poručiti. Buoh ráčil říci: Mně pomstu poruč! . . . Hle nemáš se mstíti, jako vy mnozí mstíte se až k smrti, někoho káží voběsiti, jiného stíti, upáliti, vodřiti, na kuol vstrčiti. Z těchto řečí vy můžete porozuměti, kto jest pravý křesťan: že ten, který miluje netoliko přátely, ale také nepřátely a své protivníky, hance, poměvače. Také ktož almužnu dává ne na chlúbu lidí, kto se modlí v skrytosti tam někde v pokojíku, v súkromí, kto se postí s ochotností bez tesknosti. Tyto povahy kto má do sebe, ten jest křesťan pravý, kto nesaudí a nepotupuje bližního svého, kto má úmysl umříti pro pána Krista, pro jeho pravdu velebnú. To jest pravý rytíř a křesťan věrný. Někdeť sau v tišině, ješto o nich svět neví. Těch buďme následovníci, jistě že nezahynem . . .

(*Dominica septima p. tr.*) . . . Ač Pikharti ohrazují se zákonem božím (pravice), že pán Kristus nekázal se postiti, proto oni lhau . . . Pikharti, co sobě vymyslili, to za víru drží, a co pán Ježíš ustanovil, to v nic obracují. Jako toto: pán Kristus tělo své dal věrným, aby jedli a jeho krev pili. A oni pak zastírají se tím, že jest na nebi a že není ho na zemi v svátosti oltářní . . .

(*Dom. octava post trinitatis.*) . . . Zákon boží jest pravda. Tehdy od kněze věrného, učeného ptaj se na zákon boží, ne-ptaj se Pikharta bludného! u víře zkaženého! Tenť pravdy nepoví, ač zákon oznámí, ale podle svého zdání jej vypravuje, falešně a lživě. Milý věrný, tu se nedoptáš spasení, ale spíš zatracení; nechceš-li zavéstí duše své, buď prázden bratrstva Pikhartského! . . . Nehleďte vy na jich náboženství, ač někteří jich náboženství chválíte, že sú pokorní a nábožní, hleďtež, abyšte o duše nepřišli . . . Po skutcích jich poznáte je; vezmi příklad na trní, jak se ho dotkneš, tak se zbodeš. Toto obrátím k bratřím falešným, netrpělivým, žádné trpělivosti při nich není. Jediné dotkni se ho slovem protivným, uzříš, jakť se zježí, ssupí proti tobě, jako trn zbode tě, protivnými slovy uhaní tě. Hle ač se vydal, aby trpělivým byl, proto daleko to od mého bratříčka, zavilého, bludného . . .

(*Dom. nona p. tr.*) . . . Věrní učitelé zákon boží pravě káží, ne jako bludní, oni básně bájí. A není podobné, aby tak vlk vajl, jako pastýř trúbí. Jinak vlk vyje, jinak pastýř trúbí. A když vlk vyje, vovce se straší, ale když pastýř trúbí, vovce se radují, nebo vědí, že na vlka trúbí. Tak také Pikhart ne-umí tak mluvit jako věrný kazatel . . . věrní kazatelé, písmo zákona božího kážice, výklady doktorskými toho dovodi a roz-umy vykládají, ale Pikharti, když káží, ne doktory, ale svými duomysly dovozují a vykládají a to falešně a bludně písmo valchují . . . Takto je poznáte: když vám budau zákon kázati Kristuov a falešně vykládati, tělu božimu se rúhati a kněžstvo haněti, vězte jistotně, žeť jsou to bludní učitelé . . .

(*Dom. decima.*) . . . Medle, kde který kněz jest v nenávisti lidu pro Krista? A my snad všichni přízně od vás hledáme, nechtějce vás hněvati pro vaše dary jakéžkoli. Neb by nám kuchyně schuravěla. Protož vás nebudem hněvati a vy někdy dary svými nám ústa zacpáváte . . .

(*Dom. undecima.*) . . . Pánbuoh Eliáše proto trestal, že propověděl, že by on toliko sám služebník boží byl . . . Tedy ti lidé, jenž slovau Mikulášenci, zle říkají: my sme lid boží. Pikharté, ti pak praví, že jsou lid vyvolený . . .

(*Dom. 15.*) . . . (Pikharté) před prostými lidmi čistě se otarasili, aby neseznali v nich bluduov; kdyby je znali pravě, však by k nim tak nelnuli a nepřistúpali zhusta. Lidem na voko zdají se býti tiší, pokorní, trpěliví, snesitedlní, spravedliví, rovně co kožích naruby. Pod tím faleš, blud a podvod. Pravda-li, že falešný zlatý svrchu jest zlatý a vnitř stříbro, cín neb čistec? Takovíť sú Pikharti jako zlatý falešný, před lidmi zdají se býti nábožní, tiší, pokorní, ale vnitř lstiví, liší, falešní, neupřímní pokrytci, lajci, rufiáni, vožralci, smilníci, cizoložníci, duší lidských vražedníci, ve všem zlém zlými se srovnávají, jedno s nimi do kostela choditi nechtějí, než v hodování, v lání, v krčmování, v opilství, v tom se s jinými srovnávají. Pikharté, falešní učitelé, nad vás nic nemají než blud, v němž stojí . . . Dí duch páně o bludu v uosobě nevěstky: „Kolik jich koli vešlo tam, nevrátili se zase.“ Prosím vás, mnoho-li jich znáte aneb víte, kto sú v ně vešli, aby od nich zase odešli a jich se strhli. Po hříchu že sú ti horší, kteří v blud upadli, než ti, ješto je svedli.

(*Dom. 17 p. tr.*) . . . Židé zbúřili sa na Krista a jej zmor-dovali, rovně tak dočeká se pán Kristus na mnohých křesťanech, jako se již dočekal, že Pikharté z víry vypadli prvě byli věrní křesťané, ale již sú morděři p. Krista, mordují ho haněním (pravice), že jest modla, motýl, (pravice) že není v sv. svátosti oltářní . . .

(*Dominica 23 p. Trin.*) Židé mluvili pravdu: „Víme, že pravdomluvný si (Math. XVII). Potom sobě dali podhrdek, pravíce, však jest svůdce . . . Hle toť podhrdek těm, ktož prvé chválili pravdu a již ji tupí. Nebo jste prvé lhali, nebo nyní! — můž jim tak řečeno býti. Byliť sú mistři, Mistr Sovka,¹⁾ ten pro kus kožícha zapřel kalicha,²⁾ a Mistr Havel, ten zaběhl v Pikharty, aby byl zveleben a ctěn, jakož sú se jím divně pochlubili Pikharti . . .

(*Dom. 24.*) . . . Již nyní nevím, na čem sau ustrnuli, neb přísný chléb již opovrhli a žemličky jim mnoho vína vypijely. Nebozí, tak se vrtí, že nevědí, na čem mřítí mají. Ač mnohé svedli, proto buoh svých zachová a je u víře utvrdí, upevní. Ba dá nám v ní až do smrti setrvati a po smrti dá duši věčné odpočinutí v nebeské radosti.

¹⁾ Sr. Krasonickéhoho traktát v Č. Č. M. 1878, str. 397 (Nedávní mistr Sovka atd.).

²⁾ Br. Jafet v Hlase strážného dí, že o Rokycanovi bylo přísloví, že v naději toho důstojenství oblevil v náboženství, a pro kus kožícha zapřel božího kalicha.

Jak soudil Luther o Husovi.*)

I.

Úkolem tohoto článku není porovnatí Husa a Luthera, osoby a povahy, snahy a učení¹⁾ obou mužů: chci toliko vypravovati, jak Luther o Husovi soudil, při čemž se objeví, že soud jeho o českém mistru vždycky jednotejným nebyl a nezůstal. Bylo by sice hodno obzvláště vyskoumatí a uvážiti, zdali hnutí husitské, také mimo Čechy se šířící, v Německu pozdější reformaci půdy nepřipravovalo: než napřed tvrditi lze, že celkem husitství na Čechy obmezeno zůstalo, na půdu německou jen jednotlivé jiskry vysílajíc, které záhy zase zhasly a udušeny byly.²⁾ Menšího objemu sice, avšak vážná jest otázka, zdali a pokud Hus příkladem a spisy k tomu přispěl, že později Luther na podobné dráze reformatorské se octl; k ní odpověď čtenář snadno v následujícím vypravování najde.

V 16. stol. Němci častěji a s větší než před tím láskou s Husem, s jeho soudem a s jeho spisy se seznamovali, čemuž

*) Č. Č. M. LIV. (1880), str. 60—78.

¹⁾ Nejstarší práce tohoto druhu, ovšem bez vědecké ceny, jest spisek známého odpůrce reformace a později biskupa vídeňského Jana Fabra, vydaný v Lipsku: „Wie sich Johannes Huss, der Pickarden und Johannes von Wessalia Leren und Bücher mit Martinus Luther vergleichen. Beschrieben durch Doktor Johann Fabri.“ — Předmluva datována v Praze, 1. září 1528. Faber dokazuje, že Hus, Wesel a Bratři jsou lepší než Luther, t. j. že on jest ještě horší kacíř. — Zcela jiného rázu jest spis r. 1618 od Martinia z Dražova vydaný (Hussus et Lutherus seu collatio historica duorum fortissimorum Jesu Christi militum).

²⁾ Tak soudí též Julius Köstlin ve své obsírné a dosud nejlepší biografii Lutherově (Elberfeld 1875): „Freudig hat Luther später in Huss einen Vorgänger... erkannt... Allein die positiven Einflüsse von Huss' Lehre, Wirksamkeit und Märtyrertod waren in Deutschland auch bei denjenigen Kreisen, in welchen reformatorische Ideen lebten, soweit wir sehen, nur sehr gering“ (str. 8). — Luther sám po lipské disputaci husitství v Německu jakousi váhu přikládal. V. spis jeho z r. 1520 Von der neuen Eckschen Bulle und Lügen: „Also ist an vielen Örtern Deutschen Landes noch allzeit blieben das Mummeln von J. Huss und hat immer zugenommen, bis ich auch darein gefallen...“

děkujeme za jediné dosud vydání spisů jeho latině psaných.¹⁾ Zároveň v té době obrazotvornost lidská některými pěknými obrazy vyjádřila, jak si vrstevníci a přívrženci Lutherovi poměr svého učitele k českému mistru představovali. Nejznámější jest historická pověst o věštbě, kterou prý Hus v plamenech labuť — Luthera — ohlásil, jež od nepřátel spalena nebude. Zárodek její obsažen jest nejen ve jménu Husově, ale též v některých listech mistrových, kde s narážkami na význam slova toho v jazyku českém se setkáváme.²⁾ Rozumí se samo sebou, že tato pověst teprv za živobyčí Lutherova, jak ze spisů jeho od samého poznáváme,³⁾ vyvíjeti se počala. Při

¹⁾ Johannis Hus et Hieronymi Pragensis historia et monumenta Norim. 1558. Po druhé Francof. 1715.

²⁾ Sr. zvláště list k Pražanům z r. 1412 (Palacký Documenta p. 39): Jam, ut audio, moluntur, ut sacellum Betlehem diruant, et in aliis templis, in quibus verbum dei docetur, prohibent praedicare: verumtamen confido in deo, quod nihil efficient. Prius laqueos, citationes et anathemata Anseri paraverunt, et jam nonnullis ex vobis insidiantur; sed quia Anser animal cicur, avis domestica, suprema volatu suo non pertingens, eorum laqueos rupit, nihilominus aliae aves, quae verbo dei et vita volatu suo alta petunt, eorum insidias conterent. — Hus míní své přátele a příznivce pražské, kdežto Luther místo toto k sobě vztahoval. — Sr. též listy o snu Husově p. 93—96.

³⁾ Sr. Lutherův spis „Auff das vermeynte kayserlich edikt ausgangen 1531“: Sankt Johannes Huss hat von mir geweissagt, da er aus dem Gefängniss ins Behemerland schreibet: Sie werden jetzt eine Ganss braten (denn Huss heisst eine Ganss). Aber über Hundert Jahr werden sie einen Schwanen singen hören, den sollen sie leiden. — Sr. též Manso: An vere de Martino Luthero vaticinatus sit Johannes Hussus. (Vermischte Abhandlungen und Aufsätze. Breslau 1821.) Manso otiskuje též verše Slezana Jeronyma Treutlera († 1607):

Anser eras et te Romana caterva cremabat,
Quod nimis obstreperus Pontifici anser erat.
At tua vindicias habuerunt fata; repertus
Nempe fuit, quem vox summa canebat, olor.

Constantem inconstans Constantia sustulit Hussum,
Pro Christo ardentem dum subit ille rogam.
Anni abeant centum; causam Christoque mihique
Dicetis, cygnus cum anseris ultor erit. —

České verše otiskl Mikovec v. Briefe des Joh. Hus, geschrieben zu Constanz Leipz. 1849. — Sr. též verše Jana Campana ve spise Martinia z Dražova:

Anser in his Czechicus Germano certat Olori,
Imo pro vera certat uterque fide. oc.

Na str. 350 týž Martinus vypravuje: Praegae in nova Urbe, ei templo D. Wencesilai parieti adscriptum est hoc distichon:

Anni abeant centum, causam Christoque mihique
Dicetis, cygnus cum anseris ultor erit.

pohřbu jeho od Bugenhagena přednesena byla již v té formě, jak potom častěji se opakuje.¹⁾

Pozdějšího původu zdá se býti pověst jiná. Vypravovalo se totiž, že Fridrich Moudrý, kurfist saský, měl sen podivuhodný r. 1517 v noci přede dnem, kterého Luther na dvěře kostela ve Wittenberce své články o odpustcích přibíti dal. Viděl prý mnicha (Luthera), písmo pišícího na dveřích kostelních perem tak dlouhým, že až do Říma sahajíc tiary papežovy se dotýkalo. I dotklo se jí takovou silou, že zviklaná s hlavy papeži padala... Kurfist vztáhl ruku, by jí zadržel, a v tom se probudil... Péro ono prý bylo z husí, jež před stoletím letěla prorokujíc: „Heut bratet ihr eine Gans, über hundert Jahr wird kommen ein Schwan, den werdet ihr wohl ungebraten lan.“²⁾

Zajímavo jest též vyobrazení ve stkvostném kancionale Menšího města Pražského z r. 1572, nyní v universitní knihovně chovaném, kde viděti Wiklefa křešičiho, Husa svíci zapalujícího a Luthera planoucí pochodeň v rukou držícího.³⁾ K tomu lze podotknouti: Svíce Husova sice Wiklefovým světlem svítila, než Lutherova pochodeň na ní se neroznítala.

V 15. stol. v Německu jméno Čech tolik znamenalo jako kacíř, a vše, co z Čech přicházelo, pokládalo se za bludářské a církvi nebezpečné.⁴⁾ I humanisté, kteří o věcech církevních a náboženských nejednou volněji se pronášeli, šli většinou za

¹⁾ Sr. vydání Altenburské spisů Lutherových VIII, 864. Bogenhagens Leichenpredigt: ... wie denn Johannes Huss von einem künftigen Schwane selbst gepropheceyet hat vor seinem Tode, denn Huss heisst auff Bohemisch eine Gans. Ihr bratet (saget Johann Huss) itzt eine Gans. Gott wird aber einen Schwan erwecken, den werdet ihr nicht brennen noch braten. — Jiný vrstevník Lutherův, Mathesius, ve svých kázáních, které měl v Jáchymově (Historien von Luthers Leben, Nürnberg 1565, 24 Predigt.) di: Jetzt bratet ihr eine Gans. Aber über 100 Jahr wird ein Lahod (sic) oder Schwan kommen....

²⁾ V. Tentzels, Historiographi Saxonici, († 1707), Historischer Bericht vom Anfang und ersten Fortgang der Reformation Lutheri. Herausg. von Cyprian 1717. — Vypravování obsažené v Cyprianově poznámce na str. 242 sl. vyňato jest ze staršího spisu Kašpara Rotheho De gloria Lutheri. Jest pravdě podobno, že pověst povstala kolem r. 1617, když ponejprv slavena stoletá pamět reformace. — Na jiném místě vypravuje Cyprian podle spisu Centuria testimoniorum de sola fide, vyd. od Wolffermanna r. 1587, že r. 1531 v Gothě v klášteře sv. Augustina na stěně nalez-

nápis: MC quadratum, LX quoque duplicatum, Oraps (t. j. ora pro nobis) peribit, et Hus Wiclefque redibit.

³⁾ Sr. Hanslick, Gesch. der Prager Univ. Bibl. str. 627. Sr. též rytinu na titule spisku Martiniova, na které vidíme Luthera pochodeň svou na pochodni Husově rozpalujícího.

⁴⁾ Proto také nekaždé „husitství“ v Němech skutečně z Čech pocházelo.

obecným zvykem,¹⁾ a také theologové, kteří z té neb oné příčiny se stranou v církvi vládnoucí do sporu se dostali, proto za přívržence Husovy pokládání býti nechtěli. K nečetným výjimkám v té příčině patřil Ondřej Proles, z Drážďan rodem, generální vikář řádu sv. Augustina, zemřelý r. 1503, jenž nejen církev tehdejší za porušenou mnohými zlořády pokládal, ale také Husa mezi kacíře nevřadoval. Mezi vrstevníky Husovými byl kdysi Zachariae, professor vysokého učení erfurtského, jehož obraz v klášteře řádu sv. Augustina v témž městě ještě za Luthera se spatřoval. Byl na něm vymalován s baretem na hlavě, zlatou rúží ozdobeným, kterou prý — tak zněla tradice — od papeže proto vyznamenán i odměněn, že na sboru kostnickém v hádkách s Husem nad jiné vynikl. Proles se Staupitzem, později nástupcem svým v úřadě generálního vikáře, před obrazem stoje s povzdechem pravil, že by rúže té, kterou Zachariae byl ozdoben, zasloužití si byl nechtěl. I dodal, že Husovi křivda se stala a že Zachariae proto v pekle pykati musí. Než o tomto výroku Prolesově Luther teprve později se dověděl a nelze pochybovat, že, když roku 1505, v 22 roce věku svého, do klášteře erfurtského vstoupil, na obraz protivníka Husova s touž chloubou pohlížel jako ostatní spolubratři jeho. Byl sice před tím věnoval se studiím na školách erfurtských, na kterých humanism mnoho nadšených přívrženců čítal; vedle toho theologové erfurtští, směrem nominalistickým se nesoucí, který od prvopočátku se směrem v církvi převládajícím všelijak se potýkal, jej do svého tábora převedli; také se našel mezi učiteli jeho jeden, Grevenstein²⁾ jménem, který Lutherovi říci se neostýchal, že Hus křivě byl odsouzen; avšak budoucí reformátor, tím vším nedotknut zůstávaje, s církvi do žádných sporů se dávatí nemínil. A přece záhy po vstoupení do klášteře erfurtského v mladém mnichu vyklíčily zárodky onoho učení, které jej konečně z lůna církve vyvedlo. Jest to učení o víře hříšného člověka ospravedlňující (justificatio sola fide), podle Luthera a přívrženců jeho již od sv. Pavla hlásané, než od církve prý, spravedlivost ve skutecích, ve vlastní zásluze hledající, zatečně a zkažené, které později praporem protestantismu se stalo. Týrán vnitřním nepokojem a bázní o spasení, když život klášterský a askese jeho mnicha nespokojovaly, Luther vždy více do tohoto učení se pohroužel, proto však s církvi

¹⁾ Dle Hagena (Deutschlands lit. und relig. Verhältnisse im Reformationszeitalter 1841—44), husity kacíři nazývali Trithemius, Wimpheiling, Ziegler, Celtes, Zasius, Philomusus.

²⁾ Von der neuen Eckischen Bulle (1520.) Gr. Lutherovi řekl, že Hus byl odsouzen „ohne Unterricht, ohne Beweisung, ohne Überwindung“.

se nehádaje. Jan Hus jemu vždy byl kacířem odsouzeným, jehož jméno hrůzou ho naplňovalo, jak svědčí příběh Lutherem samým později široce vypravovaný.¹⁾ Našel totiž v knihovně klášteře svého, tuším, že nedlouho po svém vstoupení do řádu, rukopis obsahující některá kázání Husova, nejspíše z těch, která na synodách pražských kněžstvu míval, když ještě s arcibiskupem a s církvi v přátelství a jednotě trval. Není tedy divu, že Luther, čta v rukopise ze zvědavosti, čemu as arcikacíř český byl učil, nic závadného nenacházel. I neznaje jiných spisů mistrových užasl a tázal se s podivem, proč od církve byl odsouzen, neb co byl četl, zdálo se mu býti učením právě křesťanským a na písmě založeným. Než nemoha učení takové s jménem kacíře srovnati — zdálo se mu, že slunce se zatmí a stěny kol něho se tmou pokryjí, bude-li déle Husa takto vzpomínati — odložil rychle rukopis, odcházejce s pochybností v srdci hlodající, až se konečně upokojil domýšleje se, že Hus tak psal dříve, nežli proti církvi se byl vzepřel.

II.

R. 1517 Luther veřejně se prohlásil — ne sice přímo proti papeži a církvi, ale proti theorii, na které scholastikové své učení o odpustcích, kterých on ještě úplně nezavrhoval, byli založili, jakož i proti kramaření, které zvláště Tetzel s tímto pokladem církve, jehož vladařství papeži bylo svěřeno, provozoval. Thesemi na dveřích zámeckého kostela veřejně přibitými vešlo jméno Lutherovo v obecnou známost. Rázem vznikla hádka, které vždy více osob se účastnilo, dotýkající se netoliko odpustků, ale také věci mnohem vážnějších, totiž původu a mezi moci papežské. V polemických spisech, které se vydávaly, dosti záhy ozývá se také jméno Husovo. Počátek, jak se zdá, učiněn od profesora učení ingolštadtského, doktora Jana Ecka, který Luthera nařkl, že these jeho českým jedem oplývají a po česku páchnou.²⁾

¹⁾ Při vydání některých listů Husových r. 1537. Na témž místě Luther vypravuje, že prý císař Maximilian I. o Husovi říkával: „Sie haben dem frommen Mann Unrecht gethan.“

²⁾ Propositiones veneno mixtae, quae Bohemicum virus effundunt, Bohemiam sapiunt. — Eckův spis slul „Obelisci“. Sr. list Lutherův Egranovi, 24. března 1518. (Luthers Briefe herausgeg. von de Wette I. str. 100): (Eckius) scripsit obeliscos, in quibus me appellat virulentum, Bohemum... — Sr. též o instrukci kardinálovi Kajetánovi, legátu papežskému, dané, jenž měl plnou moc Luthera vyslýhati, Köstlinův Životopis Lutherův na str. 205: Laut der Instruktion, welche ihm der Papst am 5. Mai ertheilte, sollte er... zugleich dahin wirken, dass das mit der husitischen Ketzerei noch immer behaftete böhmische Reich wieder ganz

L. 1519 oba protivníci, Eck a Luther, setkali se osobně na slavné disputaci lipské.¹⁾ These nejhlubšího dosahu, o kterou spolu zápasiti měli, týkala se moci papežské, o které Eck soudil, že Kristem samým založena a tudíž božského původu (juris divini), kdežto Luther ji za dílo papežův toliko i jejich obratné politiky (juris humani) a sice teprve v posledních stoletích vyhlášoval. Nežli však k zápasu o tuto thesi došlo, potýkali se spolu Eck a Carlstadt, též professor učení wittenberského. Dne 29. června, na den zasvěcený apoštolů Petra a Pavla, zbraně sice poodloženy, než Luther dotkl se otázky sporné v kázání, které měl v sále disputačním. Eck kázání toto v listech přátelům daných husitským nazýval, a když potom zápas se počal, nejvydatnější ránu protivníku tím zasadil, že učení jeho za husitské prohlásil.

Když totiž Luther, popíraje starožitnost primátu papežského, řeckou církví se kryl, která prý biskupu římskému nikdy takých předností a práv nepřikládala, odvětil Eck bez ostýchání, že Řekové jsou právě tak kacíři a arcikacíři jako Čechové. Rána, na kterou Eck se připravoval, slovy těmi jen zlehka naznačena byla: do živého řek Ingolstadtský professor teprve následujícího dne 5. června dopoledne, řka, že popírati božský původ moci papežské jest učení od Čechův oblíbené, jak svědectví vydávají jejich řeči, a zejména Rokycanovy, na sboru basilejském. I prosil po těch slovech Eck Luthera ironicky za odpuštění, že Čechův, nepřítel církve, nepřítelem jest a jejich jméno při disputaci pronáší, vinu toho sváděje na Luthera, jehož these učení Čechův nadřuzují. Však prý Čechové sami z toho se těší, že v Lutherovi zastavatele nacházejí...²⁾ Ránu dobře vyměřenou i vedenou Luther bolestně pocítil, jak svědčí odpověď jeho, ve které s velikou horlivostí za nespravedlivý nárok vyhlásil slova, kterými ho soupeř mezi přívržence, ba ochrance české strany položil. Nikdy se mi — tak zvolal — nelíbil a nikdy líbiti nebude rozkol jakýkoli. Čechové prý, i kdyby učení jejich pravé bylo, křiví jsou v tom, že se samovolně od společenství církve odtrhli.³⁾ Očistiv se

in den Gehorsam der Kirche zurückgebracht und auch benachbarte Gebiete, welche vom ketzerischen Gift angesteckt seien, davon gereinigt werden.

¹⁾ Akta disputace lipské v Löscherových Vollständige Reformations-acta und Documenta, 1720—8 v Lipsku ve třech svazcích.

²⁾ Unde veniam precor a venerabili patre, si Bohemis (non loquor de christianis, sed schismaticis) sum infestus tamquam ecclesiae inimicis, et quod eorum praesenti memor sum disputatione, quoniam et conclusio ipsa, et ea, quae heri allata sunt, meo parvo et exili iudicio, plurimum favent erroribus eorum, et, ut fama est, de hoc plurimum gratulantur.

³⁾ Primam diluam contumeliam, qua me egregius dominus doctor insimulat Bohemicae factionis studiosum, et plane patronum; parcat ei

takto z podezření, jež na něho protivník byl uvrhl, Luther na novo utekl se pod záštitu církve řecké: Rehoře Nazianského a jiné učitele a otce její prý Eck přece za kacíře a Čechy vyhlášovati nebude, což by bylo hrozné rouhání.¹⁾ A na novo, konče řeč svou, prosil Luther soka svého, aby z něho křivě Čecha nečinil, neb Čechův on prý pro jejich rozkol vždycky nenáviděl. Tím dopolední disputace skončena.

Když odpoledne téhož dne v hádání pokračováno, Luther již se byl zotavil, i odvážil se po prvé na to, aby ne-li zcela, aspoň z části k Husovi se přihlásil, řka, že mezi články Husovými některé jsou zcela křesťanské a evangelické, jako články, že jest jen jedna obecná svatá církev²⁾ a že uznávati přednost církve Římské nenáleží k těm kusům víry, bez nichž člověku spasenu býti nelze. Čemu Wiklef, čemu Hus učili, o to že se nestará, dosti maje na tom, že otcové východní, kteří onen článek o primátu také za nezbytný nepokládali, spaseni jsou.³⁾ Vede-li Eck proti němu do boje Čechy, sotva 100 let staré, tož že on — Luther — si přibírá na pomoc starodávnou církev řeckou...

Byla to slova větší váhy a znamenitějšího dosahu, nežli si Luther sám byl vědom. Neb vlastně již nejen božský původ papežství popíral, ale též církev Římskou za část toliko církve obecné pokládal, vině ji zároveň, aspoň nepřimo, že kdysi na sboru kostnickém články správné a na písmě se zakládající byla ztratila. Přítomní však dobře pochopili, kam cesta, na kterou Luther nastoupil, konečně vede, a vévoda saský Jiří — po máteři vnuk Jiříka Poděbradského, než oddaný syn církve — pohnutí své, při slovích, že některé články Husovy jsou zcela křesťanské, hlasitým zaklením: „Das walt die Sucht!“ — vyjádřil. Eck sám, když zase mluvíti mu bylo, horlivě Lutherovi vytykal, že sice ochrance Čechův slouiti nechce a přece se jim zase činí, když jejich zatracené články zcela křesťanskými nazývá. I neopominul dále soku svému

Dominus, praesertim in tanta corona tantorum virorum. Nunquam mihi placuit nec in aeternum placebit quodcunque schisma. Iuque fecerunt Bohemi, quod se auctoritate propria separant a nostra unitate, etiamsi jus divinum pro eis staret, cum supremum jus divinum sit charitas et unitas spiritus.

¹⁾ qua blasphemia nihil potest detestabilius dici.

²⁾ T. dle Husa ideální pojem communitas praedestinatorum.

³⁾ Et hoc certum est, inter articulos Joh. Huss vel Bohemorum multos esse plane christianissimos et evangelicos, quos non possit universalis ecclesia damnare, velut est ille et similis, quod tantum una est ecclesia universalis. Deinde ille, non est de necessitate salutis credere Romanam ecclesiam esse aliis superiorem, sive sit Wikleff, sive Huss, non curo. Scio, quod salvati sunt Gregorius Naziazensis, Basilius Magnus...

na mysl přivést, jak hrozně se vlastně proti svatému sboru Kostnickému prohřešuje,¹⁾ proti čemu Luther nadarmo namítal, že proti koncilu ničeho nepronasl. Jistě prý, dodal Eck, Husité, zastírajíce se ochranou Lutherovou, řeknou, jestliže sbor dva články křivě ztratil, co platí jeho soud o ostatních?

Následujícího dne (6. července) Luther sice hned zpočátku se ohradil, že ani kacířem není, ani ochrancem kacířův, než od toho neustupoval, že oba články Husovy — které prý však vlastně sv. Augustina za původce mají — za křesťanské uznati musí. A tak se počal zápas o neomylnost koncilií, při němž Luther, ač leccos také pronasl, co odvážné výroky jeho mírnilo a zeslabovalo, hájil větu, že sbor církevní mýliti se může . . .

III.

Není divu, že po lipské disputaci protivníci Lutherovi ještě častěji a rozhodněji nežli předtím jej z přátelství k Husitům vinili, při čemž také rozličné pověsti se rozšiřovaly, jako že v Čechách byl zrozen a v zemi kacířské mezi bludáři vychován,²⁾ anebo že, necitě se v Němcích bezpečným, v Čechách útočiště hledati míní.³⁾ Luther sám, ač již ve všech věcech rozhodněji si vedl, přece ještě některou dobu o husitech s jakousi zdrželivostí a ostýchavostí se pronášel, háje jich sice proti těm, kdo je mezi zjevné kacíře počítali, než vytýkáje jim při tom sám, že pro kalich — který podle jeho zdání, vysloveného ve spisku ku konci r. 1519 vydaném, církev laikům, když by si toho přáli, propůjčiti měla⁴⁾ —

¹⁾ Hoc horrendum omnibus Christi fidelibus esse arbitror, quod rev. Pater contra tam sanctum et laudabile concilium Const. . . non veretur dicere, articulos aliquos Hussiticos et Wiclefficos fuisse christianissimos et evangelicos.

²⁾ V jednom svých listů z r. 1522 (de Wette II. 230), Luther o tom di: Non opprobrium Bohemici nominis metuo, quae gloria est coram Deo, sed quod Christus me hic posuit. . .

³⁾ Zdá se, že z počátku r. 1520 Luther sám, nevěda, zdali kurfirst i nadál ochrancem mu bude, na útěk do Čech pomýšlel. Když po sněmu wormskému (1521) Luther na hradě Wartburském se skrýval, divil se, že ho lidé v Čechách nehledali (Mirum, quod Boemiam nunc nemo cogitat: napsal Spalatinovi, dne 15. července 1521).

⁴⁾ Ein Sermon von dem hochwürdigen Sakrament des h. wahren Leichnams Christi. — Ač toho k spasení potřeba není, přece by bylo slušno („ziemlich und fein“), aby církev na sboru obecném shromážděná těm, kdo by si toho žádali, přijímání pod obojí povolila. — Spis Lutherův, ač velmi mírný, vzbudil velkou bouři. Vévoda Jiří poslal ku konci r. 1519 kurfirstovi list, ve kterém učení Lutherovo „pražským“ zove.

bez potřeby od společenství s církví se byli oddělili a tím schismatiky stali.¹⁾

Než i tato ostýchavost mizela, čím více Luther přesvědčení nabýval, že s církví sám do rozkolu, ba do sporu a nepřátelství nesmířitelného se dostal. Hned někdy z počátku r. 1520 napsal v listu Spalatinovi, dvornímu kazateli kurfista saského, památná slova, ve kterých již plně a bez ohrady k Husovi se zná: „*Ego imprudens hucusque omnia Johannis Huss et docui et tenui: docuit eadem imprudentia et Joh. Staupitz: breviter sumus omnes Hussitae ignorantes: denique Paulus et Augustinus ad verbum sunt Hussitae.*“ A tak prý Luther a přátelé jeho se octli na tom místě, na kterém stál kdysi Hus, ač nespravující se českým mistrem jakožto vůdcem svým. I žasne Luther nad divným, tajemným soudem božím, že pravda evangelická před stoletím spálená sto let za blud vyhlášována býti směla.²⁾ — V té době Luther již znal přední Husův theologický spis *De ecclesia*, který mu již roku 1519³⁾ z Čech zaslán byl. Když pak během r. 1520 na veřejnost vydal některé ze svých nejslavnějších a nejúčinnějších spisů, neostýchal se již Luther nikterak před světem vysloviti svůj souhlas s Husem a přiznati se k sympathiím svým s jeho českými stoupenci, nazývaje českého mistra svatým Janem,⁴⁾ a háje husity, kteří prý vším právem žádají, by kalich laikům

Luther prý si vede, jako by byl biskupem a haeresiarchou v Praze. V Čechách prý po vydání Lutherova spisu husitům přibylo 6000 nových přívrženců.

¹⁾ Luther na svou obranu vydal spisek nový (Erklärung etlicher Artikel in den Sermon), ve kterém praví, že přijímání pod obojí Kristem výslovně přikázáno není. „Darumb gebe ich den Böhmen unrecht, dass sie nicht dem Hauffen gefolget.“ Avšak ve spisku jiném, v té době vydaném proti biskupu mišeňskému, jenž rozšiřování Sermonu byl zapověděl, Luther dí, že sice pravda jest, že poslušenství lepší nad obět, než touto větou že Čechům samým zbraň do rukou dává, ani by říci mohli, že přede vším Krista poslouchati třeba, jenž přijímání pod obojí způsobou ustanovil.

²⁾ Ego pro stupore nescio, quid cogitem, videns tam terribilia Dei judicia in hominibus, quod veritas evangelica apertissima jam publice plus centum annis exusta pro damnata habetur, nec licet hoc confiteri: Luthers Briefe, hers. von de Wette I., 424.

³⁾ V říjnu v. de Wette I., 340. V březnu 1520 Luther Husův spis zaslal Spalatinovi k přečtení. Že Luther z Husova traktátu definici, co by církev byla, do svého výkladu žalmu 16 přijal, v. Th. Kolde, Luthers Stellung zu Concil und Kirche. Gütersloh 1876, str. 56.

⁴⁾ Viz Lutherův spis, který v lednu 1521 po spálení bully papežské k své obraně vydal (Grund und Ursach aller Artikel), ve kterém dí: „Es hat S. Johannes zu wenig gethan und nur angefangen, das Evangelium aufzuwerfen. Ich habe fünfmal mehr gethan, dennoch habe ich Sorge, ich thu ihm auch zu wenig.“ — V breve papežově, vydaném ke kurfirstovi současně s bullou, nazývá se Luther šilencem, jenž staré kacířství Wiclefovů, Husitů, Čechů na novo vzbudil.

byl vrácen; ¹⁾ i lituje, že na disputaci v Lipště jen některých článků Husových se zastal, a ne raději celého učení jeho.²⁾

Luther svým vystupováním na lipské disputaci a po ní získal si mnoho přátel v řadách humanistův a německého rytířstva říšského, kterýchžto obou tříd v té době předním zastupitelem byl Oldřich Hutten.³⁾ I přidal se k straně této, která nejen pomýšlela na novoty politické, ale také na reformaci církevního zřízení, chtěc církev německou zbaviti nadvlády kurie papežské, tak aby, těšíc se rozsáhlé autonomii, pod biskupy od Říma neodvislými trvala, při čemž vždy ještě v souvislosti s církví a s papežem, jehož moc valně by se byla ztenčila, zůstávati mohla. Strana Huttenova, a s ní Luther, doufala, že strhne s sebou nejen knížata říše německé, ale též mladého, nově zvoleného císaře, Karla V., že tudíž stát reformace církve se ujme a ji provede.

Program samostatné národní církve německé Luther roku 1520 vložil ve slavném spise nadepsaném „An den Christlichen Adel deutscher Nation von des Christlichen Standes Besserung“, ve kterém také široce se rozepsal, jak by podle zdání jeho církevní poměry v Čechách urovnati se měly. Vedle národní církve německé měla se zříditi národní církev česká, asi tím způsobem, o který utraktivisté ode dávna stáli, když o doplnění kompaktát ustanovením arcibiskupa, jenž by byl jejích církevní hlavou, se zasazovali.

¹⁾ V. spis Lutherův „Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche“, ve kterém čteme: „Soll man die einen oder anderen Ketzler und gottlose Schismatiker nennen, so sind es nicht die Böhmen und Griechen, sondern ihr Römer seid es.“

²⁾ V. Von den Eckischen Lügen und Bullen: „Dieweil denn meinem lieber Herrn (Eck) so kützel ist, will ich mein Maul recht auffthun von dem Costnitzer Concilio, und sage: Zum ersten, dass ich, leider, zu Leipzig in der Disputation nicht hatte gelesen Joh. Huss, ich wolte sonst nicht etliche, sondern alle Artikel zu Costnitz verdammt gehalten haben, wie ich sie denn auch itzt halte, nachdem ich desselben J. Huss hochverständigiges, edles, christliches Büchlein, dessgleichen in vier hundert Jahren nicht ist geschrieben, haben gelesen...“

³⁾ Hutten v dialogu Monitor secundus (v. vydání Böckingovo spisů Huttenových sv. 4.) Sickingenovi klade do úst chválu Žižkovu: nonne hanc post se laudem reliquit a tyrannide patriam quod liberaverit, tota Bohemia homines nihili, ociosos sacrificos et inertes monachos eiecerit? bona illorum partim eorum qui contulerant haeredibus, partim reipublicae distribuerit? Romanis infestationibus et pontificum rapinis terram clauderit? miserabilem sancti Johannis Hussi interitum strenue ultus sit? in his omnibus praedam non quaesierit, nec se ipsum unquam locupletaverit? ... K námítece interlocutora: „Ego vero semper audivi Ziscaes res gestas sceleris et impietatis esse plenissimas.“ dí Franciscus (Sickingen): Atque ego audivi, sed vel ab illius inimicis, vel ab iis, qui historiam non recte noverant, sed ex rumore vulgari proferebant... Podobně též v německém dialogu „Neukarsthans“. — Od jiných Sickingen sám nazýván německým Žižkou.

Jest nejvyšší čas, dí Luther, abychom konečně věci českých se ujali a Čechy s námi a nás s Čechy zase v jednotu uvedli. Čechům se krivda stala, že Hus proti glejtu upálen byl, a ačkoli to s křesťanskou trpělivostí snésti měli,¹⁾ větší vinu přičísti sluší papeži, neb glejt se zachovati má, kdyby třeba dáblu dán byl.

Luther dále činí určité návrhy, a sice: 1. ať nikdo Čechův nenutí, by upálení Husova schylovali; 2. ať císař a knížata (říše německé) vypraví do Čech některé biskupy a doktory, mezi nimiž žádný člen kurie, žádný kardinál se nenacházej, kteří by vyšetřili, jakým způsobem by lze bylo náboženské strany v Čechách k jednotě mezi sebou přivésti. Pak si Čechové zvolte sami ze sebe arcibiskupa, kterého by ordinovali biskupové olomúcký a ostríhomský, neb hnězdenský a magdeburský, buď jeden z jmenovaných, buď dva. Bude-li papež věci překážky činiti, nikdo se na něho neohlížej, než provede-li se s vědomím jeho, tím lépe bude;²⁾ 3. přijímání pod obojí má Čechům povoleno býti, než tak, aby nový arcibiskup učil, že přijímání pod jednou bludem není; 4. církevní statky, které do rukou světských přešly, nemají všechny zpět žádány býti.

IV.

R. 1520 Luther výrokem papežským vyloučen byl z církve také proto, že prý stará kacírství Wiclefovcův, Husitův a Čechův zase na světlo vynesl.³⁾ Když pak na konci roku 1520 bullu Lva IX. veřejně a okázele spálil, zdálo se, že sobě návrat do církve již navždy zavřel. A přece ještě jednou otevřena mu cesta k smíření povoláním před říšský sněm, který r. 1521 ve Wormsu zasedal u přítomnosti Karla V. a legáta papežova Aleandra.

Stalo se to proti přání stolice papežské. Dne 13. února přednesl Aleander před císařem a sněmem řeč dlouho, tři

¹⁾ Zde ještě jednou se objevuje jakási reserva, jakož Luther dále dí: „Ich will Huss' Irrthum nicht verfechten, wiewol mein Verstand auch nichts irriges bey ihm gefunden hat... Ich will auch Joh. Huss keinen Heiligen und Marterer machen, wie etliche Böhmen thun, ob ich gleich bekenne, dass ihm Unrecht geschehen.“ Však Luther nedlouho potom — z počátku 1521 v. svr. — Husa svatým Janem nazval.

²⁾ Ve spisku krátce před tím vydaném (Erklärung etlicher Artikel in Sermon v. Sakrament) Luther dí, že by chutě sám k Čechům se udal „zu versuchen, ob ich nicht ihrer ein Teil möchte unter die Einigkeit Röm. Stuls und zum Hauffen bringen“.

³⁾ Viz list papežský ke kurfirstovi saskému, d. 8. července. — Také soud theologův učení Pařížského proti Lutherovi vydaný jej k zjevným kacírům Wiclefovi a Husovi přidává.

hodiny trávající, ve které s velkým důrazem Luthera vinil, že jako kdysi Čechové zákonům božským i světským, církevním i císařským se vzepřel, že kacíře Husa i Jeronyma Pražského z pekla zase vyvolal, že sbor kostnický potupil, zavrhuje i zamítá hlas církve na svatých konciliích k věřícím mluvící. I žádal legát, předkládáje novou bullu papežskou, by také státní moc, císař i říše, k Lutherovi se zachovali jako ku kacíři zjevnému a odsouzenému, s nímž na novo v soud věházeti netřeba. Řeč Aleandrova neminula se s důtklivým účinkem v myslích přítomných posluchačův, obzvláště mladistvého Karla V., r. 1519 zvoleného, r. 1520 korunovaného, jenž po nejprv stavu říše německé kolem sebe shromážděné spatřoval. Než někteří z rádců jeho nemínili býti ve všem po vůli papežovi, který před tím zvolení Karlovi za krále německého a budoucího císaře byl překážky v cestu kladl, přidržuje se soka jeho, krále francouzského. V odporu tom však papež nesetřval a hned po volbě mezi ním a císařem počalo se jednání, které ku konci přivéstí přední bylo úlohou na Aleandra vznešenou. I zdálo se, dojde-li k smíru, že tím zároveň osud Lutherův rozhodnut bude. Pokud nechuť mezi stolicí papežskou a hlavou říše trvala, Luther a přátelé jeho, zvláště Hutten a ti, kdo s ním stejně smýšleli, ku Karlovi v té naději pohlíželi, že snad i on, a s ním říše, tou cestou se dají, kterou byl Luther sám ve svém spise „An den deutschen Adel“ naznačil.

Luther sám, když hned na konci r. 1520 se proslýchalo, že do Wormsu povolán bude, odhodlal se, že se dostaví, vyslovuje zároveň naději, že se Karel V. k němu nezachová jako kdysi Sigmund k Husovi; však prý proto stihl ho trest boží, že on bez mužských potomků zemřel.¹⁾ Když však spálením bully spor Lutherův s církví se přiostrčil, když zároveň působením legátovým naděje v Karla V. skládané mizely, ač podle usnešení sněmu Luther přece do Wormsu pozván a jemu glejt vystaven byl, přátelé jeho neradi slyšeli, že na cestu se vydává, vyzývajíce ho k návratu a vzpomínajíce osudu, který byl Husa v Kostnici potkal. Luther odpověděl, že Hus sice upálen byl, ale proto že pravda v plamenech nezhybnula: že přijde, i kdyby ve Wormsu tolik čertů bylo, kolik na střechách cihel.²⁾

Přehlížejíce pásmo událostí od r. 1517, poznáváme, že Luther mimo vůli a úmysl vždy dále se usnáseti dával. Vy-

¹⁾ V. list Spalatinovi d. 21. prosince 1521: scis, qua miseria Sigismundum imperatorem post occisum Huss consecuta est, ut nihil deinde prosperum habuerit, sine prole obierit, et filius etiam Ladislaus perierit.

²⁾ Z listu Spalatinovi.

stoupiv proti scholastické theorii o odpustcích, kryl se také tím, že církev¹⁾ theorie té výslovně neschválila, přiznáváje jí na konciliích shromážděné právo články víry definovati. I obracel se Luther v té době zvláště proti těm, kteří výrokům papežským touž moc přikládali. Spor o původu a hranicích moci papežské měl se v Lipště vyřídit, kde Luther, jda krok dále, pronesl již také pochybnosti o autoritě koncilií, které od století 15. nepopírali ani ti, kdo papežovi stejnou anebo i vyšší moc přisuzovali, a kterou nejvýše kladli, kdo odstraněním zlořádů církve opravit si přáli, než bez porušení jednoty její, tak aby i učení její i ústava ve všech podstatných kusech nedotknuty se zachovaly. Stalo se to tím, že Luther k některým větám také Husem hájeným se přiznal. Ač později od výroku papeže jej odsuzujícího ke sboru, který by se sejítí měl, se odvolal, přece pochybnosti o autoritě koncilií vždy určitěji pronášel, háje při tom již rozhodně Husa a znaje se k učení jeho v traktátu „de ecclesia“ vyloženém. Seznav spis tento, Luther také theoreticky svůj odpor proti církvi viditelné (empirické) opíral o učení Husovo o církvi, o pojem církve (ideální) a kterážto není než obec věřících, určených k spasení. A také ve sněmu Wormském smíření Lutherovo s církví nemožným bylo, ne tak pro jeho odpor proti moci papežské, jako že nechtěl odvolati ty kusy, které církve již v Husovi byla zavrhl, že nechtěl podrobiti se té autoritě, jež Husa byla odsoudila.

Přišed do Wormsu, Luther tak si vedl jako kdysi Hus v Kostnici. Na obou žádáno, by odvolali; oba proti tomu žádali, by poučení a přesvědčení byli, při čemž v Kostnici sbor výrok svůj vlastní za dostatečný vyhlásil, kdežto ve Wormsu Luthera k výrokům koncilií a zvláště kostnického odkazovali. Dne 18. dubna 1521 Lutherovi řečeno jménem císaře a sněmu od oficiála trevirského, že zbytečno by bylo disputovati a přesvědčovati, jelikož to, co v knihách jeho stojí, před ním Waldenští, Wiclef i Hus tvrdili, jichžto učení církev již odsoudila; ať tedy Luther jen prostě odvolá, obzvláště ty články, které v Kostnici odsouzeny byly. Když pak Luther odpíraje pravil, že koncilia blouditi mohou a že bloudila, a když oficiál jménem císaře ještě jednou se ho tázal, zdali v skutku za to má, že konciliium zblouditi může, zněla odpověď, že konciliium kostnické zbloudilo a že on — Luther — hotov jest to dokázati. Při těch slovech vstal císař Karel a odchodem svým ukončil výslech. Luther sice ještě jednou několik dní později vyslýchán

¹⁾ V jednom spise proti Tetzalovi Luther dí: „Wenn es die Kirche beschleusst, so will ich glauben, dass der Ablass Seelen erlöse.“

před komissí od sněmu zvolenou, než i tu opětoval, že sbor kostnický v blud upadl, ztrativ článek Husův: *ecclesia Christi est universitas praedestinatorum*.

Ediktem wormským vyhlášen proti Lutherovi acht proto, že kacířstva konciliemi odsouzená obnovil, že při svátosti oltářní zvyků od proklatých Čechů zavedených (*der verdampften Behmen Gewohnheit und Gebrauch*) se zastal, a že tupě sbor kostnický, pohanil též Sigmunda, předchůdce Karlova na trůně císařském.

Dále po r. 1521 stopovati každou zmínku Lutherovu o Husovi bylo by jak obtížno tak snad i zbytečno. Však se ani Lutherovi již tak často příležitost nenaskytovala o českém mistru se pronášeti.¹⁾ Mladší vrstevníci Lutherovi poznamenali,²⁾ že jich učitel o svém předchůdci v pozdějších letech říkával: Hus na vinici Kristově něco hloží vymýtil, káraje papeže pro zlořády církevní a pro jeho vlastní mravy; já však Doktor Martin Luther dal jsem se do celého učení od něho hlásaného a je vyvrátil Také na to Luther váhu kladl, že Hus k poznání základu, totiž článku o víře ospravedlňující, nedospěl.

O Husovi a sboru kostnickém častěji zase zmínka se vyskytuje, když přípravy se daly k sejiti koncilia, ku kterému také protestanté dostaviti se měli. Luther tehdá vydal některé listy Husovy z českého jazyka na německý i latinský přeložené, jakož i některé prameny historické sboru kostnického se týkající. V předmluvě k latinskému vydání (1537) dí Luther, že církev římská mnoho svatých má, kteří té cti nezasluhují, než Hus je jest opravdový svatý; v předmluvě pak k vydání německému podotýká, že vinou koncilia krvavé vzniklo nepřátelství mezi národy českým a německým.

V.

Jest sice pravda, že dějinami českými hned od počátku stopovati lze antagonismus živlu českého a německého: avšak v století 16. nepřátelství toto přestalo na dlouhou dobu, když valná část Čechů stejně neb podobně smýšlela s německými protestanty o věcech náboženských a církevních. Pozoru hodná v té příčině jsou slova Bartošova (v hl. 8.), jenž Luthera proto chválí, že národ německý, od dávných časů Čechům a Mora-

¹⁾ V listopadu 1521 vydán tiskem výklad 36 žalmů, připsaný královně Marii, manželce Ludvíka, sestře Karla V., ve kterém Luther o Husovi dí: „Der einige todte Mann, der unschuldige Abel, macht den lebendigen Cain, den Papst, mit allem seinem Anhang zu Ketzern.“

²⁾ V. Colloquia oder Tischreden. Lipské vydání z r. 1700, na str. 479.

vanům zlostný a nepříznivý, k přijímání těla a krve Kristovy pod obojím způsobem přivedl a skrze to okolní Němce s Čechy a Moravany v přízeň a v milost uvedl, kdežto před tím tak veliká jich nenávisť k Čechům bývala, že jim těžko bývalo o samém jménu českém slyšeti. A takého divu, jako Luther, prý ani Bernard, ani Augustin, ani Dominik, ani Tomáš z Aquiny neučinili!¹⁾ I nebude snad čtenáři nevhod, připojíme-li ještě vypravování o prvých stycích Lutherových s českou stranou podobojí, která, jak známo, sama na dvě zase strany se rozpoltivši, z části k němu se přidala.

Protivníci Lutherovi o disputaci jeho s Eckem rozhlašovali, že v Lipště též Čechové mezi posluchači přítomni byli.²⁾ Tvrzení jejich na pravdě se zakládalo, neb mezi přítomnými byl Jakub, varhaník pražský, o němž však nevíme, zdali náhodou tam přišel, či spíše jménem Lutherovým přilákán byl, neb v Čechách již před disputací spisy professorem wittenberským vydávané pozornost vzbudily a jemu v straně podobojí přívržence a obdivovatele získaly. Luther sám s řečeným Jakubem v Lipsku se setkal i vyjádřil mu přání své, aby Husa a učení jeho ze spisů jeho samých lépe seznati mohl. Přání tomu nedlouho potom vyhověno, neb Jakub navrátil se přívržencům, které Luther již v Praze čítal, o průběhu disputace zprávu podal, která od nich s nemalou radostí přijata byla. Hned v červenci r. 1519 Lutherovi poslal probošt kolleje Karlovy, Václav Rožďalovský, Husův traktát o církvi připojiv list nadšený, ve kterém mimo jiné dí: Cím kdysi v Čechách Hus byl, tím ty, Martine, jsi v Sasku! A také Jan Poduška přidal psaní neméně přátelské a oddané. Posel s listy teprve z počátku října³⁾ stihl do Wittenberka i vracel se do

¹⁾ V listě r. 1522 stavům českým zasláném Luther sám vyslovuje naději: *brevi tempore fore, ut et Bohemi et Germani per Evangelium in unum sensum et nomen convenient* — Martinius z Dražova, klada za základ zeměpisný pojem Germanie, (dle Aeneáše Sylvia a Dubravia) dí: *Germania Patria est Hussii et Lutheri* (str. 113—120). — Též jednu stať svého spisu nadepsal: *Lutheri affectus erga regnum Bohemiae et posteros Hussii*.

²⁾ V srpnu jeden z protivníků Lutherových, Jeronym Emser, vydal spisek ve formě listu k administrátoru Janu Zákovi (*De disputatione Lipsiensi, quantum ad Bohemos obiter deflexa est, epistola*), ve kterém se onoho, ovšem zdánlivě, ujímá, že totiž k Čechům se vlastně nepřihlásil, nýbrž na opak, že se jich odřekl. Z toho vznikla velmi ostrá polemika mezi Emserem a Lutherem.

³⁾ Že Luther listy oba obdržel teprve v září, svědčí psaní jeho Stau-pitzovi: „*Accepi hac hora ex Praga Bohemiae literas sacerdotum duorum factionis illius de utraque specie . . . una cum libello Joh. Hus, quem nondum legi. Exhortantur autem me ad constantiam et patientiam, esse hanc theologiam puram, quam doceo. Erasmus mihi modo toto sensu, quam stylo, venerunt autem per aulam principis nostri, mittente Spalatino,*

Čech v polovici téhož měsíce, nesa s sebou spisy Lutherovy a list, který za přítomnosti Luthera a přátel jeho složil Melanchton.¹⁾ R. 1520 vyšel, nemýlím-li se, první Lutherův spis na jazyk český přeložený.²⁾

Lutherovi vzhledem k věcem náboženským v Čechách na tom záleželo, aby pokusy, které i tenkrát ještě se daly o uvedení strany podobojí v jednotu a shodu s církví, se nezdařily, jakož také, aby utrakvisté, nespokojující se dosavadními nepatrnými odchylkami od řádů církevních, raději tou cestou se brali, kterou on sám s přívrženci svými nastupoval. I sepsal proto Luther dva menší spisky, posláni k stavům českým (1522),³⁾ a posláni k Pražanům. V onom přiznává se Luther, že kdysi sám byl nepřitelem „jména českého“, než nověji že se zastavatelem odporu českého proti straně Římské stál, tak že nenávisť proti jménu českému, která ve světě jest, na svá bedra přejal úplněji než kterýkoli z Čechův samých. Kdyby snad Čechové od Husa odpadli, on s Němci že ho přece dále hájiti a jej za svého pokládati budou.⁴⁾

Posláni k Pražanům (1523)⁵⁾ jest zvláště proto pozoruhodno, že přisuzuje každé obci právo „služebníky slova božího“ sobě voliti. Dále podotknouti sluší, že Luther již radí k upravení věci církevních v Čechách beze vší souvislosti s církví starou, že nestojí již o ustanovení zvláštního arcibiskupa podobojí, jako ještě ve spise „An den deutschen Adel“ schvaloval.

ad me, nec jam ibi occultum est. — Oba listy nalézají se ve vydání latinských spisů Lutherových z r. 1574. (Tom. I. f. 366). V březnu 1520 zaslal Luther traktát Husův Spalatinovi, podotýkáje: omnibus non mihi placet, sed miraculo quoque est spiritus et eruditio ejus.

¹⁾ V. list k Spalatinovi, d. 15. října: Fecimus omnia cum Boemo isto, homine vere humano, mi Spalatine, ut videbitis et legitis. Tradidi ei omnia mea opuscula: Philippus dictavit ei epistolam praesentibus et conspirantibus omnibus nobis, etiam ipso Boemo, in monasterio nostro.

²⁾ Totiž překlad výkladu na desatero přikázání a modlitbu Páně. V. list k Spalatinovi d. 17. února 1521: E Bohemia juvenis eruditus ad me dedit libellum, probare conatus, S. Petrum nunquam venisse aut fuisse Romam, 18 conjecturis: sed non evincit. Miserunt praeceptorium meum et orationem Dominicam versa in Bohemicam linguam, excusa typis suis, et valde promovent verbum inter suos. (Překladatel byl Pavel Příbram v. Jung. III. 853. O jiných spisech Lutherových v překladě českém v nejbližších letech vydaných a jich vydavatelé viz v Jirečkově Rukověti článek Sobek z Kornic.)

³⁾ Sr. též Palackého Děj. V. 2 str. 454. Oba texty, německý i latinský v. De Wette II. 225—231. Onen zdá se býti původním.

⁴⁾ Wahrlich, ich und die unsern wollen Joh. Huss, heiligen Marterer Christi, vertheidigen, und wenn auch gleich ganz Behmen, da Gott für sey, sein Lehre verleugnete, so soll er doch der unser seyn.

⁵⁾ Tisk wittenberský z r. 1523: De instituendis ministris ecclesiae ad clarissimum senatum Pragensem Bohemiae M. Luth. Německý překlad vydal tiskem Speratus.

V posláni k Pražanům Luther důtklivě Čechům vykládá, že není proč svěcení kněží doprošovati se u těch, kteří Husa upálili, Čechy vždycky za kacíře vyhlašovali, i krále Jiřího a celý rod jeho prokleli.¹⁾ Však Čechové jen pokoutně svěcení docházeli, z čehož plynuly zlořády takové, že vzniklo přísloví: kdo z Němců na šibenici a kolo se dostal, v Čechách by vždy dobře byl knězem. I navrhuje Luther, ať sněm v Čechách nejprve se na zásadě usnese, ať nový řád za platný prohlásí, pak nech každá obec zvolí si sama kněze či služebníka (ministr), služebníci sami nech zvolí sobě své představené... Když nedlouho potom v územích německých církevní řády protestantské se zaváděly, zřekl se Luther zásad v posláni vyložených, ze kterých by se byla vyvinula církevní ústava demokratická. V Čechách pak strana podobojí ani nesjednotila se s církví ani nešla celá za Lutherem.²⁾

¹⁾ R. 1522 zaslal Karel z Minsterberka Lutherovi list (d. 29. června), ve kterém dí, že Jiří i jeho rod až do 4 kolena byli pro kalich prokletí. I připojuje přání, by Luther listu toho neuveřejňoval. (List otištěn v Altenburském vydání Lutherových Spisů II. 186.)

²⁾ Lutherovi samému již r. 1523 to, co schvaloval, bylo jen ideálem, který snad v budoucnosti se uskuteční. Zatím odporučoval muže jako Cahera, nech na ně se vznesne ordinace kněžstva.

Br. Jana Blahoslava spisy historické.^{*)}

Znamenité zásluhy, které si Blahoslav na poli historickém získal, v tom přede vším záležely, že s Br. Janem Černým, svým pěstitelem, a podle jeho příkladu i návodu o sbírání a zachování pramenů starších i pozdějších se staral. Neocenitelný Archiv bratrský jest z veliké části dílem jeho. Mimo starší památky, které, když požárem litomyšlským na zmar přišly, nahraditi třeba bylo, vpisovány do foliantů k tomu určených také prameny týkající se událostí nedávno sběhlých i současných. Blahoslav nejenom o to péči vedl, ale dějepisnou literaturu českou i tím znamenitě obohatil, že některé příběhy, události a jednání, jichž svědkem a účastníkem hlavním byl, sám také vypsal. Vedle toho připisuje se Blahoslavovi řada historických spisů v užším slova toho smyslu.

1. *Summa quaedam brevissima, collecta ex variis scriptis Fratrum, qui falso Valdenses vel Piccardi vocantur, de eorundem Fratrum origine et actis. 1556.*

(A. Br. VIII. 157—163.)

M. Flacius Illyricus, Slovan rodem z Istrie pošlý, jest zakladatelem církevního dějepisectví mezi protestanty německými. Vedle toho měl také nemalé účastenství v dogmatických sporech věku 16. V obojí pak příčině pozornost jeho obrátila se k Jednotě Bratrské. Ve spolku se spisovateli jinými, mnoho sebrav pramenův, jal se skládati dílo velkého objemu, dějepis církevní, od století k století pokračující a proto obyčejně „Centurie Magdeburské“ zvaný. Vedle toho vydal již r. 1556 spis menší: *Catalogus testium veritatis*. Obsah titulem samým je naznačen. Illyricus chtěl dokázati, že reformace nebyla dílem úplně novým. Mezi ní a církví prvotní utvořil si jakýsi most, stopuje opposici, která proti „římské církvi“ vůbec a zvláště proti papežství v každém století se ozývala. „Svěd-

^{*)} Č. Č. M. LI. (1877), str. 325—333.

kové pravdy“, předchůdcové reformatořů, reformatoři před reformací jsou mu ti, kdo Římské církvi na odpor se postavili, aneb aspoň o zkaženosti její svědectví vydali. „Kacířové“ církvi odsouzení objevují se mu při tom namnoze mezi předními svědky pravdy.

„Kacířství“ v druhé polovici středověku nejvíce rozšířené bylo učení Valdenských. Rozšířilo se z Francie a z horní Italie do krajín jiných až i do Čech. Zdali učení toto k probuzení hnutí husitského něčím přispělo, jest záhada, podle mého zdání, ještě nerozřešená. Jisto však jest, že Valdenští učni pokročilejších od sebe Táboritův se stali. Jináče soudil Flacius. Maje učení Valdenských za podobnější nauce reformatořů protestantských, nežli skutkem bylo, kdežto prý Hus za Valdenskými pokulhával, stotožňoval Tábor s těmito úplně. Oni prý učení Valdenské za svoje přijali. A nejináče soudil o Jednotě Bratrské: Bratři jemu byli českými Valdenskými. Poměr mezi Valdenskými a Bratřími a styky obou v století 15, kdy Jednota povstala a se zorganizovala, ani novějším historickým badáním úplně objasněny nejsou. Avšak Valdenskými Bratři nebyli nikdy, ač je ve světě velmi záhy tím jménem nazývati počali. Oni sami název ten někdy přijímali, někdy — z rozličných důvodů — odmítali, spatřujice vždy pramen a kořen Jednoty své v celém hnutí husitském. O stycích pak svých s Valdenskými, zvláště při počátcích Jednoty, o kterých v pramenech svých zprávy toliko kusé a nejasné nacházeli, buď úplně pomlčovali, neb jim také váhy nepřikládali, aby sebe proto za potomky Valdenských považovati měli. Ježto Jednotu za vlastní svoje dílo pokládali, nemohli si theorie Flaciovy oblíbiti.

Bratřím do Prus vystěhovalým vyskytl se protivník, Osiander, s kterým ve sporech dogmatických nesouhlasil také Flacius Illyricus. Mělť on a Bratři tudíž společného nepřitele. Přeje si s nimi ve spojení se dostati, dopsal Flacius r. 1555 starším Jednoty. V listu svém¹⁾ vyložil mínění svoje o původu Jednoty z Valdenských, vyzýváje Bratři, aby k Valdenským v horní Italii žijícím posly vyslali. Doufalť, že pomocí jich dostane se mu nějakých spisů od Valdenských sepsaných, kterých se, ač se po nich všude dychtivě sháněl, nikde dopátrati nemohl. Bratři přání Flaciovu nevyhověli, v odpovědi pak r. 1556 jemu dané a od Jana Černého sepsané mínění jeho o původu Jednoty vyhlásili za mylné. S listem Černého a s některými spisy bratrskými poslán do Magdeburka Br. Jan Blahoslav, který po návratu cestu svou a jednání s Illyrikem dosti

¹⁾ Gindely, Quellen zur G. der B. Brüder 275.

obširně popsal.¹⁾ Široce vypravuje jednání o věci theologické, při kterémž se s Illyrikem do tuhých, ba vášnivých sporů dostal, kratčeji se dotýkáje rozmluv o věcech historických. Oba neshodli se ani v té ani v oné příčině. Flacius, který téhož roku spis svůj „Catalogus testium veritatis“ byl vydal, ve kterém své mínění o původu Jednoty před celým světem vyhlásil, neustoupil ani tehdá, ani později.

Před cestou do Magdeburka, nebo pravdě podobněji po návratu svém domů sepsal v Mladé Boleslavi Blahoslav „Summu“, t. j. nárys dějin Jednoty, krátký sice, ale tím památný, že v něm poprvé na základě pramenů starších původ Jednoty obširněji a pozdější osudy její stručně vyličil. Nelze popírati, že Blahoslav spisek složil, který i nyní bez ceny není, avšak cenu tu nekaždý stejně vyměří. Hledáme-li v Summě o původu Jednoty zprávy nové, odjinud neznámé, nenajdeme jich. Známe a máme dosud prameny, kterých i Blahoslav užil. Jestliže pak v nich některé události, zejména prvé styky Bratří s Valdenskými, a jak Bratří s pomocí těchto vlastní rád kněžský v Jednotě založili, tak jsou temné, že dějepisci starší i novější líčice je každý téměř jinou cestou se ubírá, nepřispěje nám Blahoslavova Summa ničím, těm a podobným záhadám spíše se vyhýbajíc, nercili aby je rozhodla.

Avšak o některých věcech, zejména o poslech vypravených od Bratří do cizích krajin, o jednání s Erasmem Rotterodamským atd. — vypravuje poprvé Blahoslav, tak že Summa jeho nám starší prameny událostem bližší, které, byly-li, se nezachovaly, nahradila, ač i tu litovavati je, že se to děje příliš stručně.

Mimo to jest Summa tím důležitá, že z pramene tohoto, ač sám nikdy tiskem vydán nebyl, pozdější spisovatelé (nejprvé Camerarius, později Lasicki) mnoho čerpali. Jim při spisech jich obširnějších Blahoslavova Summa byla vodítkem i základem.

2. Tak zvaný „Život Augustův“.

Blahoslavovi se vůbec připisuje tak zvaný „Život Jana Augusty“. Položíme zde nejprvé, co prof. Gindely v Č. Č. M. 1856 (Životopis J. Blahoslava) napsal: „Jest to vlastně vypravování osudů J. Augusty l. 1547—1555. Život Jana Augusty, vydaný od Franty Šumavského l. 1837, nepochází celý od Blahoslava, jehožto práce jen až k stránce 56. toho vydání sáhá. Další vypravování zajisté pochází od jiného bratrského spiso-

¹⁾ Vypsání cesty té otištěno v Gindelyho životopisu Blahoslava (Č. Č. M. 1861).

vatele, neb sáhá až k smrti Augusty l. 1572 a podáno jest chování se vězně velmi šetrným způsobem, tak že o roznicích mezi ním a bratřími nic se nevypravuje, čehož by Blahoslav sotvy byl pomínil, kdyžby i to nevadilo, že Blahoslav sám l. 1571 umřel . . .“ Zachovalo se tohoto životopisu více nám známých rukopisů, a sice v Brně (v archivu stavovském),¹⁾ v Roudnici (v knihovně Lobkovické),²⁾ v Praze (v knihovně arcibiskupské). Jungmann, nečině rozdílu v spisovatelích toho životopisu, připisuje jej celý Blahoslavovi . . . J. Jireček (Ruk. I, 70) dí: „Život Augustův dělí se na dvě. První část pochází bezpečně od Blahoslava. Druhá část Blahoslavovou prací bezpečně není.“ J. Jireček má za to, a to právem, že spisovatelem této druhé části jest Br. Jakub Bílek, Augustův někdy spoluvězeň a oddaný citel († 1581).³⁾

Avšak odkud víme bezpečně, že Blahoslav jest spisovatelem prvé části života Augustova? A jestliže udání Jungmannovo, že by Blahoslav spisovatelem druhé části byl, jest mylné, z jakých důvodů prvou část jinému spisovateli připsati sluší, nežli druhou? Jsou to důvody vnitřní neb zevnější? Zevnější důvody by najíti se daly buď v svědectví spisu samého, t. j. ve výslovném udání spisovatele prvé části, buď v svědectví jiných starších hodnověrných autorův.

O jednom místě řečené již Summy by se sice zdáti mohlo, že Blahoslav sám na spis, o který tu běží, naráží. Místo toto zní takto: . . . „capiuntur duo nostrorum, unus praecipuus minister, Johannes Augusta, homo ut pietate ita animi robore praestans, et alter ex numero virorum inferiorum. Pragam vehuntur . . . detinentur in vinculis ad hunc usque diem, cuius facinoris iam nonus agitur annus. Capiuntur et alii multi, et varie opprimuntur omnes, sed de istis suo et tempore et loco“. Avšak slovy těmi Blahoslav na tak zvaný život Augustův nikterak nenaráží. Zdá se sice, že Blahoslav r. 1556, když Summu psal, úmysl měl, útrapy nejen Augustovy, ale Jednoty vůbec šíře svým časem, tedy později vypsati, ale zdali to, co zamýšlel, vykonal, nevíme. Prvá část, vězení Augustovo, sepsána jest již r. 1554, tedy před tím. — Br. Jafet ve své Historii sice cituje „o vězení dlouhém Jana Augusty a jiných správců bratrských zvláštní knihu“ (Jung, IV 615): avšak nevíme, zdali tím spis náš, či jiný neznámý, nám ztracený, míní. Buď jak buď, Jafet Blahoslava spisovatelem nejmenuje.

V novější době, nemýlím-li se, první o „Životě Augustově“ se zmínil Pelcel, při tom Blahoslava spisovatelem jmenuje, a to

¹⁾ Rukopis pochází z 17. století (1625). V. Rukověť I, 83.

²⁾ Viz dále o historii Blahoslavově.

³⁾ Druhá část dopsána, jak na konci dotčeno, r. 1579.

s plnou určitostí, ač bez dokladů. Známý spis „Abbildungen“ obsahuje v druhém díle str. 67—74 (vyd. 1775) krátký životopis Augustův. Na konci stojí tento dodatek:¹⁾ „Das Leben dieses Johann Augusta hat sein Nachfolger in dem sogenannten Bisthume bei den b. Brüdern, Johann Blahoslav, weitläufig beschrieben, woraus wir hier einen Auszug geliefert haben.“ Ze ke konci předešlého století spis, o který běží, nezcela vhodně nazván byl „Životem Augustovým“ a že zároveň (celý) Blahoslavovi se připisoval, o tom svědčí rukopis zachovalý v pozůstalosti Fr. Lad. Čelakovského, na jehožto první stránce tento titul stojí: „Život Jana Augusty, sepsaný od Jana Blahoslava. Krameryusovým nákladem přepsaný od Bonaventury Geřábka v Praze 1797. Nyní opět z téhož rukopisu v nově přepsaný od Josefa Krejčího, slova božího kazatele. V Praze 1815.“²⁾ — Podobně zní titul knihy r. 1837 od Franty Šumavského vydané: „Život Jana Augusty a správce Jednoty bratrské v Čechách. Sepsal Jan Blahoslav, vydal Jos. V. Franta Šumavský.“ — Ze pak Šumavský při vydání svém, ostatek dosti chatrným, přepisu právě dotčeného užil, na to naráží sám s počátku své předmluvy či úvodu: „Tento . . . spis čekal skoro tři sta let, nežli u veřejnost uveden jest. Zachován byl až dosavad v přepisech, z nichž se mně toliko jediný, a pohříchu nehrubě uměle obstaraný do rukou dostal. Mnohá místa byla jsou tak psána, že jen srovnáváním a přemýšlením na smysl jich přijíti lze mi bylo.“³⁾ Nejdůležitější však jest shoda vydání Šumavského s rukopisem (Krameriovým) na místě, na kterém nejvíce záleží, ke konci první části. Tato první část vězení Augustova počíná se zajetím jeho a Bílkovým a končí se převezněním zajatých z Krivoklatu do Prahy (v máji 1553). Zmíniv se ještě o nemoci Augustově (v březnu 1554), spisovatel dodává: „Až potom nyní dost buď napsáno o tom, co se dalo v tom pokušení na Jednotu příšlém, a zvláště při těch dvou bratrích vězňech. *Dáli mi Pán Bůh živobytí, a dočkati konce všeho toho pokušení a nejvíc těch vězňů, jak se s nimi stane, i to potom napíši.* Psáno toto léta Páně 1554 po svatě Trojici a dopsáno pátý den po svatě Marketě, vězení jich plných šest let a dvanácte⁴⁾ neděl Jan Blahoslav.“

¹⁾ V latinském vydání téhož díla tohoto dodatku není.

²⁾ Ke konci jako v rukopisu brněnském přidány jsou listiny Augusty se týkající. Rukopis Krameriusův zdá se býti přepisem rukopisu brněnského.

³⁾ Ruk. Kram.: Mezitím . . . sbor litomyšlský *býti se počínal* . . . Fr. Šumavský opravil (str. 8): *hobiti se* . . . V ruk. roudn. (opis univ. bibl. pražské čte se): *tříbiti se* . . . Na str. 7 Fr. Šumavský dle rukopisu Kram. čte; komissari . . . *poněti* ouřadu: ruk. roud.: *poručili*.

⁴⁾ Ruk. roud.: 4 neděle.

Druhá část pak, sepsaná teprve r. 1579 (bezpochyby) od Bílka, počíná se takto: „Když pak k tomu vždy přišlo, že ti dva bratři vězňové po letech nemalých jsou vysvobozeni a živi oba vyproštěni, *vidí mi se ještě toho něco napsati*,¹⁾ jsa ne od jedněch za to žádán, jak se to osvobození jich skonalo . . .“ Kdyby nebylo jména Blahoslavova přidaného ke konci první části, sotva by komu, čtoucímu hned potom první slova části druhé, připadlo, že by spisovatel obou částí neměl býti jeden a týž. Jméno Blahoslavovo se sice čte nejen ve vydání tištěném, ale též v rukopise Krameriově i v rukopisu brněnském, zhotoveném roku 1625. Avšak v rukopisu roudnickém není.²⁾ Nemáme tedy zevnějšího svědectví zcela bezpečného, proč bychom neměli Bílka také za spisovatele první části. Ze vězňové s literárními pracemi potají se obrátiti mohli, jest známo (viz zvláště na str. 53), a tak musíme za to míti, že J. Bílek v letě r. 1554 vždy příhodnou chvíli našel, aby dosavadní osudy Augustovy i svoje vypsals. Také jest vypravování tak živé a podrobné, že mnohem více se hodí na Bílka, jenž vypravuje co viděl a zkoušel, nežli na Blahoslava, kterému by byla látka k sepisování z vězení se musila dodávati. Jest sice pravda, že bratři s vězni si tajně dopisovali, ale material tento i jiný, obsažený v VIII. fol. Ar. Br., dopsaném r. 1553, by k sepsání první částky vězení Augustova nestačil. Dílo samo pak tím, že je Bílkovi přírkne celé, ceny neztratí a co se hodnověrnosti týče, spíše získá, jsouc psáno od svědka, který vše sám zkusil.

Namítati by se dalo, že na str. 33—36 čteme vypravování o osudech bratří do Prus vystěhovalých, tedy o událostech mimo vězení sběhlých. Avšak vypravování to do žádných podrobností nezabíhá a mimo to pozdější interpolační býti se zdá, kterou souvislost celého vypravování dosti patrně se ruší.

3. Dějepis Jednoty.

Že tak zvaná „Kniha úmrtí“³⁾ r. 1576 od Br. Vavřince Orlíka založená z velké části ze zápisků po Blahoslavovi pozůstalých povstala, svědčí i dílo samo i předmluva. Avšak *podíl Blahoslavův* jest asi ještě *větší*, nežli posud se za to mělo. Záležiti na tom, jakou interpunkcí v předmluvě Orlíkem podepsané položíme. Vydavatel dal ji otisknout takto:

¹⁾ Ruk. roud.: *vidí mi se něco toho napsati*.

²⁾ O ruk. Brněnském podle ústní zprávy p. ministra J. Jirečka. Do arcibiskupského exempláře mi nebylo lze nahlédnouti.

³⁾ Vydaná J. Fiedlerem pod titulem: „Todtenbuch der Geistlichkeit der b. Br.“ (Archiv für öst. G. IV. Sr. Jirečkův posudek v Č. C. M. 1864.)

„Svědectví o těch svatých lidech na větším díle jsou poznamenána skrže Jana Blahoslava (již sv. paměti), jakž jsem jeho vlastní rukou napsané našel.“

Shromáždil jsem tyto paměti l. 1550. A potom 1560 některé věci jsem přidal . . .“

Podle této interpunkce mluví Orlík o sobě: on r. 1550 shromáždovati počal, 1560 některé věci přidal, a jak dále řečeno, soud svůj připojil. Avšak souvislost první věty s ostatkem vyžaduje, abychom po slově „našel“ položili dvoutečku. Blahoslav to byl, jenž již r. 1550 — navrátil se z Basileje — shromáždovati počal atd. Zápisky Blahoslavovy neb úmrtní knihu míní bezpochyby Regenvolscius, který připisuje Blahoslavovi dílo nadepsané: *Vitae praecipuorum in Unitate Fratrum ministrorum* (Rukov. II, 380).

P. J. Šafařík koupil pro universitní knihovnu Pražskou rukopis dvousvazkový „Historie Bratří českých“, který před tím majetkem byl p. Brožovského z Pravoslav. O díle tom zmiňuje se již Jungmann (IV, 514), avšak žádného spisovatele nejmenuje. Již r. 1855 Šafařík učinil si výtah, uveřejněný teprve r. 1862 v Č. Č. M. od J. Jirečka. On nikterak nepochyboval, že Historie tato jest dílem Blahoslavovým.

První svazek obsahuje v sobě rukopis starého původu, podle písma, jak Šafařík soudil, psaný koncem 16. neb začátkem 17. věku. Totéž vysvitá z obsahu gloss později připsaných. Končí se pak tento prvý svazek listem Melanchtonovým z r. 1535.

Svazek druhý jest přepis, který si 1827 Brožovský zhotoviti dal ze „starého rukopisu“ v knihovně roudnické. Co do obsahu nalézáme v svazku tom nejprve pokračování Historie, které ale r. 1541 zprávou o smrti a pohřbu p. Kunrata Krajčře z Krajku se končí. Co ještě následuje, ani mezi sebou ani s Historií nesouvisí: jsou to *různé věci* spadající do r. 1549 až 1603. „*Život Augustův*“ jest sice mezi nimi, avšak jeho spojení s Historií jest toliko nahodilé. Šafaříka však, jak se zdá, souvislost tato, třeba nahodilá, potvrzovala v domnění, že Blahoslav spisovatelem Historie jest, ač o tom žádného svědectví není a ačkoli Šafařík sám se divil, že v Historii o „jednání Bratří s Valdenskými, u něhož se Martinus z Dražova Jana Blahoslava široce a téměř literně dokládá, ani slovíčka“. V díle samém se spisovatel nikde nejmenuje. Nápěs zní po latinsky: *Historia Fratrum*. O ceně prof. Gindely (Č. Č. M. 1856) takto se pronáší: „Znamenité dílo, avšak neuhlazené, vypravování potrhané“ *Hist. Fr.* není souvislé a úplné vylíčení osudů Jednoty od počátku až do r. 1542, nýbrž chronologická snůška rozličných dat, pramenův i vypravování od jiných neb také od

spisovatele složených. Zvláštní píle věnována literatuře bratrské; obsahuje Historie chronologický inventář spisů bratrských, v čemž přede vším cena její záleží, ač se i v té příčině málo kdy více dovidáme než jmen spisovatelů a titulův jich spisů. Mimo to se dílem táhne souvislý seznam úmrtí čelnějších členů Jednoty jakož i ordinací kněžstva. Celek zdá se býti velkou studií někoho, kdo s historií a literaturou bratří pilně se zanašel a komu prameny i spisy na snadě byly. *To ovšem na Blahoslava se hodí*. I forma — krátké a úsečné zprávy a úsudky — byla mu obvyklou, jak svědčí *Knihy úmrtí* a jiné spisy Blahoslavovy. Že by ale proto dílo celé prací Blahoslavovou býti musilo, jest hypotéza na základech nedosti pevných založená, ač také naopak, že by Blahoslav spisovatelem býti nemohl, sotva by dokázati se dalo.¹⁾

Proti tomu, že by Blahoslav spisovatelem byl, lze namítati:

1. Historické vypravování spisovatelovo jest namnoze chatrné a nesamostatné. Tak celý úvod o počátcích Jednoty vzat jest ze spisu Lukášova z r. 1527. (O původu Jednoty proti Održencům *Jir. Ruk. č. 65.*) Od Blahoslava, spisovatele *Summy*, bychom více očekávali.

2. Jaký jest poměr, jaká jest souvislost mezi Historií a *Knihou úmrtí*? Určitá odpověď na tuto otázku by záhadu rozřešila, avšak z porovnání obou spisů taková určitá odpověď nevyplývá. J. Jireček má za to, že Orlík vedle vlastních zápisek Blahoslavových užil též Historie: „Co se týče doby až po l. 1550, přepisoval Orlík, krom nemnohých výmínek, doslovně jen to, co Blahoslav položil v dějepisu Jednoty bratrské . . . Všakť se i zpráva, že l. 1521 umřel otec Br. Vavřince Orlíka v Solnici Pavel Kovář, vyskytá v historii Blahoslavově“ (Č. Č. M. 1864, str. 309). Avšak tvrzení toto, že Orlík do r. 1550 vypisoval ne ze zápisek Blahoslavových, nýbrž z Historie, nezdá se mi býti dostatečně odůvodněným. Ano, jsou některá znamení, že snad při spisování Historie užito bylo *Knihy úmrtí* a že snad spisovatelem tohoto díla není nikdo jiný než Orlík, při čemž by byl bezpochyby mimo seznam úmrtí užil také jiných zápisek Blahoslavových. K takovým znamením počítám též místo o úmrtí Pavla Kováře v Solnici. Proč by byl Blahoslav v Historii událost tuto poznamenal? O Br. Orlíkovi bychom se ale nedivili, že úmrtí otcovo nejprve v *Knize úmrtí* poznamenal (s dodatkem „Br. Vavřincovi tehdež byl rok“)

¹⁾ Kdy *Hist.* sepsána, z obsahu určiti nelze. Nemohla však býti začata před r. 1546, proto že se hned na počátku na požár litomyšlský naráží. O konci prvního svazku pracováno po r. 1568. („To sám Augusta pravil na sněmě r. 1568, když měl rozpuštěn býti.“)

a odtud také do Historie vepsal (s vypuštěním dodatku).¹⁾ Kniha Orlikova neobsahuje toliko úmrtí, ale jsou v ní poznamenány i jiné události, namnoze tytéž, o kterých se v Historii obšírnější zprávy čtou, slovem ono dílo má se k tomuto jako první návrh k dílu pokročilejšímu. Avšak toto všecko ne co věc jistou tvrditi, nýbrž toliko co možnou položiti sluší. Bezpečně nevíme, je-li Historie starší knihy Orlikovy či tato oné, zdali při spisování zprávy z jednoho díla dostaly se do druhého bezprostředně, anebo máme-li si shodu, která mezi oběma jest, vysvětliti toliko tím, že do obou přešel týž pramen, t. j. zápisky Blahoslavovy.

3. Z některých starých spisovatelů (17. věku) vysvítá, že sice Blahoslav nějaké historické dílo Jednoty se týkající sepsal, *avšak dílo, které títo svědci znali, není Historia Fratrum.*

a) *Br. Jafet*, který Blahoslava znáti mohl — bylť ordinován r. 1576 — cituje v „Hlase Strážného“,²⁾ sepsaném na samém počátku století 17. (1600—1605), nejen Summu („Jan Blahoslav menší“), nýbrž také jiné dílo Blahoslavovo, které mu na rozdíl „Jan Blahoslav větší“ slove. Dílo toto bylo na kapitoly rozděleno, v Historii ale není rozdělení žádného. V 10. kapitole dočtl se Jafet, jakým způsobem Bratří od Valdenských „potvrzení přijali“, v jiné, proč k těmto se nepřidali a nepřistoupili: v Historii o tom o všem ani zmínky!

b) Regenvolscius (Wegerski)³⁾ Blahoslavovi mimo Summu, kterou cituje, připisuje dílo historické, které nazývá: „Historia de Ortu et progressu Unitatis Fratrum Bohemorum.“ Mimo to Blahoslavovo dílo častěji mezi svými prameny in margine cituje, a to namnoze na takových místech, při kterých Historia nyní Blahoslavovi přičítaná za pramen sloužiti nemohla.

c) Co se Martinia z Dražova dotýče, již zmíněno, že Šafaříkovi známo bylo, že citát o Valdenských s Historií se neshoduje, protože v této o tom o všem ani slovíčka není. Ve spise nadepsaném „Obrana proti Ohlášení kněží bratrských“ (1636) Martinius nejen Blahoslavovy „Historie bratrské“ se dokládá, ale také z díla toho delší citát do své polemiky vetkal, avšak, jak se zdá, ne doslovně. Není to doslovný citát, ale spíše výtah učiněný od Martinia, ne-li zároveň překlad z latiny, neb ani z Jafeta, ani z Regenvolscia, ani z Martinia

¹⁾ Sr. též k 1536 o smrti Br. Vita Michala. Věta „Já jsem ho toliko jednou viděl“, která se v úmrtní knize čte, od spisovatele Historie vynechána. Mnohé *přípisky* v Knize úmrtní *později* přidané zdají se býti čerpány z Historie, z čehož by se souditi dalo, že spisovatel její (Orlík) r. 1576 dílo toto ještě před rukama neměl.

²⁾ Rukopis v Brně. Opis v Mus. (z pozůstalosti Šafaříkovy).

³⁾ Systema Historico-Chronologicum Ecclesiarum Slavonicarum (1652).

nevíme bezpečně, měli-li před rukama dílo latinské či české. Dílo to jest ztraceno, Hist. Fratrum Blahoslavovi obyčejně připisovaná jím není. Že by dílem Blahoslavovým přece býti nemohla, proto ještě s bezpečností tvrditi nesluší. Avšak i to připustiti třeba, že se Blahoslav bez dostatečných důvodů za spisovatele spisu toho pokládá.

O slezském majestátě Rudolfa II. *)

Rokem 1526 národ a stát český v osudný vstoupil svazek s národy a zeměmi jinými, s kterými se byl i před tím přátelsky i nepřátelsky setkával. Ač tento svazek s počátku toliko v společné osobě panovníkově záležel, naskytovaly se brzo také jiné pásky, nejvíce konsekvence společnosti této, a to na mnoze bez forem smluv neb zákonův. K tomu přidal se ještě moment jiný, totiž opposice stavovská ve všech zemích proti společnému panovníku, více nebo méně tuhá, která zvláště tím velké nabývala váhy, že se všelijak s nejmocnějšími ideami času, s ideami náboženskými, stýkala i proplétala. Leželot na snadě přičiňovati se o to, aby opposice v zemi jedné pomáhala opposici v zemi druhé, starati se o jednotnou taktiku, když vítězství neb porážka na místě jednom pocítovaly se na šiku celém. Solidárnost opposice stavovské v rozličných zemích panství Habsburského nejen sama se dostavovala, ale také od osvícených státníků a vůdců stavovských s vědomím za program přijímána bývala. To tuším jádro politiky Karla z Žerotína.

Problem, o který v hnutích a zvláště v bouřích století 17. běželo, zdá se, že by se formulovati dal, že běželo o to, má-li se spojení zemí nyní mocnářství Rakousko-uherské skládajících v jeden organism provésti od opposice či od panovníků, ovšem v letech od 1618—20 již také zároveň s vítězstvím neb úplnou porážkou a zničením strany jedné nebo druhé. Ani v době této konfliktu nejostřejšího, i když koruna Česká vystoupila zase ze svazku počatého r. 1526, solidárnost stavů nepřestala přece, jak svědčí spolky a smlouvy zavírané se stavy rakouskými a zejména se stavy uherskými a s Betlenem Gaborem, které obsahují na mnoze více, nežli v smlouvách pouze mezinárodních se nacházíva.¹⁾

*) Č. Č. M. XLVIII. (1874), str. 3—22.

¹⁾ V srpnu roku 1620 Nethersol, sekretář královny Alžběty, oznamuje z Prahy, že Betlen Gabor v Uhrách prohlášen za krále; i pravi, že by Čechům, kdyby Fridrich se neudržel, nezbylo, než jeho za pána přijmouti. Obě koruny prý tak nerozlučné jsou, že jednu bez druhé ani mysliti nelze

Dobou Karla z Žerotína jsou léta 1608 a 1609, kdy opposici se naskytl spojenec, člen rodu panovnického samého, arcikníže Matyáš, a kdy jak naděje byla, lze bylo dobytí vítězství ve formách legalných, třebaž mezi legalnosti se dotklo. Opposice stavovské v rozličných zemích mezi sebou se strany jedné, a Matyáš se strany druhé nabyli společné půdy, společných, abych řekl, záležitostí. Jejich všech prospěch záležel v zachování tak zvaného míru Vídeňského (zavřeného r. 1606), který protestantům uherským svobodu náboženskou zaručoval a který s mírem tureckým tak těsně spojen byl, že oba zároveň platnosti nabývaly i pozbývaly. Obrana a zachování míru tím spíše za společné všem heslo se hodily, že i stavové rakouští i stavové všech zemí koruny české mír byli garantovali a tudíž k hájení jeho se byli zavázali. Tato garancie byla zároveň i výrazem i legální formou, ve kterých se solidárnost opposicí objevila.

Jestliže tím, co řečeno, má se ukázati takořka jádro a podstata hnutí stavovského a dějin prvých desetiletí století 17., snadno by pokus ten v přílišnou abstrakci zaběhl, kdyby se nevytkl zároveň moment jiný, jenž není, než egoism stran.

Stavové čeští, z příčin dosud nedosti zřejmých, r. 1608 nešli tou cestou, kterou Karel z Žerotína, a slavný Moravan solidárnost opposice, která s Matyášem se byla spojila, více cenil, než prastaré a posvátné svazky pojící v celek země koruny České. Nemoha převésti Čechy na svou stranu, odhodlal se raději k roztržení státu českého, a nestalo se nikterak přičiňením jeho, že od království Českého vedlé Moravy také Slezsko a Lužice se neodloučily.

Jakou politiku Slezané sami v osudné době let 1608 a 1609 sledovali, něco šíře, pokud prameny¹⁾ stačí, vyloženo bude.

Neopomenul Matyáš starati se o to, by i mezi Slezany přívržence si získal. Již v měsíci březnu r. 1608 Ludvík ze Štahrenberka, vypravený od něho ke kurfirstům Braniborskému a Saskému, na cestě své nejen s knížetem Karlem Minsterber-

(for these two crownes are so indivisibles for many reasons of state, that there is doubt it may be said of them in plural. Listy Nethersolovy; rukopis britského Mus. v Londýně).

¹⁾ V druhé polovici 17. století vznikla v Slezsku velká sbírka pramenů dějepisu země té od 16. století začínaje se týkajících. Jsou to Bukischovy „Religionsakten“. Z foliantů sebrání toho dějepísná díla Slezanů ode dávna mnoho vážila, nejnověji z nich vydaná Historickou jednotou Vratislavskou, též akta sjezdův od r. 1618—1620 (Acta publica). Některé části sbírky, pokud vím, dosud nepovšimnuty zůstaly, zejména akta z let 1608 a 1609, na jichž základě vypravování toto složeno. Užito při tom exempláře král. biblioteky Berlinské; vedle toho některé doplňky čerpány z pramenů chovaných v archivě zemském českém.

ským a s Janem Jiřím, Krňovským markrabím, se sešel, ale i biskupa Vratislavského, tehda nejvyššího hejtmana slezského, v Nise navštívil. Největší ochotnost k věci Matyášově shledal při Janu Jiřím; většina všech, jak se zdá, na žádnou stranu odhodlána nebyla; biskup pak nejméně ochotným se jevil. I radil Stahrenberk arciknížeti, by maje již na své straně stavy uherské a rakouské, kteří 1. února v Prešpurku konfederaci byli, zavřeli, a moha se bezpečiti i na přichylnost Moravanů, na Čechy i Slezsko branou mocí udeřil; pak že i tyto země snadno ke konfederaci přivede.¹⁾

Matyáš podle rady té se zachoval. Psal sice již 28 března Janu Jiřimu, aby podle povinnosti své o zachování míru Vídeňského, k jehož hájení i Slezané se byli zavázali, se staral; ale list ten, od biskupa, jak se zdá, utajený, teprva 2 května dodán byl.²⁾ Mezi tím zavřením smluv Ivančických program hnutí onoho, v jehožto čele Matyáš se byl octl, i před světem nemálo rozšířen. Již neběželo toliko o zachování míru Vídeňského a Tureckého, ale Uhry, Rakousy a Morava spojily se s Matyášem k „zastávání každé věci spravedlivé“. Arcikníže pak sám ohlašoval, že vytrhl k napravení zkaženého regimentu.

Teprva z Kolína vypravil Matyáš posly ke sjezdu knížat i stavů slezských od Rudolfa tehda svolanému Jiřího Fridricha hraběte Hardegga a Reicharta ze Stahrenberka, aby Slezany nejen k hájení ohroženého míru napomenuli, ale zároveň i k přistoupení ke smlouvě Ivančické vyzvali a přivedli, slibující jim, jakož o restituci privilejií zemím spojeným a o nápravu regimentu běží, že i Slezané k vyplnění přání svých v té příčině od Moravy i všech zemí spojených vydatné pomoci užijí.³⁾ V soukromých pak rozmluvách měli všem, kdo dosahu hnutí ještě nedostihli, bez obalu říci, že arcikníže s nabízeným mu postoupením Uher a Rakous spokojiti se nemíní, ale na to nastupovati chce, aby mu také všechny země koruny české ihned odevzdány byly.⁴⁾

Poslové dne 21 května měli poprvé veřejné slyšení před sjezdem knížat i stavů slezských, odevzdávající listy věřící, kterými Hardegg prokazoval se splnomocněným od stavů Horních Rakous, a Stahrenberk od stavů Rakous Dolních. Hned potom, tázání jsouce, zdali též od arciknížete vysláni jsou, přisvědčili, ale s omluvou, že dotýčný list věřící v chvatu při odjezdě z Kolína zapomněli. Mezi tím co v dnech nejbližší

¹⁾ V. Tomek v Časop. č. Mus. 1856. III. 49.

²⁾ Jan Jiří Matyášovi, dne 8. května 1608. (Opis v zem. arch. č.)

³⁾ Instrukce daná v Kolíně dne 15. května 1608.

⁴⁾ Koncept listu Matyášova. (Opis arch. č.)

příšlých sjezd uvažoval, jak by ve sporu obou bratří zachovati se měl, poslové rozmlouvající často s osobami vynikajícími pilně se přičiňovali, aby odpověď po přání se vydařila, ale jen Jan Jiří Krňovský ke všemu odhodlaným se jevil, kdežto Karel Minsterberský, na něž po smrti biskupa (v dubnu 1608) hejtmanství provisorně vznešeno, dosud váhal. Nejméně ochoty nalezali při zástupcích knížectví dědičných i při stavu duchovním. Teprva příchod poslů moravských (dne 27 května) poslům rakouským lepší naděje dodával, zvláště když sám Jan Jiří tajně jim vzkázal, by na rychlo k Matyášovi vypravili, že věci k dobrému konci se chýlí.¹⁾

Avšak odpověď sjezdem daná (dne 30 května) nespĺnila naději předčasných. K hájení míru sice Slezané ochotnými se vyznávali, a to tím více, že i císař nedávno před tím a později zase sjezdu samému ohlásiti dal, že o zachování jeho stojí; avšak dodatkem tím odpověď nejen věci hlavní se vyhnula, ale i proti Matyášovi a počínání jeho se obracela. Co se pak privilejií a regimentu týče, za služby nabízené děkovali, přijímající je s výkladem, že prosí, by arcikníže a země spojené za ně se přimluvili u císaře, jenž za příčinou válek dlouho trvalých do toho času k nápravě přistoupení nemohl. Samy že k tomu konci posly své vypraviti chtějí jak k císaři, tak vedle císaře i k arciknížeti i zemím sjednoceným. Poslové k Matyášovi vypravení měli pak zároveň s kurfirsty německými se starati o to, aby mír zase sjednán byl, jakož arcikníže sám Slezany k účastenství v takovém mírném jednání hned s počátku skrze vyslané své byl vybídl.

Avšak interposice taková jen tehdy vítána býti mohla, kdyby Slezané ke konfederaci přistoupili, k čemuž oni pohnouti se nedali, ani když poslové Matyášovi jim na císaře žalovali (3 června), že v Římě ohlásil, že zachování míru Vídeňského svědomí mu nedovoluje, dodávající s pohružkou, že Slezané, nedostojí-li závazkům, i staré svazky s Moravou zruší.

Nezachoval se však sjezd slezský pasivně dokonce. Mínilif Slezané užiti sporu obou bratří k tomu, by se jejich zvláštním přáním dobrého vyřízení dostalo. Nevystupující však jako země s Matyášem spojené z poslušenství Rudolfova, vyhledávali splnění žádostí svých, jako odměnou, při císaři samém. Protože pak pouhý slib se strany jeho jim žádné jistoty splnění v budoucnosti poskytovat se nezdál, žádali zároveň, aby vyplnění jejich přání mezi články míru přijato bylo, čímž by k slibu také assekurace, jak se pravilo, přistouplila.

¹⁾ Relace poslův. (Opisy arch. č.) Moravané již z Ivančic Slezany ke spojení vyzvali. V. Chlumecký s. 443.

Stížnosti Slezanů týkaly se jednak věcí náboženských, jednak politických.

Již v letech před tím minulých mnohé příčiny spory mezi vládou Rudolfovou a protestanty slezskými vzbudily, zejména o to, zda-li další trvání protestantismu v Slezsku na právě se zakládá, či z pouhé milosti císařské se připouští. Slezané, ohlížejíce se podle zvyků a názorů věku po nějaké listině, po privileji, nacházeli zdroj práva v míru Augšpurském, k němuž se i táhli, ne proto, že by knížectví slezské v onom čase za bezprostřední údy říše pokládali, ale jelikož prý koruně České co celku mír ten slušel, tak že i částím koruny popíratí se nedal.

Správnosti argumentace té neuznal císař, řka, že mír toliko na něho, co krále Českého a kurfirsta, se vztahuje; oni pak jsouc poddanými krále Českého bezprostředním stavům říše rovnati se nemohou. I vysloveno při tom od císaře bez obalu, že dosavadní stav věci toliko milostí jeho se udržuje, aniž by odtud Slezanům nějaká práva neb svobody plynuly.¹⁾ Slezané tudíž dřívější argumentace již se vzdávající mínili právo své na budoucnost zakládati na novém svolení či na uznání poměrů faktických císařem. I žádali r. 1608 za svobodné vyznávání náboženství protestantského každému, buď si on pod vrchností jakoukoli a bez útisku se strany vrchností těch; svobodné pak veřejné provozování náboženství aby v dosavadních mezích zůstávalo, jen tím se rozšiřujíc, aby se na vlastní půdě každému stavění nových kostelů a zřizování nových škol propustilo.

Stížnosti politické týkaly se v nejdůležitějších částech poměru Slezska ke koruně České. Na prvním místě položena žádost, aby při volení krále, jelikož i jim tak dobře jako stavům českým podle zlaté bully Karla IV hlas přísluší, Slezané pomíjeni nebyli, zejména při nastávajícím jednání o přijetí Matyáše, který od císaře za „budoucího nástupce a krále Českého“ uznán byl.²⁾ Mimo to knížatům a stavům bylo obtížno, že stavové čeští na svých sněmích několikrátě jisté punkty přidali, které se koruny celé, obzvláště pak zemí slezských dotýkaly. Zejmena žádali, by budoucně žádné výpravy mimo korunu se nepodnikaly bez slyšení zemí všech. Privileje slezské na Karlštejně chované přáli si, aby jim vydány byly, a Slezané při usazování v Čechách aby se žádnými taxami neb poplatky

¹⁾ Instrukce posílů císařských k sjezdu knížat a stavů v červenci roku 1604. (Bukisch.)

²⁾ V této formě žádost v Praze přednesena. Instrukce uložila jen „hájení slezského hlasu“. Slezané někdy toliko o „přijetí“ Matyáše mluví, někdy „o svobodné volbě“.

neobtěžovali. Nadto žádali, aby místokancléř a někteří radové při appellaci ze Slezanů i Lužičanů se vybírali, poněvadž prý německý expedit úřadů těch Slezka a Lužice se týká; a nejvyšší hejtmanství aby budoucně toliko osobě stavu světského se svěřovalo.¹⁾

Všecky ty stížnosti a žádosti Slezané po poslích Rudolfovi předkládali, na něm za vyřízení žádající, kdežto druhé poselstvo k Matyáši vypravené o to starati se mělo, aby o přáních těch ve smlouvě zmínka se stala a tak slib císařův mezi výminkami míru se objevil.

Přibylí poslové k Matyáši vypravení, Hartwik van Stietten, Melchior v. Senitz, Jáchym v. Frankenberg a Samuel Rott do Brandejsa dne 18. června.²⁾ Na zejtrí k Matyášovi do stanu uvedení žádali, aby arcikníže podle slibu stížností slezských se ujímal, dokládající zvláště, že při volbě krále Českého také Slezanům hlas sluší. I neostýchali se při tom podotknout, že by sice budoucně právo jeho k nastoupení po Rudolfovi v pochybnost bráti se mohlo. Sepsavše žádost svou po přání Matyášově, donesli poslové spis do stanu Lichtenšteinoва, kde vedlé jiných také Reichard ze Stahrenberku a Karel z Žerotína nalézti se dal. I přijali Slezany pánové tito namítající, že co se hlasu volebního týče, ta věc Matyáše se netýče, nýbrž Rudolfa i stavů českých; ostatních pak stížností že arcikníže jen tehda ujmouti se může, kdyby, jako před tím Moravané, správu jeho (Gubernament) podstoupili; na nejvýše prý Matyáš za ně se přimluví (bude intercedovat), kdežto maje je pod správou, skutkem by jim pomohl (remedoval).

O dosahu námitek těch neklamali se Slezané, poznávající, jak hned pánům pravili, že všecko k jedné věci směřuje, kterážto věc není než unie s Moravou i ostatními zeměmi spojenými. Kdyby prý Matyáš postoupení Slezska i Lužice,³⁾ jakož žádal, opravdu vymohl, pak by i jejich stížnosti skutkem se odstranily. Nemohouce však sami z poslušenství Rudolfova vystoupiti, spokojovali se přimluvou jeho; měli však při tom o volebním hlase slezském za to, že vždy přímo také Matyáše se týká, jelikož prý v zemích, jimž svobodná volba patří, kandidát zvolení při stavích vyhledávati musí.

V rozmluvě srukromé, která se hned potom v staně Lichtensteinově počala, pánové strany Matyášovy, litující, že Slezané tak pozdě přišli, ještě jasněji na jevo dávali, čeho by si přáli. Ještě v Dubci Matyáš žádal za postoupení Slezska i Lužice a teprva 14 června s Moravou se spokojil. I řekli

¹⁾ Instrukce dne 6. června 1608.

²⁾ Následující podle relace posílů d. v Zhořelici 5. července 1608.

³⁾ Srv. Gindely: Rudolf II. I. 230—231.

pánové poslům, že by předešlá žádost obnoviti se dala, kdyby jen Slezané sami příklad Moravanů následovali. Podobně v konferenci odbyvané dne 20. června radové Matyášovi poslům vyčítali, že tím, že zároveň také k Rudolfovi druhé poselství vypraviti se usnesli, věc sami pokazili. Čechové prý, kteří žádosti Matyášově odporovali tak tuze, že někteří nejvyšší úředníci zemští pravili, že raději na kusy rozsekati se dají, nežby svolili k takovému roztrhání koruny české, mohli se snáze opřítí důvodem, že Slezané sami žádné změny si nepřejí. Slezané však vždy s pouhou intercessí se spokojovali, jež jim i přislíbena.

Avšak v poslích povstávaly obavy, že pouhá přímluva nic nespomůže. Kolikráte již víada Rudolfova jim slíbila, že příčiny stížností budou odstraněny? A kdyby i stavové čeští, proti nimž stesky politické hlavně čelily, povolili, poskytnou-li jim usnešení sněmu českého, i kdyby do desk zemských vloženo bylo, na budoucnost jistotu splnění či assekuraci, kterou aby sjednali, knížata a stavové jim uložili? A nad to: čím jsou české desky zemské Slezsku? Bylo by to jen uznání rozšířené kompetence sněmu českého, proti které se opírali! Poslům tak uvažujícím vadilo sice, že instrukce jim daná dosti neurčitá moci ke krokům rozhodnějším neudílí, ale na obrát právě tato neurčitost a zvláště místo o assekuraci vhodným se jim zdálo, aby na ně spolehajíce o více se pokusili, při tom ani od Rudolfa neodstupující, ani k Matyášu se nepřidávající. Matyáš měl jim assekuraci poskytovat, že to, co na přímluvu jeho do desk se vloží, také opravdu se provede. I ohlásili poslové slezští změnu taktiky své radám Matyášovým, kteří jich sice nesrazovali, ale přece jim otázkou, čeho by Matyáš do Slezanů nadíti se měl, kdyby se mírné jednání potkalo s nepořízenou, nové působili rozpaky.

Dne 21 června k večeru přibyli členové druhé deputace slezské do Prahy, z nichž dva hned nazejtří ráno do ležení se vybrali a uslyševše o úmyslech deputace druhé, je schvalovali. Shoda ta oznámena radám Matyášovým, kteří posly vyžvali, aby se při mírném jednání v zámku Libeňském nalézti dali. Ještě téhož dne (22 června) měli Slezané v staně Lichtenštejnově slyšení před zástupci zemí sjednocených, při čemž mimo jiné přítomni byli Thurzo, Tschernembl a Karel z Žerotína. Nazejtří pak, dne 23 června, uvedeni jsou od Žerotína a Lichtenštejna do zámku Libeňského, avšak oba pánové uvádějíce je netajili se, že nevědí, zdali Slezané od komissarů císařských ve formální audienci přijati a tím za stranu vedle Matyáše a zemí sjednocených uznáni budou. Ještě o tom v nějakém pokojíku vedle sálu, kde jednání se konalo, rozmlouvali,

když tam nejvyšší purkrabí Štěpán J. Šternberk a dva komissari s ním vstoupili oznámit, že v té příčině žádné moci ani instrukce nemají, aby tedy Slezané, mají-li přání nějaká, přímo císaři je předložili. Uslyševše to Slezané, spokojovali se tím, aby aspoň memorial jejich, jež byli sepsali, byl přijat, načež po některém váhání od komissarův přistoupeno. Obsahoval pak spis ten „reservat“, kterým Slezané si vyhrazovali, nebudou-li stížnosti jejich od druhé deputace v Praze přednášené úplně vyřízeny, aneb v budoucnosti sliby v té příčině učiněné zdržány, aby již ipso facto povinností k Rudolfovi prosti jsouce pod protekci Matyášovu podobným způsobem uchýliti se směli, jakým se strany zemí spojených se bylo stalo.

Po odevzdání spisu toho, obsahujícího žádost vpravdě absurdní, Slezané několik hodin čekali bez odpovědi od zástupců Rudolfových, až konečně na doléhání jejich oznámeno, že o tom o všem císaři zpráva se učiní.

Počínání Slezanů nacházelo, jak se zdá, podpory od zástupců Matyášových, kteří je sami napomínali, že konference ještě téhož dne se zavrou a že tudíž reservát v té formě, jak byl sepsán, protože odpověď císařská třeba i příznivá sotva v čas přinesena bude, do smlouvy mírné by přijmouti se nemohl.

I změnili poněkud poslové reservát, právo žádané ve formě protestu si vyhrazující (protestando reservující) s dodatkem, že Slezané by měli příčin s dostatek, aby vedle jiných zemí ihned Matyášovi pod protekci se dali. Když pak Šternberk náhodou skrze pokoj, kde vždy zůstávali, šel, podávali mu spis nový s žádostí, by jej od nich přijal. Nejvyšší purkrabí hájil se rka, že druhá deputace v Praze jistě dobře pořídí, proti čemuž Slezané odpověděli, že sliby jich odbýváno již po deset let a že jim assekurace třeba. Šternberk se pak obrátil k Žerotínovi, jenž mezi tím také přistoupl, žádaje, aby přisvědčil, že mírné jednání již ukončeno. Žerotín sice, jako před tím purkrabí, je chlácholil, že intercesse Matyášova bez pochyby dosti mocnou se okáže, aby jim od císaře a od sněmu českého se vyhovělo, ale přidal přece konečně: arcikníže sám že Slezanům nebrání, by více hledali, jestliže připověď jeho a slib se jim zdají nedostatečnými. Slezané pokynutím v slovech těch obsažených osměleni, na novo žádost svou opětovali, až i dosáhli, že purkrabí protest z jejich rukou přijal. Po skončeném jednání Slezané s komissary k občerstvení pozváni byvše, večerem zámek Libeňský opustili.

V trapné nejistotě, jak s protestem se naloží, zůstávali poslové ve dnech nejbliže přístích, kdy komissari obojí strany

redigováním traktátu mírného se zanášeli. Do smluv pak samých protest přijat nebyl, a zástupci Matyášovi toliko vymohli, že v nich o přímlově arciknížete a o slibě císařově zmínka se stala. Přislíbil císař, že „ve všech slušných věcech“ stížnosti slezské vyslyšány, na sněmu českém vyřízeny a vyřízení do desk vloženo bude.

Teprva dne 28 června o 4 odpolední poslové zase od arciknížete slyšáni, při čemž zprávu činice o všem, co se v Libni událo, žádali, by jim oznámil, co do něho nadíti se mají, kdyby podle znění rezervátu a protestu budoucně do jeho ochrany se dali. I neopomenuli podotknouti, že protest s jeho vlastním prospěchem výborně se shoduje. Matyáš odpověď na některý z pozdějších dní odložil.

Slezané ihned za slyšení u zástupců zemí spojených požádali, aby aspoň na nich nějakých slibů na budoucnost vymohli. Slyšení jim sice nejprve připověděno, ale ještě téhož odpoledne Thurzo se omluvil: slezský sjezd prý závazkům svým nedostál; ať tedy Slezané žádosti své přímo sněmu uherskému předloží; on a páni uherští že žádných instrukcí nemají. Žádost pak za slyšení od Moravanů a Rakušanů beze vší odpovědi zůstávala.

Dne 30 června ležení Matyášovo k odchodu se zdvihlo a Slezané již o 5 hodině ranní se dostavivše a do poledne čekavše, teprva po všech ostatních deputacích před arciknížete se dostali. Arcikníže jim vyčetl, že sjezd Vratislavský, ač vyzván, ke konfederaci se nepřidal; on pak přes to přese všecko že přímlovou svou intercedoval. Co se pak protestu týče, slíbil, že nezapomene a že i budoucně Slezanům rád pomůže. I skončil se bez ironické výtky, za více že nežádali, více že slíbiti nelze.

Ještě téhož dne poslové potkali se s Žerotínem a Lichtenštejnem, kteří podobně jako před tím Thurzo se omluvili; i odebrali se hned potom do Prahy.

Deputace v Praze, jejímž řečníkem vedle pěti poslů ostatních býval doktor práva Ondřej Geissler,¹⁾ po příchodu svém ani od císaře, ani od úředníků zemských slyšena nebyla. Avšak ze středu stavů českých již dne 23 června dali se v hospodě jejich naléztí někteří pánové, poslové pak sami ještě téhož dne navštívivše Thurna uslyšeli, že se strany Matyášovy přislíbená přímlova či intercesse již se stala. I radil hrabě sám, ať bez meškání o to se starají, by přípověď císařova do článku smlouvy mírné se přijala, vybízejte je vedle toho, aby jen do sněmu přišli; Čechové že také jich se ujmou.

¹⁾ Dle relace poslů d. ve Vratislavi dne 4. září 1608.

Nevěděl patrně Thurn o dosahu žádostí slezských, což zároveň důkazem, že s opozicí českou žádných předchozích úmluv nebylo, žádného spojení ani solidárnosti. Měť bez pochyby za to, že přání jejich hlavní váhu na náboženství kladou; poslové však, uvažující, že stížnosti velkou částí přímo proti Čechům se obracejí, rady Thurnovy neuposlechli. Teprv dne 25 června od císaře přijati, při čemž hned s počátku napomenuti, by co nejkratčeji věc svou přednesli, a napomenutí to mezi řečí Geisslerovou opakováno. Odpověď jim sice slíbena, ale téměř na celý měsíc zůstávali v Praze bez vyřízení, pilně mezi tím jednáje s úředníky zemskými, kteří slíbili, že jim konečnou resoluci císařskou před odevzdáním privatně ukáží. Avšak přes ten slib dne 21 července jim doručena odpověď (daná dne 18 t. m.), jež jich v nižádném kuse neuspokojovala. Strany náboženství slibována konečná odpověď pozdější, ale s podotknutím, že žádosti slezské jsou přílišné. Ostatní články již artikuly sněmovními, ve kterých také přímlova Matyášova na svém místě položena, k nejbližšímu sněmu českému odloženy. Avšak po tom v resoluci řečené o některých znova zmínka se stala způsobem, jenž velkých nadějí vzbuzovati nemohl. Zejména o volebním hlase řečeno, že staré listiny i dosavadní praxe Čechům svědčí. O místokancléři slíbena, že se na žádost Slezanů, pokud slušná, nezapomene. Vedle toho resoluce ostře kárala protest v Libni zadaný, který prý na věrné poddané nikterak nepatřil.

Poslové, nemálo překvapení, s počátku replikou hájiti se chtěli, ale brzy všeho dalšího jednání se vzdávající k odjezdu se chystali, než zdržování jsou od úředníků zemských, kteří bezpochyby tužšího konfliktu a vkládání se Matyáše do sporu toho se obávali. I slibovali jim odpověď jinou, a Hannewald z rozkazu císaře samého, ač protestem libeňským nemálo rozhněvaného, k Slezanům přišel. K novému slyšení po některém průtahu dne 29 července před císaře předpuštění Slezané skrze Geisslera toliko si postěžovavše, že strany náboženství více jim nepovoleno, kdežto stejnou dobou Čechům dobré sliby se daly, již prosili, by resoluci „reservatio reservandis ad referendum“ přijmouce domů odebrati se směli. Když dne 1 srpna Slezané Prahu opouštěli, úředníci zemští s nimi se loučili řkouce, že lépe by byli učinili repliku zadavše a tudíž nové dočkavše se odpovědi a lepší.

A tak Slezané r. 1608 „nenalezli žádného povšimnutí ani od jedné ani od druhé strany, když ani jedné ani druhé neprokázali žádných služeb, než kliditi chtěli z hotového.“¹⁾

¹⁾ Tomek v Č. českého Mus. str. 146.

Ještě v měsíci srpnu r. 1608 sešel se Karlem Minsterberským, jenž vždy hejtmanství zastával, svolaný sjezd knížat a stavů slezských, ke kterému i komissaři císařští se dostavili. Ostatek roku byl pak vyplněn sporem s vládou Rudolfovou, ve kterém Slezané již mnohem odvážněji si vedli nežli před tím. Co se náboženství týče, táhli se zase k míru Augšpurskému, i žádali za svobodu, dokládajíce, že jim stejnou měrou náleží, jakou Čechům přípovědí císařskou byla vyměřena, poněvadž prý oni, stavové slezští, českých stavů horší (deterioris conditionis) nejsou. Rovnoprávnost s Čechy žádali již rozhodně a ve všech kusech k dotrvzení práv žádaných do přepodivných historických dedukcí se dávali. Slezsko prý prvotně ke koruně polské patřilo a od ní odstupující dobrovolně ke koruně české se přidalo, když Poláci při volbě společného panovníka, krále Polského, hlasu slezského nešetřili. I žádali na Rudolfovi, aby křivdu jim jednostranou volbou bratrovou učiněnou napravil uznáním hlasu slezského proti Čechům; a připomínajíce volbu Matyáše Korvína vyhrazovali si právo voliti třeba jiného panovníka a rozdílného od toho, kterého by budoucně stavové čeští na trůn povolali.¹⁾ Rovněž rozhodně ozývali se proti výtce, že by protestem libeňským věrnost na poddané slušnou byli porušili, odvažující se i na prohlášení zásady, že šetření privilejí se strany panovnickovy a poslušnost od podandých se navzájem podmiňují, jsouce, jak pravili, „korrelací“, tak že vladař nešetřící privilejí národ ipso facto z povinnosti propouští.

Rudolf II. odpověděl novou resolucí, danou dne 8. prosince 1608, která v ničem sice nepovolující, přece mírným tonem, kterým sepsána, nápadna je. Strany náboženství žádosti slezských nepovoleno sice císařem, ale při tom slíbeno, že věci na dál v té míře zůstávají mají, v jaké na počátku vlády jeho se nacházely. Ve sporu svém s korunou Českou, zejména o hlas slezský, odkázání jsou knížata a stavové ne již k rozhodnutí sněmu českého, ale k jednání, které počítí mělo mezi stavy českými s jedné a sjezdem slezským se strany druhé. Toliko o assekuraci stavům českým udělené praveno, že jim právem patří, poněvadž království České je hlava a zemí přitělených přednější.

Resoluce prosincová Slezanů neuspokojila. Avšak mezi tím se žádosti a tužby náboženské mnohem více v popředí octly, nežli jak jsme je dosud spatřovali. Již v červenci r. 1608 povolán byl na uprázdněný stolec biskupství Vratislavského,

¹⁾ Srv. Gindely: Rudolf II., sv. II. 17 o instrukci dané r. 1609, která tyto argumenty opakovala.

ku kterému také knížectví Niské patřilo, Karel, bratr Ferdinanda Štyrského, tehda teprv 18letý.¹⁾

Mladý arcikníže, jenž ke konci r. 1608 do Slezska přibyl, ač více se o zábavy nežli o povinnosti nového úřadu staral, zjevnou při tom ještě nechuť k stavu kněžskému na jevo dává, přece ve všem a všudy poslušen byl pokynutí ode dvora štyrského se mu dostávajících, která předkem způsobila, že Slezané nemínili spokojiti se uznáním dosavadního stavu věcí v císařské resoluci obsaženým, a to zvláště když deputovaní biskupovi na sjezdu počatém v květnu r. 1609 princip, na kterém ona resoluce se zakládala (totiž: „uti possidetis, ita possideatis“), popírali se jali, dokládajíce, že i mír Augšpurský, o jehož platnosti ve Slezsku ostatek pochybovali, tak zvaným církevním reservatem se obmezuje. Dosavadní stav věcí jen potud uznávati chtěli, pokud by na právě se zakládal.²⁾ Patrně, že tím trvání protestantismu ve Slezsku vůbec se ohrožovalo. A jelikož reformace tak daleko byla pokročila, že v zemích knížat katolíků téměř žádných již nebylo a v knížectvích dědičných, přímo ke koruně slušících, jen zbytky jich zůstávaly, žádal biskup, osobuje si ius reformandi, by ani na území svém a na statech církevních protestantů žádných trpěti povinen nebyl.

Sjezd slezský vida, že dosavadní stav věcí v samých základech se viklá, uznal za dobré opět v Praze za položení nového základu žádati, ale netoliko na císaři, ale pokud náboženství se týče a bude-li třeba, již solidárně a ve spojení se stavy českými.³⁾ Při tom žádosti politické opakovati se měly znovu a ještě důrazněji. K sjezdu slezskému dostavili se také komissaři císařští za povolení posudného žádající. Sjezd však nesvolil, odůvodňuje odepření tím, že poddaným sluší právo takové, by jistotu si zjednali, že privileje jejich od vlády zachovány budou.

Vyslaní Slezanův⁴⁾ do Prahy přibylí z části 14 června k večeru, z části 15 ráno. Hned přišli k nim někteří pánové čeští vybízejíce je, aby si pospíšili, dokud žádosti české vyřízeny nebudou. Bylať to rada daná ve prospěch jak Slezanů, tak i Čechů samých, mělo-li tentokráte od obou solidárně se pokračovati. Slezané však přece uznali za dobré, nejprve u cí-

¹⁾ Na kněžství vysvěcen teprve r. 1615, na biskupství až r. 1621.

²⁾ V instrukci biskupově se praví, že zásada „uti possidetis, ita possideatis“ potřebuje opravy: „nisi vi, clam aut precario, aut possessio alio vitio laboret“.

³⁾ Instrukce dne 6. června 1609. Zdá se, že stavové čeští k témuž sjezdu slezskému zvláštní posly vypravili. V. Skála I, 216, řeč Geisslerovu.

⁴⁾ Relace týchž vyslaných.

saře a úředníků zemských se ohlásiti, a již dne 16 června žádosti své na kanceláři přednášeli. Než ještě téhož dne protestantští stavové jim ohlásili, že je slyšeti chtí, načež je nazejtří dne 17 t. m. do shromáždění svého v světnici soudní uvedli. Slezané skrze Dr. Geisslera stavům si postěžovali, za pomoc žádajíce; přednesení jejich toho dne bez určitější odpovědi zůstalo,¹⁾ z kterého průtahu se jim stavové i dne 19 omluvili. Slezané mezi tím měli rozličné audience u zemských úředníků, při tom vždy za slyšení před císařem žádajíce, které jim také slíbeno, ale bez ustanovení dne.

Dne 20 června poslové po druhé uvedeni jsou do shromáždění stavů v sednici soudní, by odpověď v dlouhé německé řeči od Jáchyma Ondřeje Slika přednášenou poslechl. Stavové čeští s díky nabízenou v příčině náboženství konjunkci přijímajíce slibovali, že u císaře přímluvou intercedovati budou; žádali však, by vyslaní o způsobě konjunkce té a o výminkách více vyložili, že pak bližší úmluvy s nimi zavřítí hotovi budou, a odpověď svou vedle této ústní také písmem dají.²⁾

Patrně, že stavové čeští přáli si spojení a smlouvy nejen na tehdejší potřeby se vztahující, ale i na časy budoucí. Tím, že by žádosti slezských se ujali, chtěli sami též dosíci prospěchu nějakého. Vyslaní Slezanů poznavše dosah odpovědi Slikovy slibují, že o tom stavům a knížatům oznámí. I žádali zároveň, by Čechové sami s navrhováním výminek počali; oni že rádi s nimi o to pojednají, pokud instrukce jejich dovoluje: a pokud by nedovolovala, že do Vratislavi o dodatečné rozkazy psáti budou. Stavové čeští na to přistoupili a již dne 23 června učinili vyslaným v hospodě jejich skrze 6 osob z prostředka svého následující návrhy:

Unie měla se zavřítí proti každému, buď si on kdokoli, a strana jedna měla straně druhé na prvé a druhé vyzvání přispěti brannou mocí, jež by se později vyměřila, a na vyzvání třetí již vši mocí a silou.

Avšak Slezané odpověď dáti ještě se ostýchali, nedostačnými instrukcemi se zastírajíce, i když nedlouho po tom (dne 25 června) podrobnějším návrhem pomoc prvé na 1000 koní a 2000 pěších a pomoc druhá na počet zdvojený se určovala.

Dne 26 června z rána vyslaní slezští, ač neradi,³⁾ do sněmu udáti se museli, kde jim formálně opakován návrh o unii, jež se v příčině náboženství zavřítí měla proti každému, buď on

¹⁾ Srv. Slavata I, 307 a Skála I, 216.

²⁾ Skála o druhém slyšení nic neví. Lepší zprávy má Slavata (I. 312—313), ač jednání tehdáž ještě tak daleko nepokročilo, jak on vypravuje.

³⁾ wiewohl mit beschwer.

kdo buď, i kdyby jmenem císařským se zastíral, jedině osobu císařovu vyjímaje. Poslové ani tenkrát ještě odpovědi nedali žádné, žádajíce toliko, by jim návrh napsaný byl dán.

Ještě téhož dne večer sněm český bouřlivě se rozešel, nařídív hotovost či defenci a zvoliv direktory defence. Tím nastal obrat ten, jenž na konec Rudolfa II. k povolnosti v příčině žádosti od protestantských stavů českých přednášených přinutil.

Poslové slezští již před tím byli opakovali prosby za audienci u císaře. Ale řečeno jim (dne 25 června), že za těch bouřlivých dob den jim ustanoven býti nemůže, ať tedy žádosti své napsané zadají, což od nich také učiněno (dne 1 července).

Mezi tím dostaly se do Prahy nové instrukce z Vratislavi. O věci samé nebylo nesvornosti žádné, jenom o počet pomoci strany se neshodovaly.

Nabízeliť totiž Slezané třetinu pomoci té, které by dle smluv na Čechy slušela. Jednání trvalo ještě, když Čechové majestátu svého dosáhli, a teprve pro vyhlášení jeho zavřena také ihned unie mezi Čechy a Slezany dne 13 července.¹⁾ Téhož dne odevzdali vyslaní slezští nejvyšším úředníkům návrh majestátu Slezsku svědčícího, za potvrzení jeho podpisem královským žádajíce. Návrh ten nepotkával se se souhlasem vládním; ale direktori prodlévali s rozpuštěním hotovosti vedle jiných příčin zvláště proto, aby Slezané snáze splnění žádosti své dosáhli.²⁾ Bylať to jaksi odměna za uzavření unie.

Jednání se počalo dne 18 července v domě nejv. purkrabí u přítomnosti úředníkův zemských a některých direktorův. Nejvyšší purkrabí předložil nový návrh majestátu, kterého Slezané přijmouti nechtěli. Jednání trvalo dále do konce měsíce července bez výsledku; ani audience u císaře se jim nedostalo, ač opětně za ni žádali.

Dne 5. srpna lantkrabě z Leuchtenburku³⁾ posly pozval, aby k večeru v jeho bytu nalezi se dali; tito nejprve odebrali se k nejvyššímu purkrabí žádajíce, by při konferenci také někteří páni čeští byli, zejména: Thurn, Jáchym Ondřej Slik, Vilém z Lobkovic a Budovec. Nejvyšší purkrabí hned k lantkraběti poslal, jenž svolil, toliko Budovce vyloučiv. Jednání v domě leuchtenburském trvalo do 20 srpna, a týden později dne 28 doručen posílám majestát krále Rudolfa Slezsku svěd-

¹⁾ Unie nebyla zavřena již v polovici června, jak v Gindejho Rudolfo (II. 12) čteme. Ovšem že jednání se Slezany vedle defence zvýšilo nátlak na vládu Rudolfovu provozovaný.

²⁾ Skála I. 246, 247, 249.

³⁾ Po skončeném jednání obdržel od Slezanů velký dar.

čící.¹⁾ Audience však nepovoleno ani tehdy, i řečeno jim, by díky své císaři písemně vyslovili.

Zároveň obdrželi Slezané majestát druhý (daný též 20 srpna), obsahující svobody, aby úřad nejvyššího hejtmana, vznešený konečně na Karla Minsterberského, budoucně toliko osobě světské se svěřoval, a po smrti arciknížete Karla jenom Slezan neb Čech biskupem býti mohl.

Slezské žádosti politické nevyřízeny císařem, ale sami úředníci zemští k jednání se sněmem českým radili. Avšak vyslaní rozpakovali se pravice, že instrukce jejich toliko k císaři v té příčině je posílá. Odebrali se sice dne 15 září do sněmu přání svá přednésti, avšak když zvláštní komise z prostředku stavů se vyvolila (dne 17 října), vyslaní slezští odešli s ní jednati, a tak žádosti i stížnosti jejich ani r. 1609 vyřízeny nejsou. Na počátku prosince odvolání domů se odebrali.

Jako v Čechách majestát český od některých zástupců strany katolické a to předních za závazný se neuznával, tak i majestát slezský a oprávněnost jeho hned s prvopočátku v pochybnost brány od biskupa Vratislavského Karla. Psalť²⁾ arcikníže již dne 30 října 1609 císaři psaní velmi důtklivé vyslovuje hrůzu, kterou pocítoval vida, že podle majestátu ve Slezsku již každému, nejen ze stavův i knížat, ale každému obyvateľi země volno bude, aby náboženství protestantské svobodně a bez překážky nejen vyznával, ale i veřejně provozoval, kostely stavě i školy zřizuje, ano že i pohřbu protestantu na hřbitově katolickém odepríti lze³⁾ nebude. Na to prý Ferdinand I. ani Maximilian II. nikdy by nebyli přistoupili. I oznamoval císaři otevřeně, že on s kněžstvem katolickým v Slezsku práv, které, jak pravil, mu patří, nikdy vzdáti se nemíní. Rovněž ostře ozval se protestem ze Štýrského Hradce

¹⁾ Dán jest dne 20 srpna. Srv. vypravování Slavatovo I. 372, kde vydání majestátu příliš brzy položeno.

²⁾ Koncept listu arciknížete. (Opis arch. č.)

³⁾ Goldast Commentarii (vyd. 1719) N. 98. K. Rudolfs Majestätsbrief: čl. 5. Zum dritten verwilligen wir auch dieses: Da jemandt aus den Fürsten u. Ständen aussser denen Kirchen u. Gotteshäusern, welche sie ietzo inne haben... etwa in Stätten, Stättlein oder Dörffern oder anderswo, wolte oder wolten mehr Kirchen, Gottshäuser oder Schulen... auffrichten u. bauen lassen, dass solches, gleich wie den Fürsten u. Herren Ständen, und derselben allerseits Untertanen, also auch den Erbfürstenthumben, sowohl in Stätten als auf dem Lande... frey u. offen stehen soll...

čl. 7. Zum Fünfften sollen die Begräbnus Todter Leichnam, in Kirchen und auff Kirchhöffen, wie auch das Ausleuten, den jenigen, so dazu gepfarret, nicht abgeschlagen..... In welchen Orten aber u. Stätten, die jenigen, so der Augspurgischen Confession seynd, ihre eigne Kirchen und Begräbnus, oder gesamt mit den Catholischen nicht hetten, dieselben sollen... wie Kirchen und Gotteshäuser, also Begräbnus u. Kirchhöffe aufzubauen, auch Stellen dazu auszusetzen, Macht haben.

do Slezska poslaným, oznamuje, že oba majestáty dané dne 20 srpna za neplatné považuje; ať prý raději se zůstane při zásadě před tím vyřčené: uti possidetis, ita possideatis.

Slezský majestát udílel svobody náboženské v míře v oněch dobách téměř neslýchané. Dosáhli Slezané více, nežli sami r. 1608 žádali, svobodně provozování náboženství a zřizování nových kostelů tehda na vlastní grunty protestantův obmezující. Dosáhli širšího vymezení nežli Čechové sami, tak že radikálnímu katolicismu nezbyvalo, než majestát celým obsahem za neplatný prohlášovati.

Arcikníže Karel nepřestal ani na tomto theoretickém popírání nových svobod, ale pokud ruce jeho stačily, zejména v Nise, zavádění všelikých novot bránil, rozmanité i rozhorčené spory i s poddanými svými i s knížaty a stavy slezskými vzbuzovati se neostýchaje. Když r. 1611 král Matyáš hold slezský přijímaje ve Vratislavi meškal, arcikníže Karel pamětním spisem ohlásil, že co pán Niský majestátem vázati se nemíní. I žádal, aby ten hlouček katolíkův, co jich, jak pravil, v Nise zbylo, i na dále zůstával v držení výlučných práv, kterých do toho času užíval. Mohli-li prý otcové a dědové protestantů Niských beze škol a kostelů živi býti, mohou i potomci; nechť-li, že volno vystěhovati se.

Matyáš opustil Vratislav žádného výroku neučiniv a v dalším průběhu sporu arciknížeti stranil, považuje na roven s ním počínání Niských domáhajících se práv majestátem zaručených za spor poddaných proti vrchnosti, a dokládaje,¹⁾ že nesmí biskupu nic prikazovati, co by tento proti svědomí svému býti pokládal. Biskup že majestát za oprávněný nepovažuje, císař sám že proti majestátu nic nařizovati nechce, ale v příčině Niských aby zůstalo, jak bývalo před tím.

Roku 1616 stěžovali si protestanté slezští defensorům českým skrze posly své tehda v Praze meškající. Stejnou dobou také arcikníže Karel deputované své do Prahy poslal. Počínání jeho s počátku i od Khlesla schváleno a nejvyšší kancléř s jinými úředníky zemskými vyslovovali radost, kterou z neústupnosti pána jejich pocítovali; i přáli si, aby arcikníže ještě rázněji si vedl, ode dvora že vše, co hotovo bude, se schválí. Avšak nedlouho potom Khleslovi samému některé „politické“ námítky proti radikalismu arciknížete se naskytly.²⁾

A tak spor potrvál, až upozaděm vzplanutím povstání českého r. 1618, z největší části též radikalismem krajní strany katolické vzbuzeného. — V letech mezi udělením majestátu

¹⁾ Dekret císařský daný dne 7 září 1614.

²⁾ V. Kastner: Geschichte der Stadt Neisse II.

a povstáním samým zběhlých Slezané u spojenců svých českých nenacházeli podpory, kterou očekávali. Stížnosti jejich, týkající se poměru ke koruně České, nevyřízeny konečně ani r. 1609 ani v letech pozdějších, a spor o to potrval v rozličných fásích¹⁾ až do r. 1618, naplňuje strany obě nechtí nemalou. Avšak jako r. 1609 idea náboženská více vážila, nežli neshody politické, tak v povstání samém obě strany sblížily a smířily se zase a protestanté čeští nabyli prvých spojenců protestantů slezských na základě unie zavřené roku zmíněného. A jako r. 1609 stavové čeští Slezanům pomáhali k majestátu, tak r. 1619 v náhradu za to, že povinností z unie plynoucím dostáli, změněna na sněmě generalném ústava, vyhovující dávným stížnostem slezským a majíc se na dále zakládati na rovnoprávnosti všech zemí koruny České. Za nedlouho však nová ústava vzala za své i se samostatností státu českého.

¹⁾ O tom viz zvláště Gindely, Rud. II.

Poměry evropské po bitvě na Bílé Hoře.*)

O bitvě bělohorské čte se v současné zprávě, že před bojem již byla ztracena. A již před tím se tak ozvali hlasové a předpovídali, co pak nastalo skutkem. Avšak větším dílem přišla světu bitva na Bílé Hoře jako nějaká katastrofa v přírodě, jako otřesení, jež daleko široko se pocituje; nejcitlivěji obyčejně na místě, odkud vychází.

Především ohlížíme se po knížeti, jež na hlavu poražen — po „zimním králi,“ jak ho odpůrci hned po volbě nazvali: kdo by neznal obraz slovy i barvami často líčený? U prostřed nádherných hodů, anglickým poslům na počest pořádaných, ozvala se prý neočekávaně, náhle, jako rána hromová z čista jasna zpráva, že boj bojován i ztracen.

Barvy ty jsou příliš ostré. Znamenitým knížetem Bedřich ovšem nebyl: ale trampotám a svízelům polní výpravy, která v letě r. 1620 počavši, na Bílé Hoře konec vzala, se podroboval vytrvale. Teprvé večer před samou bitvou odešel do Prahy, kde angličtí poslové nějaký čas již meškali, jeho očekávajíce. Den potom pozváni jsou ke královskému stolu. Při obědě rozmlouváno o běhu věci válečných: i řečeno, že k bitvě se nechýlí. Podivná krátkozrakost! Po obědě král s průvodem sedl na kůň, chtěje do ležení válečného se navrátit: nežli brány dojel, stihla ho zpráva.

Den po bitvě nastal útěk, a teprvé na slezské půdě královský dvůr aspoň tak se sebral, že ve Vratislavi slušný vjezd míti mohl.

Aby rozptýlené síly na české půdě se sbíraly dohromady, na to nemyšleno, a nebylo lze. Zůstával sice Mansfeld v zemi, důležité město, jako Plzeň, dosud ve své moci drže; ale váhy by byl mohl jen podporou nabyti, jež odjinud mu přijíti musila. I zdálo se zprvu, že se tak stane.

Co se vedlejších zemí koruny České týče, osud Lužice rozhodl se zakročením kurfista Saského ve prospěch císařův. Ale o Moravě a Slezsku se podobalo, že se tam Bedřich udrží; a nejbližším jarem by byla válka počala znova.

*) Č. Č. M. XII. (1875), str. 359—372.

V tom Moravané se podrobili císaři, a nejbližší účinek toho byl, že i Slezané přijali prostřednictví od Jana Jiřího jim nabízené. Nežli r. 1620 se schýlil ke konci, opustil Bedřich Vratislav a země koruny České na vždy.

Českým zemím byla bitva Bělohorská bojem rozhodným: avšak i v dějinách veškerého panství Rakouského počínáme rokem 1620 novou periodu.

Mezi přáteli Bedřichovými nejdůtklivěji zasáhla rána Bethlena Gabora; jeho jediného opravdového spojence.

Rozkol, který tehdy Evropu dělil, jevil se všude: i v Cařihradě.

Hollandský posel jmenem Haga — od r. 1611 měli Státové generální stálého zástupce při dvoře tureckém — namáhal se, aby zavření formální mírné smlouvy — skutkem trval pokoj — mezi Tureckem a Španělskem překazil, potýkaje se při tom všelijak s opácnou snahou posílů císařských. Celkem v Cařihradě více chýlili se k míru: r. 1618 obnoveno smlouvy s císařem. S Polskem však Turecko mělo sporů dosti, a v té příčině setkávaly se také nepřátelsky snahy diplomacie hollandské a císařské. Byl král Polský nepřitelem úhlavním Gustava Adolfa, přítele a spojence Hollandanův.

Nemějme za to, že Bethlen Gabor při všem, cokoli podnikal, souhlasem i pomocí Turkův napřed jist byl. Vojvoda r. 1618 v Multanech dosazený byl mu odpůrcem a platil za spojence císařova a Polákův; dalož Turecko Bethlenovi nepohodlného souseda. A r. 1619 stýskal si kníže Sedmihradský, že pašové turečtí mu ve vlastní zemi rozšiřují símě svárů a vzpoury.

Teprva prostředkem r. 1620 i v Cařihradě nastával obrát. Již se mělo za to, že dříve nebo později válka polská nastane: nastala pak r. 1621 skutečně. Sesazení vojvody Multanského starší nepřátelství ještě více podněcovalo. V máji r. 1620 Haga oznamuje, že Turci proti volbě Bethlena Gabora za krále Uherského nic nenamítají a že se i k spolku s Bedřichem a s Čechy ochotnými najíti dají. A téhož měsíce se sešel říšský sněm uherský, na kterém po čtvrt letě Bethlen Gabor za krále vyhlášen. Stejnou dobou v Cařihradě podařilo se Hagovi odstraniti rozmlísky mezi Tureckem a republikou Benátskou povstalé. I Benátky se počítaly mezi nepřátele císařovy a Španělův.

I české poselstvo se vydalo na cestu do Cařihradu: avšak když tam došlo, v Čechách již bylo po boji.

Bethlen Gabor Bedřicha a jeho vůdce varoval, aby s bitvou se neukvapovali, slibuje zároveň, že rozhodného boje svou osobou i svými válečnými silami účastným se učiní. Když pak proti jeho přání k boji přece přišlo, Bethlen Gabor dosti dlouho udržoval naději, že bude možno v zemích českých samých zápas

obnoviti. Počato sice r. 1621 prostřednictvím posílů krále Francouského mírné jednání mezi komissari uherskými a císařskými, ale Bethlen Gabor je schválně bez konce protahoval, vždy doufaje a očekávaje, že boj se obnoví: Mannsfeldem, markrabím Krňovským, Bedřichem samým, anebo od jiných protestantských států evropských. Při rozličných pak kombinacích, z kterých další průběh války 30leté původ bře, na Bethlena Gabora vždy pomýšleno: avšak do jisté míry bitva Bělohorská i jemu byla bojem rozhodným. Při jednáních a smlouvách, které mezi Bethlenem Gaborem i Bedřichem, mezi Uhry a Čechy před se brány a zavřeny, objevuje se záměr zbudovati skupinu státův na podobných sice, ale též rozdílných základech od těch, na kterých založil panství svého rodu Ferdinand I. Toho všeho bylo se vzdáti, a Bethlen Gabor, kterému vyšší místo a skvělejší titul v úděl se chystal, zůstal knížetem sedmihradským.

Než — byl Bethlen Gabor jediným spojencem Bedřichovým? Což nebyla i protestanská unie v Němcích zbraně se chopila a nebyl Bedřich sám hlavou této jednoty? Avšak — Čechové nepatřili k ní, nejsouce členem jejím, a již v červenci r. 1620 unie za prostřednictvím francouského zavřela smlouvu s ligou a s Maximilianem Bavorským, takže tento bez překážky do Čech a do zemí rakouských, které výslovně ze smlouvy se vylučovaly, obrátit se mohl. Když pak Spinola s vojskem španělským proti dědičnému panství Bedřichovu do pole se vypravil, ohlásila unie, že, jak povinna, hájiti je bude, a v září počala válka na Rýně: nežli však přišlo k bitvě, přinešeny zprávy z Čech, a unie již starala se jen o to, jak by bitvě se vyhnula a cestu k smíru s císařem našla, i kdyby cenou míru měl býti konec unie. Na jaře r. 1621 tato cena zaplacená.

Rozhodnutí konečné způsobeno především spolkem Ferdinanda II. s Maximilianem Bavorským. Na společném prospěchu a na vzájemných slibech se zakládal spolek tento. Již r. 1619 ustanoveno, že Bavorovi mají se dáti některé země rakouské v zástavu a že právo kurfirstské Bedřichovi vzaté na něj se přenéstí má. Rovněž měly mu i výboje v říši Německé připadnout.

Maximilian byl by nejraději válku počal vyhlášením achtu proti Bedřichovi: avšak k tomu přišlo teprvé, když Bedřich poražen země české byl opustil. Tím dosaženo vítězství císařovo a Maximilianovo. Formální správnost vydané klatby od strany protivné sice popírána, ale Bedřichovi přišla doba, kdy se vyplňovala prorocká slova, která matka jeho vyřkla, když přijav korunu českou země své dědičné opouštěl — slova: odnášíš Falec do Čech! Ne české (abychom nyní oblíbeného

výrazu užili), nýbrž falcké otázky krvavou kolébkou jest bojiště bělohorské.

Ještě se zdálo, že by možná bylo složením jalového titulu krále Českého říšskou klatbu i její následky odvrátit a Falce zachovat. Bedřich aspoň ochotu k tomu vyslovil, avšak připojiv výminku, aby císař se své strany, a to napřed, úplnou a nepochybnou amnestií vydal. Učinil to Bedřich nerad a s těžkým srdcem, a skutkem se královského jména nevzdal nikdy. Ale tehdy, r. 1621, žádali tak na něm spojenci a přátelé, kteří slibovali, že se ho pak ujmou. Byl to především král Dánský Kristian IV., kdežto kurfirst Saský radil, aby Bedřich císaři úplně se podrobil i pokoril, a bez předchozí záruky a bez smlouvání sejmutí klatby od jeho milosrdenství očekával.

Kristian Dánský a někteří přátelé jeho i Bedřichovi v severních Němcích chystali se nejprve k intervenci toliko mírné. Jejich přímluva měla jemu právo kurfirstské a země falcké zachovati. Avšak dosti záhy nabývalo vše jiné tvárnosti, a vlastně hned v počátku běželo o více, nežli toliko o věc falckou.

Válka dosud severních Němec se nebyla dotýkala; avšak otázka namítala se sama: nestihnou-li následky vítězství císařského i krajiny tyto? V obou saských krajích se již před tím ozvaly obavy, že další trvání protestantismu je ohroženo v celé říši Německé. Vždyť od smlouvy Pasovské 12 biskupství bylo se v těch krajích octlo v rukou protestantských. Zvítězí-li císař, nenastane reakce? A kdo vítězné reakci určí meze? Přes to přese všechno, že v severních Němcích Čechům věnovali sympathie leckdes, k vydatnější pomoci se neodhodlali skoro nikde. Ani když unie na základě starších smluv za pomoc žádala, nic se nestalo, ač s druhé strany knížata severoněmecká církevní statky, které drželi, spolkem s císařem i ligou po příkladu a po radě saské si zachrániti a vykoupiti nechtěli.

Když unie v samých základech sesouvati se počala, byla to města, která nejprve z boje vystupovala. Města spatřovala v bojích oné doby přede vším věc, jež se knížat týče a na které jim jen málo záleží. Ještě ostřeji jeví se tento rozkol mezi knížaty a městy na severu, kde se z části zakládá na starodávných sporech Dánska s Německou Hansou. Od roku 1618—20 zdálo se, že každým okamžikem zjevná válka mezi knížaty a městy nastane. R. 1620, když boj v Čechách k rozhodnutí se chýlil, skorem již byla nastala. Město Brunšvik ohroženo bylo vévodou Bedřichem Oldřichem, město Magdeburk administrátorem Kristiánem Vilémem. Lubek octl se ve sporu s knížaty Lüneburskými a již strany sáhly k meči. A co se Hamburku týče, městu tomu onou dobou bylo zápasiti o za-

chránění svobody říšské proti Kristianu Dánskému, který je za sobě poddané vyhlášoval.

Města zdála se k boji odhodlána. „Nyní neb nikdy!“ tak oznamovala svým dosavadním spojencům Generalním Státům a žádala za pomoc. Avšak Hollandané pomoci odepřeli, a když v Čechách poslední boj bojován, na severu zase mír se byl již obnovil.

A tím vším, jakož i následkem situace, jež po bitvě Bělohorské nastala, dosavadní poměry na severu evropském nabýly tvárnosti zcela nové.

Mladý hollandský stát prošel onou dobou krisí, kterou vždy za nejtěžší pokládati třeba, sporem stran politických, které zároveň byly stranami náboženskými, sporem Arminianův a Gomaristův, remonstrantův a contraremonstrantův, z kterýchto fackí se vyvinuly pozdější velké strany, strana Oranžská a strana Státův. Arminiané a v čele jich znamenitý státník Oldenbarneveld zasazovali se o rozšíření autonomie, ano o získání podstaty suverenity ve prospěch jednotlivých států, z kterých se celá konfederace skládala, a to na újmu mocí státův generalních a prince-místodržitele, jež u nich největší a rozhodné vážnosti požíval. Moric Oranžský spojil se s Gomaristy a zvítězil. Pád Oldenbarneveldův zvláště proto také veškerých věcí evropských se dotýkal, že r. 1621 příměří mezi Španělskem a Nizozemím se končilo. I nastávala otázka, má-li nadál mír potrvati nebo válka se obnovit. Co se Morice týče, vlastní náklonnost a výtečnost jeho v umění válečném, jakož i vlastní prospěch — neb moc místodržitele v míru poklesla — otázku tu již napřed rozhodly. A většina obyvatelstva souhlasila a chystala se k pokračování v boji, kterým si dobývali i svobody i blahobytu. Všichni nepřátelé nejen Španělska, nýbrž celého domu Rakouského jeví se Hollandanům co budoucí spojenci. Čechům i unii placeny subsidie. Jich se ujímala hollandská diplomacie všude: v Londýně, v Benátkách, v Cařihradě i v Kodani. Snahy politiky nizozemské se nesly k tomu konci, aby unie protestantská se rozšířila také přistoupením knížat a měst severoněmeckých a dále aby se smlouvami s jinými státy rozvinula ve velký evropský spolek protestantský, který by později také boj Hollandů se Španělskem za svou věc prohlásil. Když pak boj v Čechách se rozhodl, Hollandanům vždy ještě záleželo na zachování unie, Moricovi pak také na zachránění Falce ve prospěch syna sestry své, Bedřicha.

Ještě nežli rozhodné zprávy z Čech došly, vyslala unie zástupce svého Dětricha v. d. Werder do Dánska za pomoc požádat. Přišel ke dvoru Kristiana IV po bitvě Bělohorské a odcházel s nepořízenou. Tu zasáhl v události obratný státník

hollandský Kašpar Vosbergen, jenž v prvních dvou měsících r. 1621 při dvoře dánském meškal. Přiměť Kristiana IV k slibu, že se ujme — ne sice unie, ale Bedřicha a rodu jeho, jakož i věci protestantské vůbec, pokud třeba i zbraní. Poslové dánští, kteří později do Vídně přišli, opravdu válečnou intervencí krále Dánského vyhrožovali, král pak sám přípravy započal a s ním zbrojili také nejbližší přátelé, knížata z rodu Welfského. S nimi sešel se k poradě v březnu r. 1621 v Segeberku, kamž i Bedřich sám se dostavil.

Avšak sliby Kristiana Dánského spojeny byly s několika-násobnými výminkami. Král žádal, aby s ním a vedle něho, bude-li třeba, chopili se zbraně zároveň všichni, kdož k dolnosaskému kraji náleželi. Než ani na tom nepřestal. I jiné státy, přede všemi anglický a nizozemský, měly se boje, ve kterém by vrchní velení králi bylo zůstalo, do jisté míry účastnými učinit. Jedna výminka se týkala Hollandanů zvláště: žádalť král, aby dosavadních přátelských svazků s Hansou se vzdali. A svazky ty rozpadly se samy hned potom, aniž bylo třeba smlouvy výslovně rušit. Avšak než se to stalo, situace, kterou spatřujeme v únoru a březnu r. 1621, již se proměnila. Ostatní výminky se nespínilly.

Mezi knížaty Kristianem IV do Segeberka pozvanými jmenuje se též Gustav Adolf, král Švédský.

Někteří novější dějepisci pokoušeli se o to, aby celé dějiny Gustava Adolfa, všecky jeho záměry i činy skonstroovali s jediného stanoviska, s jediného takorčeka bodu. A bodem tím jest: otázka baltická, zápas o „dominium maris Baltici.“

Pokus ten se nepotkal se souhlasem trvalým: avšak v době, o které mluvíme, politika Gustava Adolfa se především určovala bojem jeho s Polskem. A neběželo toliko o panství nad Baltem, ale Sigmund Polský považoval se zároveň za legitimního krále Švédského, Gustava Adolfa uchvatitelem nazývaje.

Před českou válkou Gustav Adolf, ne že by se byl přímo o to ucházel, ale přece dával na jevo přání, aby za člena unie byl přijat. Unie přání tomu nepřišla vstříc, nechtíc do zápasu polsko-švédského vtržena býti sama.

Do Segeberka Gustav Adolf nepřišel, omlouvaje se, že, poněvadž válka polská bezpochyby v čase nejbližším se obnoví, sil svých rozptylovati nesmí. Avšak že nepřišel, nebylo věci rozhodnou. Slovo rozhodné by se bylo muselo ozvati od Temže.

Přehlížíme-li dějiny anglické v prvé polovici století 17, náš zrak ustrne nejspíše při době Karla I a při revoluci, konfliktu to vnitřním, kdežto, co předchází, a poměry vnější ustupovati se zdají. Přistoupíme-li však blíže, snadno nahlídneme, jak převrat revoluční již za Jakuba I se připravuje, a zároveň

poznáváme, jak poměry vnitřní též s vnějšími souvisejí a z nich vyrůstají; a zase naopak. I lze skorem říci, že v této příčině bitva Bělohorská jest také částí dějin anglických.

Myslí současných živě a důrazně dojímal rozdíl, který se jeví mezi Jakubem I a Alžbětou. I posměšnými veršičky to vyslovováno jako: rex fuit Elisabeth, nunc est regina Jacobus.

Že by z osobních vlastností panovníků celý průběh dějin vyvoditi a vyložiti se dal, kdož by to tvrdil a o to se pokoušel? Ale mysteriemi politiky Jakubovy nelze proniknout nikomu, kdo obrazu jeho osobní povahy by neznal.

Dotčený již rozdíl mezi Jakubem a Alžbětou se objevuje a opakuje v něm samém. Mluvívalť někdy slovy Alžbětinými, ale činy její se nedostavily.

Alžběta byla považována za hlavu protestantského živlu v Evropě: i nástupce její slovy rád totéž místo si přičítával, ale spolek s Anglií za jeho doby protestantismu na pevnině evropské nebyl nikterak ku prospěchu. Symbolem spolku toho byl sňatek Bedřicha s dcerou Jakubovou, a sotva byli by Čechové kurfirstovi Falckému korunu nabídli, a sotva by on sám ji byl přijal, kdyby dotčeného spojení mezi protestantismem na pevnině a v Anglii, mezi domem falckým a Stuartovci nebylo bývalo. A právě tímto spojením povstání českého s věcí falckou stalo se ono počátkem a zárodkem války 30leté.

Královna Alžběta vytrvala v boji proti Španělsku do konce: Jakub počal vládu mírem. Když pak Bedřich krátké kralování v Čechách měl zaplatit ztrátou zemí falckých, při čemž Španělové císaři na pomoc přispěli, nevlozil Jakub meč anglický na váhu proti meči španělskému, nýbrž zosnoval spletitý záměr, jak by přátelskými smlouvami s královským rodem španělským falcké panství zachrániti mohl, a přispěl mimo vůli k tomu, že pomocí španělské moci válečné živlu katolickému v oněch krajinách zjednána převaha.

Jakuba počítáme k protestantským spisovatelům theologickým; manželka jeho chýlila se k vyznání katolickému. V spisech svých král papeže nazval antikristem; ale spolek se Španělskem, jenž se měl založit na sňatku prince Walesského s infantkou, k čemuž dispensace papežské vyhledávati bylo potřebí, byl *arcanum* jeho politiky.

A k vnitřním-li věcem přihlídneme, i vůči parlamentu, který i za Tudorů nepozbyl váhy veškeré, ozval se Jakub nejednou pánovitými slovy Alžbětinými, nemoha jako ona jeho oddanost a poslušnostv odměnit stkvělými úspěchy politiky vnější, s kterou národ úplně souhlasil. Nebyla to jediná příčina, proč, když parlament poslouchati přestal, vnitřní započal konflikt: avšak na váhu věc ta padla též, a to dosti citlivě.

Král Jakub rád se zval „rex pacificus“. Nejen proto, že sám mír zachovával, ale že i spory jiných rád by byl uklízel. Nejen pacificus chtěl býti, ale též pacificator, jakož jednou v parlamentě řekl, že lepší je oliva nežli meč. Jak by mu bylo zalichotilo, kdyby Evropa celá ho za soudce byla uznala. A kdyby to byl dovedl, kdo by ho proto haněti směl? Záměry Jakubovy zdají se někdy znamenitého býti dosahu a myšlenky jeho nejednou chystaly se k vysokému vzletu: ale vhodné prostředky sotva kdy si vybral. Co se věcí českých týče, v myslí jeho úloha pacificatora vyskytla se s houževnatostí fixní idee, a ne co zralá myšlenka státníka.

Vlastně v Madridě nejprve vysloveno přání, aby král Anglický v prostřednictví mezi stavy českými a císařem se uvázal, a to hned roku 1618. Odpověděno: jsou-li stížnosti Čechů podstatné a spravedlivé, že Anglie se jich ujmouti musí, král sám že však rád k navrácení míru se přičiní. Když se pak formální jednání počalo, zdálo se spíše, že Anglie návrh činí, Španělsko návrh přijímá, Španělsko, které dosud ve sporu samém žádného přímého účastenství nemělo. Ovšem slíbeno v Madridě, že se starati budou, aby mediace anglická ve Vídni byla přijata, ale patrně, že slibem tím císař nikterak vázán nebyl. A skoro v tomtéž okamžiku, kdy jednání skončeno, ohlašoval král Španělský listy do Bruselu i do Vídne poslanými, že císaři penězi, a bude-li třeba, i mocí válečnou na pomoc přispěje. Otázka namítá se sama, nebylo-li to vše jen podvodná hra diplomacie španělské? Odpověď nelze zavřítí jediným slovem, ani pouhým ano, ani pouhým ne.

Skutečná moc španělské říše nesrovnávala se již s miněním, které ještě o ní tenkrát ve světě měli. Úpadek její již nastal. Vláda španělská sama dobře to věděla. Nemějme za to, že zprávy o událostech českých v Madridě s jásotem — že po vítězném, jak mohli doufat, boji nastane reakce — přijaty byly: s počátku aspoň by zprávu o narovnání rádi byli uvítali. Avšak v tom právě záleží rozdíl mezi politikou španělskou a anglickou, že Filip k obětem, bude-li jich třeba, hotov byl i odhodlán boje samého se účastnit. Avšak při tom se musili v Madridě též tázat: jestliže Španělsko se konečně samo boje zúčastní, spokojí-li se i tenkrát král Jakub s úlohou neutralního prostředníka? Aby se spokojil, o to se postarala obratnost Gondomara, španělského vyslance, jenž nad Jakubem podivuhodnou moc vykonával. Jednání o sňatek králeviče s infantkou Marií obnovené. Nebyla to myšlenka nová, ale teď teprva nabyla dosahu, kterým padla na váhu dějin Evropy veškeré.

Ještě byl Matiaš na živě, když zástupce unie, Krištof z Donína, za svého pobytu v Londýně se zmínil, že by možno bylo,

aby Čechové po smrti císařovně Bedřicha za krále si vybrali. Jakub sice varoval před odvážnými plány — učený král při tom citoval verše Vergilovy — ale dodal přece, že by zeti podpory neodepřel, kdyby zákonnou cestou trůnu došel.

Teprva po smrti Matiašově se počíná prostřednictví anglické. Doncaster zahájil řadu posílů Jakubových, kteří k tomu konci na pevninu přišli. Poslání jeho se špatným se potkalo koncem, když mu ve Frankfurtě po volbě Ferdinanda II. za císaře španělský vyslanec ohlásil, Čechům že nezbyvá než zcela a úplně se podrobit, sice že rozhodne meč.

Známo, že skoro stejnou dobou zvoleni byli: Ferdinand II. za císaře ve Frankfurtě a v Praze za krále Bedřich. Avšak neodhodlal se falckrabě k přijmutí koruny hned. Krištof z Donína zase se odebral ke dvoru anglickému a jeho ústy žádal Bedřich za radu. Několik dní po příchodu jeho měla se věc předložit tajné radě královské; většina, jak se očekávalo, by byla hlasovala v tom smyslu, aby falckrabě korunu českou přijal: král sám dosud jen temnými větami, výrokům oracula podobnými, se byl pronášel. Avšak dříve než tajná rada se sestoupila, došly zprávy, že Bedřich korunu přijal.

Nad poslem se strhla bouře hněvu královského, nejen proto, že Bedřich volbu přijal, ale ještě více proto, že přijal, nedočkav se rady svého tchána a mentora. A na konec výrok krále Jakubův zněl: nejprve ať se dokáže legalita české volby, pak teprv že král sám svůj konečný soud o celé věci vysloví.

A v těch dobách oddali se při dvoře anglickém bádání o volebním právě stavů českých, bádání to, které i nejnovější dějepiscectví zase obnovilo. Ovšem že divný byl konec těch studií. Král Jakub prý dodělal se přesvědčení, že ne právem dědičným, ale volbou — jako by tenkrát se bylo volilo! — Ferdinand II. koruny české dosáhl. Avšak při tom vždy zbyvala otázka: měli-li Čechové právo Ferdinanda složit? Ne v tom smyslu: byly-li stížnosti proti němu do světa vyhlašované oprávněné a spravedlivé, ale otázka v pravdě měla smysl tento: mají-li nejen Čechové, ale národové vůbec právo svým panovníkům nezlo zase odejmouti? Aby přisvědčil — Alžběta kdysi neostýchala se Hollandany proti Filipovi II. podporovati — k tomu se král Jakub neodhodlal. On sám se byl octl s parlamentem, s národem ve sporech a nechtěl ve vlastní věci výrok učiniti proti sobě.

R. 1620 jiní poslové angličtí na pevninu přibyli, tiž, s nimiž Bedřich v den bitvy při stole seděl. Jejich úkolem bylo, by ho k dobrovolnému složení koruny české přiměli.

Koruna spadla s jeho hlavy, a Jakub a zástupcové jeho měli za to, že tím předmět sporu a překážka míru odstraněny.

Tu vyhlášen acht proti Bedřichovi a z otázky české se vyvinula otázka falcká.

V Anglii novina o porážce způsobila hluboké hnutí myslí. Národ anglický přenášel lásku a úctu, kterých Jakubovi věnovati nemohl, na Alžbětu a Bedřicha. S počátku nechtěli zprávám z Čech docházejícím uvěřit: pak se rozhlásilo, že prý druhá bitva svedena a že bojem vítězným Prahu dobyto zase; již počato v Londýně na znamení radosti ohně zapalovati. Na konec museli uvěřit pravdě. Obecná nevole obrátila se proti Gondomarovi; nesměl na ulici se ukázat. Král a princ Waleský byli právě v Roystoně. Karel zůstal několik dní ve svých komnatách, nikoho k sobě nepouštěje; Jakub řekl toliko: „Dávno jsem to očekával!“

Avšak i král Jakub hned zprvu se obával, že by vždy možné bylo, aby vítěz na zemi falcké sáhl, a k obhájení „dědictví svých dětí“ ohlašoval se oprávněným, třeba stejnou dobu Bedřicha vyzýval, aby se královského titulu bez váhání vzdal.

V oněch dobách bylo jednou řečeno, že nejlépe bývá „*pacis negotium sub clypeo*“ jednati. Tak asi, měli bychom za to míti, rozuměl tomu také král Jakub, když unii napomínal, aby panství Bedřichovo, bude-li třeba, i mečem obhajovala.

Nežli vypršel rok 1620, vyskytla se králi Jakubovi samému možnost, aby opustil dráhu, na které mu španělský vyslanec byl vůdcem. Bratr vévody de Luynes, maršálek Cadenet, přišel do Anglie nabídnout princí Waleskému ruku nevěsty francouzské.

Dostí často výtýkáno ve vypravováních dějepisných, jak osudně ruka Ravailacova do osnovy dějin evropských zasáhla. Jak se byly proměnily poměry francouzské, když velký boj, který již tenkrát se chystal, opravdu počal! Francie byla mezi tím se vzdala politiky či soustavy — jak se tenkrát říkalo — Jindřicha IV, Francie prostředkovala účinněji nežli Anglie na prospěch unie, jak se zdálo, skutkem na prospěch ligy a císaře. Títěž vyslanci francouští, kteří byli sjednali mezi uníí a ligou smlouvu Ulmskou, spatřovali mezi smlouvou touto a bitvou Bělohorskou souvislost takou, jaká bývá mezi příčinou a následkem. I zdálo se, že litují svých činů.

Cadenet nabízel nejen sňatek, ale zároveň také politický spolek obou říší. Návrhů jeho nepřijato, a sotva že Anglii opustil, propuštěn ze služeb státní sekretář Naunton, jenž se k Francii chýlil. Na místo jeho nastoupil Calvert, přítel Španělska. Bylo to dílo Gondomarovo.

Když zpráva o volbě Bedřichově do Anglie přišla, napsal arcibiskup Abbot sekretáři Neuntonovi list a radil, ať se koruna přijme a Čechům pomoc poskytne co nejvydatnější. O peníze a prostředky k tomu konci potřebné, že nebude nouze:

parlament že je povolí a zjedná. Žádati na parlamentu peněz, toť prý starodávná a nejlepší cesta.

Avšak král Jakub nerad na tuto cestu nastupoval. I proto rád se stranil činné politiky, aby parlament často svolávati nemusel.

R. 1621 musel se k tomu odhodlati. Sešel se parlament 20 ledna, a král jej zahajuje řekl, že třeba sice jednati o mír, ale s mečem v ruce. Spory mezi králem a národem zdály se uklizeny a uprostřed měsíce února se počalo rokovat o tom, jak velká summa by se měla povolit.

Hned třetí den po zahájení parlamentu sešel se král s Gondomarem. Byl milostiv a účel slov jeho byl, aby seslabil několik ráznějších vět, které byl v parlamentu vyslovil. Skončil, že chce žíti a umříti co přítel krále Španělského. V rozmluvě nastal podivný obrat. Když král, dotýkaje se církevní slavnosti při zahájení odbývané, vykládal, jak málo se obřady, které při tom byl nařídil, od obřadů katolických odchyľují, vyslovil Gondomar naději, že Jakub sám časem k poslušnosti papežovu se navrátí. „Kdyby bylo lze, o těch věcech bez vášní jednati, cesta by se našla,“ zněla odpověď. A na konec přál si král, aby vyslanec o celé rozmluvě pánu svému obšírnou zprávu zaslal.

Takovým byl král Jakub. Ne že by na návrat do lůna církve Římské opravdu byl myslel, ale věci sebe více sobě odporne směstnávaly se v duši jeho. V parlamentě řekl, že běží o to, aby náboženství protestantské ve světě zachráněno bylo. A takovým býval i v jiných příčinách.

Viděli jsme, že Kristian Dánský s větší opravdovostí nežli Jakub na možnost války pomýšlel. Avšak královský švagr jeho, král Anglický, mu vycítal, že zbrojením svým překážky strojí záměrům jeho i krokům, které mají zachovati mír a pokoj.

A záměry tyto oživily v mysli královského pacifikatora zase. Španělský sňatek měl navrátit světu mír a Bedřichu Falc. Restituce jeho, jak doufal Jakub, měla býti věnem španělské nevěsty. Do těchto záměrů zabrán zůstával král Jakub téměř do smrti. Avšak španělský sňatek nikdy nebyl slaven, a když Falc vnuku Jakubovu bez přispění Anglie vrácena, rozhodnut v Anglii spor mezi králem a národem na krvavém lešení před Whitehallem.

O hrobě Jana Amosa Komenského.*)

Prvé než o Komenského hrobě samém začnu vyprávěti, dovolte, abych promluvil k vám několik slov. Bude se snad zdáti, že příliš z daleka začínám, avšak míním objasniti události, jež způsobily v životě Komenského obrat a přinutily ho odejít z Lešna a hledati si útulek v Holandsku.

Vystěhovalci čeští velmi čteně usazovali se zvláště v Sasku (v Žitavě, v Zhořelci atd.). Nevystupovali tam sice hlučně, ale pracovali pilně. Mnohý ústav v pohraničných krajích byl od emigrantů českých založen, mnohé jméno české zanešeno tam v knihách veřejných a chová se posud v vděčné paměti. Z emigrace té vynikala nejvíce českomoravská jednota bratrská, jež měla střed svůj v Lešně. Jednota tato měla také své vůdce, mezi nimiž vynikal J. A. Komenský, kterýž později zůstal vůdcem jediným. O dějinách českého povstání bylo velmi mnoho psáno a úsudky nedaly by se srovnati, any byly na jedné i druhé straně krajní. Jedni spatřovali v hnutí tom jen válku náboženskou, jiní přisuzovali jí pohnůtky politické tvrdíce, že to bylo pouze povstání šlechty, kteráž zvůli svou prováděti se snažila. Oba náhledy mají do jisté míry pravdu, oba do jisté míry jsou křivé. — Lidem rázu Komenského bylo přední pohnůtkou náboženství; ale i ti, kdož vírou nadchnuti byli, uznávali váhu věcí politických.

Po katastrofě bělohorské ne všickni pokládali věc za ztracenou, mnozí byli zajisté toho mínění, že předešlý stav se obnoví. Jedni doufali, že se navrátí úplná svoboda náboženská i politická, jiní však opět očekávali pouze svobodu stavovskou. Za doby Mannsfeldovy, za Kristiana Dánského, za Gustava Adolfa Švédského opět se vyskytovala v politice evropské otázka česká. I emigranti čeští v Lešně zabývali se otázkou tou a přáli zdaru těm, jež jim byli nejbližší a kteří by zabezpečili jim návrat do vlasti, což bylo vrcholem jich nadějí.

*) Nástin přednášky, kterou měl J. Goll v „Budči Pražské“ r. 1874 v předvečer dne narození Komenského. Otištěno v „Poslu z Budče“ 1874 č. 16.

Proto vítána jim byla doba, kdy vtrhli Sasové do Prahy. Ale byl to jen klamný záblesk slunce;

Roku 1648 skončena válka 30letá mírem vestfalským. Naděje, že Švédsko se ujme protestantů v Čechách, se nepotvrdila. Švédsko siče vymohlo ústupky protestantům, ale v jiných zemích; o Čechy pak se více nestaralo.

Po vyhlášení míru měli schůzi čeští emigranti v Lešně, kde v úvahu vzato, co by dále činiti se mělo. I uzavřeno, že má býti vše poručeno Pánu Bohu, protože se od lidí již ničeho nadíti nebylo. Roku 1650 konána druhá podobná porada v Uhrách. Emigranti zdejší, nejvíce z Moravy, přáli si, aby k nim poslán byl Komenský, jež také na cestu tam se vydal jednak za účelem porady, jednak k vyzvání mladého knížete Sigm. Rákóczyho, aby přičinil se o nápravu uherského školství. Po skončené poradě, ve kteréž podobné usnesení učiněno jako dříve v Lešně, chtěl Komenský do Lešna se vrátit, na přímluvu však souvěrců svých a k doléhání knížete svolil a delší dobu v Sedmíhradsku strávil. V tom čase častěji se stýkal s Drábíkem, blouznivcem a visionářem. Komenskému pak se činila výtka, že s visionáři těmi obcoval, ano že i po nějaký čas Christinu Poniatovskou choval ve svém domě. Avšak uvážiti se musí, že to byla doba, kde se podobným věcem věřilo. Mělyť věštby vedle náboženské i politickou stránku. Drábík sliboval ve věštách svých, že po válce 30leté zahubeno bude papežství i dům Habsburský a že možno bude emigrantům českým do vlasti se vrátiti. Komenský a jiní rádi uvěřili, přejíce si, aby nastal obrat takový.

Z Uher vrátil se Komenský opět do Lešna, avšak za nedlouho vypukla tu válka baltická (nazvaná tak, že se jednalo mezi jiným také o panství nad Baltickým mořem). V 17. století dotýkaly se tři hlavní mocnosti moře Baltického: Dánsko, Švédsko a Polsko (Rusko tehdy mělo ještě malou moc). Dánové a Švédové byli protestanté, Poláci dle panovnického rodu svého a většinou obyvatelstva byli katolíci. Avšak vedle katolíků byla v zemích polských nemalá strana jinověrců.

Vypukla válka a švédský král Karel X. Gustav přešel přes Balt a zdálo se, že se Polsko rozpadne v kusy. Česká emigrace přijala, jak se zdá, Švédy příznivě. Celá velká strana polské šlechty s knížetem Radziwillem v čele, prohlásila se pro Karla Gustava.

Lešno vzdáno Švédům, se svolením polské šlechty, hlásící se k Švédovi. Švédové však surově se chovali k obyvatelstvu, čímž se stalo, že vlastenectví polské se opět roznítlo a vedlo k hrdinným bojům proti cizincům. Boje ty byly záhubné, ale pro Poláky vítězné, aniž s nadšením bojovali, ježto se k poli-

tice přidružilo i náboženství. Obrana polská se vzmužila a Švédové musili ustupovati (r. 1556). V Lešně byla posádka švédská, když polská šlechta po jízdecku k městu se přiblížila (ke konci dubna.) První den útok odražen, druhý den však začala mysl obyvательства klesati. Páni opouštěli Lešno a Komenský sám byl by rád odešel, ale spoluvěrci mu toho nechtěli dovoliti na škodu literatury a vědy; neboť vzniklým na to požárem, jak známo, zmařeno množství rukopisův jeho. Emigrace pak uchýlila se na slezské území; a ač mnozí ztýráni byli, za šťastného se měl, kdo životem vyvázl. Později se emigrace z části vrátila, ale neměla už té síly ani moci a vážnosti. Nebyloť tu Komenského, kterýž se uchýlil konečně do Amsterdamu. Amsterdam bylo tehdy město světové. Vedlo obchod s celým světem a učenci všeho druhu se tam nalezali.

Republika Hollandská, kterouž r. 1648 Španělsko za neodvislou uznalo, hodila se výborně českým bratřím za útočiště pro svobodu náboženství tam panovavší. Mimo to bývali Čechové již dříve začasté ve spojení s Hollandany. Již před tím mnoho emigrantů českých se tam uchýlilo s Bedřichem Falckým.

Mimo to měl tam Komenský patrona a mecenáše Vavřince de Geera, jehož otec Ludvík de Geer již dříve Komenského podporoval. Starší pan de Geer, rodem Hollandan, byl muž velmi bohatý; hlavní sídlo jeho bylo Švédsko, kde posud hlavní linie (baroni de Geer) žije. Bohatství nabyt dodáváním děl a jiných potřeb válečných Švédům. Pan de Geer pochopil Komenského úplně; ale ač byl pan de Geer velmi liberální, přec přicházel s ním Komenský do nemilých kolís. Přál si totiž starší pan z Geeru, aby Komenský nevyučoval a zanášel se výhradně jen spisovatelstvím, tak aby co možná rychle spisy Komenského vycházely. Jednota však také potřebovala svého biskupa, což bylo Geerovi proti myslí; a tak byla Komenskému podpora příznivce toho mnohdy břemenem. Jinak se to mělo se synem jeho Vavřincem z Geeru. Současníci Komenského velice jej chválí, tvrdíce, že žádný panovník nemohl by Komenského tak upřímně a výdatně podporovati a lépe se k němu chovati. Muž ten měl poblíž Amsterdamu letohrádek, kamž často Komenského zval, aby zde se svými pomocníky a důvěrnými přáteli pracoval. V tomto čase vydány jsou sebrané Komenského spisy didaktické. Ač Komenský v Hollandsku velmi činným byl, jsou přece zprávy o pobytu jeho v zemi té jen kusé. Poznal jsem některá větší města hollandská, prohlédl jsem mnohdy veliké a dobře spořádané bibliotéky tamnější, i v archivech jsem pátral, ale — podivným

způsobem — nikde ničeho o Komenském jsem nenalezl. Učenci zdejší znají dobře Komenského ze spisů cizojazyčných, ale v pramenech svých nemohou se ničeho dopátrati. — Za to jest Komenský v Anglii více znám. Kdežto v Hollandsku stěží najdeš spisu Komenského, shledáváš se se spisy tohoto velikána beze všech obtíží v bibliotékách anglických.

Naarden jest malé město a pevnost východně od Amsterdamu blíže jezera Zuyderského ležící. Město jest čisté, ale tiché a nevýstavné. S Amsterdamem jest Naarden spojen průplavem, po němž malý parník udržuje spojení s hlavním městem. Cestování po průplavech hollandských má také svou zajímavost. Krajina jest sice jednotvárná, ale přece prazvláštní, u nás nevídaná. Tučná luka a úrodné nivy i s dědinami nacházejí se níže než řečiště kanálu. Jest sice krajina chráněna hrázemi, ale stává se přec, že voda je podemele, což ovšem vždy je velikou pohromou celému okolí.

Přišedše branou do města Naardenu, octneme se v malých, úzkých ač čistých uličkách. Uprostřed jest veliký gotický kostel, ale v tomto není hrobka Komenského. Ta se nalézá v jedné z menších, poněkud zastrčených ulic v stavení, jehož zevní podoba ničím není nápadná, leč že prozrazuje, že to druhdy byl kostel. Budova ta jest velikostí prostřední mezi velkou kaplí a menším kostelem, a jest nyní proměněna v kasárny. To jest ona naardenská svatyně, kde byl pochován Komenský. V Hollandsku bylo již před příchodem Komenského množství osad francouzských protestantů, tak zvaných obcí wallonských, a i v Naardenu povstala taková malá osada, kteráž měla i svůj kostelík, v němž bylo pod dlažbou pochováno. Na hrob položila se jednoduchá deska bez nápisu, pouze v rohu nalézalo se číslo. Jinak, leč číslem, nerozeznával se hrob od hrobu. Při církvi té se vedl zápis tam pochovaných. Kniha ta se posud zachovala. Obsahuje datum, kdy pochováno tělo, jmeno pohřbeného a číslo desky nad hrobem. O Komenském tam stojí po francouzku: „Č. 8. Dne 22. listopadu 1670 byl pohřben Komenský.“ — Nic více. Když dále zápis prohlížíme, shledáváme, že do téhož hrobu později pohřbeny byly i jiné mrtvoly. Číslo „8.“ se tam nachází položeno v r. 1741 a opět 1780. V tomto století, jak známo, pochovávání mrtvol v kostelích přestalo. Roku 1861 proměněn kostelík k rozkazu vlády v kasárny. Byla prý v Naardenu pověst, že tam pochován byl jakýsi biskup. Notář naardenský p. Roeper (čti Ruper) znal ji a šťastnou náhodou podařilo se mu koupiti onu knihu (rejstřík pohřbů). Kostel však již byl napolo zničen. Dlaždice již byly vyndány. Pan Roeper pátral po zedníku, jenž tu práci konal, a dozvěděl se, jakým způsobem byly dlaždice ukládány. Z toho

také poznal, kde dlaždice č. 8. se nacházela. Místo ono není však ničím patrné. Bylo to nedaleko okna.

I Vocel pátral tam již, ač bez výsledku, neboť nevědělo se tehdy o onom zápisu. Nejdůležitější z toho pro nás jest to, že nabyli jsme jistoty o letopočtu umrtí Komenského, totiž že Komenský zemřel roku 1670 a ne roku 1671, jak se to i v mnohých spisech nalezá, a že pohřben byl 22. listopadu téhož roku.

Proč nebyl Komenský v Amsterdamě pochován, proč bylo tělo jeho do Naardenu přeneseno, neumíme si vysvětliti. Snad že zvláštní přátelství některého z mužů církve wallonské to způsobilo.

Pan notář Roeper se zápalem o těchto věcech pátral a Čech nenajde přívětivějšího hostitele a milejšího společníka nad tohoto pána. On chová památku Komenského u velké uctivosti. Dlaždici č. 8. uschovanou má ve zvláštním stolku, na němž leží věnec z immortelek. Slíbil mi, že do Čech svým časem zavítá a pak i onu dlaždici s sebou přiveze a museu našemu snad odevzdá.

Príspevky k životopisu Komenského.*)

Chci na tomto místě sebrati některé paběrky Komenského se týkající, málo z pramenů rukopisných, více ze spisů tištěných, které však dosud pozorností badatelů našich ušly. Především je to kniha vydaná od Komenského samého:

Historia Revelationum Ch. Kotteri, Ch. Poniatoviae, Nicolai Drabicij, et quae circa illas varie acciderunt, usque ad earundem Anno 1657 publicationem et post publicationem. In conspectu Dei et Ecclesiae posita fidei testificatione ejus, qui (Deo ita disponente) omnium istorum autoptes, collector, conservator, editorque fuit.

Spis ten vyšel r. 1659 v 4°, bez udaje místa. Exempláře jsem užil chovaného v Britském Museum v Londýně. Jest rozdílný od známé knihy „Lux in tenebris“ nadepsané, která, jak Komenský v předmluvě k Hist. rev. praví, toliko aby přátelům rozdána byla, na světlo vyšla. Avšak rozšířila se valně a mnozí se jali pochybovati, zdali všecko, co se v ní vypravuje, opravdu se událo.

Na obranu proti těmto i proti jiným, kteří z jiných příčin na revelace a jich vydavatele útoky strojili, Komenský napsal a vydal Historii, nám pak zároveň pramen života svého zůstavil, a to nemálo důležitý. Komenský vážil nejen z paměti, ale též z nějakých zápisků, které aspoň potud se nám zachovávají, pokud do Hist. rev. přešly.¹⁾ Tato sama psaná jest velmi živě, řeči osob obyčejně přímým způsobem se uvodí — slovem jsou části v knize, které by se skoro nazvati mohly „memoiry“ Komenského.

Mnohé knihy anglické obsahují příspěvky víc anebo méně důležité, nejvíce zlomky listů Komenského. Zde uvádím:

*) Č. Č. M. XLVIII. (1874), str. 259—277.

¹⁾ Místo v té příčině důležité — týká se Drabika — čtete v předmluvě knihy: Quae tertium concernunt, vivum adhuc, notiora mihi omnia sunt, quam alii cuiquam; ut non tantum memoriae meae sinum, sed et diariorum vitae monumenta excutiendo, non narrata narrare, sed quae oculis vidi... de iis testari possim.

The Diary and Correspondance of Dr. John Worthington Edited by James Crossley. Vol. I, 1847. Vol. II, 1855. Jest to publikace jedné z četných učených společností anglických (Chatham Society). Worthington, profesor Cambridgeský věku 17, patří mezi četné korrespondenty Hartlibovy. Učený vydavatel Crossley již r. 1847 znal důležitý list Komenského k Montanovi.

R. Vaughan, *The protectorate of Cromwell*. 2. vls. London 1857. Jest to zajímavá sbírka pramenů, zejména dopisů. Nám důležit je jenom díl 2.

Část zpráv, jež z pramenů těchto vážiti lze, přešla také do knihy, o které nejvíce s podivením bude každému, že až do té doby u nás úplně neznámou zůstává. Jest to — před prací Zoubkovou — nejobširnější a mimo věci menší váhy nejdůkladnější životopis Komenského, napsaný od Angličana a vydaný zároveň s překladem „Informatoria školy mateřské“. Titul je: *The School of Infancy. By John Amos Comenius to which is prefixed a sketch of the life of the author*. London 1858. 8°. W. Mallalien & Co. 97 Hatton Garden.

Životopis čítá 161, překlad 75 str. Jméno spisovatelovo *Daniel Beuham* čteme teprva na konci předmluvy. Býval kupcem, později zcela učeným studiím se oddal. Zemřel roku 1873. — Kniha Beuhamova ozdobena je podobiznou Komenského. Tvář má ráz mnohem mladší, nežli na podobiznách u nás rozšířených spatřujeme. Vousy toliko pod nosem a na bradě se vidí. Kolem podobizny v kruhu je nápis: Johan. Amos Comenius Moravus A. Aetatis 60. 1652. Pod podobiznou čtyři verše anglické se čtou: *Loc here au Exile, who to serve his God oc.* V předmluvě Beuham praví, že podobizna pochází od V. Hollára, který prý ji bezpochyby podle Komenského samého (from the life) zhotovil, a proto že zasluhuje přednost před podobiznou jinou od Glovera, o 10 let starší. Mezi původními rytinami Hollárovými v Britském Museum podobizna Komenského se nachází, že by jí byl však Hollár podle Komenského samého zhotovil, se mi nepodobá. Není to než nové vydání podobizny Gloverovy, kterou nacházím při anglickém překladu Diatypose, vyšlém r. 1651. I verše podobizny Hollárovy již tam se čtou a nápis na ní zní: Johan. Amos Comenius Moravus. A. Aetatis 50 1642. Pochází bezpochyby tato podobizna z r. 1642. Tehdá Komenský v Londýně byl. A tak bychom vždy měli podobiznu podle Komenského samého zhotovenou, třeba ne od Hollára. Ještě jednou vyskytuje se roku 1658 při anglickém vydání knihy „Orbis pictus“ ryta od Crossleye. Verše pod podobiznou nejsou, ale nápis zní vždy: J. A. C. M. A. Aetatis 50

1642. — Starší věkem typus, našim podobiznám příbuznější, vyskytuje se na rytině dosti hrubé při vydání Brány jazyků v Londýně r. 1670.

I.

Styky Komenského s visionáři za živobytí jeho dosti hluku způsobily. Za dnů našich nikomu nepřipadne, by výčitky tehdáž činěné opakoval a obnovoval. Význam této Komenského víry a prameny její často již vloženy a vyjasněny. Clovek, co si přeje, rád uvěří. Bezděky vzpomínáme při věcech těch na analogické zjevy v novější emigraci polské.

Avšak mlčením pomínout tuto stránku povahy Komenského, neb jen zlehka se jí dotknouti také nelze. Revelace zaujímaly v životě jeho místo důležité a zasahovaly v osudy jeho ještě mocněji, nežli se často za to má.

Když¹⁾ nebezpečí vždy mocněji naléhalo a patenty císařské obrácení na vyznání katolické neb vystěhování nařizovati počaly, sešli se na poradu starší Jednoty bratrské blíže pramenů labských u V. Roha, jenž tam u p. Karla Bukovského se skrýval (v březnu 1625). Ustanoveno, by bratří do ciziny se vybrali, z části do Uher, z části do Polska, na obě pak strany aby někteří z mladších se vydali exulantům cestu připravit. Do Polska vysláni Komenský a Jan Chrysostomus, kteří nedlouho po velikonocích r. 1625 do Zhořelce přišli. Zde meškal na studiích příbuzný p. Karla ze Žerotína se svým učitelem Gselliem, rodičem ze Štrasburku. Gsellius, aby příchozí potěšil, jal se vypravovati o Kottterovi a revelacích jeho, lepší doby slibujících, a když Komenský a druh jeho nějakou pochybnost na jevo dávali, řekl: „Nejsou to sny, nýbrž co od něho samého jsem slyšel, sepsal jsem.“ I přečetl poslední revelace, a když přece nevěřili, dodal: „Půjďte Sprotavou, navštivte ho a libo-li sami zkuste!“

Přišli do Sprotavy, ale Kotttera nenašli. Byl do Berlína od kurfiršta povolán a tam vyslýchán. Ale našli přátelé jeho, již dobré o něm vydávali svědectví, a jeden z nich, řemeslník Pohl, uvedl je do chrámu, kde pastor Mencilius služby boží konal. Komenský spatřiv pastora vzpomněl si, že ho již před lety viděl: opouštěl Herborn, když on sám kdysi tam na studie přišel.²⁾ Po skončených modlitbách přistoupili k němu. Přivítal je se slzami rka: „Š vámi v Čechách počátek učiněn, a brzy na nás v Slezsku dojde.“

¹⁾ Následující dle Hist. revel.

²⁾ Komenský příchod svůj do Herborna klade do r. 1611.

I šel Komenský sám bez druhá s Menciliem do bytu jeho, kde tento nejen svědectví vydal, že Kotter vise mívá, ale sám věřícím se vyznal.¹⁾ Bylo v sobotu, a poněvadž Kotter na pondělek nazpět se očekával, vyzval Mencil Komenského, by zůstal; mezi tím že může zápisky o visích si přečísti. Komenský zůstal, dočkal se Kottera, uvěřil. Hned v pondělí šel s Chrysostomem dále, ale když přišel do Polska, staršího M. Gratiana, jenž na prohlídku církvi byl vyjel, doma nenašel, vrátil se sám do Sprotavy, kde nejprve u Pohla, později u pastora Mencla bytem zůstával. Pobyť jeho trval 16 dní a v čase tom přeložil revelace Kotterovy na jazyk český.²⁾

U Mencla se Komenskému velmi zalíbilo. Tchýně pastora byla matka Dan. Vechnera. Kotter často k obědu zván a s jeho pomocí sdělán také exemplář německý, který později se ztratil. Kotter vlastní rukou k němu připsal: „Ich Kotter bekenne, dass dis exemplar aus meinem eigenen abgeschrieben, und in allem gleichlautend ist.“

Potom šel Komenský do Polska zase, a když mimo nadání odtud do Berlína se vydati musel, poslal oba exempláře, český i německý, do Čech tehánu svému J. Cyrillovi.

V Berlíně již značný počet exulantů se zdržoval, z nichž mnozí revelacemi povzbuzení naděje své v krále Dánského skládati počali; avšak mnozí nevěřící zůstávali, o Kotterovi nepřiznivě soudíce. Vraceje se domů zašel Komenský do Frankfurtu nad Odrou promluvit se superintendentem Pelagiem, jenž před tím Kottera byl vyslychal. Superintendent, muž velmi starý a ctihodný, uvedl Komenského do knihovny a ukazuje na knihy, pravil, že ve všech těch spisech poučení hledal, zdali po Kristovi a apoštolích nová ještě zjevení možná jsou, ale poučení nenašel žádného; i dal se do modlení, a bůh ho osvítil: uvěřil, že revelace z boha jsou.³⁾

Na další cestě Komenský zase v Sprotavě se zdržel. Brzy po návratu jeho do Čech dojemná událost víru jeho ještě více utvrdila. Zemřel v 76. roce věku svého a po 25letém úřadování biskup Jan Lanecký. Pan Karel z Žerotína, jenž ho co otce ctil a v oněch dobách plných nebezpečí u sebe choval, dal mrtvolu do Králic dovésti, by tam v chrámě bratrském pohřbena byla. Avšak sotva do hrobky spuštěna, sesula se

¹⁾ Pravit: Mundus haec non curat. Rident, ludunt, cavillantur, condemnant aut contemnunt. Die besten sind die Admiranten.

²⁾ Librum Revelationum Bohemicam in linguam transferendi consilium coepi, opusque hoc agressus, infra dies XVI (dei ope) peregi. ... Addidi etiam exemplari Bohemico praefationem; quae latina facta latino etiam praeiuncta est exemplari.

³⁾ Post omnia ... non aliud habeo, quod dicam, quam deum misisse angelum suum.

nad ní krypta.¹⁾ Komenský nacházel, že Kotter událost tu byl předvídal i předpověděl.

Mezitím Cyrill český exemplář revelací opisovati dal; opis pak poslán do Moravy a opis do Prahy, kde dosud 5 pastorů v úkrytě žilo. Avšak ne všude se stejnou vírou zjevení přijata; zejména veleučení Julian Poňatovský jal se traktát proti nim spisovati, kterého však nedokončil. I žádal na Cyrillovi, by revelace dále se nešířily. Nic naplat. Pověst Kotterova již po Evropě se roznesla. Ze Štrasburku poslán do Sprotavy měšťan požádat Kottera jménem města, by tam přišel. Kotter sice odepřel, že zjevení nic mu nekáže, ale k žádosti posla Štrasburského podobiznu svou zhotoviti dal. A když nedlouho potom od vystěhovalců českých v Perně tiskárna zařizena, *Revelace mimo vědomí Komenského po česku tiskem vydány jsou s přidány svědectvími mnohých mužův učených.*

Fridrich Falcký v Hollandsku meškající hned po bitvě Bělohorské ve Vratislavi s Kotterem se byl seznámil, slyše pak vždy hlučnější o něm pověsti, sám po nových zatoužil revelací, jež obrat štěstí mu slibovaly. Matka Fridrichova v Berlíně žijící povolala k sobě manželku exulanta páne Ladislava z Žerotína a přání synovo jí oznámila. Ihned zhotoven pěkný *opis německý* a přidány ozdobné ilustrace.²⁾ Ladislav z Žerotína sám jej do Hágu donésti chtěl, ale cestu překazila choroba, jenž ho hned potom zastihla. *Tou dobou (1626) byl v Berlíně zase Komenský*, meškaje tam bez přetržení několik měsíců. *Jeho poslal za sebe do Hágu pán z Žerotína*, a Komenský přišel tam nejprve Altingia, předního duchovního rádce králova, navštívil. Tento četl a zkoumal tři dni a po třech dnech překvapil Komenského divnou námitkou. Uznával

¹⁾ Cum enim profundissimo immisus fuisset sepulchro, non expectabat humanam manum domuncula haec sepulchralis, sed parietibus suis utrinque convulsis hospitem suum ipsamet obruit, ceu depositum suum obtegere festinans.

²⁾ V král. bibl. Berlínské chová se rukopis (Mss. Slavica in 4° 11) nadepsaný: „Vidění a zjevení Kryštoffa Kottera Sprotavského, kteréž měl od Letha 1616 až do Letha 1624. Do češtiny přeložena v Lethě 1625.“ Počiná předmluvou, ve které se dokazuje, že dar prorocký v církvi ještě nevymřel. Podepsána předmluva není, ale datována je takto: Dáno v knížectví Glogovském 26 Maii léta 1625. — Není pochyby, že tu máme překlad r. 1625 od Komenského zhotovený. Rukopis jest zvláště tím zajímavý, že ozdoben jest malbami a to ozdobnými, jako byl onen německý, Fridrichovi do Hágu donesený. Později připsány rozličné jiné vise po česku, a sice: Krystyniny, Jana krejčíře falckého, a Lorence šulmistra v Altštattu. Na konci čte se zapsáno: Letha 1631 tyto dvě knihy, jedna vidění Jana Krejčího a druhá Laurence šulmeistra, přepsány jsou ode mne Alžběty Janovské, rozené z Příchovic, v městě Hoffu v Foytlanu, z velké mé tesknosti a hoře, který (sic) jsem měla pro mou nejmilejší dceru Mandalenu Salomenu, když jest mi ji Pánbůh z nenadálosti vzíti ráčil. Pánbůh rač mi to dáti, abych se s ní v království nebeském radostně shledati mohla. Amen.

sice, že v revelacích božského cosi jest, ale vedle toho též něco lidského nacházel, narážející na slezské idiotismy v němčině Kotterově. Vážnější byla námitka, že čas, v kterém některá proroctví vyjeviti se měla, prošel a nic se nevyjevilo. Nicméně Komenský před krále uveden, jenž přijímaje revelace, podivil se, že tak velkou knihu naplnily.¹⁾

Ještě toho r. 1626 Kotter od Mencla do Čech poslán. Navštívil mnohé šlechtice české, kteří četné porady kněží svolávali. V Brandejse, kde jich 14 na vystěhování připravených se zdržovalo, trvaly konference po tři dni (v říjnu 1626).

R. 1627 proroku sprotavskému zlé persekuce nastaly. Byl 25krát vyslýchán a postaven na pranýř, na němž se čtlo: „Ejhle! Iží prorok! jenž prorokoval, co se nevyjevilo.“ Na konec vyobcován ze Slezska uchýlil se do Zhořelce, kde až do roku 1647 žil. Brzy po něm přišel i přítel Pohl, zjevením anděla vyzvaný, by se tam utekl. I Mencl musil Sprotavu opustit a stal se pastorem v Žitavě. V městě tom sešel se Komenský se všemi třemi r. 1629 v dubnu.

Krystyna Poňatovská²⁾, dcera Juliana Poňatovského, Poláka rodem a dříve katolika a *mnicha*, později horlivého bratra Českého a knihovníka Karla z Žerotína v Náměstí, dána byla od otce v 16 roce do služby paní Engelburské z Zellkingu, rodem z Rakous, provdané za p. Zárubu.³⁾ V září r. 1627 od otce k paní své na Brannou přivedena a již 12 listopadu počala její vidění. I posláno na Třemešnou pro paní Estheru z Vchynic⁴⁾, provdanou za pana Sádovského, by ona i s pastorem J. Stadiem přišla. Stadius nebyl doma, ale Komenský, od tchána svého do těch krajín předeslaný stěhování exulantů do Polska připravovat, právě na Třemešně byl. On paní Sádovskou na Brannou doprovodil a exstase Krystyniny sám spatřil; zároveň uslyšel, že krátce předtím dvě kapitoly Apokalypse byla přečtla. Dne 24 listopadu nastala exstase od Krystyny samé předpovězená: bylať jako bez ducha, ale na tváři zůstával jemný nádech barvy. Lékař přítomný zvolal: „Zde umění moje přestává,“ a paní Zárubova vzdala díky nebi, že jí lze patřiti na tento obraz života věčného.⁵⁾

¹⁾ *Inspecto rex libro: „Num horum tanta moles est?“ inquit. Erat enim e regali charta in folio quadruplicata, nitido caractere scriptum, picturisque ornatum volumen.*

²⁾ *Síře o tom viz: O prorocích za války třicetileté, zvláště o Krystyně Poňatovské. Od Fr. J. Zoubka. (Č. Č. M. 1872. 1.)*

³⁾ U Komenského paní ta se jmenuje: Baronissa Zarubiana, domina Engelburg de Zolking, ortu Austriaca.

⁴⁾ Baronissa Sadovia, Esthera de Vchynic.

⁵⁾ Zvolala: „Deus mi, deus mi, gratias tibi ago, quod me in mortalitate aeternae vitae imaginem contemplari facis!“

Dne 25 listopadu dostavil se také Stadius. Téhož dne Krystyně zjevením poručeno, že má, co se děje, otcí oznámiti. Učinila to listem, na který pan Julian přísným pokáráním odpověděl.¹⁾ Než konečně i on přišel, uviděl a uvěřil. Zemřel brzy potom v únoru, napsav krátce před smrtí: „Argumenta, quibus ad credendum convincer.“

Ke konci ledna r. 1628, když Krystyna z Jičina, kam na vyšší rozkaz psaní Valdštejnovi svědčící byla donesla, se vracela, promluvil k ní hlas: „Není vůle má, bys tady déle meškala. Do Lešna Polského se udáš.“ Krystyna na to: „Jak je to možná?“ A hlas řekl: „Sádovský tě vyvede.“ Sádovský byl hlavou politickou (politicus) emigrace; s ním přibyla do Lešna v únoru t. r. Z kněží tam přišli: J. Cyrill, Jan Děkan, Jiří Vojt a Komenský. Komenský Krystynu do domu svého přijal a co dceru choval. Za Sádovským do Lešna přišli vystěhovalci Boleslavští na 24 vozích, mezi nimi bratr Krystynin Pavel.

V Lešně četné následovaly exstase a vise. Krystyna zjevení zapisovala do knihy, kterou Komenský při sobě choval. Když také Stadius exemplář míti si přál, jala se opisovati, ale brzy přestala pravíc, že píše bez vnuknutí.²⁾ Co opsala, bylo plno chyb, kdežto původní exemplář správně byl sepsán, ač bez interpunkce. Komenský jej do pozdějších dob pečlivě uchoval.

V lednu r. 1629 na Krystynu přišly mdloby smrti se rovnající; avšak zase „z mrtvých vstala“.³⁾ V letě potom vypravováno, že jí tehdy přikázáno, by dne 12 června do Čech se odebrala. Na žádost Komenského svolal Cyrill poradu „politiků“, kteří svolili, by v průvodu starší ženy na cestu se vydala. I vyšla 12 června do Branné se ubírajíc, kde dosud paní její od muže Václava Záruby oddělená žila. Bylť člověk povahy a mravů surových (re bellua). Krystynina paní, k vystěhování vyzvaná, uznala přece za dobré s manželem se poradit. Pan Záruba k žádosti její přišel, ale Krystynu z Branné vyhnal.

R. 1632, když vise již byly přestaly, provdána Krystyna za Daniela Věttra, představeného tiskárny v Lešně. Z manželství toho narodili se synové Daniel a Jiří, onen po otcí

¹⁾ *Psal takto: „Pete a deo, ut pristinae valetudini restituaris, inusitatoque illo libereris morbo. Restituta vero tibi cave visiones illas ex corrupta phantasia venientes enarres. Tibi satis est in catechismo visionum... prophetissam te nolo...“*

²⁾ *Pravila: Dictatorem non adessee.*

³⁾ *Komenský vypravuje o tom v kapitole nadepsané: „Virginis mors et resurrectio.“*

nazvaný, tento po dědovi (J. Strejcovi), známém překladateli žalmů na jazyk český.¹⁾

R. 1643, když Komenský v Elbinku²⁾ se zdržoval, poslány mu nové revelace z Uher. Ulekl se Komenský: starší proroctví Kottorovy a Poňatovské byly již téměř zapomenuty; i prosil boha za osvícení, jak by se zachovati měl.

Původce nových revelací byl Mikuláš Drabík³⁾ Komenský znal Drabíka, krajana svého o 5 let staršího, od dětinství, byv mu kdysi (r. 1604—1605) spolužákem, když po smrti rodičů v Strážnici u příbuzných chován byl.⁴⁾ Jednoho dne, 26 dubna r. 1616, oba na velké synodě Žeravické na kněžství vysvěceni. Komenský později do Fulneka odešel, Drabík do Drahotouše. Tou dobou nic nechvalného o něm se nevědělo. Teprva později, když r. 1629 s jinými Moravany do Uher se vystěhoval, docházely žaloby, že, ač kněz, výživu obchodem hledati počíná. Nedosti na tom; i jiné k tomu naváděl a mimo to nevázanému životu a zvláště opilství se oddával. Žaloby o tom vzneseny

¹⁾ Georgius enim Veterus, horum avus, optime de ecclesiis nostris, totaque gente meritis, inter alia eruditionis pietatisque suae monumenta, psalmos Davidicos felicissima paraphrasi et rhythmis, ad Gallicas melodias accomodatas reliquit.

²⁾ O pobytu Komenského v tomto městě dostalo se mi z tamnějšího archivu od přítele, rodem Elbinčana, některých zpráv, z nichž na jevo jde, že Komenský k žádosti rady městské uvázal se v létě r. 1644 „v mimořádnou profesuru“ při gymnasium. Za roční plat 400 zl. vyučoval čtyřikráte za týden od 1—3 hodiny. Již r. 1645 ubíraje se do Toruně „ke colloquium charitativum“ k žádosti své úřadu toho zase sprostěn. — Brzy po návratu do Lešna ztratil Komenský manželku smrtí. Z doby té zachovalo se v Britském Museum psaní Kinnerovo Hartlibovi d. 3. Sept. 1643. (Original.) Kinner původem Slezan, byl člověk domýšlivý a s Komenským ne ve všem dobře se snášel. Douška psaní toho stojíž zde skoro v plném znění:

P. S. Cum hasce jam obsignassem, accessit Figulus noster et quaedam retulit. Narravit autem 1) ante octiduum, ^{17/27} scilicet Augusti, Lesnae occubuisse uxorem Comenianam. Mirati saepe fuimus, quod uxorem valetudinariam, tanto tempore febrili (maxime quotidiana) vexatam... canicularibus istis diebus tam longinquo itineri committere nefas fuerit. Et praediximus sequentem itineri eventum. Sed praevaluit, ut in aliis, sic et ista in re proprium consilium. Soletur ipsum deus, orphanorumque curam habeat! 2) Gen. Dm. de Geer haec rescripsisse ad sese (Figulum): cum dns. Comenius noluerit suae obtemperare voluntati, vigoreque pactorum cum Elzevirio Didacticos libellos Amsterodamum mittere excudendos recuset: se quoque mutasse resolutionem suam; nihilque porro subsidionum Comenio submissurum esse, dum perfecto exhibeat omnia. Vereri patronum, ne hac domicillii mutatione novae suboriantur editioni remorae...

³⁾ Srv. též Gindely: Über des Joh. Am. Com. Leben und Wirksamkeit in der Fremde.

⁴⁾ Notus mihi a puero erat Drabicius, quippe in schola illi patria, Strasnicii (ubi mihi a parentum meorum morte apud amitam sesquiennium, anno 1604 et 1605, degendum erat) condiscipulus, me licet quinquennio major. Patrem illi fuisse civem illa in urbe conspicuum, dignitateque consulari, probe memini.

na Erasta a Justina, z nichž prvý v Břehu a druhý ve Vratislavi se zdržoval. Na synodě nedlouho potom v Polsku svolané, ke které i Komenský se dostavil, vínník přísně pokarán a v úřadě kněžském suspendován. Od té doby prý mírněji si vedl.

R. 1638 Drabík poprvé měl nějaké zjevení. Pak nastala přestávka až do r. 1643, od kterého času revelace již častěji se opakující Komenskému posílal, bylot prý mu to shůry přikázáno.

Zavřen a vyhlášen mír Westfalský. Exulantům naděje na návrat počaly mizeti. V té tísní přáli si kněží a jiní vystěhovalci stavu panského a rytířského v Polsku žijící, aby velké shromáždění veškeré emigrace se svolalo. Psáno o to také do Uher a schůze na březem r. 1650 vypsána. Přišli mnozí z mnohých stran; z Uher nikdo. Vymlouvali se stářím těch, kteří by za zástupce se hodili, dodávajíce, že synody daleko v Polsku odbývané do těch dob obsílali, a že by slušno bylo, aby také do Uher na jejich synody odtamtud se přicházelo. Zejména si přáli, aby jim Komenského, rodem Moravana, poslali.¹⁾

O velikonočních svátcích roku 1650 přibyl Komenský do Uherské Skalice, kam se sešli vystěhovalci, kněží i šlechta.

Usouzeno vše pánu bohu poručiti, jelikož od lidí již zcela opuštění byli.²⁾ Podobná schůze a četnější, k níž 20 kněží přišlo, držela se o týden později v Puchově a trvala 6 dní. Při rozchodu Komenský oznámil, že sice pouť svou až do Sedmíhrad, kam listy od knížete zván byl, prodloužiti chtěl, ale obtíže a dálka cesty že ho odstrašují. Když naléhali, by přece šel, slíbil, že věc uváží. I rozžehnav se se všemi vyšel ubíraje se k příbuzným v místě bydlícím u nich přenocovat. Bylo v noci a jeden z přítomných Komenského provázel. Byl to Drabík; i jal se usilovně prositi, by jen dále do Sedmíhrad šel. Když Komenský se tázal, proč tak naň naléhá, řekl: „Rád bych, aby kníže Sigmund tě poznal.“ Komenský znamená, že Drabík s cestou politické kombinace, jichž právě na synodě se byli sřekli, spojuje, jakož již dříve byl věstil, že ze Sedmíhrad exulantům spása přijde, stanov a naň hledě zvolal: „Aj bratře, co slyším? Otcí knížete korunu (uherskou) jsi sliboval; nyní naděje k synovi tě táhnou? Probůh hle! co činíš a sebe i jiné klamati přestaň!“ Komenský dosavadním revelacím žádné nepřikládal víry. K domluvě té Drabíka slzy polily. I pozvedl oči k nebesům a ruce vzhůru vztáhl volaje: „Dvakráte bych smýti se

¹⁾ Quippe Moravum, et Moravorum causa antistitem ordinatum.

²⁾ Ubi consilium non fuit alium (sicut et nobis in Polonia et alibi), nisi ut ab hominibus in universum derelicti, uni deo tanto firmitus adhaerentius illius nos voluntati plenissime resignaturi ad vitam et mortem...

mohl slzami, co jsem jich prolil, aby věci těch na mne nevzkládal bůh; ale dosíci nemohu!" K vyzvání Komenského vypravoval, že vise sice již nepřicházejí, ale konce že ještě nepředvídá. Otázan, jak by to věděl, dodal, že mu přikázáno bylo, by zjevení až do příchodu Komenského do Uher zachoval a jemu napsaná odevzdal. I podával mu několik listů, než Komenský zvolal: „Probůh, zda to nevyumýšlíš?“ Drabík boha za svědka volal, že již před třemi roky příchod Komenského mu oznámen byl.

Druhý den Komenský listky přečetl, čta přemýšlel a na konec vše uváživ, se rozhodl, že půjde. Za 10 dní přišel do Š. Potoku, kde od knížete a matky jeho co nejlaskavěji uvítán. Žádali, by zůstal, a Komenský slíbil, že přijde zase, bude-li mu od bratří povoleno. Na podzim téhož roku zase již byl v Š. Potoku, kde po další 4 léta zůstával. Ještě téhož roku Drabíkovi revelace se vrátily. Komenský napsané je přijímal a do pozdních let choval, pinou již víru jim příkládaje.¹⁾ Sám nazývá se Drabíkovým „Adjunctem“.

R. 1651 revelací rozkázáno Drabíkovi, by sám ke knížeti se vydal a ho k nastoupení nepřátelské politiky proti domu Rakouskému napomenul. Drabík šel bez průvodu a cest neznalý, ale cestou přidružili se mu tři silní mužové, kteří ho bezpečně a bez úrazu na místo dovedli. Komenský v tom spatřoval ochranu a vůli vyšší. Avšak kníže proroka ani nepředpusťil, jenž vrátiv se Komenskému nové revelace zasílal, hroze již tresty Sigmundovi, jestliže hlasu jeho neposlechne. Mimo jiné tresty předpověděl také smrt manželky jeho, Jindřišky, dcery Fridricha Falckého. Revelace stala se 24 října, a 28 zemřela kněžna. Po smrti její Komenský knížeti k žádosti jeho zjevení okázal, a kníže zvolal: „Co ubohý činiti mám, když matka od velkých plánů mne zdržuje...“

R. 1652 zemřel Sigmund sám a nastoupil bratr jeho Jiří. Na žádost Drabíka podal Komenský revelace Kemenyimu, přednímu rádcí jeho. Nedlouho potom poručil Drabík Komenskému, by dne 13 ledna roku 1653 nazpět do Polska odešel. Komenský již k odchodu se chystal, ale k novému rozkazu zůstal. Později určen mu 26 června 1654. Týž den opustil dvůr Sedmihradský a již 30 června byl v Lešně. Před odchodem způsobil, že Drabík rehabilitován.²⁾

¹⁾ Drabicio interim Revelationes rediere, solemniores quam ante, sex adhuc eo anno... Dignissima sunt legi...

²⁾ Roku 1659 vypsál zeť Komenského Figulus-Jablonský, jenž také některou dobu v Š. Potoku byl, S. Hartlibovi život bratří pod knížaty Sedmihradskými usedlých. (Worthington D. and. Corr.) Živili se nejvíce rozličnými užitečnými řemesly: jen zbraně a jiné potřeby válečné hotoviti se jim

II.

Nešťastný konec povstání českého způsoben byl namnoze nezdarem kombinací vztahujících se na veškeru politiku evropskou. Zejména Unie klesla ještě dříve, nežli hlava její Fridrich Falcký pozbyl koruny české. A tehán jeho Jakub Anglický nejen že Unie nezachránil, ale od Čechů samých hned z počátku se odvracel. Alžběta Anglická kdysi neostýchala se podporovati povstalce nizozemské proti Španělům; syn Stuartky nepřestal přemítati o tom, zdali nebyla zeti jeho vstavena na hlavu koruna odňatá rukou rebellů králi legitimnímu.

Po katastrofě bělohorské nenastal konec bojů. Strana poražená nevzdala se naději všech. Ač z počátku přede vším o Falc šlo — avšak brzy také o více, o zachránění protestantismu v střední Evropě — vedle toho na pryč jeviště války, na Čechy, nezapomínáno docela. O vpád do Čech, kde by, jak se domnívali, povstání vzplálo zase, nejednou se umlouvali Mannsfeld, Betlen Gabor, Krystyán Brunšvický. Zdar podniknutí těch a jiných podobných sliboval exulantům návrat a věšty blouznivých visionářů prorokovaly štěstí a nacházely víru, i když neštěstí za neštěstím na místě splnění se dostavovalo.

Konečně Švédsko a Francie účastnily se války, a jejich přispěním protestantismus v říši Německé zachráněn. Avšak exulantům českým nepřišla doba návratu, leda na krátko za vpádu saského. Po míru Westfálském mnozí již naděje se vzdávali docela, ale ne všichni přestali doufati, a z těchto byl i Komenský. Na novo ozvala se zjevení a na novo našla víru. Z Uher se vrátil do Lešna a nedlouho potom povolán Jiří Rákoczy na jeviště válečné, kam ho již před tím revelace zvaly. Nastala válka Baltická, boj o „dominium maris baltici“, jak se tehdá pravilo: ale tím význam a dosah její nevystižen cele. Bylať zároveň pokračováním války 30leté, války, ve které, buď jak buď v podrobnostech, náboženství hesla vyslovilo a vedle jiných motivů, nebo před nimi, zbraně vedlo. Tak za dnů našich idea národnosti v každém hnutí se objevuje a působí.

zapovídalo. V osadě, kam přijati jsou, společným všech nákladem vystavil si rozličná stavení, z části obydlí rodinám, z části dílny řemeslníkům. V nich každá rodina měla svůj oddělený byt, ale stáje a dílny byly společné. Tak pracovali všichni krejčí neb všichni ševci atd. pospolu. Co práci vytěženo, odvádělo se do společných pokladen. Správa celé obce svěřována jednomu neb dvěma kazatelům a vedle nich třem, čtyřem neb více starším co dozorcům, a oekonomovi, vesměs ode všech voleným. Co den se všichni scházeli k společným ranním a večerním modlitbám a v neděli k slavnějším službám božím. Ve školách chlapi od děvčat oddělení byli a chlapece učili muži, děvčata ženy. Starosti o domácnosti jednotlivé rodiny mítí nemuseli: měliť společně pekárny i kuchyně. Společně obědvali, ale muži od žen oddělení.

Soud o osobách historických nejednou od jednoho kraje k druhému přešel. Byla doba, kdy Gustav Adolf mnohému spisovatelům se jevil „bojovníkem božím“, jenž jenom proto zbraň pozvedl, aby protestantismus v říši Německé zachránil. Na obrát za doby naši jsou historikové, kteří dokazují, že král Švédský jenom k rozřešení „baltické otázky“ meče se chopil. S té i oné strany do přílišné se zabíhá abstrakce, která při osobách jednotlivých právě tak málo, ne-li méně jest na místě, jako při soudu o hnutí národů. Ani politika panovníků, ani směry národův a času neřídívají se motivy jednoduchými. Buď jak buď, exulantům českým a to nejvíce těm, kteří chtíce si víru zachovati, vlast ztratili, museli Gustav Adolf a Švédové se jeviti „bojovníky za evangelium“. Jak však v Čechách samých průběhem času smýšlení se proměnilo, o tom svědčí obrana Starého města proti Švédům r. 1648.

Na neštěstí Polsku povolán na trůn panovník z domu švédských Vasovců. Polsko strženo do víru války vnějších a uvnitř reakce se strany katolické vzbudila spory s dissidenty a nepřátelství živlu pravoslavného, jež se ozvaly mocně i při konečné katastrofě v století předešlém a jež neumlkly ani za těchto dnů. Války mezi oběma větvemi Vasovců, švédskou a polskou, byly zároveň války náboženské. Vítězství linie polské hrozilo zkázou i linii švédské i protestantismu na severu. Spor o „dominium maris baltici“ má do sebe také stránku náboženskou, a o rozřešení jeho starali se v Štokholmě, ve Varšavě, ve Vídni a Madridě.

Na Bílé hoře bojovali také kozáci od Sigmunda Polského Ferdinandu II. na pomoc poslaní, a později Gustav Adolf na bojištích baltických setkal se v řadách polských s vojáky Valdštejnskými. Když Švédové přešli na bojiště německé, přestaly války s Poláky, ale nedlouho po r. 1648 obnovily se zase za Karla Gustava, a hlavní soupeřové války 30leté, Švédové a císař, setkali se zase na polích polských. Současníkům samým jevila se válka pokračováním války předešlé. Ještě stála Francie ve zbrani proti španělské linii domu Rakouského a politika Mazarinova nebyla bez účastenství v boji povstalém na východě. A třeba v Holandsku prospěchy kupecké, po r. 1648 vždy větší moci nabývající, s počátku k neutralitě a později k nepřátelství proti Karlu Gustavovi naváděly, neb obchod nizozemský vyžadoval, aby na Baltu nikdo nebyl pánem absolutním; třeba Braniborsko jen vlastní užitek hledajíc konečně ve spojení se stranou katolickou jej našlo a ve válce té základy své pozdější moci položilo: za to kynula naděje, že prvá té doby mocnost protestantská v Evropě konečně zasáhne v boj ten, a mocnost ta byla Anglie, Anglie republikánská, Anglie Cromwellova,

kteřá se vracela k politice Alžbětině, jež záležela v náčelnictví protestantismu evropského a s kterou, o něco později, neostýchal se spojití kardinál Mazarin, jako předtím Richelieu neostýchal se spolku s Oxenstjernou. Anglie sice neúčastnila se přímo války baltické, ale slovo protektorovo mnoho platilo u krále Švédského. Mnohým jevil se v tom čase Cromwell opravdovým původcem války a vlastním ředitelem politiky švédské. K němu obraceli zraky protestanté všude, mezi nimi i exulanti čeští v Polsku meškající. Již před návratem Komenského z Š. Potoku do Lešna poslán od nich list lordu protektorovi, státní radě a parlamentu svědčící, kterým doufali, že Anglii pohnou, by se jich ujala. Mnozí kojili se nadějí, že by pomocí Anglie možná bylo vzbuditi protestantské povstání v zemích rakouských. Zdálo se jim, že kraje ty na nového Žižku čekají, jenž by je probudil. Jaké tehdá naděje a plány v myslech vystřehovalců vřely, na ten čas podrobněji vypsati nelze.¹⁾ Události bližší, válka švédsko-polská, brzo se jich dotkly bezprostředně.

¹⁾ Papíry sekretáře Cromwellova a předního rádce jeho zachovaly se a byly později tiskem vydány. Jsou to tak zvané „Thurloe Papers“, patřící k nejdůležitějším pramenům té doby. Ve foliantech této velké sbírky otiskáno také anglické (snad z latiny přeložené) psaní d. v Lešně 3 července (n. st.) 1654. — Psaní to posláno bylo bezpochyby Hartlibovi a psáno jest od zete Komenského Figula-Jablonského. Mnohé místo listu toho zůstává nejasným a záhadným; pro zajímavost celku položíme jej na tomto místě v překladu a v plném znění:

Nemohu než zvolati: jméno páně buď pochváleno! — kdykoli nás dojde nějaká novina o tobě. Zřejmě spatřuji, že bůh Tebe vyvolil již před lety za nástroj v rukou svých, jak k mnohým jiným věcem dobrým, tak zvláště, abys působil prospěch a potěšení duším našim. Veřejné listy, jež byly Ti zaslány, podepsány jsou od pana Sádovského, bratra onoho pana Sádovského, jenž je v Anglii. Psány jsou jménem všech nás z národa našeho ve vyhnanství žijících a svědčí lordu protektorovi, radě Jeho Výsosti a parlamentu. Pan Sádovský jest výborný válečník — sloužil dlouho ve válkách švédských — a touží ze vsi duše, by pomozeno bylo církvi boží těžce sklíčené a utiskované v těch krajinách od přivrženců papežství a domu rakouského; i jest on té vůle a zcela odhodlán obětovati sebe i vše, co má, k tomu konci. To, o čem píše, jest naznačení toho (is only an ouverture), co by se státi mohlo na prospěch věci obecné (the common cause). Než to všechno zůstáváme moudrosti lorda protektora a rady jeho. Snad že se dají pohnouti, by v poradách svých v úvahu brali osud národa našeho a nás, ubohých exulantů. Pan Sádovský chce poslati syna svého 11letého s učitelem jeho do Londýna v rukojemství, že upřímně smýšlí, o čem Ty sám pochybovat nemusíš. My tebe prosíme, bys vložil brati nahoře dotčené do rukou těch, jimž patří, a nám opatřil odpovědi, co nejdříve možná bude: nebo je periculum in mora. Císař nehledá než zahlazení církve boží a rozšíření moci své. Jest mezi námi mnich nedávno na víru naši obrácený, jenž vypravuje, že císař s papežem jsou pevně odhodláni zdvihnouti válku proti protestantům. Všecky kláštery slibily k této válce přispívati, každý po dvou vojácích... Avšak rozhořčenost myslí vzrůstá následkem velmi krutého pronásledování v Čechách, na Moravě, v Slezsku, v Rakousích. Na tisíce jest

Známo jest, že Karel Gustav od nekatolíků, zvláště ve Velkopolsku, s radostí uvítán. Přední jejich toho času vůdce velký hetman litevský Januš Radziwill zjevně se k němu přihlásil. Lze mysliti, že ani exulanti naši nestrannými nezůstali.

Komenský, jak sám vypravuje, byl by rád Lešno, kolem kterého hluk válečný studiím nepříznivý se rozléhal, opustil. Avšak spoluvěrci jeho nesvolovali, a tak katastrofa stihla i Lešno, tuto Pellu exulantskou, i Komenského.¹⁾

Z počátku se zdálo, že Polsko pod ranami vítězného meče švédského se rozpadne na kusy, ale brzy nastala reakce. Byliť Švédové cizinci a počínali si ve vřavě válečné surově a ukrutně. Nad to zvyšováno nepřátelství vášněmi náboženskými, které sváděly vítěze k plenění a pustošení kostelů katolických. Msta katolické šlechty polské, jež sama proti nepříteli se sbírala, stihla nejprve spoluobčany nekatolíky a tu zvláště Lešno a bratři České.²⁾ Dne 27 dubna 1656 šlechta pod Opaliňským přiblížila se k Lešnu. Obyvatelstvo, s kterým bylo několik set jezdců švédských, uzavřelo se bránit.³⁾ Prvý útok podniknutý jízdou odražen; ustupující vypálili předměstí. Avšak následujícího dne náhle vznikl v městě postrach: přední rodiny město opouštěly, a když po poledni se rozšířila pověst, že nepřátelská jízda i s pěchotou se vrací, počal kvapný útěk všech. I Švédové vyšli z města. Šlechta sebrala v okolí lid selský, jenž sjel se na vozích dne 29. Město vydrancováno a pak na několika místech zapáleno. Požár trval dva dni; z 1600 domů skorem nic nezbylo. Podobný osud stihl také některá místa

čekajících a prosících boha, by seslal nějakého Žizku, jenž by počal boží válku za věc protestantskou; než žádný z knížat v říši německé nemá odvahy opřít se domu rakouskému. Pan Sádovský jest pevně přesvědčen, že bůh by zehnal věci té odtud podporované a předsevzaté jen k slávě boží a na pomoc utištěným; zvláště kdyby vítězné zbraně republiky anglické stejnou dobou nedovolovaly Španělovi císaře podporovati. V Uhrách jest strach mezi exulanty a předvidají, že divné věci se stanou. Jezovité dozvěděli se, kdo je autorem knihy „Clavis Apocalyptica“, kterou vy jste přeložili a tiskem vydali v Anglii; a císař vypsál 4000 říšských dolarů za hlavu jeho; on však zůstává v mínění svém, že divné věci nastanou událostmi, jež jsou vypsány v 18. kapitole Revelací, a Anglie že bude mítí prvý díl ve věcech těch (and England to be the chief actor in it). Můj tchán Komenský vrátil se z Uher k nám do Lešna, buď bohu za to chvála. („Clavis Apocalyptica“ byl spis původně německý a od Hartliba anglicky r. 1651 vydán. V něm se dokazovalo, že jistá proroctví zjevení sv. Jana vyplní se rokem 1655.)

¹⁾ V Hist. Rev.: Equidem subducere me mature volui, metu sive talis alicujus eventus, sive diuturnioris belli, et in eo studiorum meorum (inter armorum strepitum) impedimenti: addebantque stimulos tum illa per Drabicium submissa monita, tum amicorum exhortationes. Sed impetrare a meis dimissionem non potui, cum scandalo autem deserere gregem (malo primus, ut dictabant, exemplo) nolui...

²⁾ Následující hlavně podle Lukaszewicze 229 sl.

³⁾ Podle Luk. z návodu Komenského (?).

okolní. Někteří z kazatelů, kteří se útekem nezachránili, ukrutně zmučeni.

Utečenci nejvíce do Slezska se uchýlili. Odtud posláno od šlechtice, u něhož Komenský útulek našel, 10 dní po požáru, do Lešna. Některé rukopisy obsahu pansofického a také apokalyptického, které Komenský v ložnici své před útekem ukryl a tím uchránil, se šťastně našly. Mnohé jiné, a to větší ceny, ztraceny navždy.¹⁾

Největší část utečenců v Slezsku zůstala, ač na ně od úřadů s nedůvěrou pohlíženo; byliť nejvíce bývalí císařští poddaní. Odtud mnozí tajně do Polska se vraceli, až mír Olivský r. 1660 všem návrat volným učinil.

Zkáza Lešna vzbudila živý soucit všude po protestantské Evropě a zvláště v Anglii a v Nizozemí.

V Anglii žil dávný přítel Komenského Samuel Hartlib. On bezpochyby dřívější povolání jeho do Angličan způsobil, on zvláště snahám didaktickým a pansofickým zvláštní pozornost věnoval a o vydání některých dotyčných spisů v jazyku anglickém velmi záhy se postaral. I jiná díla Komenského po anglicku vycházela.²⁾

¹⁾ Komenský v Hist. Revel. vypravuje takto: Quo terribili incendio mea quoque domuncula cum toto supellectili perii. Bibliotheca etiam cum manuscriptis (40 amplius annorum) philosophicis et philologicis (maxime quae ad patriae linguae culturam spectabant, summa diligentia elaborata opera, quorum nihil adhuc fuit editum) theologicisque. Tantummodo pansophica et apocalyptica quaedam in effosam tumultarie (meo in cubiculo) scrobam conjecta, terraque, ut raptim potuit, cooperta fuere...

²⁾ Prodomus (Zoubkova seznamu č. 31.) Hartlib r. 1642 v Londýně vydal. Titul překladu začíná: A reformation of Schooles... Diatyposis (č. 43) vyšla v Londýně r. 1641 v překladu Jerem. Colliera (A Paterne of Universal Knowledge). — Anglické vydání Brány vyšlo velmi záhy a r. 1633 vydání rozmnožené, věnované princí Waleškému. — Historia persecutionum vydána pod titulem: History of the Bohemian persecution from the beginning of Christianity in the year 894 to the year 1632. London 1650. 12°. — Physicae... synopsis (č. 29) jest vydání anglické z r. 1652. — Orbis pictus r. 1658 vyšel s anglickým textem přidaným od Karla Hovla. — Roku 1661 vyšel anglický překlad č. 90 (Paraenesis), ku kterému přidáno: A Description of the ordree and discipline etc. (č. 89). Číslo 90 a 98 chová ve Brit. Mus. vydání společné: De Bono unitatis... cum descriptione disciplinae... Amsterod. Apud. J. Ravenstein. 1660. 8°. Nejprve je otištěna dedikace králi anglickému Karlu II. Potom za novým titulem (Ratio disciplinae) následuje „dedicatorium alloquium“ církvi anglické a „Ecclesiae Slavonicae historiola“ (63 str. drobnějšího tisku). Na konec otištěno: Ratio disciplinae... Ut typis scripta fuit Lesnae 1632. (S předmlouvou podepsanou: Seniores et ministri unitatis fratrum); a mimo to: Paraenesis ad ecclesias, nominatim Anglicanam de optima ecclesiastici regiminis forma pie sollicitam. — Ze spisku „Ecc. Slav. hist.“ stjí zde, co se v ní čte o sv. Jeronýmovi: Libros divinarum scripturarum vernaculam in linguam transtulit. Eoque inter Europaeas gentes primi fuerunt Slavi, quibus nativa lingua audita fuerunt eloquia Dei. Hac enim versione gentes illae hucusque gloriantur, nec alia utuntur, qua-

O Hartlibovi nemáme ani dostatečného vypsaní života, ani úvahy o činnosti jeho. Některé zprávy najdeme ve spisku Dircksově: A biographical Memoir of S. H. London 1865. (124 str.) Otec jeho, jak sám vypravuje v listu příteli napsaném, z rodiny původně německé pošlý, byl kupec zámožný a vážený a žil v Poznani. Odtud do Elbinku odešel, kde po třetí ovdovělý zasnoubil se s matkou Samuelovou, dcerou představeného kompanie anglických kupcův, osazené v Gdaňsku. Do Anglie přišel Samuel Hartlib kolem r. 1630. Mezi přátely, které si v nové vlasti získal, jmenovati sluší Jana Duryho (Duraea), též přítele Komenského, a slavného Milтона. Milton r. 1644 Hartlibovi připsal svůj traktát o vychování (Of education), který byl k pobídnutí jeho napsal. V dedikaci nazývá ho člověkem poslaným od dobrotivé Prozřetelnosti z krajín dalekých, aby byl příležitostí a pobídkou (occasion and incitement) mnohému dobrému ostrovům Britským. Zásluhy Hartlibovy parlament anglický uznal, určuje mu r. 1646—7 odměnu peněžitou a za Cromwella mu svěren úřad latinského translátora spisů státních. Dočkav se restaurace, zemřel r. 1662.

Ptáme-li se po zásluhách Hartlibových, nejlepší odpověď obsahují slova Milтона. Nezáleží jenom v tom, co sám napsal, ale také a více v tom, k čemu jiné vybědl a k čemu jiným přispěl. Sám žádného velkého díla nenapsal, ale vydal dlouhou řadu rozličných traktátův, z části od jiných sepsaných, o věcech nejrůznějších, přidávaje k nim předmluvy a doslovy; jsou to traktáty politické, didaktické, náboženské, národohospodářské. V mnohých pěkné myšlenky vysloveny, které později od jiných v určitějších formách pojaté velké důležitosti nabyly. Hartlib nad míru si přál, aby založena byla velká společnost učených mužův všech národův, aby jednotlivé vědy ve styk a vzájemné pronikání se dostaly. Spolek takový Macaria, někdy také Atlantis nazývá.

Zdá se, že podrobnější v té věci badání na jevo vynese, jak od něho ne jediný sice, ale vedle jiných mužů vždy mocný vyšel popud k založení pozdější slavné Royal Society. Jindy k zařízení odborných škol hospodářských vybízel, jindy napomínal, aby všude ovocné stromy se pěstovaly atd. Mnohostranností a snahami svými nejednou příbuzným se jeví Komenskému, jež ho za nejschopnějšího ze všech uznával, aby k studiím pansofickým přispíval.

Do jisté míry Hartlib nahradil učenou společnost, jsa sám centrum velkého kruhu učenců v Anglii i mimo Anglii. S Ko-

metsi populorum labia jam sint mutata, et vetustiore illum sermonem non per omnia plebs intelliget. Ideo sacerdotes illorum (Rutteni et Moscii) veterem illam linguam sic studiis, quomodo nos Latinam excolunt.

menským pilně si dopisoval¹⁾ a vyňatky z listů jeho vkládal do listů psaných přátelům jiným. Podobně činil s dopisy jiných. Přál si dopisování takové v pevnou soustavu přivesti, o čem vydal zvláštní traktáty dva r. 1648, a sice založením učeného „Korrespondenčního bureau“. K tomu nedošlo, ale dopisování jeho vždy mělo cenu nemalou v době, kdy učený svět neměl ještě organisace dnů našich.

Hartlib z počátku očekával, že Komenský po katastrofě Lešenské do Anglie se přestěhuje. A jistě by ho tam byli s radostí uvítali.²⁾

Do Anglie poslání Hartmann a Cyrill žádat za pomoc a předložili Cromwellovi a státní radě pamětní spis o stavu církve české.³⁾ Sbírkky, které v těch letech v Anglii se daly, zařizovány k veřejnému vyzvání od Cromwella a státní rady.⁴⁾

V těch dobách Cromwell co nejdůrazněji se ujímal Valdenských od Savojska utiskovaných. V těch dobách vznikla v Anglii myšlenka, za jejíž původce sekretáře Cromwellova Thurloë-a pokládati lze, by nejen Valdenští, ale také rozptýlená emigrace česká opustili pevninu a usadili se co kolonie protestantské v katolickém Irsku. Již počato o to jednat — bez výsledku. Komenský aspoň, a s ním bezpochyby jiní, ani tehdy naděje návratu do vlasti se nevzdávali.⁵⁾

¹⁾ Památce Komenského nejlépe by se posloužilo vydáním korespondence jeho, co se jí zachovalo. Je to, abych tak řekl, národní povinností naší.

²⁾ Dne 7 srpna 1656 psal Hartlib Pellovi, tehdy od Cromwella do Švýcar poslanému, že Dury brzy se vrátí a Komenský bezpochyby s ním přijde. (Vaughan II, 432) Pell listy Komenského líčící události Lešenské od Hartliba obdržel a v opisech po Švýcařích rozšiřoval, zároveň k sbírkám vybízej.

³⁾ Spis ten „Ultimus in Protestantibus Bohemicae Confessionis Ecclesias Anticristi furor“ zachoval se v arcibiskupské bibliothecae v Londýnském Lambethu. (V. Krasinski Hist. sketch of the... reformation in Poland.)

⁴⁾ Vaughan 470. — Po restauraci Stuartů zbývala z těch sbírek značná summa 900 £, která odvedena nebyla, ale jejíž vydání až k novým rozkazům zapovězeno. Komenský sám dvakráte Karlu II. prosebné listy napsal, s jakým koncem, říci mi nelze. V jednom z listů těch (kopie Brit. Mus.) zapísahá Karla II: ... Jube ..., uncte dei (verbo tantum regis hic opus), ut destinatum semel usibus piis opus finem assequatur suum ... Jesu Christe, misericors pontifex, da Carolo Britannico monarchae, servo tuo, cor Tuo simile, misericors ad succurrendum miseris! Et repende postea Illi misericordiam misericordia! effundens supra coronam ejus omnem benevolentiam promissam Davidi, et aliis sanctis regibus Ps. 21. Amen! Haec corde toto suo et fratrum suorum nomine vovet, optat, suspirat dei et Majestatis Tuae humillimus servus Johan. A. Comenius, dispersarum ecclesiarum (quae fratrum Bohemorum dictae fuere) episcopus indignus, suo et suorum nomine.

⁵⁾ Vaughan 447. Dne 11 března 1658 psal Hartlib Pellovi: Mr. Comenius hath answered at last to our main query, for he writes: Quod attinet invi-

V té době strastiplné, což divu, že Komenský, by podepřel viru svou, nejen revelace Drabíkovy, které ho i do Amsterodamu docházely, přijímal,¹⁾ ale i starší věštby a proroctví přehlížel a na konec v knize „Lux in tenebris“ sebrané na světlo vydal. P. Geer tehdy hotov byl Drabíka Komenskému z Uher do Amsterodamu povolati.²⁾

S druhé strany rovněž divu není, že někdy přátelům s bolestí dojemnou si postěžoval,³⁾ nevida konec strastem svým i utrpením národa svého.

Jestliže se starším Geerem Komenský ne vždycky a ne ve všem se shodoval, v synu jeho Vavřinci nalezl patrona, o kterém současníci chvalou oplývají. Bylyť to zvláště snahy pansofické, jež p. Geera potuly: aby Komenský jim bez vyrušování se

tationem exulum gentis nostrae in Hiberniam conditionesque forte requirandas rogabam dr. Rulitium, ut perscriberet, quas etiam leges in epistola ejus. Ego quidem a nostris dispersis nondum in hoc puncto responsum habeo, at quid sit, facile intelligo, nempe spes recollectionis in patria, quam plerique pertinaciter fovent, et in his (ut verum fatear) ego quoque.

¹⁾ Vaughan 449. Dne 18 března 1658 Hartlib vypsál Pellovi z listu Komenského následující po anglicku: Minulý týden dvakráte jsem pročel knihu Drabíkovu, a nemohu pochybovati, než pravím o celku: Bůh je při tom! Ač dobrého muže paměť nedostatečná a jiné slabosti lidské způsobily některá nedorozumění a mylné výklady.

²⁾ Vaughan 447. Hartlib 11 března z listu Rulitiova.

³⁾ V. zlomky listů k Hartlibovi v Worthington D. and C. Dne 24 září 1660: De publicis quid dicam? quid non dicam? Unum restabit orare, et tamen sperare. Bonus est deus, male aliquid fieri non permitteret, nisi ex malo aliquid bonum elicere sciret. Haec est sanctorum heroum fides, quam scriptura praedicat, sperare contra spem...

D. 27 list. 1661: O deus, deus, in quae nos tempora reservasti! Jussit orare Christus, ne fuga nostra fieret hyeme. Isti vero persecutores nostri dato opere hoc agere videntur, ut fuga nostrorum in hyemem incidat, ubi montibus et nivibus circumclusi, quo se vertant nescii, ad apostasiam facilius propellantur. Valde illorum causa sollicitus sum, dum caesareis provinciis ita circumdatus video, ut sub alicuius Protestantis protectionem sese dare nimis longinquum sit, nec per insidiatores et viarum obsessores licebit. Deus misereatur, viamque per invidia ostendat, ne quis ei confessus reperiat confusus. Amen.

Dne 2 pros. 1661 ... In Polonia denuo persecutiones recrudescunt ... E Borussia de Moscorum clade mira adferuntur: misera gens, Moscovitae, ad plagas nati, nil nisi plagas accipere assueti ... Gens ignavissima, stupidissima, sed ita sunt judicia dei; ejus est terere regna regnis, et populos populis, ut noster denuo quaedam submittens mirari continuat Drabicius, quem deus in faucibus hostium illaesum conservat mirabiliter ...

D. 3 února 1662: Res in Hungaria et Polonia ita confusae adhuc sunt, ut quorum vis providentiae tendat, nondum satis in conspectu est. Hostes certe nihil nisi reliquiarum ecclesiae oppressionem, totalemque extirpationem moliri ostendunt. Quid autem deus adhuc sit permissurus, aut qualia illis capistra injecturus, inter spem et metum, malleumque et incudem constituti, misere fideles humiliter coelos prospectant. Evigila deus propter te ipsum, ovesque ad mactandum destinatas eripe!

odevzdati mohl, rád ho brával do svého domu a tajně, takorůka na zapřenou tam choval.¹⁾

Avšak celkem zprávy o pobytu Komenského v Amsterodamu jsou dosti chudé. Ani novější nebo starší spisy, ani archivy nebo biblioteky hollandské neposkytují nového světla i vydatnějšího. V archivu Amsterdamském toliko stopa po něm se nalezla, z které by souditi se dalo, že buď sám, buď společně s jinými živnost kněhkupeckou provozoval: aspoň v knize cechu jméno jeho zapsáno se čte.²⁾

I hrob Komenského, neb aspoň místo, kde hrob byl, nalezen teprva nedávno, ne v hlučném Amsterodamu, ale v tichém Naardenu. Tam pohřben byl v někdejším chrámku francouzské (wallonské) obce protestantské, od r. 1861 na kasárny přeměněném, dne 22. listopadu r. 1670.³⁾

¹⁾ Vaughan 447—8 a 452 z listů Rulitiových na jaře 1658. R. píše: „Co den obdivuji se podivné prozřetelnosti boží, jež vedla Komenského sem, k tomuto novému pokladu. Není knížete, ani státu v světě, jenž by ho byl podporoval vydatněji...“ Výtěžek z Komenského děl didaktických určoval Geer na vydání polské bible. — Později r. 1661 (Worthington D. and C.) též Rulitius nerad viděl, že Komenský jiné spisy skládá, pansofické podkládá, ač Geer prý se vším, co psal, nad miru spokojen byl. Rulitius si zvláště přál, aby k místu přišlo dílo „Fundamentales Definitiones et divisiones omnium rerum“. — Tento Rulitius byl kazatelem v Amsterodamě a před tím přijat byl na studie do Cambridge, poručen byv tamější universitě od Frídřicha Falckého.

²⁾ V seznamu kněhkupců, kněhtiskářů a knihařů zapsán Komenský ke dni 4 prosince r. 1662. — Podle jiných pramenů téhož archivu obdržel od pokladnice amsterodamské 60 zl. za spisek „Admonitio Irenici“ podaný purkmistrům města.

³⁾ Místo hrobu nalezeno od notáře Naardenského p. Roepra, který též knihy zápisné někdejší obce wallonské chová. V jedné z nich nadepsané „Registre des sepulchres de l'Eglise wallonne de cette Ville de Naerden“ čteme k r. 1670 a pod číslem 8. „Johannes Amos Comenius, enterré le 22 novem. 1670“, k čemuž *pozdější rukou* připojeno „c'est apparemment le fameux Autheur du (sic) Janua Linguarum“. V jiné knize „Livre de la recette...“ čteme „noch outfangen von dom. Crowels wegen het graft van Johannes Amos Comenius 15 gl.“ a sice s datem 1670, 23 Novemb. — Že Komenský r. 1670 zemřel a v Naardenu pohřben jest, dočítáme se již v Silviově historickém díle vyšlém v Amsterodamě r. 1685 a obsahujícím s titulem „Historien onses Tyds“ dějiny let 1669—79. a sice na str. 129: ... Tot Charenton in Vranckrijk, stierf de Lerraer Moms; als mede binnen Amstel-dam de vermaerde Johan Amos Comenius, die na Naerden verwoerd en aldaer begraven wierd. — Také Balbin (Bohemia docta) uvádí r. 1670 podle Theatrum Europ. — Umrtín den Komenského 15 listopad, ale s rokem 1671 vzat, jak se zdá, z listu Daniele Komenského. Podle hollandského časopisu „De Navorseher 1854 (str. 110) tento list otištěn v „Spitzelii. Infelix literator.“ (1680, 8°) na str. 1028. Knihy té jsem se nikde nedopidil. Totéž datum má Bayle. (Srv. také Gindely 536.)

Colbert a věda i umění.*)

Mezi historickými publikacemi vydávanými vládou císaře Napoleona III. — ať o jiných pomlčím, připomínám korespondenci Napoleona I. — vyniká rozsáhlostí i důležitostí obsahu 7 svazků papírů Colbertových.¹⁾

Teď teprv možná úplně vylíčit obraz nejznamenitějšího ministra Ludvíka XIV. a spravedlivě oceniti snahy a činy jeho.

V mnohých příčinách snad dosavadní chvála něco méně hlučně se ozve: avšak ještě patrněji než posud poznáváme, že vše, co vládě Ludvíka XIV. zvláštního jakéhosi lesku dodává, tak že o století Ludvíka XIV. ze zvyku se mluví, mnohem spravedlivěji s jmenem ministrovým nežli s jmenem královým spojovati by se mělo. Nejen že některý čas osudy všech evropských států, a to ani poprvé ani naposledy, více nebo méně z Francie se řídily: mám na mysli spíše velkolepé podporování vědy a umění, učencův a umělcův. Abych hned věci samých se dotkl: vizme ne mnoholi, ale jak se král staral o stavby, které tehdy ve Francii se prováděly, a jak ministr jeho.

1. ledna r. 1664 jmenován Colbert intendantem staveb.²⁾

Tím odevzdány péči a dohlídce jeho Louvre, Tuilerie, Palais-Royal, Maison de la pompe du Pont-Neuf, Collège Royal, Versailles, St. Germain, Madrid, Vincennes, Fontainebleau, Blois, Chambord, Amboise...

Základy nových staveb v Louvru byly již položeny; stavba nad zemí počala podle návrhu, který byl učinil Le Vau. Další stavba hned přerušena a návrhy a plány předloženy slavnému Berninimu se žádostí, aby několik hodin z těch, které na okrasu

*) Č. Č. M. XLVI. (1872), str. 204—211.

¹⁾ Lettres, instructions et mémoires de Colbert, publiés d'après les ordres de l'Empereur... par Pierre Clément. — Tome V. Fortifications. Sciences. Lettres. Beaux-Arts. Bâtimens.

²⁾ Surintendant et ordonnateur général des bastimens, arts, tapisseries et manufactures de France. — Plat s úřadem spojený obnášel ročních 15.000 l. Devíti radům kr., intendantům a pokladníkům Colbertovi podřízeným platilo se r. 1664 23.480 l. Platy stavitelův atd. obnášely 31.590 l. Le Vau, první architekt kr., obdržel 6.000 l., Mansard 1.000, Le Brun, ředitel maleb a fabrikace gobelinů, první malíř kr., 7.600 l. — *Co se týče ceny peněz, třeba položiti 1 livre oné doby (1648—83) asi = 5 frankům nynějším (t. j. z r. 1872).*

prvého města ve světě, Říma, vynakládá, jim věnoval. Účel žádosti té byl, aby Bernini nový plán vypracoval. Bernini porozuměl, ale plán nevyhověl přání Colbertovu.

Berniniho se výtky dotkly nemile, zdálo se mu, že jich tolik, kolik kamenů k vystavení Louvru třeba: avšak přece svolil k změnám a opravám.

Colbertovy výtky počínají tím, že při stavbě Louvru nestačí přihlížeti toliko k velkoleposti paláce, ale zároveň že i k tomu třeba hledět, aby zbudováno bylo jisté a bezpečné obydlí královské v městě velkém, lidnatém a podrobeném — za bouřlivých dob, kdy králova matka a Mazarin za nezletilého krále vládli, dvůr několikrát to zažil — mnohým bouřlivým převratům. Palác nahraď zároveň pevnost, s které by bylo lze obyvatelstvo na uzdě držet, a poskytuj již vnějškem mocný obraz síly a moci! Colbert byl proniknut myšlénkou, nebo spíše ideálem neobmezené moci královské.

Na druhém místě třeba prý hleděti k tomu, že králové obyčejně v zimě v Paříži bydlí a že chladnější počasí v těch krajinách větší část roku trvá. Nelíbily se Colbertovi otevřené galerie a terrassy. Jiné výtky týkají se stavby samé.

V dubnu r. 1665 zvláštním listem Ludvík XIV. Berniniho do Paříže pozval, vyžádav mu dovolení na papeži, aby Řím na některý čas opustit směl, maje pomáhati při stavbě obydlí králů „v celém křesťanstvu svaté stolici nejhodlivěji oddaných“. Pečlivě vše připraveno k přijetí Berniniho, jehož odchod v obyvatelstvu římském nespokojenost vzbuzoval. Rozkazy vydány všem městům, přes které se měl ubírat, aby ho slavně přijali. I na to vzpomenuto, aby se mu cestou s dostatek ledu k občerstvení dostávalo. V červnu přibyl do Paříže; členové Akademie in corpore ho uvítali a četným návštěvám za pobytu svého v hlavním městě francouzském sotva se ubránili.

Avšak neshodovali se s ním přece, ač mu lichoceno, že Řekové a Římané nikdy nic krásnějšího a velkolepějšího nevyvedli. Se stavbou Louvru počato již za předchůdcův Ludvíka XIV.; přes polovici bylo již hotovo. Král a Colbert si přál, aby nové stavby pokračovaly ve spojení se starým plánem¹⁾ a se stavbou od předků jeho provedenou.

¹⁾ O kterém tato chvála se čte: Les premiers dessins faits du temps de premiers hommes du monde qui ont retiré l'architecture du tombeau où la barbarie des Goths et les siècles qui les ont suivis l'avoient ensevelies (Mémoire des observations...). Nehledě k tomu, že gotika Gotům se přičítá — nikdy snad lidé nebyli tak přesvědčeni o kráse a dokonalosti svého umění, jako tenkrát a v století 18. Tolikeré chrámy přístavky a oltáři zpotvořené. Heslem: „nur modern!“ se řídil onen biskup Královéhradecký, z jehož péče se biskupský chrám teprva za těchto dní pozdravuje. U nás chrám Sedlecký jest opravdovým zázrakem.

V listopadu r. 1665 opustil Bernini Paříž; plán jeho podložen a přijat Perraultův.

Od roku 1664—79 stály stavby v Louvru a v Tuilerích přes 10,600.000 l., t. j. 40—50 milionův peněz ceny nynější. Od té doby větší sumy ne vynaloženo.

Louvre netěšil se přízni králové. Versailleské stavby jsou onen pomník, který si vzbudoval Ludvík XIV. Colbert proti stavbám Versailleským podstoupil boj, ve kterém však nevítežil. Již r. 1665 28. září napsal, vracuje se z Versaillesu, manifest svůj, list králi svědčící,¹⁾ přímý a mužný. Málo kdy neobmezeným panovníkům taká slova se ozvala. Colbert vykládá králi, že stavby Versailleské více směřují k zábavě než k oslavě jeho, varuje ho zároveň, aby nevěnoval zábavě více než slávě své. Cím jsou patrný, ptá se, sumy tam vynaložené, co zatím Louvre, nejvelkolepější palác světa a nejdůstojnější vznešenosti královské, se zanedbává? Vedle činů válečných stavby jsou prý pomníkem svědčícím o velikosti a duchu knížat; tím loktem měří je potomci. Bude s politováním, jestliže velikost Ludvíka XIV. se bude měřiti loktem Versailleským!²⁾

Colbert prosí krále, aby ustanovil určitou roční částku na stavby Versailleské a aby dokončil Louvre.

V jiném spise se stavby Versailleské i s jiné stránky odzuzují. Přirovnávají se člověku s velkou hlavou a velkýma ramenoma — c'est-à-dire un monstre de bastimens! Colbert si přeje, aby se rozpadly, jakmile zábava, která králi stavěním se poskytuje, se vyčerpá.

Avšak nebyly to jediné příčiny tyto, proč Colbert krále od Versaillesu odvracel. Již tehdy — v témž listě psaném v září r. 1665 — bojuje proti nákladu, který pohlcují parády a pochody vojska: již tehdy počíná boj Colbertův proti přízni a moci, které nabýval a na konec nabyt Louvois, který nám dobu Ludvíka XIV. s jiné stránky a to s té stránky, na kterou se brzy král, abych tak řekl, obličejem obrátil, representuje. Jako v jiných příčinách tak i v této podlehl anebo ustoupil Colbert soupeři svému.

Prohlížíme-li akta vlády Ludvíka XIV., umění a vědy se týkající, poznáváme, že král toliko o stavby Versailleské přímo a sám se staral a to tak horlivě, že ani na poli válečném na ně nezapomínal. O tom svědčí mimo jiné list jeho Colbertovi napsaný r. 1674 v poli před Besançonem; král se ptá, jak vypadají oranžové stromy rozestavené tak, jak bylo ustanoveno. R. 1664 a 1665 vynaloženo na Versailles 1½ milionu;

¹⁾ A Louis XIV. 28 sept. (1665).

²⁾ O quelle pitié, que le plus grand roy et le plus vertueux... fust mesuré à l'aune de Versailles! Et toutefois, il y a lieu de craindre ce malheur.

r. 1670 2 milliony; r. 1679 5½ mill. Když Louvois řízení staveb převzal, počítáno, že stavby ty již byly stály přes 50 millionův; ke konci jeho intendantury veškerý náklad, Trianon v to počítaje, obnášel skoro 120 mill., nejméně 500 mill. ceny nynější. Jen na vodovody se počítá 9 mill.¹⁾

Vedle toho se počítá na stavby a zahrady v St. Germainu (1664—90) 6½ mill.; na Marly v St. Germainu 4½ mill.; na stavby v zámku Fontainebleauském 2,773.000 l., v zámku Chambordském 1,225.700 l. Nedokončený triumfalný oblouk v předměstí sv. Antonína stál (1669—81) přes půl milionu; Hôtel des Invalides 1,710.000 l.; Place (Royal de l'Hôtel) Vendôme 2,062.700 l.; Val-de-Grâce (1666—82) 370.000 l.; astronomické observatorium 725.174 l.; na kr. manufaktury gobelinů vynaloženo 1664—90 přes 3½ mill. atd. K tomu přičísti třeba náklad na „canal de Langued'oc“: 7,736.555 l. (1670—83).²⁾ Osudný Ludvíku XIV. rok 1690 spůsobil přítrž v nákladných stavbách.

Akademie francouzská, kterou byl založil Richelieu, těšila se zvláštní přízni Colbertově pohližejšího ve všem k velkému kardinálu s neobmezenou úctou. Stal se členem r. 1667 a r. 1672 místo-protektorem stejnou dobou, kdy král v protektorat se uvázal. Odtud členové akademie se scházeli v Louvru, což za velkou milost pokládáno. Řečník akademie vyslovuje Colbertovi díky vzpomenu Alexandra, Ptolomaeův, Caesara... avšak jen o Ludvíku Velkém prý potomci se dovědí, že akademii ve svém vlastním domě připravil sídlo. Chceť, aby kr. majestát a svobodná umění společný měly palác, jako druhdy v Římě Herkules a musy též měli společný chrám. Král chystající se do války potrestat nevděčných spojenců, Hollandanů, rovná se Spartanům, kteří před bitvou obětovali musám, aby jejich činy nepřišly k zapomenutí...

To zároveň na ukázkou, jak se mluvívalo o králi. Ostatně Ludvík XIV. více byl Heraklem než musagetem, akademii sluší s větší vděčností vzpomínati ministra nežli krále. Ať o jiném pomlčím, Colbert měl velký díl při slavném slovníku akademie, pobádaje neustále k práci té a podporuje pracovníky, jak předmluva při vydání (r. 1694) sepsaná svědectví vydává.

R. 1663 Colbert stal se protektorem akademie umění malířského a sochařského, založené již r. 1648, proti níž dosud cechy malířské nadarmo byly bojovaly. Téhož roku péči jeho zřízena Académie des inscriptions. Co Akademii tou později ve prospěch historiografie podniknuto a vykonáno, na to třeba

¹⁾ Mémoire curieux o stavbách 1664—90.

²⁾ Mnohá čísla nejsou úplně jista; ani všechn material není na světlo vynešen, ani všechny studie skončeny.

jen vzpomenouti. I Akademie věd (roku 1666) jest dílo Colbertovo, který o práce a prospěch její svědomitě se staral; svědčí o tom korespondence jeho. Téhož roku počíná Akademie francouzská v Římě; r. 1671 konečně přibývá kr. Akademie stavitelská,¹⁾ r. 1672 Akademie hudby.

Zachovala se nám zpráva o společnosti literatů, kterou Colbert r. 1677 na svůj letohrádek sezval. Po obědě Quinault četl znělku, kterou byl cestou složil; abbé Furetière byl přinesl tři básně na oslavu válečných výprav králových; Quinault na to recitoval 5—600 veršů na chválu maleb v domě Colbertově; abbé Tallemant chválil vodovody a vodotrysky a Perrault na konec přidal několik stancí!

Na počátku vlády Ludvík XIV. neměl více než 200 obrazů, na konci 2800, jichž velká část jakož i jiné poklady umělecké získány péčí Colbertovou. Ještě s větší horlivostí se staral Colbert o rozmnožení vlastní i královské bibliotheky díly tištěnými i rukopisnými. Již za živobytí Mazarina, jsa intendantem domu jeho, rozmnožoval za příkladem kardinalovým, jenž tehdy nejznamenitější bibliotheku ve Francii měl, vlastní sbírky své.²⁾ V archivech Pařížských sbírky poznamenány jménem Colbertovým (Mss. Colbert) jsou dosud nevyváženou studnicí badání historickému.³⁾

Z doby administrace Colbertovy (1661—1683) upomínka na události důležité i méně důležité zachována památnými penízi, jichž počet 134. Vedle penězů na památku založení Akademii, zařízení obchodních kompanií, válečných výprav, máme též peníze, na nichž se čte: Urbs (t. Paříž) mundata et nocturnis facibus illustrata (1666); Urbs novis lapidibus strata (1667); Justitia regis optimi singulorum certaminum furor coercitur (na paměť zákazu soubojův r. 1672).

R. 1664 ražen peněz s nápisem: *Praemia litteratis instituta*.

¹⁾ Akta akademie té, dosud nevydaná, jsou jak se zdá dosti zajímavá. Čte se v nich následující „usnešení“, které každého překvapí, kdo uváží, jak pomalu i nyní základní myšlenky formální estetiky dráhu si kleslí: Il y a, dans l'architecture, un certain arrangement, nombre, disposition, grandeur et proportion de parties, qui produisent cette union d'harmonie qu'on appelle beauté, qui fait qu'elle nous plaist, et qu'elle n'est peut-estre pas moins naturelle que le nombre, la disposition et l'arrangement des sons qui produit cette union harmonique qui nous plaist dans la musique.

²⁾ Viz Lettres I. list Karlu Colbertovi, intendantu Elsasskému (2. května 1659). Il est arrivé aujourd'hui un ballot de livres dont je vous remercie; c'est un fort bon meuble pour ma bibliothèque. Si vous trouvez dans les villes huguenotes, vos voisins, les oeuvres de Jean Huss et Jérôme de Prague, en grand papier, qui est un livre assez rare, je vous prie de me l'acheter.

³⁾ Sr. u př. Notice sur les collections manuscrites de la bibliothèque nationale (do nedávna bibliotheky císařské) v Bibliothéque de l'Ecole des Chartes XXXII.

Již za obou kardinalův učencům a literatům podpory vypláceny byly: tehdy podporování (gratifications) v jakýsi system uvedeno a k domácím gratifikovaným (gens de lettres gratifiés) přibráni jsou i cizí.¹⁾

Seznamy těch, kterým gratifikace se udílely, skládal Chapelain (n. r. 1595 † r. 1674) jenž u dvora za jakési orakulum dobrého vkusu platil. Sám užíval podpory ročních 3000 l.

Z Francouzův jen některé uvedeme: Molière zapsán jest s 1000 l. Racinova pense vzrůstá od 600 l. do 2000. Corneillovi vypláceno 2000 l. Slavnému Huygensovi vykázáno 1200 l., později, když do Francie povolán, 6000. Nejvíce poskytnuto Cassinimu, též do Francie povolánému: 9000 l. Nešlo jen o podporu vědy a literatury.

Co se na gratifikovaných žádalo, co se očekávalo, o tom nás poučují listy Chapelainovy.²⁾ Roku 1663, když se byl král z churavosti pozdravil, Chapelain hned navštívil gratifikované, aby jim obratně vložil na srdce, čím jsou povinni.³⁾ Od nich a od jiných, kteří podpory užívali, očekával oslavu pozdravení se králova. Nesklamal se. Básně se hrnuly ode všech stran. Chapelain sám přidal znělku. Také chvalozpěvy, které se vyskytovaly jako houby po dešti, posuzovány byly od několika učencův, kteří se scházeli u Colberta, jsouce mu radni a pomocni při všem, co se týkalo vědy a umění. Z básní tehdy složených Chapelainovi nejlépe se zalíbilo⁴⁾ 200 latinských veršů, které byl složil Petit, lékař a v básnictví latinském nad jiné na slovo vzatý. Le Clerc, advokát parlamentu a člen akademie, oslavil stejnou dobou krále odou 280 veršů.

Z cizích učenců nevybíráno na zdařbůh. Ze všech Chapelainovi nejvíce podpory hodnými se zdály historikové a mezi nimi zvláště ti, kteří píšou děje své doby, což sotva na chválu dějepiscům století Ludvíka XIV. obrátiti sluší. K úřednímu listu, který ten, kdo ku gratifikaci vyhlídnut, jménem Colbertovým obdržel, přidal Chapelain pokaždé list svůj, obsahující pokynutí, čeho si od vděčného učence přejí. Mluvil Chapelain v listech těch jen z vlastního popudu boje se, jak v listě Colbertovi

¹⁾ Seznamy, které Clément uveřejnil, nejsou, jak sám praví, úplně. Veškerý material ještě na světlo vydán není. Mnoho-li celkem rozdáno, s jistotou říci nelze. V „Mémoires curieux“ složených po r. 1690 čteme, že rozdáno od r. 1664—1690 úhrnem 1,707.148. Dle téhož seznamu vydáno v též čase na stavby atd. 153,282.827.

²⁾ Listy Chapelainovy Colbertovi poprvé vydány jsou Clémentem v V. sv.

³⁾ et les ay portés, *mais sans peine*, à celebrer sa convalescence.

⁴⁾ Très beau et tout rempli des louanges de S. M. Chap. 23. Juni 1663. V též listě čteme: J'amay dans peu de jours une ode françoise d'un jeune homme appelé Racine, qu'il m'a apportée et qu'il repolit sur mes avis.

vykládá, by se nezdálo, že král neb Colbert ještě více očekávají, než pokračování v pracích k obecnému dobru. Tak prý i gratifikace bezzištností šlechtěným činem se zdáti budou, ale zároveň každý se doví, k čemu ho přízeň královská zavazuje.

Především očekáváno, aby ten, komu gratifikace určena, zvláštním listem Colbertovi neb králi díky vyslovil. Svými díly pak měli se věnovati buď zcela slávě králově, anebo aspoň k ní přispěti dedikacemi a předmluvami.

Nejraději vybíral Chapelain učence v Itálii a v Holandsku, odkud prý sláva odtud pochodící nejlépe na jihu i na severu se rozšíří. Vyvoleni jsou v r. 1664 v Itálii: Leo Allacius (Allaci † 1669), knihovník Vatikanský (1500 l.), který však k velkému úžasu Chapelainovu pensí zdvořile odmítl, jak se zdá, ku právní papežovu. Lépe se zdařilo s Villiotem, lékařem a učencem savojským (600 l.), a s Grazianim (conte di Sarzana), sekretářem vévody Modenského („bien versé dans les belles lettres et qui excelle dans la poésie italienne“). Gratifikace jeho 1500 l.)

Mezi povolnými v Holandsku nalezl se Isák Vossius,¹⁾ proslulý chronolog a filolog, syn slavného otce G. J. Vossia (1200 l.) a t. č. profesor v Lejdě. Vossius se odsloužil tím, že Colbertovi k přijetí do bibliotéky jeho podal nejdrahoccennější exemplár Alkoranu, který, jak Chapelain 20. října 1664 oznamuje, v Evropě naléztí lze. Patřival prý kdysi velkému Solimanu, pak Ferdinandu I. a jeho nástupcům. *Koenigsmarck knihu z Prahy* odvezl a královna Kristina ji dala Vossiovi. Vedle Vossia jmenuje se slavný krajan jeho, dříve professor, t. č. resident ve Švédsku, Mik. Heinsius (grand poëte et grand orateur latin), který ještě téhož roku odsloužil se za 1200 l. jemu poskytnutých latinskými verši na oslavu mladé tehdy ještě válečné slávy Ludvíkovy. Heinsius poručil přízni Colbertově jednoho z nejslavnějších právníků 17. století, Helmstedtského profesora Conringia (900 l.), orakulum své doby, Leydského prof. Gronovia (1200 r. 1665) i radu saského Reinesia (fameux medicin et excellent en toutes sortes des sciences. Roku 1666 uvádí se 1200 l.). Mimo tyto čtete ještě Boeklera, který vrátiv se ze Švédska, učil ve Štrassburce dějepisu (900 l.), a slavného astronoma gdaňského Hevelia (1200 l.). R. 1665 se odsloužil za gratifikaci (1500 l.) hebraista Wagenseil, přeloživ na německý jazyk spisy týkající se francouzské obchodní kompanie východní. Žák Galileiho Viviani čte se mezi grati-

¹⁾ V seznámech se uvádí r. 1664 excellent dans la geographie, 1665 grand mathématicien, 1666 fort estimé pour la langue grecque atd. — List (21. června 1663) gratifikaci mu oznamující počíná: Quoique le Roy ne soit pas vostre souverain, il veut néanmoins estre vostre bienfaiteur.

fikovanými od r. 1665 (1200). Týmž rokem přibyli Carlo Dati, nejslavnější člen akademie „de la Crusca“, a Ferrari, professor výmluvnosti v Padově (oba po 1200 l.).

S výsledkem gratifikací Chapelain byl spokojen.¹⁾ Hevelius oznámil, že svou velkou kometografií chce věnovati králi. Vossius chystal pojednání o pramenech Nilu. Jen někteří Francouzové prý nad svým štěstím podřímli, považující gratifikaci za slušnou odměnu svých zásluh.

Hned na počátku r. 1666 oznámil Chapelain, že listy díky vyjadřující přibývají jeden za druhým.²⁾ Mnozí, kteří vládli veršem neb rhetorickou prozou, byli si vyžádali dáta ona Chapelainova k skládání svých chvalozpěvů.

Také panegyrické skladby, došly-li pochvaly, vydávány tiskem buď jednotlivě, buď ve sbírkách. Carlo Dati sliboval, že napřed prostuduje vše, co Rekové a Římané v panegyrickém slohu napsali, by se jim vyrovnal a možná-li i převyšil je, jakož předmětem svým nad ně nade všechny předčí. (Chapelain 23. května 1666.) Reinesius téhož roku věnoval Colbertovi scholie k Petroniovi, Gronovius zaslal k přijetí do knihovny své vydání Livia a Seneky. Boeklerus slíbil, že vydá Polybia s předmlouvou ku králi, která bude více panegyrickou řečí než předmlouvou; Viviani sliboval bigrafii svého mistra atd. Nejvíce chvály ze všech si toho roku získal Graziani básní „velkolepou, vznešenou, plnou podivuhodných porovnáni krále s Heraklem“. — Jiným způsobem se vděčil slavný právník německý Conringius. Slíbil, že tajně napíše spis „o právech králové“. R. 1667 začal spis skládat, ale než vydán býti mohl, zbraně rozhodly. Zatím professor helmstedtský (ač jeho gratifikace nad 900 l. nevystoupila) neopomenul osvědčovat svou oddanost.³⁾ Jakmile se stal radou krále dánského, nabídl hned své služby v těch stranách. Wagenseil zaslal vzor seciho stroje užívaného v Rakousích — a zprávy o válečných přípravách císařových. Graziani téhož roku do května důkův nezasílal. Chapelain neopomenul ho upomenouti. Později mu zaslal dvě

¹⁾ Tous les autres excellens personnages . . . vont d'aussy bon pied pour le ressentiment qu'ils ont des faveurs royales . . . et il n'y a aucuns d'eux qui, dans la publications de leurs ouvrage, manquent de célébrer les grands de S. M. C'est ce que j'apprends par toutes leurs dépeches . . .

²⁾ List Ferrariho obsahoval u př. toto místo: Postquam igitur diu frontem perfricui, ad novum hoc et beneficium sidus oculos vertens, cunctanter et trepide regias laudes profano ore concipere, et si non publicae expectationi saltem pietati satisfacere in animum induxi . . .

³⁾ R. 1667 psal: In aula nostra multa quidem hactenus mutavere, manet tamen integer cultus Christianissimi regis, utque porro conservetur, allaborabo pro viribus. Je crois, Monseigneur, dodává Chapelain, que vous scavez, qu'il est du conseil privé de ces princes.

znělky, které byl sám na oslavu válečné výpravy královny složil, a ejhle! vrátily se s dvěma znělkama novými.¹⁾ Znělku zaslal i Dati a přerušil na nějaký čas skládání panegyrika, aby v ně mohl vetkati i chválu nejnovějších činů králových.

R. 1668 dokončil a vydal Ferrari latinské panegyrikon. Dati zatím nedočkavost Chapelainovu ukájel novými znělkami. Villioto předložil své děje Ludvíka XIV.; avšak nedošel ve všem chvály. Nesvítalo z nich dostatečně, že Mazarin, kterého Colbert vždy u vděčné paměti choval, za nezletilosti královny celé břímě vlády nesl. Jméno Villiotovo v dalších seznamech schází.

R. 1669 Carlo Dati své chvály Ludvíka XIV. dopsal. Chapelain byl přesvědčen, že předčí nade všecko co vlašsky tím slohem kdy sepsáno bylo, jako Ferrari nade všecky latinské spisy vynikl. Graziani r. 1671 věnoval králi tragedii nádepsanou „Cromwell“. Hned plán byl předložil Chapelainovi i akt po aktu zasilal. Chapelain chválí, že Řekové a Římané, jichž díla všecka prozkoumal, nic podobného nevyvedli. *Neb*, dodává, sledoval prý celé dílo a Ferrari chtěl slyšeti ve všem soud jeho, aby se neprohřešil proti pravidlům a aby tragédie ve vši hrůze přece byla příjemnou.

Téhož roku jména Heinsiova v seznamu nečteme; nedošly díky, an list jeho se ztratil. Když se nevina jeho ukázala, vrátily se gratifikace.

R. 1672 zemřel Gronovius, chystaje králi vydání Tacita, t. r. kdy Ludvík XIV. počal válku proti Holandsku, která by je byla málem zhubila. Boeklerus zemřel téhož roku zaslav *Acclamations* k vítězstvím Ludvíka XIV.

R. 1674 zemřel Chapelain dočkav se ještě (r. 1672) nového panegyrika Grazianiho a latinské historie Ludvíka XIV. sepsané Ferrarim, jenž prý v Itálii též místo měl, které druhdy Titus Livius. Dopisy Chapelainovy již červencem r. 1673 přestávají. R. 1675 jména cizích gratifikovaných v seznamech se již nečtou. Summy domácím rozdáváné od smrti Colbertovy až do r. 1690 klesají. Jméno slavného Huygensa zmizelo z počtu gratifikovaných rok před smrtí Colbertovou. Opustil Francii, kde se byl od r. 1666 zdržoval, nechtěje směniti náboženské vyznání. Tou dobou počíná a vzrůstá v Holandsku literatura, jež především přičiněním protestantských vystěhovalcův proti Ludvíku XIV. se obrací. Jest důležitější než ona, kterou zrodily gratifikace.

¹⁾ Ils sont attiré deux autres de luy.

Z REFERÁTŮ.

Adolf Harnack, *Militia Christi*.

Tübingen 1905.)*

„Boží bojovníci“ jest velmi starý výraz, který nás vede nazpět do nejstarší doby křesťanské. *Miles Christi* jest křesťan, jest bojovník Kristův proti bojovníku světa, ďábla anebo — i císaře. Anebo je to zvláště mučeník. Ve visionářské exaltaci křesťané v církvi často vídali proti sobě ďábla v postavě lité šelmy — anebo i bez ní. Křesťan byl *miles Christi*: tedy v říši římské nesměl býti nikdy vojákem ve vojšti císařském? Otázkou tou se zanáší nejnovější spis *Adolfa Harnacka* s titulem *Militia Christi*. Die christliche Religion und der Soldatenstand in den ersten drei Jahrhunderten (Tübingen, 1905, 129 str.). — Že *Miles Christi* nemůže býti zároveň vojákem ve státě pohanském, zdá se býti logická konkluze, a očekáváme, že církev dala tuto jednoduchou odpověď. Ale odpověď naše, t. j. ta, kterou dovolují naše prameny, není tak jednoduchá. Je tu plno otázek, které již často se ozvaly a ke kterým se Harnack nyní vrací. Otázky jsou zároveň záhady, protože naše prameny jsou nedostatečné. Harnack je často doplňuje vlastními, vždy duchaplnými, ale nevždy plně přesvědčujícími kombinacemi. Hlavní však rysy, které vystupují z jeho knihy pevně, jsou asi tyto: Církev nejstarší doby autoritativně nevyslovila žádného učení; do konce 2. století nevíme ještě (co právě zde Harnack dedukuje, není přesvědčující), zdali křesťané ve vojšti byli; ale potom byli jistě. Než tu se ozývá také rigorismus ústy *Tertullianovými*; zde najdeme onu logickou konkluzi: křesťan je tu, aby umíral, ne však aby zabíjel. Podobně se ozval později u nás *Chelčický*, když prohlásil, že zákaz „nezabíješ!“ není zrušen. Než neběží jen o zabíjení; stav vojenský křesťana-vojáka často uváděl ve styk s pohanstvím a probouzel v něm konflikt svědomí. Tak se stalo v onom případě, jenž přiměl *Tertulliana* k sepsání traktátu *o věnci* (*corona militis*). Podobně jako církev se choval stát. Křesťané byli do vojska přijímáni; teprve

*) ČČH. XI. (1905), str. 433—434.

když konflikt svědomí vedl ke konfliktu se státem, při čemž neběželo vždy o vypovězení poslušnosti ve všem a všudy (v. onen případ vojáka, jenž nechtěl mít věnec *na hlavě*), nemohl ani křesťan zůstatí vojákem, ani stát jej trpěti ve svém vojsku; tu se také neposlušný voják stával mučedníkem, tedy *miles Christi* v stupňovaném toho slova smyslu. Než někdy křesťan hned při odvodu prohlásil se křesťanem, jenž sloužiti nemůže a nechce; o tom nás poučují některá zvláště zajímavá *acta martyrum*, která Harnack v příloze své knihy nově otiskl. Než stát sám obyčejně takových konfliktův nevyhledával; byly doby, kdy se choval ke svým křesťanským vojákům dosti shovívavě, kdy před křesťanstvím ve vojsku, lze říci, zavíral oči. Tím lze vysvětliti, že počet křesťanů v 3. století rychle vzrostl ve vojsku, též v jiných stavech a jiných veřejných postaveních. Jestliže Harnack praví, že v posledním velkém pronásledování za Diocletiana šlo o to (Der letzte grosse Kampf spitzte sich zu der Frage zu), má-li vojsko zůstatí při svých starých t. j. pohanských tradicích, jest to řečeno poněkud jednostranně, ježto totéž lze říci též o jiných stavech. Než pravda jest, že podnět ku pronásledování odtud vyšel přičiněním spolucísáře Galeria. Pronásledování nepřemohlo křesťanství, jež si dobylo tolerance, ale nejen ve vojšti. A teprve nyní, můžeme říci, vyslovila se zásadně církev hned r. 314 na koncilu Arelatském, zakazující křesťanům vystupovati z vojska pod tresty církevními (de hiis qui arma proiciunt in pace; k výkladu v. co praví Harnack na str. 88; jeho výklad slov *in pace* neuspokojuje; tuším, že zde třeba je vyložit doplnkem: *tím méně ve válce*). — Otázka, smí-li křesťan býti vojákem, vracela se i v pozdějších dobách. Byl již připomenut Chelčický. Také k dokladům, jež snesl Harnack na str. 123 o tom, pokud uznati mohl křesťanský názor oprávněnost (Existenzrecht) státu, třeba i pohanského, lze najíti podobná místa u Chelčického.

Reinhard Heynen, Zur Entstehung des modernen Kapitalismus in Venedig.

(Münchener Volkswirtschaftliche Studien. Herausgegeben von Lujo Brentano und Walther Lotz. 71. Stück). Stuttgart und Berlin 1905. — 129 str. 8°.)

Z obšírného referátu Šustova v minulém ročníku našeho časopisu zná čtenář obsah prvního svazku velkého díla *Der moderne Kapitalismus*, a co v něm autor jeho *Werner Sombart* chtěl povědět: jak totiž tento moderní kapitalismus vznikl a se vyvinul — *Genesis des Kapitalismus*. Můžeme a smíme si otázku ještě více zjednodušit a se ptáti: jak vznikl první, nejstarší kapitál — pecunia pecuniam generans — kapitál větší, dovolující obchod, který již lze nazvati velkoobchodem. Odpověď však nemusí býti stejnou měrou jednoduchá. Proti obvyklé odpovědi, že vznikl stupňováním staršího obchodu menších rozměrů, obchodu kramářského, klade Sombart odpověď jinou: nejstarší velkokapitál vznikl akumulací pozemkové renty. Na str. 201 jeho knihy čteme: „Wir sind am Ziele. Das Geheimnis ist enthüllt. Die Anfänge des bürgerlichen Reichtums sind aufgedeckt. Jene Summen, mit denen in Italien und Flandern seit dem 13. Jahrhundert, in den übrigen Ländern seit dem 14. Jahrhundert in grösserem Stile Geld- und Handelsgeschäfte gemacht wurden, die also recht eigentlich als die Urvermögen anzusehen sind, aus denen sich das Kapital zu entwickeln vermochte: *sie sind accumulierte Grundrente*.“ A s jiné stránky problem a řešení jeho (jejich význam velmi dobře vyložen byl Šustou) zní takto (str. 284): „Die Elemente, aus denen sich die „nouveaux riches“ bildeten, waren: 1. Landadel, der sich in den Städten freiwillig oder zwangsweise niederliess (inurbace — terminus vzat z vlašského: inurbamento); 2. städtischer Patriciat.“ V rukou těchto dvou vrstev společenských, splývajících dohromady, v městech hromadil se přebytek pozemkové renty. Dosavadní názor lze si představití jako vzestupnou čáru: drobný obchod během času

*) ČČH. XII. (1906), str. 355—366.

stává se výnosnějším, vynáší nad to, kolik třeba k slušnému živobytí těm, kdo jej provozují; z kramářských kupců se stávají velkoobchodníci. Novou teorii Sombartovu mohli bychom si znázorniti linií vzestupující též, ale lomenou; bohatství vzniklé akumulací pozemkové renty přeskakuje do linie druhé a na ní teprva stává se „moderním“ kapitálem. Co se dříve zdálo pravidlem, zůstává snad jen ještě jako odchylka od něho, jako řídká výjimka (str. 284): „jene handwerkemässigen Händler, die in der früheren Zeit allein da sind, aber natürlich in späterer Zeit auch nicht verschwinden, haben so gut wie keine Beziehungen zu dem reichen Kaufmannsstande, den wir am Ende des Mittelalters in den grossen Städten antreffen.“ To je výsledek, ke kterému můžeme dospěti podle Sombarta a priori, t. j. poznáním dějin hospodářských ve středověku. Struktura středověké společnosti byla taková, že se mezi obojí vrstvou, kramářem a velkoobchodníkem, žádný most vytvořiti nemohl a také — nevytvořil.

Sombart přenechává svou teorii, svou hypothesu, jak přece také praví, *historikům*. Že by mohli proti ní postaviti hypothesu jinou, vlastně přece neočekává (ač praví: mir soll sie willkommen sein). Provésti zkoušku té věty, kterou našel, induktivně, podati o její platnosti „empirický důkaz“ — to očekává od historiků, to jim přenechává. Než i zde jim připravuje cestu dodatkem k 12. kapitole (Die Anfänge des bürgerlichen Reichtums), který tištěný petitem najdeme na str. 299 až 324 (Einige spezielle Nachweise des Zusammenhangs zwischen Grundrentenaccumulation und Kapitalbildung). Z německých měst se zde nejvíce dostalo místa Augšpurku, z vlašských Benátkám (str. 314—318) a Florencii (str. 318—324).

Ctenář našeho časopisu již také ví, jakého se dostalo přijetí knize Sombartově. Historikové se dostavili na bojiště a Sombart — budiž mi dovoleno zůstatí při tomto obraze — utrpěl dvě porážky, u Augšpurku *Striedrem* a u Benátek *Heynenem*. Je porážka, je vítězství tak úplné, jak Heynen v doslovu své knihy hlásá?

Heynen psal svou knihu proti knize Sombartově; odtud — podobně jako již u *Striedra* — titul, který jí dal. Proti Sombartovi se obrací hned její úvod, kde se vykládá stručně, ba příliš stručně, teorie Sombartova a kde se již napřed ohlašuje její pád tam, kde by se nejdříve byla měla osvědčiti, totiž v dějinách benátských.

Na str. 314—318, věnovaných Benátkám, Sombart sebral zprávy o majetku pozemkovém Benátčanův na pevnině (terra ferma) a v Istrii, a to hned v 8.—10. století; mínění, že to byly pozemky koupené od těch, kdo již obchodem byli zbo-

hatli, pro tu dobu vylučuje. Sombart přijímá tyto zprávy z druhé ruky, od spisovatelů novějších, sám k vlastním pramenům nepronikaje; proto také slovo „quellenmässig“ dává do úvozovek. Heynen snadno ukázal, že některé zprávy před kritikou neobstojí, když je revidujeme pomocí pramenů. Co však i on přijímá, jsou zprávy o bohatých rodech, stěhujících se za invase langobardské v druhé polovici 6. století a v 7. století na ostrovy v lagunách, které však ode dávna již byly obydleny a kde se lidé živili vedle rybářství těžením a prodáváním soli. Tito bohatí rodové přišli z Altina, z Padovy, z Aquileje atd. — und verpflanzten ihre grundherrlichen Verhältnisse direkt in die Lagunen. Půda na ostrovech a na lidech přešla v jejich držení, byla vzdělávána od lidu jim poddaného, který svým pánům odváděl výnos své práce — výnosné byly zejména vinohrady — v naturáliích, ale i v penězích (aspoň některé zprávy k tomu poukazují). Nemohl již odtud — z této pozemkové renty — přijíti kapitál pro podniky obchodní? Sombart by ovšem odpověděl, že na tom nezáleží, protože na obchodu té doby vůbec ještě nezáležel. Sombart ještě pro 12. století mluví o „troše levantského obchodu“. Předešla-li Italie a předešly-li v Italii Janov a Benátky Flandry, jako Flandry předešly Německo, přestává všude v hospodářských dějinách středověk tou dobou, kdy nastřádaná pozemková renta stává se obchodním kapitálem větších rozměrů. Avšak i když počítáme s tak velkou a převratnou událostí, jako bylo dobytí Cařihradu¹⁾ a říše řecké křižáky a Benátčany na počátku 13. století, i zde — v hospodářských dějinách — musíme vyzkonnouti nějakou dobu přechodní, a to jest pro města italská, ani Benátek nevyjímaje, hned doba prvních křižáckých výprav na konci 11. a v 12. století, která jim přinesla jejich „kvartýry“ v přístavních městech v nově založených státech křesťanských na východě, jejich levantské kolonie, na jejichž „plantážnické vykořisťování“ (srovn. Sústův referát na str. 101)

¹⁾ Sombart str. 392: Sicher ist, dass das Jahr 1202 einen Wendepunkt in der Weltgeschichte bedeutet. Und will man schon ein Geburtsjahr des modernen Kapitalismus ansetzen, so würde ich nicht zögern, das Jahr 1202 als solches zu bezeichnen. Zumal noch ein anderes welthistorisches Ereignis in dasselbe Jahr fällt: Venedig zieht zur Eroberung Konstantinopels aus und es beginnt mit diesem Jahre recht eigentlich die Besitzergreifung des Orients durch die Westeuropäer, insonderheit die italienischen Kommunen, und damit, wie wir wissen, die Geldaccumulation in grösserem Stile. — Sombart praví: *recht eigentlich*, ale věc se počala již dříve, tyto účinky křižáckých výprav se objevují velmi záhy. Sombart posunuje potom počátek moderního kapitalismu i pro Italii ještě dále. Str. 399: Es kann gar keinem Zweifel unterliegen, dass der Handel in den italienischen Städten seit dem 14. Jahrh., in den süddeutschen Städten seit dem 15. Jahrh. ein stark kapitalistisches Gepräge trug.

Sombart klade daleko větší váhu než na „trochu levantského obchodu“. Heynen na toto překvapující místo v knize Sombartově,¹⁾ kde se „das bischen Levantehandel“ prohlašuje za „quantité négligeable“, naráží již v úvodě, ale tak, že čtenář hned nepozná, proti čemu tu ta troška stojí; teprve dále je pověděno, jak nízko cení Sombart levantský obchod ještě 12. století proti „koloniálnímu hospodářství“ v Levantě.

Tak stojí Sombart a Heynen proti sobě. Podle Sombarta první středověké bohatství Benátek pochází z pozemkové renty, z půdy na ostrovech, lidech, na pevnině; a co dávají levantské kolonie, je hlavně také pozemková renta.²⁾ Jemu, zdá se, levantský obchod zůstává i po r. 1200 *quantité négligeable* nebo nemnohem více. — Heynen proti tomu neuznává pro Benátky jiného pramene bohatství mimo obchod. Hned nejstarší zpráva v známém listě Cassiodorově, kterou v Benátkách máme, t. j. o osadách v lagunách, vypravuje o obchodu solním a o dovozu istrijského vína do Ravenny. S výnosem pozemkův na pevnině patřících bohatším rodům, které přišly s pevniny, Heynen, ač o nich ví, nepočítá; na ostrovech pak a na lidech pro latifundie nebylo místa. Inurbace šlechty — t. j. v benátských dějinách přenesení sídla vlády na Rialto na poč. 9. století, kam se zároveň přestěhovali a sestěhovali mocnější rodové

¹⁾ Misto to zní (str. 332): „*Systematische Ausbeutung der Mittelmeervölker mittels Zwangsarbeit bildet das Fundamentum, auf dem sich die Machtstellung Venedigs und Genuas erhebt, woneben das bischen „Levantehandel“ eine Quantité négligeable ist.*“ Sombart lituje, že to náležitě nepoznal ani Heyd ve svém známém díle „*Geschichte des Levantehandels im Mittelalter.*“ Co u Heyda (I., 170—172) najdeme, vztahuje se hned také na pozdější dobu, při čemž se Heyd opírá hlavně o starší práci Beugnotovu (1854), dnes již nedostatečnou. Plantážnické vykořisťování zde se nenajde; najdeme zde (t. v ličení Heydově), co se týče rolníků v tak zv. kasálich, podobné poměry jako na západě; syrští sedláci odváděli třetinu výnosu z pozemků, které vzdělávali, některé části užívali však volně, t. j. s celým výtěžkem. Heyd zde (str. 171 pozn.) polemisuje proti Beugnotovi, který líčí poměry syrských sedláků příliš černě. Heynen se této otázce, kterou by bylo třeba důkladně revidovat na základě pramenů, vyhnul, podotýkáje teprva v poslední kapitole: „*Niemals fanden wir eine Spur, die auf umfangreiche Plantagenwirtschaften oder von Sklaven betriebene gewerbliche Produktion in den von den Venezianern in den syrischen Städten erworbenen Vierteln gewiesen hätte.*“ — Z další kapitoly v díle Heydově (I., 180 sl. Die Kreuzfahrerstaaten als Sitze des Levantehandels) patrno, že Benátčané již v první době vyváželi mnoho plodin, jež dávala Syrie; otázka, o kterou běží, jest však, provozovali-li tam hospodářství plantážnické.

²⁾ (Str. 333.) „*Es wäre durchaus verkehrt, anzunehmen, dass dieser ganze Kolonialbesitz der italienischen Städte lediglich als „Stützpunkt“ für ihren „Handel“ gedient hätte... Überwiegend nützte man die unterworfenen Gebiete zur Gütererzeugung, sei es zur Hervorbringung landwirtschaftlicher Produkte, sei es gewerblicher Erzeugnisse.*“ — Něco dále slyšíme, že na prvním místě stál průmysl hedvábnický.“

z jiných ostrovův; zde založen chrám sv. Marka, jehož tělo r. 829 do Benátek bylo přeneseno. Půda zde — na Rialtu — nenáležela několika rodům, nýbrž značnému počtu a vedle toho i malí lidé četně seděli na vlastní půdě a bydlili ve vlastních domech. Pozemková renta, co se týče města, nemá tedy (tak tvrdí Heynen) žádného významu. Teprve později, od 12. století, bohatí lidé nebo kláštery kupují městskou půdu na spekulaci... Když najdeme první zprávy o bohatství nahromaděném v rukou jednotlivcův, musíme hned také soudit, že nemohlo přijíti z jiného pramene, než z obchodu; a velké bohatství najdeme již na počátku 9. století v rukou gradského patriarchy Fortunata, jak svědčí jeho dary pro kostely, jeho nadace pro kláštery, najdeme je v rukou dože Giustiniana, jehož legáty v penězích — mimo drahocenné dary pro kostely — dohromady sečtené v závěti (z r. 829) dávají obnos rovnající se ceně 150.000 marek Tak Heynen.

Není pochyby, že Sombart benátský obchod vůbec, že zejména levantský obchod Benátčanů podceňuje. Podceňuje jej zcela jistě pro 11. století. Avšak ani pro 10., ba snad ani pro 9. století by se již nehodilo jeho „bischen Levantehandel“. Právem Sombartovi Heynen dále hned v úvodě vytýká, že zapoměl na spojení mezi severoitalskými břehy Adrie a Cařihradem, které je starší než středověk a které ze starého věku do něho přešlo. Benátky vstoupily na místo Ravenny, když pro toto město v 8. století nastával úpadek. A přece — musíme jíti ve všem a všudy za ním proti Sombartovi, jest (položili jsme si již svrchu tuto otázku) jeho vítězství nad Sombartem tak úplné a nepochybné? Jestliže Giustiniano z oněch 1770 liber denárů (přepočtených, jak víme, na cenu 150.000 marek) měl v rukou, když byl psán jeho testament, jen 570 liber a ostatek (1200 l.) měl teprv přijíti do jeho rukou „von einer Seefahrt“, jak praví Heynen, zdá se ovšem, že mu je měl přinést obchod, neb v té době dožové sami ještě obchod provozovali, avšak o Giustinianovi našel Heynen také zprávu, že měl u sv. Hilaria na břehu laguny, tedy na pevnině, 15 statků (Landgüter) a k tomu rozsáhlé vinohrady, lesy i pastvy... a jestliže onen Fortunat, jenž tolik mohl rozdat, měl také čtyři lodi, pro které si od Karla Velkého vyprosil osvobození od placení cel v jeho říši, právě patriarcha Gradský měl nejrozsáhlejší statky, rozsáhlejší než dožové, jeho vrstevníci. Nejstarší zprávy o bohatství nahromaděném v jedné ruce týkají se právě těch, kdo měli rozsáhlé pozemky, dožův, patriarchův, biskupův. Máme a smíme pozemkovou rentu těchto bohatých osob považovati za — *quantité négligeable*? Sombart sám by nám za tuto obranu jeho these byl ovšem málo vděčen; víme již, co

chce a co hájí; je to absolutní její platnost až do konce benátského středověku. Ale také již víme, že ji v této absolutnosti sotva uhájí — nejméně v hospodářských dějinách benátských. Benátky ve svém vývoji předstihly ostatní města italská právě pro to, že v nich obchod a plavba byly již od počátku... Na to však naše prameny nestačí, abychom statisticky mohli oceniti proti sobě váhu složek, ze kterých se počíná vyvíjeti bohatství v lagunách. Nahlédneme-li do nejnovějšího díla jednajícího o dějinách benátských, nenajdeme určitých odpovědí na tuto otázku ani ještě pro století 11.¹⁾

Heynen psal svou knihu proti Sombartovi, ale neomezil se na pouhou polemiku. Bez té polemiky byl by jí mohl dáti název; dějiny benátského obchodu (nebo aspoň příspěvky k nim) až do konce 12. století. První tři kapitoly (str. 7—64) nepřinášejí nic podstatně nového. Ve čtvrté hlavě (str. 65—85 Innere Organisation des venezianischen Seehandels) mohl však užiti Heynen nových a dosud tiskem nevydaných privátních listin z r. 1039—1203; jsou to obchodní smlouvy a podobné kusy. Dosud jsme podobné prameny měli pro Janov, nyní objevily se též pro Benátky anebo aspoň počet již známých (bylo jich 20) značně rozmnožen. Co na základě těchto pramenů o „vnitřní struktuře“ benátského obchodu lze vyšetřiti, je dosti zajímavé i bez otázek, které dal další práci v tomto oboru Sombart.

Mercator je kupec, jenž si najímá místo na cizí lodi a na ni cestuje se svým zbožím podobně jako pasažér se svými

¹⁾ *Kretschmayr* (Geschichte von Venedig I., 190): So erscheint das 11. Jahrh. wie ein Zeitalter der Vorbereitung zur adriatischen Meerherrschaft und zur Flottenweltmacht, zur kapitalistischen Ausgestaltung des Wirtschaftslebens... Aber die Wege dieser vorbereitenden Entwicklung können wir nicht verfolgen. Denn die Überlieferung darüber versagt nur allzusehr. Es ist unbedingt die empfindlichste Lücke für die Kenntnis und das Verständnis venezianischer Geschichte. — A již před tím (str. 78) čteme: Inwieweit das venezianische Wirtschaftsleben durch den seit dem 8. Jahrh. stets zunehmenden westöstlichen Handelsaustausch schon damals geldwirtschaftlichen Charakter angenommen hat, ist nicht klarzulegen. Gewiss war der naturalwirtschaftliche Zug noch im 11. Jahrh. stark, wenn nicht überiegend. — Zdá se však, že by se byl autor mohl odvážit na určitější výroky i na základě toho, co pokaždé před citovanými místy podrobněji pověděl. Jestliže v testamentech Fortunatově a Giustinianově vidí „geldwirtschaftliche Einflüsse“: co je tím řečeno? O Sombartově díle (1902) se Kretschmayr (1905) nikde nezmiňuje, zdá se však, že k němu přihlíží (srov. str. 209, místo se vztahuje ke konci 11. století: von einer durch das Auftreten des Kapitalismus bedingten sozialen Zersetzung kann noch keine Rede sein). — O počátcích benátského obchodu mluví — snad pod vlivem Sombartovým — Kretschmayr (str. 74 sl.) střízlivěji než většina starší literatury. Z literatury této některé citáty má Heynen hned v prvním odstavci úvodu.

zavazadly. Loď (obchodní loď, navis, mívala dva stožáry a dvě paluby; kabiny jsou v mezipalubí, zboží pod nižší palubou) nemá vlastního jména, loď od lodí se rozeznává podle svého nauklera. Kdo je *nauklerus*? Nauklerus je nájemce lodi a zároveň její kapitán; někdy je vedle toho sám ještě mercator. Ještě výše stojí, je-li sám také majitelem lodi; pak je zároveň sám svůj nauklerus. Častěji byl však nauklerus jen nájemce lodi anebo jen kapitán placený od majitele lodi nebo od majitelův; neb nejčastěji byly lodi v majetku několika osob spolčených. A tím se dostáváme k tomu, co je v této kapitole nejzajímavější.¹⁾

Jsou to obchodní půjčky a smlouvy. Při *imprestium* (to je nejjednodušší poměr, starořímské *foenus nauticum*) věřitel půjčuje podnikateli kapitál na krátkou dobu a na vysoký úrok, který se v krátké lhůtě po návratu z obchodní cesty zároveň s kapitálem vyplácí. Úrok byl velký, umluvený zisk značný, za to však riziko připadlo úplně věřiteli, potkala-li loď nehoda na moři nebo byla-li vyplněna piráty (a mare vel a gente). Mohl-li podnikatel zavázati se k tak vysokému úroku věřiteli, byl celkový zisk, ježž bylo lze očekávati, velmi značný, ale čistý zisk, jenž připadl kupci, právě značný býti nemusil; pracoval snad s drahým kapitálem. — Od *imprestia* se *kommenda*²⁾ liší tím, že podnikatel místo určitého úroku věřiteli slíbil kvotu — obyčejně dvě třetiny — očekávaného zisku; i zde riziko má jednostranně věřitel, kapitalista; *kommenda* bývala uzavírána na delší dobu, na rok až tři. Od *kommendy* se dále rozeznává *kollegancia*; při ní podnikatel vedle své práce přispívá též ke kapitálu pro obchodní podnik, ale menším podílem (na př. $\frac{1}{3}$) než kapitalista ($\frac{2}{3}$); očekávaný zisk měl býti potom rozdělen na dvě stejné polovice, což bylo slušné, an podnikatel — ten, kdo obchodní cestu vykonal, kdežto jeho společník zůstal doma — k svému men-

¹⁾ Srovn. k tomu též *Kretschmayr* I., 51. Zde užito hojně vlašské monografické literatury.

²⁾ *Kommenda* lze najíti již v starém Babyloně. Srovn., co praví *Mojžiš Schorr* v *Kwart. Histor.* 1905, str. 595 (Państwo i społeczeństwo bab. w okresie tak zw. dynastii Hamurabiego 2500—2000 przed Chr.): Bohatý kupec dává do kommisie svému agentovi buď pevný obnos peněz, který on pak půjčuje rolníkům a malým kupcům na vysoký úrok, buď zboží (vlnu, olej a p.), s kterým agent podnikne obchodní cestu. Po návratu vrátí agent kapitál a zisk, ve kterém však sám též má podíl. Byl-li přepaden od loupežníků (sr. a gente v *kollegancii*), riziko nese věřitel; při ztrátě zaviněné agent — tedy podnikatel — má vyplatit dvojnásobný kapitál. (Srovn. *kolleganci* z r. 1073, kde podnikatel Johannes Lisado svému společníku, jenž dal $\frac{2}{3}$ kapitálu, při zaviněné škodě slibuje, quod si non observabero omnia, sicut superius legitur, tunc omnia duplo, caput et prode... dare et reddere promitto...)

šimu kapitálu přidal své přičinění a svou práci. Jen kdyby loď potkala nehoda (a mare vel a gente), co zbude, rozdělí se podle kapitálu.¹⁾ Kollegancia platí na neurčitou dobu, až se strany dohodnou, že se rozejdou... Z těchto jednodušších forem se potom v 12. století vyvíjí komplikovanější obchodní družstvo, *compagnia*.

Nejstarší smlouva o kollegancii, která se zachovala, jest z r. 1073; Heynen ji otiskl jako přílohu na konci své knihy.²⁾ R. 1073 se spojili dva mužové, Johannes a Sevastus. Johannes dal třetinu kapitálu (100 liber), on jest podnikatel, patrně kupec z povolání, ale i on má dům a půdu, kterými ručí svému společníku za škody, které by vznikly jeho vinou. Sevastus je řemeslník, zlatník (*aurifex*). Řemeslo jeho bylo patrně výnosné; vynášelo více, nežli bylo třeba k slušnému živobytí pro něho a jeho rodinu. Z přebytku si nastrádal kapital — pro obchod. Byl by to příležitostný obchod (*Gelegenheitshandel*) ve smyslu Sombartově? Než kollegancia jest, jak víme, trvalý spolek na neurčitou lhůtu; pro příležitostný obchod by byla stačila *kommenda*.

Co na tom místě Heynen Sombartovi především vytýká, jest, že nemůžeme rozeznávat, jak on rozeznává, dvě třídy proti sobě stojící, „kapitalistu“, toho, jenž dává do obchodu jen peníze, a podnikatele, kupce, při kterém záleží na jeho práci. Neb nehlédě k tomu, že v kollegancii také kupec přispívá penězi, v Benátkách, tvrdí Heynen (ostatek bez dokladů), vynikající rodové, jako byli Morosini a Falieri, přejímají často obojí úlohy, podnikají obchody sami a dávají své peníze do obchodů, kterých sami nevedou... Vážnější jest výtku druhá (v poslední kapitole: *Theoretische Zusammenfassung*).

Také v Janově se vedl obchod často společně, na základě kapitálu, jenž vznikl jako *summa* příspěvků, které dali jednotliví společníci. Pro Janov máme od r. 1156 začínaje značný počet smluv o společný obchod. Sombart (I., 170) spočítal dohromady „kapitál“ padesáti nejstarších takových smluv a obdržel obnos 7470 janovských liber. Děleno počtem podílníků, obdržíme průměrný podíl 150 liber (v ceně 1000—1100 marek). Jen v jednom případě najdeme podíl daleko větší, t. 900 l., dvakrátě podíly přes 400 l. a přes 300 l., ostatek

¹⁾ Heynen sice praví, že ztráta měla býti rozdělena „nach Massgabe ihrer Einlage“, tedy v našem případě jednou třetinou proti dvěma. Skutečně smlouva stanoví rozdělení ztráty stejnoměrné (*nihil pars parti requirere debeat*); jen kdyby při ztrátě něco zbylo, má tento zbytek býti rozdělen podle kapitálu (*sicut iactavimus*). Srovn. *Kretschmayr* 352.

²⁾ Na konci čtvrté kapitoly Heynenovy najdeme stručnou diplomatiku smluv obchodních, zhotovovaných notářem a se svědky.

jsou samé menší obnosy... Průměrné podíly po 150 l., to — Sombartovi — nejsou ještě žádné „kapitály“, a tyto smlouvy neznamenaají, že se v Janově již v té době probouzí „kapitalismus“. Heynen však (str. 122) oprávněnost této metody popírá. Jeho námitka na základě benátského, ale i janovského materiálu zní: „*der einzelne schloss nicht einen Vertrag, sondern möglicherweise¹⁾ ein ganzes Dutzend auf einmal ab.*“ — To jest — kapitalista rozptyloval svůj kapitál často v menší podíly v rozličných obchodech a na základě rozličných smluv. Proč? Risiko bylo velké, proto nebylo radno sázet všechno na jednu kartu.

Co je *kapitál*? Anebo vlastně: co jest Sombartovi kapitál? Jeho definice (str. 195) zní takto (překlad by nebyl snadný): „*Kapitalistische Unternehmung nenne ich diejenige Wirtschaftsform, deren Zweck es ist, durch eine Summe von Vertragsabschlüssen über geldwerte Leistungen und Gegenleistungen ein Sachvermögen zu verwerten, d. h. mit einem Aufschlag (Profit) dem Eigentümer zu reproduzieren. Ein Sachvermögen, das solcher Art genützt wird, heisst Kapital.*“

Tuto definici může i Heynen přijmouti a Sombarta porážet vlastní zbraní. Je-li to kapitál, pak v Benátkách najdeme kapitál již před r. 1200. A tento kapitál je buď „*Leihkapital*“ (*prestitum*) anebo „*Handelskapital*“ (*commenda, collegancia* atd.). Než Sombartova definice jest jen abstraktní formule, do které třeba mnoho vložit. Musí to (I., 205) být kapitál „v příslušné výši“ — *in entsprechender Höhe*. Akumulace musí dostoupiti jisté výše, aby právem mohlo se mluvit o kapitálu. To ovšem zdá se býti jakási definice *per circulum*. Než konečně — i v tom, co čteme dále, lze najíti dobrý smysl. Musí to býti nějaký pramen příjmů tak vydatný, že se peníze počínají hromadit; proud neteče stejnoměrně dále, počíná stoupat... Nic méně bude v tom vždy mnoho subjektivního oceňování, chceme-li něco již uznati či nechceme-li ještě uznati za kapitál.²⁾

¹⁾ Očekávali bychom ovšem více dokladů, než nacházíme v poznámce na str. 122, a sice pro Janov (t. jednoho velkopodnikatele a jednoho kapitalistu). — *Max Weber* (*Zur Geschichte der Handelsgesellschaften im Mittelalter*, Stuttg. 1889) praví o Janově (str. 30): *Sehr oft hat derselbe Kommendant sein Kapital gleichzeitig in mehreren, auf die differentesten Artikel bezüglichen societates stecken.* — Podobně jako když někdo kupuje rozličné akcie. — Srovn. též *Goldschmidt*, *Handelsrecht* I., 266.

²⁾ V Šustově referátu (str. 98) čteme, že by se ještě v 15. století celoroční obrat zboží přes Sv. Gothard vešel do našich dvou nákladních vlaků. To dobře ilustruje rozdíl věků; ale když si představíme, že tento celoroční obrat by se byl měl v 15. století dostat najednou přes Alpy, byla by to karavana, která by na člověka té doby byla musila působit dojmem něčeho velkého.

Co se týče jiné vlastnosti kapitálu, která jej teprve kapitálem činí, bez váhání přisvědčíme Sombartovi. I velká summa nahromaděných peněz sama sebou ještě není kapitál, leda mrtvý, budoucí, možný; aby ožil, aby se stal skutečným, musí se ho zmocnit onen *spiritus capitalisticus*, který tak znamenitě je vystižen v díle Sombartově (v. i zde Šustův referát str. 100—101) ... Heynen i zde bojuje proti Sombartovi jeho vlastními zbraněmi. V Benátkách najdeme záhy (běží pořád o dobu před r. 1200) kapitály značné výše, jen nesmíme zapomínat, co již svrchu bylo pověděno, že jednotlivý kapitalista rozděloval svůj kapitál, a nesmíme podceňovat ten kapitál, jenž vzniká podobně jako při našich akciových společnostech spojením nebo — abychom užili oblíbeného výrazu Sombartova — akumulací podílů: velkokapitál vzrůstající sloučením menších kapitálů. A že onen kapitalistický duch v Benátkách se také již probudil, pro to Heynen za svědka cituje *Romana Mairana*. Jemu věnoval celou předposlední kapitolu své knihy (str. 86—120 Ein Handels- und Reedereibetrieb im 12. Jahrh.).

Z oněch 300 kusů státního archivu benátského, jichž Heynen užil v předešlé hlavě, 120 kdysi spočívalo v truhle Romana Mairana, kupce Benátského v 2. polovici 12. století — byl to jeho obchodní archiv.

Náš Romano Mairano není osoba zcela neznámá. Heyd jej zná, ale jen při velké události — jistě největší události, kterou Mairano sám zažil — jež se odehrála v Cařihradě r. 1171. Nyní poznáváme Mairana kupce od jeho začátků. Nepocházel z velkých rodů, ale přece byl ze šlechty, byl nobile. Heynen sebral některá data, která svědčí, že ještě v 12. století trvá *inurbamento* Rialta, stěhování z jiných ostrovův a z jiných, na mnoze starších osad. Mairanové snad přišli z Marana západně od Grada. V Benátkách bydleli v okolí arsenálu ... Romano Mairano byl kupec *ex professo* a počal s málem — aspoň podle těch pramenů, jež nás došly. Ovšem je to materiál jednostranný; jsou tam kvitance, které od jiných dostával, když jim kapitál od nich vypůjčený vyplácel, a nejsou tam kvitance, které sám dával, když jiní jemu vypláceli kapitál od něho půjčený — ostatek je to jen domněnka Heynenova, že Mairano mimo vlastní obchod se účastnil též cizích obchodů půjčkami neb podíly. Aspoň na počátku (kolem r. 1150), zdá se, tak velkým jménem ještě nevládl. Od r. 1153 můžeme Mairana provázeti na jeho cestách, ač ne zcela bez mezer. R. 1154 byl dvakráte v Cařihradě, r. 1156 se tam odstěhoval na sedm let, a podnikal odtud cesty nejprv do Smyrny, později do Akkonu. Do r. 1156 byl mercator, odtud nauclerus na cizí lodi; od r. 1163, po svém návratu do Benátek,

měl vlastní loď a nezavíral žádných kollegancí, leda výjimečně, přijímaje pravidelně jen prestita na doplnění vlastního kapitálu. R. 1164 odešel do Cařihradu podruhé na čtyři léta. Nejprvé jezdil mezi Cařihradem a Akkonem, r. 1167 přibral do svého programu Alexandrii; v té době byl již majitelem dvou lodí.

Pro svůj třetí pobyt v Cařihradě si dal Mairano vystavět neobyčejně velkou loď s třemi plachtami.¹⁾ Na podzim r. 1170 — lodi benátské vyjížděly v určité doby a pro lepší obranu proti pirátům pohromadě — odebral se na Bospor. Vyjel s velkými plány, sebrav mnoho cizího kapitálu ...

Sombart na dotčeném místě mluví o levantském obchodu — troše levantského obchodu — v době, kdy na východě již byly nové křesťanské státy, založené od křižáků. Je to tedy obchod se Syrií, a to je jen část obchodu levantského. Také se nepočíná levantský obchod Benátek teprva výpravami křižáckými. Islam vládnoucí v Levantě obchod přece připouštěl. Benátčané byli dosti strážliví, že jim nevadil, jako nevadil před nimi a vedle nich městům dolnoitalským, a jako nebyl rozdíl v náboženství Židům překážkou pro jich obchod s křesťany. Není to již něco podobného jako onen *spiritus capitalisticus*, jenž musí přistoupiti ke kapitálu?²⁾ Z Alexandrie r. 829 do Benátek přineseno tělo sv. Marka. Co však dodávali kupci benátské? Mimo jiné — zbraně a křesťanské otroky. A tento obchod trval přes zákazy, které někdy vydávala sama vláda benátská.

O Benátčanech na trhu Cařihradském Sombart nikde nemluví. A to přece již před r. 1200 nebyla žádná — *quantité négligeable*! Kretschmayr rozeznává dvě periody. Do 9. století přicházejí Řekové sami do lagun a přivážejí zboží východní; potom se vzdělává proud opačný.³⁾ Podle vzorů řeckých naučili se Benátčané stavbě větších lodí pro tyto vzdálenější

¹⁾ Velkými rozměry se vysvětluje, že loď měla vlastní jméno *Maioranto*. V Benátkách loď se naznačovala obyčejně podle nauclera, na př. v kollegancii z r. 1073: *navis, ubi Gosmirus Damolino nauclerus vadit*.

²⁾ Kretschmayr str. 154 připomíná, v jiné však souvislosti, pozdější pořekadlo: *primo Veneziani poi christianiani*.

³⁾ *Kretschmayr* str. 76: *Schon im 8., gewiss aber im 9. Jahrh. unterhalten die Venezianer Handelsverbindungen mit Sizilien, Griechenland, Aegypten und fahren dorthin über. Doch dürfte der Schiffsverkehr nach dem Osten, besonders nach Konstantinopel, nicht zu überschätzen sein; noch wird Torcello, damals der Handelshauptplatz der Lagunen, eher ein Umschlagplatz für die aus dem Osten auf griechischen Schiffen herübergebrachten Waren gewesen sein als der Ausgangspunkt heimischer Schiffsrouen... Vornehmlich bringen... griechische Schiffe und Kaufleute die „Reichtümer des Morgenlandes“ nach den Lagunen, deren Bewohner sich den Markt des Westens hierfür zu erschliessen und langsam zu erobern beginnen.*

cesty. Súl a co přichází z východu prodávají Benátčané na trzích hornoitalských. I to je odvětví benátského obchodu staré a také dosti důležité. Řeky ústící do lagun poskytovaly výhodné spojení.¹⁾ Tohoto obchodu se týkají obchodní smlouvy, privileje (tak zv. *pacta*) králů italských a císařů západních. Zachovány jsou od r. 840, ale počínají se již v první polovici 8. století za krále langobardského Luitpranda.

O Benátčanech na trhu Cařihradském vypravuje v 10. století Luiprand Cremonský; na konci jeho obdrželi své první privilegium od císařů východních, zlatou bullu z r. 992²⁾; v 11. století nabyli převahy nad svými konkurenty, kteří tam přišli dříve, Amalfskými; před koncem jeho zlatá bulla Alexiova z r. 1082 jim zjednala bezmála monopol pro Cařihrad a řecký východ — tedy ještě než se počaly výpravy křížácké. Byla to odměna za pomoc, kterou poskytly Benátky svým válečným loďstvem prvnimu Komnenovi proti Normanům dolnoitalským, proti Robertovi Guiscardovi.

Chrysobul Alexiův poskytuje Benátčanům osvobození ode všech cel v Cařihradě a v četných jiných městech říše řecké v Evropě i v Asii. V Cařihradě, jako později v městech syrských, obdrželi Benátčané svůj kvartýr, svoje *embolum* na jižní straně Zlatého rohu proti Peře,³⁾ obdrželi je před Pisany a Janovany... Dříve než po t. zv. čtvrté křížové výpravě Cařihradu bylo dobyté od Benátčanů a rytířů, dobyli ho vlastní a zvláště benátští kupci hospodářsky.

V Benátské čtvrti byl též kostel sv. Akindyna; v něm se chovaly míry a váhy; za jich užívání se dával poplatek. Tento důchod a jiné podobné patřily patriarchu Gradskému. Od něho je pachtoval Mairano, k němuž se tímto vracíme...

Po svém příchodu do Cařihradu počal prováděti své spekulace a obchody prodejem svého velkého korábu vládě řecké. Avšak než věc přivedena ke konci, stihl Benátčany v Cařihradě a v říši řecké tak zvaný attentát císaře Manuela. Císař a Řekové — neb veřejné mínění bylo Vlachům nepřátelské podobně, jako se ve středověku tak často obracelo proti Židům — chtěli se rázem z převahy, které v obchodě východním

¹⁾ Pro obchod na Pádu měly Benátky dlouho konkurenta, město Commachio při ústí této řeky, kde byly velké saliny. Viz L. Hartmann, Commachio und der Po-Handel ve sbírce pojednání, vydané r. 1904, Zur Wirtschaftsgeschichte Italiens im frühen Mittelalter.

²⁾ Mimo jiné se bullou stanoví, že loď přistávající v Cařihradě nemá platit než obvyklé clo 2 solidů; skutečně celní úředníci vybírali někdy až 30 sol.; to mělo přestat. Připomíná to privátní clo, které cestující nyní platí celním úředníkům v Cařihradě při svém příchodu; za to, dá-li, kolik očekávají neb žádají, státu nezaplatí — nic.

³⁾ Heyd I., 275.

Benátčané nabyli, vymanit; jednoho dne, 12. března 1181, měli Benátčané všude býti pozatýkáni, jich lodí a jmění zabaveny... Mairano s mnohými jinými se v čas zachránil na své velké lodi, která řecké vládě ještě nebyla odevzdána...

Pro Mairana r. 1171 přinesl zklamání ve výpočtech a nadějích, neznamená však úpadek... Do Cařihradu se nevrátil, své obchody podnikal a řídil dále z Benátek; jich cílem a místem bývala často Alexandrie; r. 1177 poslal novou loď pod najatým nauklerem na západ do Magribu, do Bužie v nynějším Alžírsku... R. 1191 Romano Mairano se činnosti obchodní vzdal; poslední cesta jej byla rok před tím ještě jednou přivedla do Cařihradu. Na jeho místo vstoupil syn Giovanni Mairano; vystupuje jen jako pouhý mercator, kterému také otec někdy kapitál půjčoval... Než co dále ještě o starém Mairanu víme, neukazuje ho ve světle boháče, jenž se na konci života těší ze zdaru dlouholeté předcházející práce...¹⁾ Sombartovi by to mohlo posloužit jako doklad pro jeho thesei o malé výnosnosti předkapitalistického obchodu, Heynenovi je však Romano Mairano hlavní spojenec v boji proti Sombartovi. Jeho podniky, jeho spekulace pro r. 1171, třeba pak neprovedené, jsou mu znamením, že v tomto benátském kupci 12. století již žije onen, středověk přemáhající *spiritus capitalisticus*... A Heynen vypočítal, že loď jeho, kterou r. 1177 vypravil do Magribu, i s nákladem měla cenu nejméně 73.000 fr. To přece — podle něho — již zasluhuje jména kapitálu!²⁾

Kniha Sombartova náleží k těm, které za to stojí, aby se s nimi polemisovalo. Dává otázky, a historikové, ti, kdo se zanášejí dějinami hospodářskými — a kdo dnes smí jíti mimo ně? — budou se dlouho jimi zanášeti. Teprve další, podrobná práce, která bude často přijatá mínění a tvrzení kriticky revidovat, a to revidovat hned fakta sama před jich užitím a jich výkladem, může přinést odpověď, kolik z thesei Sombartových zůstane, zejména z jeho these o akumulaci pozemkové renty. Neobstojí a vlastně již neobstála. Než neodvážil bych se tvrzení, že padne úplně, zvláště co se týče vzniku onoho prvního kapitálu, onoho Sombartova Urvermögen, který nejspíše i v lagunách částečně pocházel z pevniny.

¹⁾ Heynen praví o starším Mairanovi: Sein Lebensabend wurde durch mancherlei finanzielle Verlegenheiten und Prozesstreitigkeiten getrübt. — Co dále praví k vysvětlení, jsou přece jen domněnky.

²⁾ Für diese frühe Zeit (podotýká Heynen str. 122) doch gewiss eine ganz respektable Summe und selbst für einen modernen Handwerksbetrieb etwas zu gross.

Heinrich Finke, Aus den Tagen Bonifaz VIII.

Funde und Forschungen. München i. W. 1902. (296 a CCXXIII. str. 8°.)*)

Není to životopis, nejsou to dějiny onoho papeže z římského rodu Gaětani, který bullou *Unam Sanctam* na nejvyšší vypial pretence stolice papežské na vládu nad světem, jemuž král Římský, budoucí císař, se pokoril jako vasal papeže, který však v zápase s králem Francouzským (i jeho korunu chtěl podřídit císařské a tím i sobě) podlehl v „attentátu“ v Anagni, a kterému po smrti hrozilo odsouzení a sesazení jako illegitimnímu papeži od počátku a jako kacíři: jsou to základní kameny k budoucímu životopisu a budoucím dějinám Bonifacia VIII. Ne že by svého dějepisce dosud byl nenašel: ve vlašské literatuře máme monografii Tostiho, v německé Drumannovu, ale kniha Finkova dokazuje, že třeba prameny doplňovat (druhá její polovice přináší tyto nové prameny) a staré i nové revidovati kriticky. Ona hyperskeptická věta: l'histoire c'est une fable convenue, platí potud, že je mnoho legend, které mají ustoupiti opravdové historii, že třeba často nahrazovati to, co se vypravovalo (druhdy hned od vrstevníků nebo od nejbližší generace potom), tím, co se sběhlo skutečně.

Také Bonifác VIII. má svou legendu; k ní náleží vysoký věk, ve kterém prý došel tiary a kterého dosáhl na sklonku svého tragického pontifikátu. V onom atentátu v Anagni, jak jej líčí dosud historik a jak by nám jej představil umělec, historický malíř, vidíme v paláci Gaětanském sedícího na trůně starce více než 80letého (určitě 86letého), očekávajícího s monumentálním klidem své nepřátele, vedené Nogaretem... První z kritických rozprav nové knihy ukazuje přesvědčivě, že třeba odečísti nemálo let, že Benedikt Gaětani se stal papežem v 60. roce věku svého, že se dožil jako papež roku asi 68. Jestliže však nový pramen (deník faráře aragonského Vavřince, jenž dlel při kurii r. 1302) poznamenává: dominus papa est juvenis, sanus et robustus et dicit, quod vivet, donec sui inimici

*) ČCH. VIII. (1902) str. 481—489.

omnes fuerint subfocati — vidíme před sebou muže věkem a chorobou (neb trpěl chorobou nevyлéčenou do smrti) nezlomného, při kterém silné konstituci tělesné odpovídaly silné affekty, zvláště hněvu a nenávisti.

O jeho mládí skoro nic nevíme. Byl muž učeně vzdělaný, ne tak theolog, jako právník: než, kde nabyl svého vzdělání? Od Bulaea začínaje bývá počítán k žákům školy Pařížské, ale bez důkazů dostatečných. A právě mistrů Pařížských neměl v lásce. Nepřízeň tato je starší než jeho konflikt s Francií, starší nežli jeho pontifikát. Bylo to r. 1290, za legace jeho ve Francii, kdy se s nimi srazil nepřátelsky. Ona revnivost, která se ozývá také u nás v době Waldhausrově mezi žebrařskými mnichy a ostatním duchovenstvem, vedla ve Francii již v té době ke sporům, do kterých kardinál-legát, pozdější papež Bonifác, zasáhl ve prospěch mnichů, k jejichž protivníkům náleželi též mistři university. Finke otiskl v druhé části své knihy zajímavou relaci o synodě Pařížské r. 1290. Jestliže pro století 14. naše sympathie platí Waldhausrovi, pro 13. smíme s veřejným míněním té doby postavit se na stranu tehdy ještě nestarých řádů¹⁾ a tím také na stranu kardinála Gaětaniho, v jehož vystoupení při té příležitosti již napřed poznáváme budoucího Bonifacia VIII. On neostýchal se vysloviti se o mistrech nejslavnější university té doby: *putant dicti magistri, quod reputati sunt scientes apud nos* (t. j. u kurie), *ymmo stultis stulciores*, on jich deputaci pověděl do očí: *vos, magistri Parysienses, stultam fecistis et facitis doctrinam sciencie vestre... Vere dico vobis, antequam curia Romana a dictis fratribus hoc privilegium* (bulla Martina IV. „Ad fructus uberes“) *ammoveret, potius studium Parysiense confunderet. Non enim vocati sumus propter scire vel gloriose apparere, set propter nostras salvare animas. Et quia dictorum fratrum vita et doctrina multos salvat, privilegium dictum semper erit eis salvum.* A relace dodává: *et universitas magistrorum inclinatis capitibus accepta benedictione rediit ad propria.*

Předchůdce Bonifacia VIII. je Coelestin V., dříve, před volbou, poustevník na hoře Morrone v Abruzzách. Proč byl zvolen? Že to byla volba *per inspirationem*, tím ovšem není nic vysvětleno (womit der Historiker natürlich nichts anfangen kann — podotýká Finke): každé konklave je místo, kde se tká

¹⁾ Na synodě se mnichů ujímal též jeden z biskupův proti ostatním, Jan Boulogneský. On útlak (pressura) církvi, t. j. konkurenci mnichů žebrařských s ostatním duchovenstvem, zvláště farářů, pokládal za oprávněný: *quia hoc eorum vita declarat et doctrina sana. Et quia parum omnes reputamus salutem animarum, dignum est, ut pressuram sustineamus ecclesiarum.*

předivo velmi rozmanité, a skoro každé má své problémy. Pro Finke je ovšem neposlední, ne však jediná otázka, jaká úloha při této volbě připadla kardinálu Benediktovi, nejbližšímu potom nástupci Coelestina V. Nestojí při ní v popředí, není původce její — není však (mínění to v literatuře dosavad převládá) původce abdikace, kterou se po nedlouhém trvání pontifikát Coelestinův končí? Snadno bychom si to vysvětlili, vždyť vstoupil sám na místo, které se abdikací uprázdnilo, a přece je pravděpodobnější, že světa neznalý poustevník, právě proto, že byl světa neznalý a nezkušený, sám první uznal, že papežem zůstatí nemůže. A je možná, že i předvídal, kdo bude jeho nástupcem — v legendě se to děje ovšem slovy: *intrabis ut vulpis, regnabis ut leo et morieris ut canis*.

Konklave Bonifacia VIII. trvalo jen přes noc (23.—24. prosince 1294). Krátké trvání se však nevysvětlí volbou *quasi per inspirationem*. Více inspirace bylo přece při volbě onoho duchem chudého předchůdce jeho. Volba Bonifaciova nebyla jednohlasná; jaký byl průběh konklave, Finke první pokusil se vyšetřit, ale prameny na jasný a určitý obraz nestačí. Zdá se, že při ní nebylo nic zvláštního, ani porážky strany jedné, ani vítězství strany druhé. Zvláštností bylo ovšem, že nepředcházela smrt předchůdce, nýbrž abdikace. Hned po volbě počal se spor, zda-li je abdikace papežova právně možná, spor, který ohrožoval legitimitu papeže vládnoucího, zvláště když se již tehdy od protivníků jeho (a protivníky měl od počátku) šířily pověsti, že Coelestina svými machinacemi k abdikaci pohnul a takměř přinutil — spory a pověsti připravující půdu pro vzpouru Colonnův v nejbližších letech, kterou papež vítězně přemohl a krutě pokutoval. Finke o této vzpouře v celém jejím průběhu nejedná, jedná však o traktátech s řečeným sporem souvisejících.

Pak následují tři stati se společným titulem „Zur Geschichte des Kardinalkollegiums unter Bonifaz VIII.“ Zde již úplně odstraněno mínění Souchonovo (v knize „Die Papstwahlen von Bonifaz VIII. bis Urban VI.“), že v konklave, ve kterém zvolen byl Bonifac, umluvena napřed volební kapitulace, obmezující moc budoucího papeže. Pokusy o takové obmezení vyskytují se až v pozdější době. Než Bonifac VIII. byl by se při svém pojmu o moci papežské takovou kapitulací po volbě sotva vázati dával. Tento papež byl autokrator též v poměru k svým kardinálům, ale i v té příčině v dosavadní literatuře užito často barev příliš křiklavých. Pravda jest, že Bonifac VIII. šetrný a hladký nebyval k nikomu — ani ke svým kardinálům. Když smrtí (vypravuje onen aragonský farář ve svém denníku) bylo právě uprázdнено místo v sv. kollegiu, dal papež kardinálům

na jevo, že se o jeho obsazení postará sám a zcela podle své vůle, slovy: *aliqui aiunt et credunt, quod nos debeamus creare cardinales. Nobis videtur magis tempus aliquos deponendi quam creandi*. Možná ostatek, že někteří by to byli zasloužili. Již tím si lze vysvětlit, že oddané kardinály měl jen mezi těmi, které sám za svého pontifikátu do kollegia přibral. Mezi staršími blíže mu stála frakce Orsinská, a již tím vyložen částečně spor jeho s Colonnou, ale přece jen částečně. Ze tu byly ještě jiné a hlubší příčiny, ukazuje Finke: jsou to gibellinské tradice rodu Colonnského. Hlubší kritika často nalézá a přibírá takové hlubší motivy, kde legenda nebo dosavadní literatura spatruje jen momenty osobní. A také nelze tvrditi, že by byli Colonnové z velké části spor nezavinili sami.¹⁾

Čtyři články (str. 146.—186.) jednájí o bulle *Unam sanctam* (1302). Jako jinde, tak i zde Finke vybírá jen jednotlivé otázky. Tak se dovídáme z rukopisného pramene, že bullu složil papež sám, dočítáme se paralelních míst z jiných bull Bonifacia VIII. (Constituit nos deus super reges et regna a p.); nejzajímavější je tu příbrání rozličných traktátů starších než bulla; o jeden z nich, traktát Aegidia Colonnou „De ecclesiastica potestate“ se bulla sama opírá.

Arnold de Villanova, rodem Španěl, dostal se do knihy Finkovy nejen proto, že byl lékařem Bonifacia VIII., kterého sice z jeho choroby (papež trpěl kamenem) nevyléčil, kterému však přece zjednal úlevu: tento lékař (v dějinách medicíny má pojištěné místo) a alchymik byl také dilettant *in theologicis*. Finke sebral o něm velmi mnoho dat a z těch padá světlo také na osobnost papeže Bonifacia, jenž mezi prostředky, které pomohly, nemálo cenil talisman, jež Arnold pro něho zvláště zhotovil; v hotovení takových talismanů (sigilla) jeví se nám lékař zároveň jako astrolog. Traktát jeho o takových talismanech musíme však přece počítati k medicínské literatuře ve smyslu té doby, jako jeho spisy alchymické (zdá se, že ty věci zajímaly také papeže Bonifacia) k chemické; jeho quasi-theologické traktáty patří k nepřehlednému množství těch, které předpovídají Antikrista a vypočítávají dobu jeho příští (pro Arnolda byl to rok 1376). Jeden z těchto traktátů způsobil mu nemilé styky s úřady církevními v Paříži a také v Římě, kam přišel r. 1301. Ale již jeho nejbližší traktát dostal se do rukou papežových beze škody svého spisovatele. Ostatek mají některé z těchto traktátů ještě jinou stránku. Jako všichni

¹⁾ Třetí stať této skupiny jedná o kardinálovi Janovi příjím Monachus. Byl to znamenitý kanonista. Mezi jeho spisy najdeme též glossu k *Unam sanctam*. Jiná glossa téže bully, kterou Finke ve své knize vydal, byla mu přičtena neprávem.

reformátoři je Arnold mravokárce nespokojený zvláště s duchovenstvem své doby: k reformě však vyzývá právě papeže Bonifacia VIII. — téhož papeže, jenž po smrti bezmála byl odsouzen jako kacíř.

Odsouzen skutečně nebyl. Od dokončení processu král Francouzský potom přece upustil. Odsouzení, kdyby bylo k němu přišlo, pro nás by nebylo hned také důkazem viny. Než došla nás akta toho nedokončeného procesu: konečný soud máme vysloviti my sami; zde historická kritika má opravdu soudit, odsoudit nebo osvobodit; ovšem mezi ano a ne leží uprostřed ještě *non liquet*.

Jakousi revisi posmrtného processu Bonifacia VIII. provádí ve své knize Finke (Zur Kritik der Anklage- und Verteidigungsschriften str. 227.—268.). Onen process se počal teprva v 6. roce po smrti papeže, který měl býti souzen (1310); akta vydal z největší části již dávno Dupuy (Hist. du différend). Z čeho byl viněn Bonifác VIII.? Z herese, idololatrie, simonie, z nemravnosti, jež nepochází z nezkrotitelné smyslnosti, nýbrž ze zásad, jako se u nás o Adamitech říkalo, že „hřích za hřích nemají“. To jsou hlavní rubriky. Byli vyslýcháni svědkové; mezi komisáři, kteří vyslýchali, byli také pozdější papež Jan XXII. a inkvizitor známého jména Bernardus Quidonis. Svědkové shledáni z celé téměř Itálie. A r. 1311 vyslýcháni také kardinálové, jmenovaní od předchůdců Bonifaciových, kteří však jen vypovídali, že o tom o všem také slyšeli. Z vlastní vědomosti nesevěčili proti papeži, ale ani pro něho.

Kacířské smýšlení Bonifaciovo by se nebylo omezovalo na nějaký subtilní článek theologický neb některé hlavní dogma (nevěřil prý v transsubstanciaci, hostie prý mu byla *pasta*), tento papež prý byl nevěřící od počátku do konce; nevěřil v nesmrtnost duše, v život posmrtný, svět mu byl od věčnosti (ne stvořený od Boha) a Kristus — *magnus hypocrita*. To vše vypovídali svědkové, kteří prý to většinou sami slyšeli z úst jeho (ne od jiných), nebo kteří slyšeli o tom. A podobně při ostatních rubrikách.

Tak zvaná vnitřní kritika (ab non posse ad non esse) bývala kdysi přeceňována. Nesmíme ji však podceňovat. Ze papež nemůže upadnouti v kacířství: taková námitka ve prospěch Bonifacia VIII. by neodpovídala smýšlení jeho doby; ještě méně by platila námitka, že v té době lidí tak smýšlejících nebylo. Avšak my se dnes smíme tázat: je to možné, že by se byl na konci 13. století takový člověk stal papežem, zvoleným ne sice jednohlasně, než přece od většiny kardinálů (také Colonnové, pozdější jeho protivníci, ho volili)? Neb výpovědi některých svědků jdou velmi daleko nazpět. Tak vypo-

vidalo pět svědků při jednom výslechu a při druhém tři jiní o rozmluvě vedené v Neapoli na určitém místě (v palazzo Signolfo) v listopadu 1294 (určitého dne 4. t. m.), tedy nedlouho před volbou: a při této rozmluvě by byl se nastávající papež neprozradil, nýbrž spíše pochlubil, že nevěří... A je nám možná uvěřit, že by byl v jubilejním roce 1300 Bonifac VIII. své kacířské smýšlení vykládal deputovaným, kteří přišli k audienci papežské z některých měst střední Itálie? A netoliko při takových příležitostech. I svého řezníka by byl kardinál Benedikt Gaëtani poučoval, že je po všem, když člověk zemře. V tom ve všem je přece obsaženo ono *nimis probare velle*, a lze tomu i větší váhu přiložit, než přiložil Finke sám (str. 242.). Jen že pověsti ty, zvláště o kacířském smýšlení papežově, nevznikly teprv v pozdějších letech; známy byly zejména kardinálům hned v prvních letech jeho pontifikátu. *Zde vězí problém* — ne ve výpovědích, třeba souhlasných, četných svědků, neboť právě ona schematická souhlasnost vzbuzuje podezření proti nim, před kterým jich nikterak nechrání, že odpovídali pod přísahou. A jsou i jiné důvody ku podezření proti jejich hodnověrnosti.

Co je konečný výsledek této nejnovější revise nedokončeného procesu Bonifacia VIII.? Je to více než *non liquet*? „Ich (praví Finke) halte es für nicht unwahrscheinlich, dass Bonifaz VIII. als Kardinal und Papst, besonders im Affekt zum Disputieren und Anreizen, religiös auffällige Bemerkungen gemacht hat, die seine Umgebung ärgerten... Wie sie gelautet haben, ist nicht festzustellen... So wie es die Zeugen erzählen, besonders aus den Tagen seines Papstthums, angeblich gethan gegenüber feierlichen Gesandtschaften, haben sie unzweifelhaft nicht geklungen...“ Tolik, co se týče herese a nevěry. Snadno si však vysvětlíme obžalobu z idololatrie. Charakterisuje tohoto papeže, že on první — jako kdysi činili Římští císaři — si dal za života stavěti sochy a stavěl sám, i v Lateránu a v basilice sv. Petra. Nepřátelé Bonifacia vinili, že chce, aby mu byla vzdávána modloslužebná pocta.¹⁾ Jak daleko šla jeho pověra, nevíme určitě (šla dále než k víře v talismany), a také na tom nejméně záleží. O jeho mravní neúhonnosti (zdá se ostatně, že vrstevníci na ni menší váhu kladli než na jiné viny), tuším, nedospějeme než k podobnému *non liquet* jako při heresi; Finke sám zde jde dále ve prospěch papežův (wol muss ich persönlich meinen Unglauben an all die hässlichen Anschuldigungen bekennen, die sein moralisches Andenken beschmutzen sollten). Ve výpovědích

¹⁾ Finke z toho vycituje blízkost renesance.

svědků je ovšem i zde ono *nimis probare velle*. Na dvůr papežský však (to právem vytýká Finke) z nich padá světlo ošklivé nepříznivé.

Process Bonificiův je i jinaké zajímavý. Tak byli ve středověku mnozí souzeni a odsouzeni. Finke není první, jenž upozorňuje na proces Jana XXIII. v Kostnici. Jan měl býti na základě podobných, ba bez mála totožných rubrik odsouzen jako Bonifacius VIII.; také on prý nevěřil v nesmrtnost duše, v život posmrtný atd. A mravní jeho povaha se líčí v barvách ještě černějších. Papež Jan byl skutečně odsouzen, ale na základě článků potom redukovanych, při čemž právě nejhorší byly vymýceny. Snad se otcové Kostniční přece styděli odsouzením na základě prvních článků prohlásiti před celým světem, že takový člověk mohl se státi papežem, a to v době, kdy heslem byla *reformatio in capite et membris*. Nebo byla v tom jakási kritika vnitřní?...¹⁾ Je pravda, co podotýká Finke, že vina neb nevina Janova by nedokázala nic o vině neb nevině Bonifaciově. Ale lze snad tvrditi ještě určitěji, že se tyto dva procesy (a našly by se i jiné) navzájem zeslabují ve prospěch obžalovaných.

Zdá se, že pro podobné procesy bylo pohotově schema, vykazující hned napřed všechny možné rubriky špatností a hříchů lidských a křesťanských. Potom se hledali svědkové a také snadno našli. Také v Kostnici se vyslychali svědkové a k jejich výpovědem přibírala *publica fama*. Oba tyto processy — jeden papež byl ne sice osvobozen, ale aspoň z obžaloby propuštěn, druhý byl sice odsouzen, ale na základě zmírněné obžaloby — ukazují, jak nesnadno najíti pro středověk jednotnou formuli.

Kniha Finkova je velmi bohatá obsahem přes to, že to nejsou souvislé dějiny Bonifacia VIII. Z bohatého obsahu jsme tu vybrali jen některé otázky. Často vyslovil při nich Finke slovo poslední, anebo (lze-li tak říci) předposlední. Celek je pak přece jakási apologie Bonifacia VIII., ovšem ne v obyčejném slova smyslu; není to zvláště žádné „zachránění“. V poslední stati poslední skupiny (Zur Beurteilung der Persönlichkeit Bonifaz VIII.) najdeme otázku: odkud tolik nenávisťi proti tomuto papeži hned u vrstevníků? Zavinily to jeho pýcha, jeho bezohlednost a příkrost ke všem, s kterými se stykal. A svému smýšlení a svým citům dával výraz co možná urážlivý. Příkladů je plno; některé, a to zvláště charakteristické, zachoval onen denník aragonského faráře, kde čteme skoro doslovně rozmluvu nebo spíše hádku mezi Karlem II. Neapolským a Bonifaciem, při které papež krále nazval nejhorším ruffiánem

¹⁾ Zde bychom si takového papeže spíše vysvětlili blízkostí renesance.

(vilissimus ribaldus)... A jindy papež ve veřejném konsistoriu přeđe všemi kardinály přijal nově ustanoveného patriarchu s posměchem, že se jeho obličej na patriarchu nehodí, a přinutil ho, aby se vzdal. Později jej ovšem připustil ze své milosti (provisione). A tak lze uvěřit i jiným pramenům, že v době sporu papeži Francouzové byli psi a král Filip uličník (garcio). Tento papež rád ukazoval každému, že je pánem: sic volo, sic jubeo.¹⁾ To, co se nazývalo „plenitas potestatis“ (theoreticky ji formuloval v bulle *Unam sanctam*) bral zcela osobně... Jen pro své příbuzné měl srdce, ale i zde láska přechází v dědici se hřích papežského nepotismu. Tolik o osobnosti. O politice Bonifacia VIII. autor pro znalce těch věcí svůj soud naznačil dosti patrně; je příznivější, nežli co se týče osobnosti.

Po Anagni přišel Avignon. Tak nadepsal Finke poslední skupinu svých kritických rozprav: Von Anagni nach Avignon. — V tom, co papeže potkalo v Anagni, mnozí, i kdo nebyli jeho protivníci, viděli dopuštění boží. I v apologetickém traktátu, který vydal ve své knize Finke, zní k otázce, proč Bůh dopustil, že jeho vikář byl zajat a církev potupena, odpověď takto: *Hodie pastores ecclesie, quia in dignitate vigent, diviciis habundant, turba famulorum et armatorum pollut, presument, ultra quam presumere debeant... Permittit ergo Deus tales pastores quandoque in manus persequencium ecclesiam incidere, ut discant omnes, arma Romanorum pontificum non debere esse carnalia sed spiritualia... I zde šetrně naznačena ona vina antické tragedie: hybris. A narážka na tlupu sloužících má svou zvláštní příčinu. Když se blížil v září 1303 onen attentát, zůstal papež v paláci rodu svého sám a opuštěn... Z kardinálů jen jeden setrval při něm (budiž to jemu ke cti připomenuto): Petrus Hispanus. Mnohem obtížnější bylo apologetovi najíti odpověď k otázce, proč Bůh dopustil volbu papeže, jenž se nepostaral o potrestání těch, kdo Bonifacia zajali a církev potupili, ba jenž je spíše povznáší a povyšuje... Mínen tím druhý nástupce Bonifacia VIII., první Avignonský papež Kliment V.*

O volbě Klimenta V. máme starou legendu (vypravuje ji Villani), již dávneji odstraněnou. O průběhu konklave (trvalo 11 měsíců), ze kterého vyšel jako papež Bordeauxský arcibiskup Bertrand, podařilo se Finkovi nalézt v bohatém archivu Barcelonském nové prameny, na jejichž základě se mohl pokusiti o pozitivní vypravování. Najdeme zde historickou od-

¹⁾ Podotýkám, že tato věta pochází od referenta. Není mi však lze naznačit všude, kde něco přidáno neb pověděno jinak.

pověď na zmíněnou otázku apologetického traktátu? Skutečně běželo o otázku — řekněme to lidsky: má-li Bonifacius VIII. pomstěn býti čili nic. Podle toho stály proti sobě strany hned na počátku konklave; vůdcové jejich byli dva kardinálové z rodu Orsinského, v době té již rozdvojeného; v čele strany jedné stojí starý kardinál Matteo Rosso, vlastní *kingsmaker* při posledních volbách, v čele druhé jeho synovec Napoleone, který byl již před attentátem od Bonifacia odpadl. Při dalším líčení¹⁾ najdeme i zde přirovnání ke komedii...²⁾ Když konečně zvolen byl arcibiskup Bertrand, nebylo hned patrné, která strana zvítězila a pokud. Skutečně to bylo vítězství Napoleona Orsini: Kliment V. Bonifacia VIII. nepomstil. Ale musíme dodat: také neodsoudil!³⁾ I to však bylo vítězství krále nad papežem, Francie nad Itálií: Klimentem V. se počíná řada francouzských papežů. Až pak po návratu kurie z Avignonu do Říma volba prvního zase italského papeže způsobila schisma, kterým byla roztržena — una sancta catholica ecclesia.

¹⁾ I zde najdeme něco na prospěch Bonifaciův, totiž k vysvětlení ne-diplomatického tonu jeho rozmluvy s králem Neapolským. Jednoho dne (a bylo to v posvátné době vánoční) srazili se (a bylo to v plném konsistoriu) strýc a synovec tak ostře, že starý kardinál nazval mladšího — nechme raději nadávku nepřeloženou —

²⁾ Und nun beginnt... das unwürdigste, aber auch geschickteste Intrigenspiel Napoleons, das einen Lustspieldichter alle Ehre machen würde.

³⁾ Jináče zůstává v platnosti, co podotýká Finke, že žádný papež pozdějšího středověku se některému světskému panovníku tou měrou nepoddával, jako Kliment Filipovi Krásnému. Je známo, co všecko povolil, aby nemusil Bonifacia odsuzovat. Než nazývá-li se doba Avignonská „babylonským zajetím“, rozumí se tomu často přeci příliš jednostranně. A mravně to není nikterak nejhorší doba v dějinách papežství. Tato přišla teprve po velkých reformátorských konciliích 15 století, která reformy neprovedla, protože jí více záleželo na jednotě (i dávné schisma mezi Západem a Východem bylo aspoň na chvíli odstraněno) nežli na reformě církve.

Arnošt Kraus, Stará historie česká v německé literatuře.

Praha. Bursík a Kohout. 460 str. 8°.*)

Kniha nedávno vyšla, a přece přicházíme pozdě. Bylo o ní referováno, jakmile vyšla (což u nás nebývá často), na několika místech. Hned první referent (v Č. Revue) položil si otázku, zdali nemohla neb neměla látka býti uspořádána jinak. Položil si ji ještě dříve spisovatel sám v předmluvě, kde čteme: „Tuto literaturu... bylo lze stopovati chronologicky od dob nejstarších po nejnovější, jak se střídají oblíbené látky, názory, přízeň a nenávisť v ní.“ Kraus volil cestu druhou: seřadil díla básnická „dle látek“; kniha se počíná Marbodem, Samem, Čechem, Krokem a končí Přemyslem II. Očekávali bychom však v předmluvě autora samého obšírnější výklad obou cest, úvahy o výhodách a nevýhodách zde i tam, o důvodech, proč zvolena cesta druhá. Co je zde řečeno ve prospěch cesty druhé, není hned zcela jasno. S prvním referentem dal bych přednost cestě první, tedy té, která nebyla zvolena. Výhody či podle mého mínění přednosti její naznačeny krátce, ale dobře v citované větě předmluvy. A lze přidati ještě jiné.

Kniha jedná o literatuře většinou mrtvé, totiž takové, která se většinou již dávno nečte, nečte proto, že nemá již dávno ceny samostatné (a namnoze neměla od počátku). Co překvapí, když přehlédneme nadmíru hojný obsah knihy, je velký počet plodů tak zv. krásné literatury s látkami z české historie a zároveň nepoměr tohoto počtu k jejich trvalé ceně. Dnes i Ebertova Vlasta i Ebertův Břetislav patří k literatuře mrtvé; k živé, když přihlížíme k dílům většího rozsahu, snad jen Grillparzrova Libuše a Grillparzrův Ottokar. Zde se však setkávají cesty, spojují metody obě; Libuši i Ottokarovi věnován rozbor všestranný — jsou to nejcennější části nové knihy. Vlastně jsou tu cesty, jsou tu stanoviska tři. Obě díla oceněna tu estheticky i historicky. Historicky v dvojím směru. Máme

*) ČČH. VIII. (1902), str. 489—495.

tu historii látky: u Libuše vychází od Kosmy; a vidíme na příkladu, jakou výhodu poskytuje cesta druhá, pro kterou se Kraus rozhodl; látka žije jaksí vlastní životní silou, až pak dostupuje k svému kulminačnímu bodu u Grillparzra, než tak, že nelze skutečně oddělit látku od básníka, ve kterém oživila k vyššímu a hlubšímu životu. A tím se dostáváme hned také k momentu nejvládněji historickému: jak se v básníku a díle jeho zračí doba, kdy básník žil a dílo jeho povstalo. A to platí pak též o Ottokarovi.

U Grillparzra spojení obou cest je oprávněno. I kdyby byl Kraus se rozhodl pro cestu první, očekávali bychom zde také historii látky a též ocenění estetické. Theoreticky lze snadno rozlišovat, co prakticky se potom přece spojuje (nejen u Grillparzra). A proto také referáty, ať již dávají přednost první či druhé metodě, mohou se shodovati v celkovém a konečném soudu příznivém.

Vlastně neběž tak o volbu mezi dvojí cestou, které byly v předmluvě postaveny proti sobě, nýbrž o to, která by se měla zvolit za hlavní. Že je tu tolik mrtvé látky, mluví spíše pro metodu první, neb tato mrtvá látka oživne jen, když k ní hledíme historicky. Mám-li z toho učiniti výtku, zněla by takto: Kraus musil přecíst nadmíru mnoho věcí samo sebou bezcenných a nudných. On sám tak učiniti musil (srovn., co praví na konci knihy), avšak příliš mnoho z toho uložil také čtenáři. Mním tím obsahy románů a dramát samo sebou bezcenných, kde se udávají *per longum* a kde by bylo stačilo uvést jen některé rysy důležité pro historii látky ve smyslu cesty druhé a ovšem také pro rozbor ve smyslu cesty první. Ani vlastní stanovisko knihy (historie látky) tolik nevyžadovalo; ještě méně by bylo vyžadovalo stanovisko literárně-historické, kdyby v knize bylo hlavní a vládnoucí. K tomu, co zní poněkud jako výtku, budiž dovoleno přidati přání. Kraus u čtenáře (a kniha česká je pro čtenáře českého) příliš mnoho předpokládá. I u Grillparzra (ještě více u Eberta) by mu vítán byl napřed celkový obraz,¹⁾ a na mnohých místech poučení o autorech, ke kterým přicházíme, bylo téměř nutné. Kdo je Kachler, kdo Schiessler a mnozí jiní citovaní z orku zapomenutí? Kniha Krausova často probouzí přání, aby v ní bylo *ještě více* literární historie. Také v tom smyslu, aby častěji překračovala své vlastní hranice, totiž literaturu německou, a zaběhla někdy anebo aspoň otevřela perspektivy do literatury české. Na str. 163. čteme (na konci kapitoly): „Pro úplnost

¹⁾ K literatuře o Grillparzrovi lze přidati *O. Redlicha* přednášku *Grillparzers Verhältnis zur Geschichte* (Wien 1901).

budiž dodáno, že i dvě česká díla o Libuši a o Vlastě přešla překladem do německé literatury; jsou to Vyšehrad Zeyerův... a libretto Fibichovy opery *Sárka*. U Zeyera jdou myšlenky naše mimovolně dále: co znamená i v historii látky Zeyerův Vyšehrad? Kniha Krausova vůbec v té příčině jeví se nám jako polovice (zda opravdu jen polovice?) většího celku. Literaturu českou a německou spojují zde tytéž látky: působily zde také na sebe navzájem, zejména (ta otázka se zde ozývá) německá na českou?¹⁾ Zde však Kraus (dobře-li rozumím předmluvě) přenechává vědomě druhou část úkolu (konečně přece jednotného) jiným, a tu mu také literární historie česká bude velice vděčná za „sousedskou službu“, kterou jí prokázal.

Ze všech, kdo si z Němců vybrali české motivy, nejvýše stojí Grillparzer: jak smýšlel o národě českém? Není to otázka nová; Kraus se jí také nevyhnul. Při rozboru Libuše čteme: „Hledíme-li na úlohu, kterou hraje český národ v tomto dramatu, musíme uznati, že se básník k národu, který mu byl vždy odporný, krásněji ani nemohl zachovat.“ — Grillparzer totiž, jak čteme v Krausově knize o něco dříve, r. 1826 pod dojmem návštěvy v Praze (Praha město způsobilo jako u jiných, tak i u něho dojem mocný) napsal do svého denníku: „Město mne poněkud smířilo s českým národem, který mně byl vždycky protivný.“ Toto smíření bylo však přece jen estetické, a pokud se ozývá v Libuši, složené značně později 1837—1841, poetické. Do doby, která uplynula mezi návštěvou v Praze a skládáním Libuše, náleží jiný výrok, z r. 1830, o „Winkelnationalitäten“,²⁾ který je Krausovi, jak patrně ze str. 393, dobře znám, který však mohl býti připomenut hned při Libuši, abychom se z ní s Bozděchem a Krausem netěšili více, než smíme.

Podruhé se otázka vrací při Ottokarovi; a tu teprve najdeme v knize Krausově výklad delší. — Přemylu II. je věnována celá dlouhá kapitola osmá, poslední v knize Krausově (str. 315—448) a pro historika z celé knihy nejzajímavější. Počíná se citátem z Dalimila: „Přemysl jako krásný květ

¹⁾ Na str. 170. čteme první sloku Grieslovy (zase neznámá veličina) ballady o Horymírovi:

*Was stürmt das Volk zum Vyšehrad
Der sichern Ruh' entrissen.*

To jsme čítali kdysi v čítankách a učili se ve škole nazpaměť jako báseň Jindř. Marka: *Co lid všecken spěchá k Vyšehradu?*

²⁾ SW⁵ sv. 18. str. 144. R. 1829 vydána Ebertova *Vlasta*; r. 1830 Grillparzer napsal o ní několik poznámek. A tu čteme: *Derlei unhaltbaren Winkelnationalitäten wäre zu raten, sich lieber an eine bedeutendere äussere anzuschliessen...* Smíme-li to místo vykládat podle pozdější věštby Libušiny, nebyla by tím míněna germanisace, nýbrž, lze-li tak říci, slavisace. Než možná, že zde, v Libuši, je to jen poetická konsekvence.

pojde¹⁾ Zde bylo lze jíti daleko nazpět až k době hrdiny samého.

Kraus rozdělil kapitolu o Přemyslu Otakarovi podle látky; jedná nejdříve o „básních“, potom o dramatech. Oddělení první zahajují básně současné, básně vrstevníků. Věc je tak zajímavá, že bychom si zde spíše přáli, aby o tom o všem bylo pověděno ještě více, ne ačkoli, nýbrž protože Kraus již o tom byl pojednal ve své rozpravě „Jan z Michalovic“. Nejraději bychom zde čtli onu Cantilenu básníka jménem neznámého, onu Todtenklage v plném znění, ač ji najdeme v plném znění také u Palackého. „Nejkrásněji, nejdojemněji zní ze všech písní a věnování přece jenom ta, kterou zapěl věrný básník nad mrtvolou královou“ — praví Kraus. A lze říci, že v politické poesii středověké najdeme málo tak cenných skvostů; paralelu máme v (latinských) básních anglických o Šimonu z Montfortu (Leicestroví), tedy vrstevníku našeho krále. V této kapitole je také mrtvá literatura novověká zajímavější než kdekoli jinde v knize Krausově.²⁾ Proč? Odpověď dává poněkud již Napoleonův bulletin o bitvě u Wagramu, kde připomenuto, že v této bitvě moc domu Rakouského zahynula (jak se vítěz domníval a klamal) na témže bojišti, kde v 13. století byla založena. Než i tu poutá nás hlavně a především Grillparzer. Od něho máme také nedokončený cyklus romanci *Rudolf und Ottokar*, složený asi r. 1819, ze kterého patrně, že již v té době žili ve fantasmii básníkův oba jeho „hrdinové“ v těch hlavních rysech, jak potom vystupují v jeho dramatu; a také v té době již se v něm byl ozval úmysl napsati drama, ke kterému podrobné historické studie vykonány teprv později před jeho napsáním (1823). Nazývá Kraus *plným právem* (na str. 367) Ottokara „výsledkem historických studií Grillparzrových“? A jestliže dále o Grillparzrovi podotýká: „jak daleko užil ostatních předchůdců (t. mimo rýmovanou kroniku Otakara, kdysi tak zv. Hornecka), je velmi těžko říci u básníka, který tak důkladně znal všechny historické prameny, na nichž se zakládaly shodné rysy u dřívějších básníků“ — překvapuje nás, že autor právě zde opustil svůj hlavní úkol (filiaci látky), ač bychom právě zde od něho (spíše než od kohokoli jiného) očekávali odpověď určitou a podrobnou, podrobnější, než potom nacházíme. Grillparzra lákal Napoleon; a podobnost, třeba velice vzdálená, mezi Napoleonem

¹⁾ Sr. na počátku legendy Svatovojtěšské: nascitur purpureus flos.

²⁾ Na str. 333. čteme: „Celkový všestranný obraz Přemysla II. nakreslil Franz Schmied“ — beze vší poznámky. Kdo je tento Schmied (jeden z mnohých toho jména), kde a kdy máme hledat, co napsal? — Také Kotzebue napsal svého Ottokara a na drama o Rudolfovi pomýšlel sám Schiller.

a Přemyslem Otakarem „nadchnula“ ho také podle mínění Krausova k Ottokarovi. I zde bychom měli otázku, totiž po původnosti takového popudu¹⁾ (ovšem jen vedlejšího), když jsme krátce před tím (str. 352) při Zieglerově *Thekle* z r. 1816 čtli: „Drama... vnáší do staré doby představy úplně moderní; král český je Napoleon, který r. 1805 okkupoval Vídeň...“ Ze však Grillparzer poněkud svého Ottokara podle Napoleona kreslil, svědčí také Laube (Nachwort v SW⁵ sv. 6. str. 148.: Es ist ausser Zweifel, dass die Figur Napoleons I. Grillparzer vorgeschwebt hat bei der Bildung der Ottokarfigur. Natürlich in gewissen Punkten. Grillparzer selbst hat mir das gesagt...²⁾

„O povaze Ottokarově (praví Kraus) psáno mnoho, ale jak málo jednotný je obraz, který si o něm tvoříme, ukáže sestavení jenom několika hlasů“. Na prvním místě uveden potom hlas Schererův, který vlastně Grillparzrova Ottokara (hlavní postavu kusu) odsoudil, to jest prohlásil za nepodařené. Proti Schererovi se ozvali Klaar, Sauer. Také Kraus dospívá k podobnému výsledku jako Scherer, jen že vykládá jinak, proč se Grillparzrovi jeho Ottokar, t. j. hlavní postava jeho básně, kterou ostatek Kraus vysoko cení, nepodařil. V tom, že různí posuzovatelé tak různě soudí, vidí znamení, že v líčení povahy Přemysla Otakara básník sám nějak pochybil. Zajímavé je také, co vypravuje Laube. Pokud Ottokara hrával Löwe, přicházel ku platnost první akt, pak efekt hry upadal; obráceně, když úloha přešla na Wagnera. Laube to vysvětluje rozdílností obou herců; Wagner dobře hrával Hamleta. Ale — nevězí v tom také, třeba bezděčně, kritika kusu samého? Scherer má pravdu: Ottokar Grillparzrův si nevzbudí sympatií u diváka, který musí věřit, že byl kdysi (v době ležící před dobou tragedie) jiný, kterého však básník nepřesvědčí, že z Ottokara prvního aktu se stal Ottokar aktů ostatních (zejména onoho nemožného čtvrtého).

Grillparzer chtěl vytvořiti Ottokara pravdivého nejen poeticky (to je *conditio sine qua non*), nýbrž také historicky. Sám se domníval, že se mu to podařilo, jak svědčí místo z autobiografie (citované Krausem na str. 383). Ale Grillparzer dodává hned také: man kann aber nicht sagen, dass Ottokar nicht so gewesen ist, weil niemand weiss, wie er gewesen ist. I dnes je pro dějepisce osobnost Přemysla Otakara ve své plné individualnosti problém; jen že historik smí pochybovati, že byl takový jako Ottokar Grillparzrův... Ostatek možná,

¹⁾ Str. 363.: „Už r. 1819 nalézáme v studijním sešitě Grillparzrově slovo „Übermut und sein Fall. König Ottokar“. — Není zde naznačen jiný motiv u Grillparzra velmi blízký, hybris antické tragedie?

²⁾ Svědectví přímé, místo z autobiografie, cituje Kraus str. 383.

že na německé historiky po Grillparzrovi působil právě Grillparzer.¹⁾ Je-li Grillparzrův „Ottokar“ nejvlastnější drama historické, není divu, že ho právě jeho vlastní dílo přimělo k hlubšímu přemýšlení o poměru poesie a historie, určitěji o rozdílu dramatu s historickým obsahem od dramatu jiného, slovem o problému historické tragedie (ovšem i románu).²⁾

Známa jsou fata libelli. Grillparzrův Ottokar r. 1823 byl censurou zamítnut. Z dvojí příčiny. Předně: připomínal-li Grillparzrův Ottokar Napoleona, odpovídal jeho rozvod s Markétou rozvodu císařovu, sňatku s Kunhutou sňatek s arcikněžnou. Než překvapuje nás, že Sedlnitzky ve svém referátu se ujímá proti Grillparzrovi Čechův, že jemu vadí „der Kontrast, in welchen die Österreicher gegenüber denen, überall mit den ungünstigsten Farben geschilderten Böhmen hier dargestellt werden.“ Co z toho udělal Laube! „Man stützte sich nun (v době reakce) gern auf die einzelnen, verschiedenartigen Völkerschaften des Reichs, und es passte in dieses System nicht, das die Unterwerfung Böhmens unter das deutsche Macht- und Kulturgebiet gefeiert würde.“ — Věc zde lze vysvětliti jednoduše jakousi byreaukratickou setrvačností. Již r. 1804 (Kraus str. 350) censura nepropustila Poppova dramatu Rudolf; censor neschvaloval, aby se na jevišti líčily neblahé časy, kdy národové,

¹⁾ Kladu zde delší citát z Redlichovy přednášky. Zmíniv se o důkladných Grillparzrových studích historických, pokračuje Redlich: „Wohl müssen wir darauf hinweisen, wie die Intuition des Dichters auf Grund des eindringenden historischen Studiums jener Zeit eben diese Zeit und diese Gestalten tiefer und wahrer erfasst und beurtheilt hat, als es die Historiker vor und zu Grillparzers Zeit gethan haben. König Ottokar ist bei Grillparzer keineswegs bloss der ländergierige Eroberer voll stolzen Übermuths... nein, er zeigt sich uns auch als machtvoller Herrscher, der sein Böhmen gross gemacht hat vor allen Ländern, und der nun will, dass dieses Böhmen auch an Cultur und Bildung an inneren materieller und geistiger Kraft sich erhebe und sich messen könne mit der höheren Cultur des Westens. Darum ruft er die Deutschen ins Land... Diese Auffassung des glänzenden Ottokars konnte Grillparzer sich um 1820 aus keinen historischen Werke holen... Er hat geschaut, was die Historiker erst nach ihm erforscht haben.“ — Co výše pověděno o možném vlivu Grillparzrově na pozdější historiky, týká se ovšem jiné věci (osobnosti královny). A je Grillparzrův Ottokar (celý kus) skutečně tak eminentně historický? Ve skutečné historii sňatek a rozvod s Markétou a sňatek s Kunhutou nebyly tak důležitými momenty jako jsou v tragedii. Zde je úskalí každé historické tragedie. Nejhistoričtější historická tragedie je podle mého mínění Shakespearův Caesar, protože v ní nejvíce historie.

²⁾ SW. sv. 18. str. 188. z r. 1825: „Wenn ich mir's recht zu verdeutlichen suche, so ist dieser Unterschied kein anderer, als der zwischen Möglichkeit und Wirklichkeit, zwischen Gedenkbarkeit und Existenz, zwischen Handlung und Begebenheit...“ Srovn. i zde Redlichovu přednášku, která se končí citátem z autobiografie: „Der Geschichtsschreiber weiss wenig, der Dichter aber muss alles wissen.“

poddaní teď jednomu žezlu, zuřili proti sobě v bouři válečné — což Kraus dobře vykládá poměry doby: všichni národové byli tehdy voláni do boje proti Napoleonovi.¹⁾ Je známo, že tenkrát censura „utrpěla porážku“; Ottokar byl tištěn a r. 1825 provozován... Jak soudil Grillparzer o národu českém, jehož dějiny mu poskytlí tolik motivů? Ze sympathií k národu z dějin českých jich nevybíral, a návštěva v Praze (1826) starých antipathií ho jistě nezbavila. V Sedlnitzkého dobrozdání je však řečeno příliš mnoho. Především: kontrast národnosti není hlavní motiv tragedie — zde zůstal Grillparzer i v poesii historikem. Jak si však máme při něm vysvětlit onu antipathii, s kterou r. 1826 přišel do Prahy, když přece jináče byl „odpůrcem nacionalismu nové doby“, tedy také nacionalismu německého? Co Kraus vykládá o Grillparzrově vídeňáctví, stačí v té příčině, ale nestačí pro básníka, který přece nemohl „naivně“ ústy královými (míněno místo, kde Přemysl posílá Čechy z podhradí Pražského do Chrudimě) kresliti tak nepříznivě lid český, leda že by bez oné antipathie básníkovi v jeho kuse král nemluvil snad tak příkře. Zde přece Grillparzer stojí výše. Ostatek přináší Kraus sám na jiných místech korekturu k poslední větě str. 397, na kterou tu narážím.

Známo, jaký ohlas vzbudil Grillparzrův Ottokar v Čechách. Nehledě k pseudonymnímu dopisu, poslanému básníku samému, nejostřeji se vyslovil Čelakovský proti kusu, v němž velmi „hanebně se mluví o národě českém“; nás dnes zvláště zajímají listy hr. Kašpara Šternberka Goethovi a Dobrovského hr. Černínovi (str. 405.). Nesrovnávám se však s Krausem, že by „esthetické důvody“ v listě Šternberkově nebyly věci hlavní.²⁾ Možná však, že Šternberk nepověděl, co mu nejvíce vadilo. Jeho a také Dobrovského esthetické důvody jsou však oprávněny, ozývají se také v knize Krausově.

Zde opouštíme knihu, ač i při tom, co přichází po Grillparzrovi (Uffo Horn, J. E. Kopp a Lauffův Burggraf z r. 1897;³⁾

¹⁾ Srovn. též str. 401.: Ne ze sympathie s tímto národem, ale ve smyslu starých tradic.

²⁾ Hr. Šternberkovi je Grillparzrův Ottokar triviální (weil er zu oft ins Triviale fällt). Podobnou výtku (ale s omluvou) čteme u Grillparzra samého v autobiografii citované na str. 383: Wenn ich ihm etwas Zufahrendes und... Wachstubenmässiges gegeben hatte, so war es, weil mir der Kaiser Napoleon vorschwebte; man kann aber nicht sagen, dass Ottokar nicht so gewesen ist, weil niemand weiss, wie er gewesen ist.

³⁾ Historický purkrabě Fridrich z rodu Hohenzollerského byl skutečně agentem pro volbu Rudolfa, nebyl však, jako v dramate, kandidátem, který by byl ustoupil ve prospěch jeho.

pak následují ještě romány), interest čtenářův trvá do konce.

Kniha Krausova, ač to není naznačeno na titulu (u nás se nakladatelé při dílech vědeckých toho bojí), je počátek práce rozsáhlé, vypočtené na několik svazků, ve které bude pokračováno, dovolí-li milostivé obecnstvo.

Adolf Bachmann, Die Reimchronik des sogenannten Dalimil.

(Archiv für österreichische Geschichte, 91. Band, 1. Hälfte. Wien 1902. Str. 61—119. Vyšlo též separátně.)*

Třeba zase připomenout: i kdo (jako referent) Palackého *Würdigung* sebe výše cení, přece tím netvrdí, že v ní ve všem a všudy povéděno poslední slovo. Zejména o Dalimilovi bylo od té doby mnoho psáno. Zde práce skutečně pokročila dále. Jaký pokrok přináší toto nejnovější pojednání?

Podobně jako u Palackého, tak i v pojednání Bachmannově čteme hned na počátku doslovně citovaný známý výrok Dobrovského, opakovaný potom po něm a podle něho od Meinerta. Dobrovský vyčítá Dalimilovi, že ho nenávidí k Němcům svádí ke lžem a výmyslům, kdežto Meinert celou kroniku jeho nazývá „ein Gewebe von Lügen und Erdichtungen“. Oba, zejména Meinert, posuzovali kroniku tak zv. Dalimila jako pramen historický, t. j. pramen našich vědomostí o době starší Dalimila, a tu se jim tato kronika objevila velice nespolehlivou a jako pramen historický v řečeném smyslu bezcennou. V čem nicméně její cena záležitosti může, naznačil Meinert, nazvav ji: die Trompete des Hussitenkrieges.

Dobrovský a Meinert varují tedy, aby se kroniky tak zv. Dalimila dále neužívalo nenáležitě jako historického pramene¹⁾ (na př. nekritickou kombinací s kronikou Kosmovou). Proti tomu Palacký nikterak netvrdí, že by kronika byla dobrý historický pramen (auch mir gilt Dalimil für keinen treuen Erzähler), ale hájí Dalimila potud, že nechce, aby byl pokládán za lháře (gemeiner Lügner und Betrüger). Co vlastně je kronika Dalimilova, to dále Palacký pověděl slovy: „Aus solchen und ähnlichen Quellen schöpfte Dalimil. Wenn man nun keine wahre Geschichte von ihm zu erwarten hat, so ist es doch interessant, die Beschaffenheit der Volkssagen und Ueberlieferungen seiner Zeit kennen zu lernen.“ Tím řečeno: kde

*) ČČH. VIII. (1902), str. 336—343.

¹⁾ Srovn. Procházkovu předmluvu k vydání z r. 1786.

se kronika od historie odchyľuje, nejsou to výmysly a lži jejího původce, nýbrž „Volkssagen und Ueberlieferungen“. Palacký tedy kroniky Dalimilovy ani za „historický pramen“ nepovažoval a ji jako historický pramen posuzoval jen, pokud toho třeba bylo, aby ukázal, odkud se vzal odpor mezi historickou pravdou a vypravováním kroniky.

Kdo nyní čte pojednání Bachmannovo, dozví se, co pověděli Dobrovský a Meinert, jichž výroky se doslovně citují, ale nedozví se správně, na jaké stanovisko proti tomu se postavil Palacký, jehož právě uvedená věta o pověstech a tradicích jako pramenech Dalimilových se tu nevytýká. Ano čtenář, který by sám do *Würdigung* nenahlédl, snadno by mohl dojíti falešného mínění o tom, jak Palacký na kroniku Dalimilovu pohlížel. Na str. 64 vyčítá Bachmann Palackému, že svou argumentací svedl, ač prý sám leccos první dobře poznal a pověděl, jiné badatele, domácí a cizí, k nesprávnému mínění o povaze Dalimilovy kroniky. V poznámce se pak z těchto svedených badatelů jmenuje aspoň jeden, totiž O. Lorenz, jenž ve svém známém díle (II. 290) se vyslovil takto: „Denn so unhistorisch ist hier zum ersten Male die ältere böhmische Geschichte in ein Gewand von Erfindungen der Phantasie gekleidet, dass man die Reimchronik Dalimils schlechtweg ein Lügengewebe nannte, wogegen jedoch Palacký nicht ohne Grund Einsprache erhob. Denn die Erzählungen Dalimils tragen meist den Charakter sagenhafter Volksüberlieferung...“ S podivením se musíme ptáti, co v těchto větách, kterých ostatně Bachmann sám neuvádí, bylo nesprávného, a to vinou Palackého! A tato otázka, v čem záleží omyl Palackého, se nám vrací, když čteme na str. 66: „Wenn dem gegenüber (totiž proti těm, kdo Dalimilovu kroniku posuzovali jako pramen historický „als Geschichtsquelle und rein historische Darstellung“) Palacký mit Recht auf eine Reihe von Thatsachen und Verhältnissen aufmerksam machte, die bei der Würdigung der Werke Dalimils nicht übersehen werden dürfen, so irrt anderseits auch er, wenn er, und nach ihm eine Reihe von Gelehrten, die wesentlich seine Anschauungen acceptierten, trotzdem die Einreihung Dalimils unter die böhmischen Geschichtsschreiber als selbstverständlich angesehen; aber dadurch verliert seine Beweisführung die eigentliche Kraft und Bedeutung und hat er sich, nach unserer Ueberzeugung, den richtigen Weg zur Erkenntnis der wahren Gestalt der ‚Chronik‘ selbst wieder verammelt.“

Co je tedy, musíme se netrpělivě ptáti, ona „wahre Gestalt“ kroniky Dalimilovy, které Palacký a vinou jeho jiní po něm nepoznali? Po dlouhých přípravách se nám konečně

dostává odpovědi na str. 73 takto: „Ueberblickt man den Inhalt von Dalimils Werk (předchází totiž takový přehled, při čemž se zase a zase opakuje, že je to pověst, tradice a p.), und zwar nicht etwa, wie ihn manirierte Betrachtung (čí, nepověděno) sich zurechtlegt, sondern wie er sich dem durchaus unbefangenen Auge darbietet, so findet man wohl in reicher Zahl Sagen und Mären aus Böhmens Vorzeit in einer gewissen chronologischen Folge, Hof- und Rittergeschichten, einzelne Sentenzen und Fabeln, dazu vielfältige Erzeugnisse volksthümlicher Ueberlieferung und des romantisch-ritterlichen Dilettantismus des 13. Jahrhunderts auf literarischem wie historischen Gebiete im weitesten Sinne vereinigt: aber *keine eigentliche* geschichtliche Darstellung angeordnet nach der Bedeutung des Gegenstandes und allein berechnet auf die Feststellung der historischen Wahrheit.“ To přece je odkrývání Ameriky — po Kolumbovi! Co kronika Dalimilova není, to pověděli již Dobrovský a Meinert, že to není historický pramen v tom smyslu, jak vyloženo; co je, Palacký, jehož slova (je jich méně než u Bachmanna) si ještě jednou připomeneme: „Wenn man nun keine wahre Geschichte von ihm zu erwarten hat, so ist es doch interessant, die Beschaffenheit der Volkssagen und Ueberlieferungen seiner Zeit kennen zu lernen.“

Opakuje se to až k omrzení v pracích Bachmannových: kdykoli nachází něco, co pokládá — právem neb neprávem — za nové, vždy se význam toho zveličuje a vždy se o těch, kdo ho předešli, mluví s vědomím velké superiority. Odtud každou chvíli vzniká nějaká polemika, jako nejnověji s Ulmanem a Dopschem. Zde ovšem k tomu ještě běží o Palackého... Více než sto let, od konce 18. století, od Dobrovského (neb již v 1. vydání jeho *Dějin české literatury* čteme podobný výrok jako potom v 2.), tolik učených mužů se obíralo onou kronikou, a nikdo, pranikdo nepoznal, čím se obírá, až teprv Bachmann v 20. století... Proto tolik polemiky, zvláště proti Palackému, mimochodem též proti Lorenzovi, polemiky, ke které neopravňuje ani výrok Jirečkův, že Dalimil byl „horlivý pěstovatel dějin národních“, což B. ovšem překládá „ein eifriger *Erforscher* der vaterländischen Geschichte.“¹⁾ Proč ta polemika a proti komu? Kde stojí ten protivník, jenž tvrdí a hájí, že kronika Dalimilova je „eine eigentliche geschichtliche Darstellung, angeordnet nach der Bedeutung des Gegen-

¹⁾ Slovo *Erforscher* u Bachmanna není proloženo, nýbrž *Geschichte*. Proč, v. hned dále. — Dobrovský neužil slova *Darsteller*, jak Bachmann nesprávně na str. 63 cituje (so dürfe man ihn doch nicht für einen glaubwürdigen Darsteller halten), nýbrž *Erzähler*, jako Bachmann sám na str. 113 (Dalimil ist nicht Geschichtsschreiber, sondern Erzähler).

standes und allein berechnet auf die Feststellung der historischen Wahrheit?“

Ale ani tím vším není u Bachmanna pověděno slovo poslední. Ono velké tajemství, ke kterému neproniklo krátkozraké oko Palackého a Lorenzovo, najdeme v plném světle teprve něco dále (str. 74). Vždyť tato kronika ani vlastně kronikou není, tak že bychom měli vlastně říkat tak zv. kronika tak zv. Dalimila! Teď teprve rozumíme, proč Bachmann od počátku svého pojednání slovo kronika dává do uvozovek: „Chronik“.

Bachmann vychází od předmluvy Dalimilovy: mnozí pověsti hledají... Podav parafrazi první části této předmluvy a tím i výklad, podotýká dále: „Also um ‚pověsti‘ handelt es sich dem Verfasser, um Sage und Erzählung, wie solche seine ‚Chronik‘ wirklich in so reicher Zahl aufweist, nicht aber um Geschichte (děje, dějiny)...“ Proti čemu se Dalimil obrací, jest „die Pflege und Sammlung fremder Sagenstoffe“ (třeba dodat, že Dalimil je proti *jednostrannému* pěstování těchto pověstí), k čemu nabádá, je „sich um die heimische Ueberlieferung zu kümmern“. To vše je pravda, ale nejsou to nové pravdy (srovn. na př. Jirečkův úvod str. VIII.¹⁾ Jen že proto nesmíme z Dalimila dělati nějakého moderního folkloristu, jako bezmála dělá Bachmann podotýkáje: „Nach den Grundsätzen für Volkskunde und Volksüberlieferung, nicht den Gesichtspunkten des Geschichtsschreibers, entscheidet sich Dalimil auch für die Wahl seiner Hauptquelle.“ Zde přece nestojíme před žádnými novými a těžkými problémy. Dalimil (toho netřeba dokazovat) nepodobá se ani (modernímu) folkloristovi, ani (modernímu) badateli. Středověk nebyl zcela bez kritiky, ale nebyl to věk kritický. Průměrný středověký člověk věřil ve svého (středověkého) Alexandra a Trojanská válka mu byla skutečnou historií. A tak i náš Dalimil chtěl,

¹⁾ Verše 5—8:

Neb by se do nich které cti nadieli,
své by země knihy jměli;
z nich by svůj rod veš poznali,
odkud jsú přišli, zvědéli

vykládá Bachmann takto: „Sie würden davon Ehre und Vortheil haben, namentlich ihr Volk besser kennen, lernen und seinen Ursprung ergründen.“ Výklad pochybný. Nehledě k chybné parafrazi 5. verše, Dalimil podle dalšího výkladu Bachmannova naráží prý na „die alte Czechensage“ tedy to, co potom obsahuje 2. kapitola kroniky. Ale spíše jsou míněny četné genealogické pověsti. Ve verších 13—16 změnil B. neprávem Jirečkovu interpunkci; třeba se tím smysl těch veršů mnoho nemění, přece vzniká parafraze nesprávná. Jireček ty verše vyložil správně a jasně. — V 2. verši *dvorně* (t. j. hōfisch) neznámá: zeigen darin — Witz. — O prvních čtyřech verších kroniky Dalimilovy v. též článek Lad. Dolanského ve Zprávě reálky karlínské 1901.

aby mu věřeno bylo, až začne vypravovati. On chtěl napsati *kroniku* a tak své dílo také nazval sám („úsilno jest *tuto kroniku* psáti“). A nebudeme mu z toho přece zase činiti výčitku, že nenapsal kritické historie, jako činí Bachmann na str. 94: „Dalimils eigenes Verschulden, falls man ihn als Historiker auffassen will, liegt dann darin, dass ihm die Gabe, zwischen Wahrheit und Dichtung zu unterscheiden, gänzlich abgieng... dass er weder verstanden hat, für die ältere Zeit nach den doch sicher auch ihm erreichbaren wirklichen historischen Quellen sich einen Einblick in den Gang der Geschichte Böhmens und das Streben und Thun der führenden Persönlichkeiten zu verschaffen und auch, was im bescheidensten Masse das Geschick zeigt, uns bei der Darstellung der Geschichte seiner Zeit... der so sehr entbehrt Führer zu sein.“ Ovšem tato obžaloba Dalimilova je zároveň obranou. Než i tu se musíme tázati: Proti komu? Proti Palackému? Jest pravda, že Palacký (str. 112) Dalimilovi a Hájkovi vyčítá, že nelišili, jako Kosmas, historii a pověst (Geschichte und Volkssage), avšak Palacký proto na Dalimilovi nežádá, že by již on, Dalimil, byl měl vykonati to, co vykonali teprv Dobner a Palacký sám. Jestliže se však obrana obrací daleko nazpět až k Dobrovskému a proti němu, i tu musíme říci, že tu obranu v podstatě provedl již Palacký. A tak se nám ona nově objevená pravda redukuje na větu, že nemáme v Dalimilově kronice vidět historii, dokonce historii kritickou, jež by vyhověla požadavkům novodobým — což se rozumí přece samo sebou!

Mezi Palackým a Bachmannem je ovšem nějaký rozdíl, co se týče ocenění poslední části kroniky Dalimilovy (vždy jako pramene, ze kterého by bylo lze spolehlivě vybíratí fakta). O ní praví Palacký: „Seit der Regierung des Königs Wenzel, Ottokar (Cap. 81—106) wird Dalimil selbst historische Quelle für uns; er schöpft nunmehr aus Eigenem, und wird um so verlässlicher, je mehr er dem Ende seiner Chronik zueilt...“ Proti tomuto přečtení Dalimilovy kroniky jako historického pramene v poslední části její obrací se Bachmann na konci svrchu citované věty a to ne bez práva. Palacký ovšem ani tu nemíní, že bylo by lze ve všem Dalimilovi věřit bez kritiky, jak patrně i z jeho slov: „so ist er uns mit allen seinen eigenthümlichen Ansichten, Irrthümern und Leidenschaften ein gewichtiger Zeuge seiner Zeit“. Také Palacký ve svých Dějinách nejde slepě za Dalimilem v posledních jeho kapitolách.

Třetí část Bachmannova pojednání je věnována pramenům Dalimilovy kroniky. Zde měl předchůdce, kterého zná

a který mu (výmínečně) není nesympathický;¹⁾ je to *Josef Teige*, který se již r. 1888 o takový podrobnější rozbor kroniky Dalimilovy pokoušel (MIOG. IX.). Jak známo, oznamuje nám Dalimil sám v předmluvě, že mu hlavním pramenem bude kronika Boleslavská, t. j. ona, kterou našel u starého kněze v Boleslavi. Dobrovský v této Boleslavské kronice viděl kroniku Kosmovu, Palacký se v té příčině určitěji nevyslovil, zdali totiž Boleslavskou je míněna kronika Kosmova, ale i on počítá Kosmovu ku pramenům Dalimilovým; podle Jirečka se jí přidržoval vedle jiných pramenů, zvláště „podání národní“, od poč. až po hl. 64.; o podrobnější rozbor se zřetelem, co by totiž v těchto 64 hlavách bylo z Kosmy, pokusil se potom Teige. Bachmann se nyní, a to právem, vrací k Dalimilovi samému (a tím k Dobrovskému), dávaje mu víru, že hlavním pramenem mu byla kronika Boleslavská, ale tato Boleslavská kronika není mu totožná s kronikou Kosmovou, jak nás došla, nýbrž byla by to kronika Kosmova přepracovaná, již doplněná z pověstí a tradice, tedy kronika, která by se byla co do látky již velmi podobala a přibližovala kronice Dalimilově. Je to hypotéza, jejíž cenu, ač-li naše prostředky na to stačí, by ukázati mohla teprve další, ještě podrobnější badání, ale je to hypotéza pozoruhodná a již proto se zamlouvající, že odpovídá předmluvě Dalimilovy kroniky nejlépe.²⁾ Bachmannovi patří zásluha, že na tuto hypotézu po-

¹⁾ Bachmann Teigovi vytýká četné tiskové chyby i v českých citátech. A touž výtka lze učiniti — jemu samému.

²⁾ Třetí část této zajímavé a také pěkné předmluvy (podle vydání Jirečkova) začíná takto:

Nalez kroniku u kněze starého v Boleslavi,
ta všecky jiné oslaví,
ta mi jistě vlastiny boje zpraví
mnoho neznámého vypraví.

Bachmann (str. 76) překládá: *heimatliche Kämpfe* — tak se tuším slovům těm všeobecně rozumí. Ale nemělo by se čísti: *Vlastiny boje?* Dívčí válka, která odbyta u Kosmy dosti krátce, vyplňuje u Dalimila 8 kapitol. — Bachmann (str. 75) verš: ale slov více mluveno — rozumí o Boleslavské kronice; opravdu se vztahuje k „Pražské neb Břevnovské“. Parafraze posledních veršů 3. odstavce předmluvy, kterou čteme v Bachmannově pojednání na str. 93, není zcela správná. Slova Dalimilova: Ale nalezneš-li kde co jinak, než tuto mluveno, věz, že to jest mý volití neproměněno — neznamenají: „Findest du aber etwas anders, als dort gesagt, so weiss, dass das von mir nach Willkür nicht geändert ist“; smysl jest: Nalezneš-li kde (v jiných kronikách) co jinak, než tuto (v mé kronice) mluveno, věz, že jsem to schválně neproměnil t. j. ponechal tak, jak to má kronika Boleslavská. — Ani parafraze čtvrtého odstavce kroniky (str. 76) se nepodařila úplně. Tak: k svému sě jazyku více snažiti — neznamená: sich seiner Sprache umsomehr auzunehmen; jazyk i zde je: národ, národnost; tůžebný tiemto túhy zbude — neznamená: Hingabe mag wohl auch Hingebung wecken

zornost obrátil a jí ve svém pojednání užil. Mínení Bachmannovo však dělí jen krok od mínení *Lorenzova*, k němuž by byl měl sám na tomto místě poukázati. Ježto se to nestalo, zasluhuje ono místo díla *Lorenzova* (II. 290), aby zde bylo položeno v plném znění: Man hat... dem Werke passend (o čemž ostatek lze pochybovat) den Titel *Bunzlauer Reimchronik beigelegt, weil der Verfasser aus dem Bunzlauer Kreise zu stammen scheint, und weil er als seine Hauptquelle eine Bunzlauer lateinische Chronik anführt, die er ihrem Gehalte nach weit über Cosmas und seine Fortsetzer stellt. Wir wissen nichts mehr von dieser Bunzlauer Chronik, nur kann man aus Dalimil ersehen, dass sie viel Sagenhaftes zusammengetragen haben muss, wenn ihr all die Erzählungen zufallen, die Dalimil nicht aus Cosmas erhalten hat.* — Ku pramenům Dalimilovým počítá B. vedle kroniky Boleslavské také *Křišťana*, ale připouští i jiný poměr, než přímé přejímání látky. Po Kosmovi dostáváme se k otázce, zdali Dalimil zná jeho pokračovatele. Výsledek je podobný jako v rozboru *Teigově*: ku pramenům Dalimilovým nepatřili; s *Teigem* však k nim Bachmann počítá ztracenou kroniku *Opatovickou*, která se nám ozývá též v *Neplachovi*, přidává domněnku, že snad byla pramenem také ve výkladech o jménech a znacích šlechtických. Podobné mínení vyslovil také *Teige*, onoho pramene ovšem blíže neurčuje. Než k *Opatovické* kronice jako k druhému vedle Boleslavské hlavnímu prameni předmluva nepoukazuje. A tu třeba se též ptáti: jak daleko šla kronika Boleslavská?

Poslední část pojednání táže se po osobě Dalimilově. Proti Dobrovskému, Palackému a Jirečkovi vrací se Bachmann k staršímu mínení, že tak zv. Dalimil byl stavu kněžského. I zde se polemika obrací hlavně proti Palackému (zase v obvyklém podrážděném tónu). Je pravda, že jistoty se nedoděláme na žádné straně, než mínení Palackého, že Dalimil byl podobně jako Otakar, skladatel *Štyrské* kroniky, původu rytířského, zdá se mi i po tom, co tu pověděno, přece pořád více pravděpodobným.

Těžiště nového pojednání a tudíž cena jeho spočívá v kapitole o pramenech Dalimilových, zvláště v otázce, co již obsahovala ona kronika Boleslavská. Není lhotejno, zdali Dalimil čerpal teprv z ústního podání doby své či zdali to učinil již někdo před tím: cena tohoto podání vzrůstá, čím dříve bylo písemně zaznamenáno. Těžiště nového pojednání však nespočívá v první polemické části. Prof. Bachmann již delší dobu systematicky se obírá rozbořem pramenů dějin českých a uveřejňuje své práce na rozličných místech. Je

litovati, že cenu svých prací poškozují sám onou výše zmíněnou tendencí a snahou snížit co možná význam Palackého Würdigung. Je toho litovati proto, že i v těch polemických částech bývají kusy ne bezcenné, tak i zde na př. onen přehled obsahu kroniky Dalimilovy, ale to vše zatlačuje často spisovatel sám do pozadí svou neobjektivností, která se i jinaké nezřídka patrně jeví nebo prozrazuje. Co se však týče díla Palackého, tu i z těch prací mimo vůli autorovu všude vychází na jeho význam a cena jeho jednak literárně-historická, jednak trvalá. Všude i dnes ještě třeba vycházeti od Palackého a vraceti se k němu. I kde badání pokračuje dále, obyčejné musí jíti cestou, na kterou již on byl poukázal. Palacký na příklad již vyložil, jakou má cenu Dalimilova kronika, i když jí neposuzujeme jako pramen historický doby jeho ve smyslu naznačeném (jako pramen pro fakta): odráží se v ní jako v zrcadle všude doba jeho vlastní, její národní sebevědomí, její odpor proti živlu německému (sr. Würdigung str. 109). Ale — to známo bylo již od počátku, jak svědčí zmíněný výrok Meinertův, a víme také, proč Hankovo vydání tak dlouho nesmělo vyjíti. Že Bachmann zde neobjevil nic nového, netřeba dokládat; on sám si také té zásluhy nepřipisuje. Že však — i tu na cestě Palackým ukázané — pojednání jeho není bez zásluhy, na př. vybráním míst, kde se takové smýšlení Dalimilovo zvláště jeví, nebo míst, ze kterých patrně, jak si představoval poměr Čech k říši, je slušno uznati, třeba se právě tu odráží dosti patrně v práci vědecké zároveň nálada doby naší.

Prof. Bachmann svým předchůdcům často vytýká, že jejich badání nedospělo k určitým a pevným výsledkům, že ho neprovedli až ke konci, jak měli. Nečiním z toho výtky, ale upozorňuji na otázku, jejíž objasnění bychom právě zde očekávali, a to tím spíše, že se to mohlo státi na počátku pojednání v úvodu, kde se nám hned v prvním odstavci zdá, že se k té otázce dostaneme: běží totiž o souvislost kroniky Dalimilovy s podobnými rýmovanými skladbami, s rýmovanými kronikami jeho doby. Určitěji tuto otázku formuloval a také i odpověď naznačil již J. Vančura ve svém pěkném pojednání „Pokud v kronice tak řeč. Dalimila užito jest podání ústního?“ (v programu kolínského gymnasia r. 1884), které pozornosti autorově ušlo; poukázal k tomu též Jar. Vlček (str. 30) slovy: Kronika (Dalimilova) je tendenční polemický výtvar mysli v těžkých dobách mocně vzrušené, který co do formy bez váhání přidává se k běžnému též u nás vkusu německých „Reimchronik“.

Huss et la guerre des Hussites par Ernest Denis.

Paris 1878. 8° (506 str.)*

Dílo páně Denisovo bylo u nás od širšího obecnstva hned po vydání s rovnou sympathií přijato, jakož autor sám přátelsky o národě českém smýšlí. Od té doby také nepředpojaté hlasy povolaných soudců příznivě se počínají ozývati. (G. Fagniez v Revue historique VIII I. Litt. Centralblatt.) Příznivého toho uznání řečená kniha v plné míře zasluhuje. Denis zná v rozsáhlé míře tištěné prameny doby husitské i spisy o ní jednající a podává v ní podrobný obraz hnutí náboženského v Čechách od prvopočátku až do prostředka 15. stol., který také český čtenář rád a s užitkem přečte. Jestliže badatel, historik z povolání, nenajde v práci té nových, neznámých, ba netušených podrobností, proto knihy, která věnována jest předkem čtenářstvu cizímu, nebude podceňovati. Ani to jí nebude na újmu, když při podrobnějším probírání tu i tam některé námítky se naskytanou. Aniž bychom svrchu vyslovenou chválu obmezovati chtěli, učiníme takovou námítku a sice k onomu listu, na kterém Denis (str. 5—7) se dotýká „tradice řeckých“, které prý potrvaly v Čechách až do doby Karla IV.

Domnění, že by husitství nebylo než nově oživlým pravoslavím, neobjevilo se rázem, ale připravovalo se pozvolna. V 15. století, krátce před pádem Cařihradu, jala se strana pod obojí pokoušeti o spojení s církví řeckou. Již Jeronym Pražský jeví se nám jakožto vřelý přítel východní církve: on v Kostnici sboru připomenul, že Čechové posílili od Řekův“ (Hardt. IV, 757). Na konci 15. století ruský chronograf nařiká, že sv. Vojtěch na Moravě, v Čechách i v Polsce potlačil „víru pravověrnou a ruské písmo a zavedl písmo i víru latinskou“ (Pal. I. 264). V 16. století utraquista B. Bilejovský v kronice vyd. r. 1537 toliko hlásá a tvrdí, že přijímání pod obojí způsobou v Čechách potrvalo od Metoděje a Bořivoje až do doby Karla IV. a Arnošta z Pardubic a že potlačeno teprve ke konci 14. století ne bez pomoci vydatné Němcův vysokých škol Pražských. Jiní po

*) Č. Č. M. LII. (1878), str. 589—592.

něm šli dále. Stránský v 17. věku věnoval církevním dějinám v Čechách 6. hlavu ve své Republice, v kteréžto vypravuje, že prý Cyril, „arcibiskup Velehradský“, čtyři leta (898—902) v Čechách se zdržovav lid k víře křesťanské podle vyznání Řeků obrátil a bohoslužbu podle pořádku řeckého zavedl. Teprve založením biskupství Pražského zavedeny prý v zemi také řády římské a šířily se na újmu staršího vyznání řeckého, kterého vždy vytrvale lid se přidržoval. Ani za Karla IV. nebylo potlačeno úplně; k němu prý lnuli, i Milič i Janov. Mezi Cyrilem a Janovem i Husem jest prý souvislost nikde nepřetržená. Celé vypravování Stránského má za základ kroniku Bilejovského, jen že Bilejovský toliko o přijímání pod obojí mluví, Stránský pak vypravování jeho ve vyznání řecké rozšířil.

Z Republiky latíně psané dostala se domněnka o souvislosti hnutí husitského s vyznáním řeckým do spisů jiných. Ještě v 2. polovici 18. století vyšel v Lipsku spis nejmenovaného autora (1785 *Vollständige Geschichte der Hussiten*), proti němuž se ozval zakladatel kritického dějzpytu v Čechách G. Dobner v rozpravě „*Kritische Untersuchung, ob das Christenthum in Böhmen von dem h. Method. . . nach den Grundsätzen, Lehre und Gebräuchen der römisch-katholischen, oder der griechischen Kirche eingeführt worden? . . .* (Abh. der B. Gesell. der Wiss. auf das J. 1785.) Po Dobnerovi dějzpytcům již nebylo potřebí proti učení Bilejovského a Stránského se ozývat. Učenci, jako Dobrovský, Kopitar a jiní, obraceli zřetel svůj k otázkám jiným, kterých také již Dobner se byl dotkl, zdali totiž ritus slovanský od bratří Soluňských zachovávaný znamená toliko užívání slovanského jazyka při bohoslužbě či více; kdy pak ritus slovanský v Čechách se objevil a jakého byl rázu.

A záhady ty bylo řešiti zase v době nám bližší, když v letech padesátých starší dějiny české staly se předmětem nových badání a sporů, způsobených z části hyperkritikou Dümmlerovou, a když k starším pramenům přibýly nové, na př. hlaholské zlomky Höflerem objevené. Tehdy r. 1857 ve Vratislavi vydána také pozoruhodná rozprava Wattenbachova „*Die slavische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende v. h. Wenzel*“. (Sr. též Tomkovu apologii 1864.) Jména všech těch učenců, kteří v těch letech a od té doby spisy a rozpravy větší neb menší váhy vydali, vypočítávati nezdá se potřebí: učení Bilejovským, anebo vlastněji Stránským hlásaného nikdo se nedotkl. I když s Wattenbachem za pravděpodobné připustíme anebo s Tomkem za zjištěné položíme, že slovanský ritus v Čechách již v 9. století a nikoli teprve v 11. v klášteře Sázavském se vyskytl a že znamenal více než užívání jazyka slovanského, t. odchylky od řádu bohoslužebného církve římské

(o Sázavském ritu to dosvědčují dotčené zlomky hlaholské): to vše daleko vzdáleno jest tvrzení, že by byl slovanský ritus potrval až do století 14. a že by přívrženci jeho se byli odříkali církve římské, že by slovem ritus slovanský v Čechách užívaný svédčil o trvání pravoslaví v Čechách do konce 11. století, něku-li do doby husitské. Domnění to našlo však útulek ve spisech některých spisovatelů ruských. Co na př. Novikov v 2. svazku svého díla vyd. r. 1859 „*Hus a Luther*“ nadepsaného vykládá (str. 244 sl.), není než blouznění, které čta sotva zraku svému uvěříš, nevzpomeneš-li si, že všecko již dávno napsal Pavel Stránský, o němž N. tvrdí, že on i jiní učenci husitští měli před rukama prameny nám ztracené a neznámé. K učení tomu se přidál také Hilferding ve svém spisku o „*Husovi a jeho poměru k církvi pravoslavné*“ (1871), ve kterém se snaží je snesitelnou vědeckou argumentací podepřít. Hus prý ve všech podstatných věcech octl se na stanovisku pravoslavné církve; jelikož na bezprostřední vliv pravoslaví mysliti nelze, třeba hledati vysvětlení jinde. Hilferding vyplňuje mezeru od konce 12. věku do 14. — ne organizovanou církvi pravoslavnou v Čechách, nýbrž jakousi církevní opposicí protilatinskou, která pojí Metoděje s Husem.

Palacký r. 1850 v dějinách (III, I, str. 7) praví: „Nedůvodno zdá se býti, co spisovatelé věků novějších vypravují, jako by jisté zvyklosti a podání církve řecko-slovanské byly se udržely v národu českém...“ V poznámce pak dodává: „První jevení domněnky takové pochází teprve ze 16. století a potýká se s historií namnoze, ničím podstatným podporováno nejsou. Zapomínati se nemá, že slovanští někdy mnichové Sázavští, ačkoli v obřadech se lišili... vždy se přiznávali k poslušnosti Římskému... Novějším pak odpůrcům této sady naší přivedíme ku paměti, že historie vypravovati má jen to, co dle hodnověrných zpráv stalo se skutečně, nikoli pak co dle domyslu bylo by státi se mohlo.“ — Tímto odpůrcem bezpochyby míněn Novikov, který již r. 1848 vydal spisek „o pravoslaví u Čechův“. Jeho se zastává Hilferding, obraceje se nejednou polemicky proti slavnému dějepisci našemu. Místo svrchu položené přepracováno v novém vydání dějin doby husitské úplně (str. 15). „Obřad slovanský, uvedený od bratří Cyrilla i Methodia, zapustil u nich (starých Čechův) hned na počátku kořeny hlubší, nežli myslilo se do nedávna... Nesluší ovšem uzavřati zase odtud, že by s obřadem slovanským také články víry řecké, pokud rozdílné byly od latinských, byly došly mezi Čechy jakési zvláštní odliby... ale tolik aspoň jisto jest z toho i z jiných důvodů, že nalezali se v Čechách po věky lidé, kteří nedávali se voditi pouhou autoritou stolice Římské“. V těch slovech

snad by někdo spatřoval jakous takous koncessi Hilferdingovi učiněnou; alespoň Denis, který za předního vůdce svého má Palackého, v té věci jde za Hilferdingem (str. 5—7). „Tradice řecké“ — Denis nevyložil určitěji, co tím rozumí — „prý se udržely a ani na počátku 14. věku ještě nevytizely úplně. Ač připustiti nelze, jak někteří ruští spisovatelé tvrdí — v poznámce se jmenuje Hilferding, který však toho netvrdí — že církev pravoslavná trvala v Čechách vedle církve oficiální až do 15. století, přece prý tradice řecké zůstávaly dosti živými, aby udržovaly směr opoziční stolici římské a podporovaly rozličná kacířství, které nemálo starostí působily papežům“. Denis (podle příkladu Hilferdingova) naráží na Valdenské, připojuje k nim také — sektu bogomilskou (!). Teprve za Karla IV. prý církev římská zvítězila dokonale u víře i v obřadech a založením vysokých škol dovršeno vítězství církve německé, t. j. římské. —

Proti tomu všemu nejlépe položit zase slova Palackého, která však on sám v novém vydání vynechal, že totiž historie má vypravovati jen to, co dle hodnověrných zpráv se stalo skutečně, nikoli pak co dle domyslu bylo by státi se mohlo.

Bohemia. An historical sketch. By Francis Count Lützwow,

formerly deputy for Bohemia in the Austrian Parliament, member of the „Společnost Musea Českého“ in Prague. V Londýně 1896 (438 str. 8*).*)

Mezi četnými pracemi vydanými v posledních letech o českých dějinách anglicky (o nejnovějších viz zprávy v tomto sešitě našeho časopisu) tato vyniká již proto, že skladatel mimo sympathie k předmětu má i jiné vlastnosti, jichž třeba. Ale ovšem není to Angličan neb Američan píšící o věcech českých, nýbrž náš krajan, který se hned první řádkou předmluvy hlásí k Čechám jako svému domovu (dodáváme, že mu patří Žampach, odkud je předmluva datována). S jinými pracemi toho druhu tato se v tom stýká, že vypravuje hlavně o dějinách českých 1400—1620, s úvodem a doslovem, nad ně, jak již řečeno, nemálo vyniká větší znalostí předmětu a jeho literatury, jakož i jazyka českého. Spisovatel se při tom nespokojil „autoritami“, nýbrž nejednou sáhl k samým pramenům. Leccos z toho, co by bylo lze vytykat, zaviněno již oněmi „autoritami“, které přidaly někdy neprávem, čeho není v pramenech, jako že Samo byl Slovan; že Vyšehrad byl jeho sídlem, připojil spisovatel, tuším, ze svého. A podobně i jinde. Že však svými „autoritami“ není ovládán úplně, patrně z poznámky na str. 12, která zní: „Palacký a Tomek se sice dovolávají rukopisu Zelenohorského a Královédvorského jako pramenů, ale, jak dokázáno nověji, jest onen na jisto, tento nejspíše (very probably) padělkem našeho století.“

Knihy je psána pro Angličany; ale i český čtenář si ji rád přečte a najde v ní nejednu věc i pro něho pozoruhodnou. Pěkná jest stránka 57, věnovaná Přemyslu Otakarovi II., kde obsah a smysl poznámky lze vyjádřiti jináče a kratěji větou, že král jal se budovat Rakousko před Rakouskem; i mohli bychom říci, že pád jeho zadržel vývoj Rakouska... Králi

*) Č. Č. H. II. (1896), str. 250—252.

Janovi od spisovatele se poněkud křivdí, jako již od jiných před ním; byl více než těkavý rytíř. Hlavou pátou (od str. 89), jež obsahuje léta 1346—1420, vypravování se stává obsírnějším. Karla IV. spisovatel právem hájí proti Freemanovi, jenž opakuje staré věci podobně, jako také Carlyle a J. B. Green. Přicházejí k Husovi zastavuje se u mínění, jako by husitství pocházelo z pravoslavlí, a rozhodně se vyslovuje proti tomu. V této části najdeme častěji odkazy k Helfertovi, nejednou jemně polemické, jakož vůbec v knize se častěji cituje; a právě v těch citátech patrná je lepší znalost věci i literatury; některé novější práce (na př. Tomanovy) však ušly spisovateli.

Nad svými předchůdci, t. j. skladateli anglických knih o českých dějinách, spisovatel vyniká i tím, že jeho sympathie vždy také připouštějí kritiku; tak při vší chvále Husově ozývají se i výtky. Spisovatel nepíše, jako oni, veskrze panegyricky. Jestliže však Korybuta chválí více než jiní, ano i podotýká, že bývá podceňován, lze mu přisvědčit. Snad by se jemu (praví) bylo podařilo úplněji, co se později králi Jiřímu povedlo jen na čas a jen částečně. O tomto soudí „proti mínění mnohých českých historiků“, že nebyl „nadšeným přívržencem kalicha“ (str. 244 v pozn.). Z pozdějších panovníků spisovateli zvláště je sympatický Maximilian II., kdežto mužové jako Martinic a Slavata nezasluhují podle jeho mínění těch chval, kterých se jim nověji dostává od historiků, kteří píší „from a strongly Roman Catholic point of view“. Povstání 1618—1620 podle něho je reakce proti „katolické reformaci“; proč se nezdařilo, kde hledati vinu této historické tragedie, pěkně vyloženo.

Z těchto poznámek patrné, že v knize v popředí jsou náboženské poměry; jináče si vnitřních poměrů autor méně všímá, než bychom očekávali, což, částečně aspoň, lze vysvětliti povahou pomůcek; zbývá tu ještě dosti nevykonané práce. Kapitola 8., poslední, je jakýmsi doslovem věnovaným české literatuře, spisy latinské k tomu počítaje. Zde se spisovatel podruhé dotýká RZK. a posledního sporu, který (zde ještě určitěji) pokládá za skončený a rozhodný.

K pomůckám jeho tu patřily také anglické knihy, *Wratislawowa* „Native literature of Bohemia in the Fourteenth Century“ a *Morfillova* „Slavonic Literature“. Poměrně velké místo popřáno Lomnickému, ne pro cenu jeho veršův, ale že se v něm s jedné stránky odráží jeho doba. Mnoho místa popřáno též Husovu traktátu *De Ecclesia*, ale beze zmínky o poměru jeho k Viklefovi, obsírněji pojednáno také o Chelčickém. Paralela Chelčický — Tolstoj se i tu vyskytuje; učení onoho se charakterisuje jako nějaký druh náboženského nihilismu, jenž všecku

státní i církevní autoritu nahrazuje nedostatečně definovanou (ill-defined) „vůli boží“. U Komenského, o němž pojednáno nejobširněji, pohřešujeme upozornění na Benhamův anglickým jazykem složený životopis, jakož spisovateli také ušlo vydání Komenského korespondence. Spisovatel sám při vší úctě k velkému jménu ani zde neupadá v prázdný panegyrik. A tak i tu vidíme, že Angličanům k poučení o tom, co u nás bylo a jak bylo, lépe poslouží jeho kniha než většina toho, co pro sebe napsali sami.

Count Lützw. The life and times of Master John Hus.*)

London 1909. — 398 str.

Měl jsem několikrát příležitost v tomto časopise i jinde zmíniti se o pracích týkajících se dějin českých, jež se vyskytují v literatuře francouzské a anglické. Je známo, že to byly naše náboženské dějiny, že to bylo husitství (bylo by lze jíti zpátky až k Eneashi Sylviovi), co přede vším a zvláště vzbuzovalo interes cizích autorů. V novější době to platí o anglických ještě více než o francouzských.

V literatuře anglické práce hr. Lützowa zaujímají první místo, a to tak, že daleko a nápadně předstihují skoro všecko, co o nás v novější době psali Angličané i Američané sami. Vjmemme-li, co napsal Wratislaw, a zvláště Benhamův životopis Komenského z r. 1858, který však bylo třeba pro nás teprva odkrývat, najdeme tu z větší části práce chatrné, při nichž často kritiku odzbrojuje — laudanda voluntas (srov. Č.Č.H., X. 70). Patří to k zásluhám hr. Lützowa, jestliže tato dobře míněná dilettantská literatura, zvláště o náboženských dějinách českých, přestává; Angličan má nyní daleko lepší pramen, aby ukojil svůj interest a z něho čerpal poučení. Než i tu dlužno hned také přidati, co jsem napsal před lety (Č. Č. H. II., 250), když vystoupil na poli literárním Lützw svou první knihou. Co bylo kdysi o ní (*Bohemia*, An historical sketch) řečeno, platí též o nejnovější a nejobjemnější jeho práci, platí ještě úplněji o Lützwově Husovi. Kniha je psána pro Angličany, ale i český čtenář si ji rád přečte a najde v ní nejednu věc i pro něho pozoruhodnou. I zde platí, že hr. Lützw píše především pro Angličany, ale také pro nás.

Co bych na prvním místě vytkl, jest, že autor našel šťastně střední cestu mezi spisem populárním neb, lépe řečeno, určeným pro širší čtenářstvo, a spisem učeným. Nebojí se poznámek s odkazy k literatuře, ba i s citáty z pramenů, nebojí se

*) Č. Č. H. XV. (1909), str. 360—363.

třeba i v textu přerušit vypravování a vyložit, před jakými otázkami nebo i problémy stojí historická věda. To platí ovšem již také o starších pracích Lützwových, ale platí zvláště o této jeho nejnovější a, jak za to mám, nejcennější, nejcennější netoliko pro anglického a vůbec cizího čtenáře, nýbrž i pro nás. Cizího čtenáře informuje zároveň o české práci historické a pro nás sbírá výtěžky této naší práce (ovšem netoliko naší) v jednotný obraz. Je to obraz Husův. Kniha nadepsaná „Život a doba Husova“, čímž naznačeno, že doba tvoří rámec kolem osoby mistra Jana. Třetí kapitola (první obsahuje všeobecný úvod, druhá jedná o předchůdcích Husových) hned na počátku se dotýká otázky, jakou váhu má v průběhu dějin jednotlivec a jakou „poměry“ (general conditions). V tomto určitém případě klade se velký důraz na osobnost, na celou osobnost (individuality), netoliko na Husa theologa. Z předchůdců Husových připomíná zde Miliče a Janova, dodává, že jen Hus měl vlastnosti, kterých bylo třeba, aby se stal velkým vůdcem lidu (a great popular leader). A pak následuje pěkné místo o Husovi, celém Husovi, též jako uvědomělem Čechovi.

Milič zde dobře charakterisován jako „saintly enthusiast“, nicméně Milič také již působil na jiné a shromáždil kolem sebe svou obec. Jsou to vlastně dva typy, které se doplňují; jich spojením obdržíme teprve plný obsah husitství, které se Jednotou bratrskou, zvláště v jejích počátcích — snad to lze tak krátce vyslovit: vrací k Miličovi.

Lützw se neleká slova „předchůdcové“ a nemluví o „tak zvaných“ předchůdcích Husových. Myslím, že se můžeme k tomuto názvu zase vrátit a jej podržet, právě proto, že Hus není jen theolog a že husitství není jen viklefství. Hr. Lützw otázky, jichž se tu dotýkám, ovšem zná a čtenáře o nich dobře poučuje. A tak je i jinde. Jiné, dnes ještě rozhodněji vyřízené otázky dotýká se hned první kapitola; podobně jako hned ve své první knize, tak i zde Lützw se vyslovuje proti těm, kdo vidí v husitství pravoslaví, nicméně najdeme zde nějakou malou concessi, když věří, že by se byli přivrženci východní církve u nás udrželi až do doby pobělohorské. A podobně z toho, že Jeronym na své východní cestě se přátelil s „Řeky“, nenasleduje, že byly u něho vlivy (influence), jež by byly přišly s té strany. Co se týče styků Husových s králem Vladislavem, poukazuje k tomu, co jsem napsal (*Čechy a Prusy* str. 128); Hus psal králi po bitvě Grunwaldské (psaní však není pouze blahopřání k vítězství a jest vlastně něco jiného), ale není to odpověď na psaní, které by byl od krále osobně obdržel.

Kdo píše o Husovi, dostane se k otázce velmi nesnadné, která náleží k těm, jež nejspíše nikdy nebudou rozřešeny úplně,

t. j. k otázce glejtu. Hr. Lützw (pohřešujeme zde odkaz ku pojednání V. Novotného v C. C. H. II.) se jí ovšem nevyhýbá. Upozorňují zvláště, co zde (str. 286) povědno o koncilu, kde se přiznává, že koncil se k Husovi, obžalovanému z kacířství, zachoval tak, jak doba vyžadovala — lze říci, korektně. Lützw zde odkazuje k dílu Schwabovu o Gersonovi. Upozorňují při té příležitosti ještě na známé dílo, jež vydal Američan *Lea* o inkvisici, kde najdeme ještě více, celou kapitolu o hnutí husitském vůbec, kteráž, nemýlím-li se, u nás dosud zůstala nepovšimnuta úplně.

O Zikmundovi soudí hr. Lützw co nejnepříznivěji, asi tak, jako úhlavní protivníci mezi jeho vrstevníky; glejt (tak čteme několikrát) byl dán, aby nebyl zachován, byl dán *mala fide*, Hus měl býti uveden do své zkázy. To vysvětlení zdá se mi příliš jednoduché. I co se týče protivníků Husových, aspoň některých, přimlouval bych se, aby byl vzat zřetel k „polehčujícím okolnostem“. O jednom z nich, Pálčovi, dobře (na str. 234) a v jeho prospěch vytčen rozdíl, jaký byl mezi ním a Michalem de Causis. Také při papeži Janovi bude třeba značnou část prvních artikulů pro němu složených škrtnout; zůstane i tak dosti stínu.

Ku přednostem knihy, jak již řečeno, náleží, že jejím předmětem je Hus celý, tedy také Hus spisovatel. A dále, že se i z Husových latinských spisů podávají nejen citáty, ale i obsahy. Velmi pěkně též vytčeno, jak důležité jsou, chceme-li vystihnout celou Husovu osobnost, právě jeho spisy české.

Hr. Lützw užil při skládání své knihy velmi hojnou měrou publikací novějších, často i nejnovějších. Mezi autory citovanými (někdy i v textu) zvláště často se vrací Flajšhans a jeho kniha z r. 1901. Není to však vinou jeho, že na str. 106 pan Mikuláš, jenž tak vydatně pomáhal při vymáhání Kutnohorského dekretu, se nazývá Mikulášem z *Lobkovic*. Flajšhans (str. 193) dobře rozeznává oba Mikuláše. Chybu vzniklou spojením dvou osob v jednu již dávno opravil Tomek.

Jako „předchůdcům“ Husovým, tak i jeho přáteli a druhu Jeronymovi je věnována zvláštní kapitola, v knize předposlední. Jeronym není Lützwovi sympatický. Vedle nebo spíše proti evangelické prostotě (simplicity) Husově klade sofistickou dvojsmyslnost (insincerity) Jeronymovu; svým zasahováním do hnutí, jež nejčistěji reprezentuje Hus, hnutí tomu a Husovi samému škodil. Je možné, že i dnes mnozí půjdou raději s Jeronymem, jako ona většina studentů, jež po disputaci provázela ne Husa, nýbrž stkvělejšího řečníka Jeronyma; než mezi mnohými pěknými a pozoruhodnými místy v knize Lützwově zasluhuje, aby zvláště vytčeno bylo, co dále o Jeronymovi

podotčeno, že totiž v Jeronymovi se setkáváme s ranným typem humanisty se všemi přednostmi i vadami. Než i zde sotva lze jít tak daleko, že bychom Jeronymovo odřeknutí se Husa v Kostnici, jeho apostasii, nějak vysvětlovali také humanistickou skepsí, ovšem tak, že tato skepe mu usnadnila krok, jenž měl mu zachránit život a vrátit svobodu. Tak plnokrevný humanista Jeronym snad přece nebyl — aspoň ne toho typu jako Poggio, jemuž zvláště Jeronym děkuje svou slávu.

Poslední kapitola knihy má nadpis „Husitské války“ a otevírá pěkně perspektivu napřed až k r. 1617, u kterého přestává. Proč právě zde? Lützw podotýká, že Čechové (t. j. stavové) přijímající Ferdinanda za krále, měli vědět, že buď třeba podrobit se bez odporu osudu, jenž byl připraven protestantům ve Štýrsku, anebo sáhnout ku zbrani hned.

Za poslední kapitolou následují dva přídávky, překlad vypravování o smrti Husově, které r. 1888 vydal Patera ve Věstníku C. Sp. N., a bibliografický seznam literatury. Zde budiž dovoleno vysloviti přání, které se však nevztahuje jenom k tomuto seznamu, aby se totiž vždy vedle titulu udával také rok, kdy některá publikace vyšla. Druhý přídavek je podrobný index podle jmen osobních.

Výprava knihy je taková, jako v Anglii, ale jen v Anglii a Americe, se vyskytuje většinou při vědeckých publikacích jako specialita, která jinde je jen výjimkou. Je to opravdu krásná kniha. Jen při některých ilustracích bych měl pochybnosti o jejich historické ceně; zvláště to platí o reprodukci Herrnhutského obrazu Husova. Ikonografii Husově je věnována druhá část 10 kapitoly. Víme, jak si lidé v rozličných dobách Husa představovali... Než jak vypadal skutečně?

De Christo et suo adversario Antichristo.

Ein polemischer Tractat Johann Wiclifs nach den Handschriften der k. k. Hofbibliothek zu Wien und der Universitätsbibliothek zu Prag zum ersten Male herausgegeben von Dr. Rudolf Buddensieg. — Gotha 1880. 4°.*)

Vydavatel v úvodu vykládá, jak málo spisů Viklefových dosud tiskem vydáno. Angličané se postarali toliko o uveřejnění jeho překladu bible a spisů jeho anglickým jazykem složených, z hlavních děl latinsky sepsaných vydány jsou jen Trialogos i jiné čtyři traktáty menšího objemu a sice professorem vysokých škol lipských, G. Lechlerem, jehož velké, dvousvazkové dílo „Johan von Wiclif und die Vorgeschichte der Reformation“ (1873) obsahuje také pozoruhodné vypsání celého hnutí husitského v Čechách. K tomu přistupuje nyní vydání nejdůležitějšího polemického traktátu Viklefova proti papeži. — Husité s počátku od svých protivníků nazýváni byli Viklefovci, a to do jisté míry právem. Je-li Hus konservativnější nežli Viklef a nepřijal-li veškeré učení jeho za své, strany radikálnější, jak také Lechler ve svém díle právě dotčeném vylíčil, stojí Viklefovi blíže nežli Hus sám. Spisy jeho i po Husovi nepřestávaly působiti v rozvoj hnutí husitského, i lze očekávat, že důkladnější známost spisů Viklefových by nemálo posloužila k důkladnějšímu poznání vnitřních dějin hnutí tohoto. Že tomu tak, svědčí také spis Buddensiegem právě tiskem vydaný. Na jiném místě tohoto časopisu podává se zpráva o neznámém dosud traktátu Petra Chelčického „o trojím lidu, jenž se počítá od některých v víře Kristově“. Odkud vzato jest rozdělení církve na trojí lid, které protivník Chelčického, kněz Tábořský, tvrdil, Chelčický však popřel? Jest to učení Viklefovo. Hned v prvé hlavě traktátu jeho o Kristu a Antikristu čteme: „Ecclesia (autem militantium) . . . dicitur comunitas tripartita, scilicet ecclesia clericorum . . . Secunda pars militantis ecclesie dicitur esse *militum* ita, quod sicut prima pars istius ecclesie dicitur instrumentum, oratorum, ita secunda pars ecclesie dicitur corporalium defensorum. Tertia

*) Č. Č. M. L. V. (1881), str. 166—167.

vero pars ecclesie dicitur *vulgarium* vel laboratorum“. Chelčický tedy vlastně obrací se proti učení Viklefovu, ač ho v traktátu svém o trojím lidu nikde nejmenuje. V jiných spisech se však Chelčický Viklefa výslovně dotýká, jako v replice proti Rokycanovi těmito slovy: „Potom pak předkládáš mi Wigleffa o zákonech nebo ustanoveních lidských, že toto . . . ustáváje řka: půjčuje se, že má býti zachován obyčej hodný chvály, ač není zjevně položen v písmě zákona božího, ale zavřino jest v něm. Zdá se, mistře, že Wigleffem potvrzuješ takých věcí a ne jiným doktorem, že jeho nad jiné vážíš, anebo snad pro někoho postavils na svědectví těch věcí, maje za to, že já na něm stojím, tupě ustanovení lidská a nedbaje na jiné doktory. Věziž, že vsecky doktory svaté i nynější tak přijímám, jakož oni skrze své umění mohli jsú mi ukázati cestu nebo rozum pravý o těch věcech, kteréž mi bůh prikazuje v zákoně svém . . . Než pak Wigleffa nad to více vážím, *slyše o něm*, že nižádný z prvních doktoruov ani z nynějších tak věrně nemluvil a nepsal proti jedu vlitému v církev svatú, z něhož se jest narodil ten největší Antikrist se všemi odpornostmi, kterýmiž jest potlačil Jezu Krista s jeho zákonem; a z kořen jest pohanil Wigleff rotami Antikristovými i těmi doktory, jenž si zákony šibalské uvedli proti zákonu Kristovu: v tomť mi se líbí nad jiné. Než pak sv. Petr učil jest křesťany řka: Kristus jest trpěl za nás a nám příklad ostavil, abychom následovali jeho šlepěje, když jemu láli, nelál jest zase, když trpěl, nehrozil jest, zlým za zlé se oplacuje. Tomu jsem uvěřil. Protož byl pak nyní přijda ten (t. sv. Petr) s nebe, i jal se kázati meč a vojska sbíratí, chtě mocí tohoto světa pravdu brániti a zákon boží vysvoboditi, již bych jemu nevěřil . . .“ Z místa toho (i z jiných spisů Chelčického) s velikou pravděpodobností vysvítá, že nejspíše pomocí svých učenějších přátel nabyl nějaké známosti traktátu Viklefova o Kristu a Antikristu, při čemž podotknouti sluší, že rotami na tomto místě míněny jsou řady mnišské a bohaté duchovenstvo (Cap. II clerus cesareus, monachi, canonici atque fratres). — I z jiné příčiny jest místo zde z repliky položené zajímavé. Chelčický totiž sám na tom místě vytkl svůj poměr k Viklefovi. On si ho nad jiné vážil a přece se s ním v jedné věci, a to velmi podstatné, nesrovnával; jest to poměr státu a státní moci (neb to jest secunda pars ecclesie militum) k církvi. Viklef první kapitulu traktátu svého zavírá slovy: „Et in harmonia ista trium parcium ad imitationem trinitatis increate consistit sanitas corporis istius ecclesie militantis“. Viklef počítá stát za integrující část církve, mezi ním a ostatními částmi církvi má býti harmonie. Podle Chelčického tato har-

monie jest nemožná, protože mezi církví a státem nemá býti svazku žádného. — Vydání Buddensiegovo jest každým směrem vzorné. Rukopisy latinských spisů Viklefových v Anglii jsou velmi vzácné, u nás — v Praze a ve Vídni — jest jich počet přehojný. K svému vydání užil pěti vídeňských rukopisů vesměs někdy v Čechách napsaných a jednoho pražského. V rukopisech vídeňských nacházejí se české přípisky. — S míněním vysloveným Aněnkovem, že by za mistrem Protivou, kterého Chelčický nejednou se dovolává, se Viklef skrýval, se nesrovnávám.

Tadeusz Wojciechowski, Kościół Katedralny w Krakowie.

Krakov 1900. Nákladem Akademie Umiejętności. 258 str. 4° (s ilustracemi).*)

Je to — překrásná kniha a zasluhuje v plné míře nadšené chvály, kterou jí věnoval Stan. Tarnowski v Przeglądu Polském. Je psaná s vřelostí, kterou dává láska ku předmětu, a která přechází na čtenáře.

Spisovatel je zkušený historik; to patrně všude v jeho knize: v jejím programu, v metodě, postupu, rozdělení. Jsou to dějiny stavby katedrály sv. Václava na Wavelu, založené na pramenech, o nichž nás poučuje hned první kapitola, na jejich kritice, na jejich často ostrovtipné a duchaplné kombinaci, která ze zlomků buduje celek a vyplňuje — s větší neb menší jistotou — mezery; jsou to dějiny, ve kterých od toho, co lépe známe, se dostáváme k tomu, co musíme často jen uhodnout a vytušit. Wojciechowski nám však nepodává jen výsledků své práce, nýbrž práci samu; všude nám předkládá své prameny, my s ním kritisuje, s ním kombinuju, s ním hledáme a nalézáme Spisovatel hned na první stránce formuloval úkol, který si vybral; není odborným znalcem architektury, ale prameny vyžadovaly přede vším odborného probádání historického. „V archaeologii jsou psané prameny podřízenější, avšak, když jdeme k době vzdálenější, ze které již stavba sama nezbývá, leda ve svých pozůstatcích, tu konečně hlavní věcí je — rozuměti psaným pramenům: to platí o katedrále Wavelské zvláště pro starší dobu před 14. stoletím.“ Nebývá bez nebezpečí založiti vypravování umělecko-historické jenom nebo jednostranně na psaných pramenech (zde platí: saxa loquuntur), než kniha Wojciechowského není na nich jednostranně založena. Ku psaným pramenům poji se podrobné studium předmětu samého (v knize ilustrace, pohledy, půdorysy); doba nejnovější, dosud trávající restaurace (lákalo by promluvit o oprávněnosti potřebných restaurací neb aspoň o jejich míře) byla k takovému studiu zvláště příhodná, činit věci nepřístupné přístupnými a odkrývají i vynášejí na světlo věci zakryté a utajené.

*) ČČH. VII. (1901), str. 69—71.

Na Wavelu po nejstarším kostele následoval kostel románský; r. 1320 se začíná jeho přestavba neb vlastně novostavba slohem gotickým; renaissance přistavovala, pozdější doba přestavovala a kazila; tak povstala budova slohem dosti pestrá (ale tím malebnější) s mnohými anomáliemi, po které se, bude-li restaurováno až příliš, Krakovu bude snad jednou stýskat, jako se stýská a bude stýskat Praze po silhouetě starého dómu na Hradčanech. V knize Wojciechowského (vidíme, že není spisovatel její ultra-historik) nepostupujeme pořádkem chronologickým, nýbrž, jak již naznačeno, pokračujeme od neznámého k méně známému; dějiny stavby se počínají od r. 1320, kdy založen chrám gotický; stavbu gotickou stopujeme od kaple ke kapli (začínaje od kaple sv. Markéty, pozdější sakristie), neboť počato stavbou kaplí; teprv r. 1346 dokončeny kůr a presbyterium i vysvěcen hlavní oltář, r. 1364 hotova byla hlavní loď Mezi tím, co s Wojciechowským budujeme chrám gotický, hledáme a nalézáme, stopujeme pozůstatky nejen starší stavby románské, nýbrž také kostela nejstaršího, prvního, předrománského: kostela Boleslava Chrabrého, o kterém také — a více — vypravuje tradice i prameny, když se jich dovedem tázat. A tak vynutil Wojciechowski na nich také odpověď, že nebyl sv. Václav hned od počátku patronem Krakovské katedrály, nýbrž že přistoupil k staršímu patronu, totiž Salvatoru. Ovšem že zde, co se týče nejstaršího kostela, nejvíce bylo třeba kombinací a hypothes. Než se však dostaneme k stavbě románské na povrchu, vede nás Wojciechowski do podzemí. Jsou tam hroby králů polských, ale teprve králů 16. a 17. století, kterým v 19. století (1890) prokázána čest, že k nim připojen Adam Mickěvič. Hroby starších knížat a králů (Chrabrý odpočívá v Poznani), hrob Lokétka, Kazimíra, Jadvigy, Jagella byly nahoře, a proto radil po první rakouské okupaci r. 1796 kommandant ve svém „Bericht über das Krakauer Schloss“ z r. 1798, když zámek již byl přeměněn na kasárny, aby katedrála se stala kostelem garnisonním, lidu nepřístupným, „aby Poláci spíše zapomněli na náhrobky svých králů“ Tato starší — předgotická — část podzemní je románská; je tam též krypta sv. Linhart, kde teprve v století 17. (v 2. polovici 16. st. přestala v ní bohoslužba) pochovávána mrtvá těla králův — zde odpočívá Soběský — k nimž v našem st. přidán Koščuško. Z krypty (v sestrojení její historie ukazuje se zvláště kombinující ostrovtip autorův) dostáváme se zase na povrch, do rekonstruovaného Wojciechowským chrámu románského, vysvěceného 1142, při jehož rekonstrukci vycházíme od vyobrazení na pečetěch kapituly z 12. věku. Potom se ještě jednou vrátíme k stavbě gotické, počaté za

Vladislava Lokétka a biskupa Nankera r. 1320. To jest v nejhrubších rysech obsah a rozvrh knihy, ze které lze se mnoho naučit nejen co do výsledků, ale též co do metody práce: bylo by si přát, aby zejména v té příčině byla studována u nás.

O jedné kapitole na konec zmíním se zvláště. Je to kapitola 6. Kaple Bátorovská, prvotně Mariánská — nejpěknější to podle mínění Wojciechowského kaple celé katedrály — vymalována byla, jak praví Długoš v Liber. Benef., „graeco opere“. Stalo se to za Jagella, za jehož vlády, jak víme, vymalovali ruští malíři na zámku Krakovském královskou ložnici a kostel v klášteře sv. Kříže na Lysé hoře. Bylo to na konci 14. století. Wojciechowski — i to náleží k přednostem jeho knihy — všude bedlivě stopuje filiaci uměleckou. Již v nejstarší době vlivy vycházející z Porýní, zejména z Kolína, sahají až na Krakovský Wavel. Tentokráte se setkáváme s proudem opačným, jdoucím od východu k západu. Podobně jako Mariánská ozdobeny byly také některé jiné kaple v době Jagellovské, o čemž pojednal již r. 1886 Marian Sokolowski ve spise „Malarstwo ruskie“. Jakou malbou byla však ozdobena kaple, založená již před onou dobou od Kazimíra Velkého, která dnes nestojí a o které jen víme, že byla: notabili pictura insignis? Zprávy o řeckých t. j. ruských malbách máme pro 14. století i jinde, na př. v Hnězdně, kde také v té době přestaven chrám katedrální slohem gotickým; i lze se tedy domnívat, že i kaple Kazimírova byla vymalována od malířů ruských. Že v starším středověku — připomíná Wojciechowski — západní Evropa se učila od Řeků, že panovníci od Karla Velkého začínají, že biskupové, zvláště němečtí, volali kamenníky, řezbáře, zlatníky a malíře z východu neb dolní Italie, to jsou věci známé. I východní Evropa stála pod vlivem řeckým, Polsko zejména ne tak přímo pod Cařihradem, jako pod jeho filiálkou Kyjevem. Wojciechowski zde stopuje tento proud dále na západ až do Vratislavě. Zde založen v 12. století kostel sv. Michala, později zbořený. Bylo na něm tympanon; dnes máme jen kresbu, ale ta svědčí též o původu řeckém. Jsou na ní písmena řecká, alfa a omega, ale také — vedle nápisu latinského — jméno Agapija (je to jméno manželky zakladatele kostela, která pocházela z matky ruské) v literách — cyrilských, jak teprve nyní poznává Wojciechowski, který vliv umění ruského v zemích polských uvádí ve spojení s ruskými manželkami starších knížat polských.

Knihy Wojciechowského vyšla nákladem Akademie; autor ji věnoval universitě Krakovské jako dar jubilejní k r. 1900.

Stanislav H. Badeni, Stanislaw Ciołek, biskup poznański.

*Szkic historyczny z XV-go wieku. Rozprawy Krakovské Akademie
sv. 39 (190). Str. 103.**

Stanislav Ciołek již proto nás může zajímat, že od něho pochází onen *liber Cancellariae*, jenž nám zachoval tak důležité prameny pro styky česko-polské v době husitské. Než právě o této knize spisovatel jednatí nemíní; chce vypsati život Stanislava Ciołka, v němž vidí typ praeláta polského 15. století. — Ciołek vyšel z malé šlechty mazovské, z rodiny, která teprv od otce jeho se počala povznášeti do vyšší vrstvy společenské. Jako mnozí Poláci té doby studoval 1392—1422 v Praze (proč praví spisovatel „nad modrą Wełtawą“?). Do r. 1428 sloužil v kanceláři královské, vyjímaje 1420—3, kdy byl v nemilosti. V poselstvech a jednáních diplomatických té doby se častěji připomíná; co o něm slyšíme, svědčí o jeho talentu i obratnosti, ale neukazuje vždy ve světle příznivém jeho povahy; což mu ovšem neuškodilo v další kariéře. R. 1428 stal se biskupem Poznaňským, když s pomocí krále a velkého knížete Vitolda přemohl šťastné překážky, které se vyskytly v Římě.

Autoru neběží, jak podotýká v úvodě své pěkné práce, jenom o snesení biografických dat, nýbrž také o historické pozadí, kterým je poměr státu a církve v té době: o to šlo, má-li stát ustoupit církvi t. j. kurii či papežská kurie králi. Takovým pozadím doby biskupské (1428—1437) jest též poměr biskupův ke kapitule. V příznivém světle tu nevidíme ani biskupa, ani jeho kapituly, ale více než spor biskupa a kapituly nás zajímá jiná věc: *husitství šířící se v Poznaňsku*. Autor zcela správně rozeznává husitství vlastní, jak praví, doktrinářské, a husitství širší, politické (srovn. Čechy a Prusy str. 250). Většině Poláků „kwestya husycka“ objevila se jako otázka politická, a tak polští pánové (míněni zde ti, kteří měli vliv na zahraničnou politiku), ač se nepřiznali k učení

*) ČČH. VII. (1091), str. 72—74.

Husovu, našli tak snadno dráhu ke kompromissu se svým svědomím; vlastně před náboženskou t. j. kacířskou stránkou jeho zavírány oči (srovn. Čechy a Prusy str. 151). Proti tomu stál a bojoval Zbigněv Olešnický; on (praví spisovatel) viděl dále, netoliko do Prahy a Marienburka, on měl na zřeteli Řím a křesťanstvo; více než okamžitý prospěch, který mohl přinésti spolek s husitskými kacíři, cenil „velkou ideu katolické církve“ a s ní spojil losy svého národa. Mír Toruňský (1466), který Prusko uvedl do svazku státu polského, je spisovateli ovocem této politiky — ne zcela správně: také ve válce, která předcházela, sloužili husitští kacíři vládě polské, a král Kazimír, za jehož vlády mír zavřen, přátelil se s králem husitou, Jiřím.

R. 1894 vydal B. Ulanowski ve sbírce Akademie *Monumenta medii aevi* jako svazek 14. *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta* Vol. I. *Acta capitulorum Gneznensis, Poznaniensis et Vladislaviensis 1408—1430*. Druhá část — *acta iudiciaria* — je také již tištěna, ale dosud nevydána; autor jí mohl užít a našel tu zprávy o husitství v Poznaňsku, které jak známo, bylo silnější než jinde v Polsku. Dovídáme se o tom i tu ze zápisů soudních, které svědčí o snáhách směřujících k jeho vyplnění, ne tak za Ciołka, jako za nástupce jeho biskupa Ondřeje z Bnina. Někteří stali se husity, přišedše do Čech, jiní do Čech se vydávali, aby tam navštívili své souvěrce, když nenašli doma (někdy ovšem našli) kněze, jenž by jim podal podobojí. O tom o všem přinesou tedy *acta iudiciaria* více. Badeni již nyní odtud vybral zajímavé zprávy týkající se mocného patrona husitství v Poznaňsku *Abrahama ze Zbąszyna*, zároveň vůdce šlechty ve sporu s duchovenstvem o desátek, jehož podstata v pojednání tomto dobře objasněna. R. 1435 biskup vyhlásil proti Abrahamovi klatbu a proti jeho Zbąszynu, hlavnímu sídlu husitství, interdikt; tím však vzbudil proti sobě takovou bouři, že, necítě se v Poznani jistým, odešel na nějaký čas do Krakova. Jakou úlohu při tom měla kapitula (víme, že s biskupem byla v neshodě), není mi jasno; zdá se, že si přála, aby se biskup s Abrahamem ze Zbąszyna snesl. V listopadu 1437 zemřel Stanislaw Ciołek, r. 1438 (opravuji tímto nesprávná udání časová z Č. a Pr. str. 256) nastoupil energický jeho nástupce Ondřej, který obeslal k svému soudu Abrahamu ze Zbąszyna a bratra jeho, též Abrahamu jménem, jemuž patřil Kieblów. Abraham Zbąszynský si vyžádal nejprve odklad, později slíbil, že se dostaví, ale, nežli se tak stalo, přišel do jeho Zbąszyna s četným průvodem osob duchovních i světských biskup Ondřej sám — bylo to na podzim r. 1440. Abraham — v té době sice nepřítomný — byl úplně pánem svého města; do kostela, kam biskup volal

lid, nikdo nepřišel, a oba kacířští kněží Mikuláš Limpach a Jan z Poznaně se před něho nedostavili. Mezi tím se vrátil Abraham, a biskup odešel, nesetkav se s ním, opětuje však rozkaz, aby se dostavil, jak byl již osvědčil se hotovým, do Poznaně. Tak vypravuje Badeni podle svého pramene — zcela jinaké zní to, co napsal Dluhoš a co po něm dosud vypravovali jiní (v. též Č. a Prusy str. 256). Podle Dluhoše biskup oblehl Zbaşzyn, občané mu husitské kněze vydali; pět z nich upáleno v Poznani, jiní odešli do Čech . . . Máme tu nový doklad o nespolehlivosti Dluhošově, i kde vypravuje o věcech současných.

V listopadu se oba Abrahamové skutečně dostavili do Poznaně před biskupa, ohlásili, že věří se svatou Římskou církví, a slíbili odstranění bludařských kněží. Dále se již mnoho nedovídáme. V dubnu 1441 interdikt v Zbaşzyně ještě trval, a nedlouho potom, nevíme určitě kdy, Abraham ze Zbaşzyna zemřel. A s ním padlo husitství. Měšťané se přihlašovali dobrovolně a odříkali svých bludů; přišla i vdova zemřelého Kateřina. (1442.)

Spisovatel nazývá Olešnického největším státníkem, kterého kdy Polsko mělo, Tím je naznačeno jeho stanovisko, které mu však nebrání povědět, jak velký byl mravní úpadek duchovenstva v době Ciołkové: také v té příčině nastává změna teprve za jeho nástupce. O císaři Zikmundovi Badeni soudí způsobem obvyklým u polských historiků: všechn stín je na jedné straně. — Čtenáře českého nemile dojmou místa jako ono, kde se mluví o vítězství husitském mezi „Mies a Tachau“, ač-li již takovým věcem u polských spisovatelů (u ruských nebývá ostatek lépe) dávno nezvykl.

Friedrich Reiser's Reformation des K. Sigmund.

Mit Benutzung der ältesten Handschriften nebst einer kritischen Einleitung und einem erklärenden Commentar herausgegeben von Dr. Willy Boehm. Leipzig 1876. 8°. pp. 260.*)

Tak zvaná „reformace císaře Zygmunda“ patří k nejzajímavějším památkám století 15. a svědčí o reformačním, ba revolučním hnutí, které všemi vrstvami společnosti tehdejší hýbalo. Avšak na tomto místě spokojíme se tím, že pozornost čtenářstva časopisu tohoto jen k jedné stránce zajímavé knihy Dra Boehma obrátíme. Zda opravdu Friedrich Reiser byl spisovatelem reformace, jak Boehm za to má a dokazuje, ani na tom nám nyní nezáleží: ale Friedrich Reiser příběhy svými patří do dějin českých 15. století, a osudy jeho jsou nám důležitým svědectvím, že tehdejší hnutí české nezůstávalo obmezeno toliko na Čechy.

Friedrich Reiser byl r. 1458 v Štrassburce upálen. Akta processu jeho dávno již přišla na zmar a za poslední války zničen též jich opis v 16. století zhotovený. Na štěstí sepsal na základě tohoto nám ztraceného pramene r. 1822 Jung životopis Reiserův a uveřejnil jej v časopise „Timotheus“ zvaném. Odtud čerpal W. Boehm. Friedrich Reiser narozen na samém počátku 15. století blíže Donauwörtnu. Otec jeho Konrad patřil k sektě od Valdenských jen málo rozličné a „die Winkeler“ (lat. rimicarii) zvané. Od něho byl Friedrich věnován nesnadné úloze, aby se stal učitelem svých spoluvěrců, a proto dán byl r. 1418 na vychování do Norimberka, do domu Hanuše von Plauen, který, jak se zdá, tehdež stál v čele sekty. Již před tím v domě otcovském a zase v Norimberce sešel se se známým Petrem Paynem, čili — jak mu v Čechách říkali — Englišem. Snaha tohoto muže směřovala k tomu, aby rozličné menší sekty, Římu odporné, sblížil a spojil, ale přání jeho — tak vypravuje Boehm podle Junga — aby Valdenští a jiní s českou církví splynuli, potkalo se s od-

*) Č. Č. M. LI. (1877), str. 405—407.

porem. R. 1430 neb 1431 dostal se Reiser do Čech a zdržoval se nejprvé na Táboře, později v Praze. Zde teprvé, jak se zdá, naučil se latině a nabyl na vysokých školách vzdělání theologického. O nejzajímavější epizodě života Reiserova zachoval nám Jung z dotčeného pramene následující citát: „Die Taborschen wehlten und wurffen einen Bischof auf, genant Niclauss vom Sande (t. j. Mikuláš z Pelhřimova, zvaný Biskupec). Der wollt nun kein Weyhung in solcher Zweyung thun, denn die taborschen Priester trugen keine Blaten, kein Messgewandt, noch solch Gezierdt und sprechen, es sey ein erdicht Ding, das kein Fundament habe in der Schrift — und der Bischof meinte darum, ob er wol Priester weyhete, so wurden sie doch von den pragischen geschmähet. — Da habe er (Reiser) ihn durch den Englischen (Payne) gepeten, ihne zu weihen, da habe nun derselb Bischof seinen Willen darzu geben und gesprochen, er wollt ihne ordiniren, und hate also ihne geweyhet und noch einen Walachen, hiess Johannes. Dies geschahe in der Fronfasten im Herbst. Wie lang es sei, wisse er nicht, aber es geschahe doch vor dem Concilio zu Basel. Und geschahe die Ordnung schlechtlich, nit mit salbung, messgewandt und anderen Ordnungen und gezierd, also hie zu land, dann mit aufflegung der handt und mit sprechen etlich Wort in Latein...“

R. 1433 Reiser s posly českými se udal do Basileje, později, navrátiv se do Čech, byl od Prokopa Holého poslán do Lanškrouna na výpomoc tamějšímu knězi německému. Nedlouho potom opustil Čechy: r. 1434 a 1435 byl zase v Basileji. Boehm (Jung) vypravuje dále: „Schon seit langer Zeit begleitet ihn und jenen Johannes, der mit ihm zusammen in Prag die Weihe erhalten hatte, zwei fromme Männer. Sie hatten gehofft, von dem taboritischen Bischof Niklaus die Ordination zu erlangen, aber die Wirren der Zeit hatten diese Absicht vereitelt. Da Reiser aber — wie er selbst mittheilt — vom Bischof Niklaus Vollmacht erhalten hatte, ferner selbst die Weihen zu ertheilen, so vollzog er diesen Act an seinen Begleitern Martin und Johannes...“

„Husitské“ učení od Reiserova šířené nebylo ode všech spoluvěrcův ochotně přijímáno. Později — po r. 1450 — odešel do Čech zase, a zde, a sice na Táboře, bylo umluveno, aby s jinými zároveň se vydal na misijnářskou cestu do Němec. Reiser své společníky ve výslechu jmenoval: „Der eine heisst Michel, der ander Mathis, der drit Stephan. Einer sei todt. Sie tragent dunkel graw Kleid an“ (sr. „šeří kněží“). Reiser sám nazýval se: Fridericus, Dei gratia Episcopus fidelium in Romana ecclesia, donationem Constantini spernentium. Misijnářská činnost Reiserova a jeho společníků trvala několik let. Občas se

všickni zase sešli; jednou byla také schůze v Žatci odbyvána. R. 1459 měli se sejíti v Štrassburce. Reiser se dostavil, ale byl jat, odsouzen a upálen (1458). Když byl jat, nalezeno při něm 300 zl., které byl z Čech přinesl.

Odpůrci bratří českých vytýkali těmto, že sice ordinaci od Valdenských přijali, ale kněžství a biskupství valdenské že bylo římského původu. Pramen výčitek těch jest traktát „mistrův“: Obrana víry proti Pikartům (vyňatky v. v Rozboru staroč. lit. str. 43 sl.), sepsaný bezpochyby od Václava Korandy (sr. Jirečkovu Rukověť I. 395; avšak čísla 5. a 9. děl Konradových jest týž spis). V traktátu řečeném se dočítáme, že Valdenští, když jim kněží mnohým protivenstvím byli vyhynuli, „utekli se k nějakému biskupu Mikulášovi, římského svěcení knězi, a to leta b. 1433. Tehdá poslali k němu dva, nějakého Fridricha Němce a Jana Vlacha, kteréžto týž kněz biskup světil v Praze, v klášteře u Slovanův, při svátku sv. kříže na podzim léta předeepsaného. Potom pak ta dva kněze již jmenovaná zvolena za biskupy tovaristva svého. A l. b. 1434 poslána byla do Basilee, a tam času letního přišedše na biskupství sú svécena a stvrzena opět od kněze biskupa řádu římského, když tu byl ještě sněm všeho kněžstva.“

Nelze pochybovati, že vlastnímu svědectví Reiserovu přednost přísluší před vypravováním mistrů, kteří již jen nejasně věděli, co se o několik desetiletí před tím skutečně bylo událo. I novější historikové si v té příčině nevěděli rady. Sám Palacký v Dějinách o pravdivosti toho, co mistři vypravovali, nepochyboval, avšak později v článku o Valdenských (Č. Č. M. 1868) napsal, že na tyto pověsti nelze spoléhati.

E. Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen, Albrecht von Brandenburg.

3 díly. — V Lipsku 1892—95. — (Publicationen aus den Preussischen Staatsarchiven č. 50, 58, 61.)*

O znamenité organisaci státních archivů pruských nic nesvědčí tou měrou jako tyto publikace, které se počaly r. 1878 a nyní již dospívají k č. 65. Než zde jen o jednom díle této řady něco více má býti pověděno.

Mír Toruňský (1466) a hold pruský (1525) právem se počítají ke stkvělým momentům v dějinách polských; ale tento lesk přece poněkud bledne pro toho, kdo hned pohlíží také od nich dále do budoucnosti. Mír Toruňský ponechal Německému řádu sice jen východní část Pruska s Královcem, a to v odvislosti od koruny Polské, ale tento mír nebyl uznán ani od stolice papežské, ani od říše. Po 13leté válce otázka pruská mírem vždy ještě nebyla rozřešena. To se ukazovalo zvláště od té doby, kdy za velmistry vybírání členové knížecích rodů německých, nejprve Fridrich Míšenský, potom Albrecht Braniborský. Fridrich odpíral pomáhati Polákům proti Turkům, odpíral králi holdovací přísahu a jí nesložil do své smrti, při čemž král Římský Maximilian, hlava říše, hold na základě míru Toruňského vymáhaný prohlašoval za nepovinný a nedovolený, reklamuje vedle toho také západní Prusko s Kdanskem pro říši. Již se zdálo, že Polsku nezbude než hold vymáhati zbraní: tu zemřel v Toruni r. 1501 král Jan Albrecht.

Německý historik, jenž vypsál posledně dějiny Maximiliánovy, soudí, že smrt Jana Albrechta zachránila řád před novým pokolením, protože by se byla říše řádu sotva ujala skutkem. Při slovech beze skutků zůstávalo potom na obou stranách. Od skutků zdržoval však Poláci ne tak strach před císařem a říší, jako spolek, který se dostavoval mezi Německým řádem a Moskvou. Kdysi řád pomýšlel na nekonečné výboje ve východní Evropě, nejen proti zbývajícím ještě pohanům, než také proti schismaticům; nyní hledal u těchto ochrany

*) Č. Č. H. II. (1896), str. 388—391.

a jí také nacházel. To platí zvláště o nástupci Fridricha Míšenského, Albrechtovi, zvoleném r. 1511. Jeho politice proti Polsku, proti říši, proti Moskvě je věnováno dílo Joachimovo. Jest to oboje, vypravování i edice pramenů. Z pramenů vydán je výbor z těch, jichž užito. Jestliže jiné publikace hřeší někdy tím, že vydávají příliš mnoho a vše možné v plných textech, při této, soudě podle četných pramenův archivních, citovaných v poznámkách první části, někdy bychom si přáli, kdyby se bylo vydalo více. Zvláště to platí tam, kde se dostáváme do dějin českých. Neb věci ty se Čech často dotýkají, a proto zvláště na knihu upozorňujeme.

Nový velmistr Albrecht z francké linie Hohenzollernské pocházel po matce z krve Jagellovské; byl synovec královských bratrů Vladislava Českého a Uherského i Sigmunda Polského, ale spor o hold a tím o mír Toruňský potrval dále. Císař Maximilián, jako vždy, měl pohotově velký plán; jal se zakládati proti Polsku a ve prospěch řádu velký spolek, do kterého by kromě něho samého a některých knížat německých mimo Německo náleželi král Dánský a Vasilij Ivanovič. K carovi se obracel o pomoc také velmistr Albrecht, „věrný kníže a poddaný Jeho Císařské Milosti“, jak se na jednom listě podepsal. Tak se počínají styky Hohenzollerů s Ruskem, jistě zvláště zajímavá stránka této knihy, která k tomu, co její spisovatel našel v publikacích ruských, přidává prameny z archivu Kraloveckého. Mezi Maximiliánem a Vasilijem byl rozdíl ten, že císař jen hrozil, car však od konce r. 1512 stál ve zbrani proti Polsku a Litvě, ovšem ne právě pro řád a velmistra. Sigmund a Polsko měly z toho sice prospěch, že člen téhož rodu, Vladislav, seděl na trůně uherském a českém, ale pevné a samostatné politiky u tohoto slabého panovníka nebylo ani v té věci, a r. 1515 přinesl, jak známo, obrat v politice Maximiliánově i v politice Jagellovcův. O tom nelze pochybovat, že kongressem Vídeňským a následujícími smlouvami Maximilián pro svůj rod získal mnoho, a že k tomuto diplomatickému vítězství nemálo přispěl jeho spolek s Ruskem. Cena, kterou zaplatil, tomu, co získal, neodpovídá. Ve smlouvách z r. 1515 ani tolik nenajdeme, že by byl císař výslovně a přímo mír Toruňský uznal; slibil jen tolik, že nebude velmistra od přísahy zdržovati, že nebude proti Polsku pomáhati. Hlavní však věcí bylo, že car nesložil zbraní, a proto také velmistr setrval v odporu proti přísaze a tím také proti platnosti míru Toruňského; byl hotov sám chopiti se zbraně, jen když z Moskvy se mu dostane dostatečné podpory peněžité. Válka měla býti vedena nákladem Moskvy a měla se skončiti dělením výbojů. Ano i Carhrad

r. 1518 od velmistra carovi slibován, ovšem bude-li zároveň odstraněn rozkol církevní. *Quod per Romanum pontificem regnum Constantinopolitanum daretur in feudum tamquam vero heredi domino Imperatori omnium Ruthenorum* — tak zněly r. 1518 lákavé sliby velmistrovů, které však z carské pokladnice žádných peněz nevytloučily. *Invictissimus omnium Ruthenorum imperator* (jednou čteme dokonce *Imperator Optimus Maximus*) smlouvou z r. 1517 sice velmistrovům a řádu sliboval ochranu proti Polsku, ale značnější subsidie měly z jeho pokladnic vyplynouti teprv, až by Albrecht táhl — na Krakov. Albrecht i tak se odhodlal k válce na konci r. 1519. Že také v této poslední válce mezi Německým řádem a Poláky Čechy nalezneme na pruském bojišti, o tom poučila nás již *Acta Tomiciana*. — Doplňky k této velké sbírce i jiným pramenům, zejména k tomu, jak strany, které tehdy byly v Čechách, pohlížely na otázku pruskou, najdeme nyní v knize Joachimově. Veřejné mínění v Čechách vyslovovalo se pro Poláky a tím proti řádu a proti Rusku, ale u některých pánů pod jednou, na př. pana Albrechta ze Sternberka, se objevily sympatie s řádem; chtělť prý pro řád najmouti v Čechách až i 15.000 mužů!

Král Ludvík stál na straně svého strýce Sigmunda Polského a vydal rozkaz, aby nikdo řádu na pomoc netáhl. Ale na dvoře měl také velmistr své přátely; zejména to byl jeho bratr, markrabě Jiří. R. 1521 ne bez příčinění Jiřího zavřeno příměří; spor o přísahu a mír Toruňský měl býti vyrovnán výrokem císaře Karla a krále Ludvíka. Diplomatická válka potrvála. R. 1522 velmistr Albrecht byl v Praze mezi hostmi Ludvíkovými při korunovaci mladé královny Marie, která mu přála. S milostivým uvítáním, kterého se mu dostalo, nespokojen byl král Sigmund, nespokojeni byli také pánové čeští, kteří se v té chvíli kupili kolem Zdenka Lva z Rožmitálu. (Srovn. též Archiv Český VIII. 249, 252) ... Konečně se dohodli Sigmund a Albrecht přímo, bez prostředníků. Prusko sekularisováno, z velmistra se stál první světský a protestantský vévoda jeho. V dubnu roku 1525 na rynku Krakovském sklonil své koleno před králem Polským. To je „hold pruský“, to je onen stkvělý moment dějin polských, který oslavil svým velkolepým obrazem Matejko ... Než jak rozřešily konečně dějiny „otázku pruskou“?

Na konec budiž připomenuto, že, jako také tato kniha ukazuje, archiv v Královci náleží k těm, kde by se, ač již z něho dosti mnoho bylo vyneseno na světlo, mělo dále bádát pro české dějiny.

Arnold O. Meyer, England und die katholische Kirche. I.

Rom 1911. *)

Pruský historický institut v Římě vydává vedle své periodické publikace „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken“ od několika let „Bibliothek“, které dosud vyšlo šest svazků. R. 1911 vyšel první svazek díla vypočteného na dva svazky *England und die katholische Kirche unter Elisabeth und den Stuarts* (489 str.); jeho spisovatel *Arnold Oskar Meyer* je profesor v Rostoku. Vlastně je to úvod k dějinám naznačeného předmětu v 17. století, který vzrostl na celý svazek, na samostatnou monografii. Látka není ovšem veskrz nová, ale k novému zpracování oprávnily jednak nové prameny, zvláště z Říma, jednak stanovisko autorovo, které poučuje nejen čtenáře, ale i historika, jak lze a jak se má o takových věcech psáti. Především — věci často již dostatečně známé nebo vracející se s rozmnoženou znalostí dostávají se všude ve spojení a do světla celé doby, stávají se částí zápasu staré a nové víry v západní Evropě a o západní Evropu, osudy katolictví v Anglii, jeho ustupování až na zbytky, které se přece zachovaly, jeví se nám, jak autor v předmluvě naznačuje, jako výsledek dlouhého zápasu mezi národním státem (Nationalstaat) a universální t. j. katolickou církví; bylo by lze přidati: kurií papežskou. Již toto stanovisko zbaňuje autora vši nehistorické konfessionální jednostrannosti. Ač všude patrné, které straně patří jeho sympatie, přece nachází u něho ocenění mravní cena martyria v době, kdy za Alžběty nastala krvavá persekuce katolíků, zvláště kněží vychovaných v seminářích Remešském a Římském — kněží-missionářů, kteří přicházeli do vlasti ne pro propagandu mezi protestanty, ale aby zachránili katolictví před úplným zaniknutím a vyhlazením. Jestliže autor při vypravování o krvavé persekuci v prostředních letech vlády Alžbětiny praví, a to

*) Č. Č. H. XVIII. (1912), str. 232—234.

velmi pěkně, že heroisms je dítě persekuce, každý historik i každý čtenář, kdo zná něco z náboženských dějin, tomu porozumí. Autor připomíná jen mučeničky nejstarší církve křesťanské, i lze dále pokračovat; týž heroism byl v středověkém kacířím, v protestantu anglickém, jenž za vlády Marie, katolické sestry Alžbětiny, stoupal na hranici, jako v katolíku, jenž se za Alžběty dostával na šibenici — rozdíl mezi hranicí a šibenicí se vysvětluje tím (o tom u Meyera se najde výklad), že process proti katolíku byl obyčejně konstruován jako proces politický, při němž odpovědi byly často vynucovány, a to velmi krutě, torturou; tak v letech před rokem „velké armády“ ona „krvavá“ otázka zněla: jak bys se zachoval v době nepřátelské invase, směřující proti tvé královně, její vládě a jejímu životu? Rok velké armády (1588) přišel a u katolíků anglických nastal konflikt mezi vírou a vlastenectvím; katolíci však nepovstali, neobjevilo se (před tím jich bylo celá řada) žádné katolické spiknutí, katolíci lordové se dostavili do ležení u Tilbury, kde stálo vojsko a kam přišla královna, a admirálem anglického loďstva, jež zvítězilo u Gravelink nad španělským, byl katolický lord Howard. Vlastně rok armády rozřešil konflikt, který již trval, a snad by byl trval dále, kdyby rok dříve nebyla skonala na popravišti Marie Stuartová, ve které katolík podle slova papežského měl spatřovat svou legitimní panovnici.

Roku velké armády je v knize určena poutava kapitola, která mimo to, co tu naznačeno, obsahuje i výklad, co ten rok znamená v dějinách válečnictví námořského, co ve vývoji mladé námořské velmoci — Anglie; již tu se nám z daleka ozývá: *rule Britannia!* Aspoň jedna zajímavá podrobnost budiž zde zaznamenána: rozdíl mezi anglickým a španělským loďstvem jeví se i ve jménech lodí; zde najdeme: Maria de Gracia, Concepcion, onde: Bull, Tiger, *Dreadnought*. — Autor této knihy tam, kde byl nazval heroism martyria dítětem persekuce, dotýká se ještě jiného, velmi známého zákona dějin náboženských, a nejen náboženských, že totiž po persekuci často mizí nebo se zeslabuje to, co byl vypěstoval útisk. Když humanita Karla I., praví Meyer, zastavila persekuci, z reků a svatých stali se zase lidé se svými slabostmi. Jakou míru tolerance náboženské (větší byla pro protestantské dissidenty než pro katolíky) přineslo 17. století, bude hlavní thema 2. svazku; ještě určitěji nastíněn již napřed jeho obsah v článku uveřejněném v (Syblově) *Histor. Zeitschrift* (1912) s nadpisem: *Der Toleranzgedanke in England unter den Stuarts*. Zde, v 17. století, ovšem již neběží o krvavou persekuci, nýbrž o myšlenku rovného práva v státě a veřejném životě anebo aspoň prvních kroků na této dráze. Ostatek krutá persekuce

přestala již v pozdějších letech Alžbětiných a již tehdy se dostavily spory mezi katolíky samými; o tom jedná poslední kapitoly knihy. Jako jinde, tak i zde, v Anglii stáli proti sobě jesuité a kněží, kteří nepatřili k řádu, než tak, že část jich se přidržovala řádu a šla s ním. Protivníci jesuitů byli ochotni za toleranci uznati práva státu a královny. Tak se ozývá i tu, na konci vlády Alžbětiny, hlavní otázka druhého svazku díla Meyerova, které jest a bude z nejdůležitějších o dějinách náboženské tolerance a tím také poměru státu a církve. Kdo by jednou historicky chtěl vyložit tuto otázku na nejširším základu, musil by jíti zpátky před počátky protestanství, zejména do dějin českých, k Jednotě bratrské a v ní hned na počátku k br. Řehořovi, k jeho listu Valečovskému za pronásledování Jednoty za vlády krále Jiřího.